

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Neofilologii
Instytut Językoznawstwa

**MODALNOŚĆ DEONTYCZNA W JĘZYKU PRAWA
NA PRZYKŁADZIE POLSKIEGO I HISZPAŃSKIEGO KODEKSU CYWILNEGO**

Joanna Nowak

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
prof. dra hab. Jerzego Bańczerowskiego

Poznań 2011

Spis treści

Wprowadzenie	5
Uzasadnienie i cel pracy	5
Metoda.....	7
Konwencje tłumaczenia z języka hiszpańskiego na język polski	8
Wykaz skrótów.....	9
1. Język prawa w polskim i hiszpańskim kodeksie cywilnym	10
1.1. Polski język prawa jako przedmiot badań.....	10
1.2. Hiszpański język prawa jako przedmiot badań.....	14
1.3. Obowiązujące regulacje prawne dotyczące zasad redagowania tekstu prawnego w Polsce i w Hiszpanii.....	16
1.3.1. Regulacje dotyczące języka polskiego.....	17
1.3.2. Regulacje dotyczące języka hiszpańskiego	20
1.4. Uwagi ogólne o polskim i hiszpańskim kodeksie cywilnym	21
1.5. Wybrane cechy języka prawnego w polskim i hiszpańskim kodeksie cywilnym	24
1.5.1. Cechy leksykalne	25
1.5.1.1. Słownictwo specjalistyczne	25
1.5.1.2. Polisemia i synonimia	26
1.5.1.3. Definicje.....	27
1.5.1.4. Zwroty niedookreślone znaczeniowo	27
1.5.1.5. Frazeologia.....	28
1.5.2. Cechy gramatyczne	28
2. Pojęcia prawoznawcze związane z modalnością deontyczną ...	32
2.1. Norma i norma prawna.....	32
2.1.1. Rodzaje norm prawnych	36
2.2. Sytuacje wyznaczone przez normy prawne	38
2.2.1. Obowiązek	38
2.2.1.1. Nakaz	39
2.2.1.2. Zakaz	39
2.2.2. Dozwolenie i uprawnienie	39
2.3. Formułowanie wypowiedzi normatywnych w ujęciu prawoznawców: kilka uwag.....	42

3. Modalność.....	48
3.1. Pojęcie modalności w językoznawstwie.....	48
3.2. Modalność deontyczna: ujęcie językoznawcze.....	53
3.3. Modalność deontyczna i logika prawnicza.....	60
3.4. Modalność deontyczna w językoznawstwie i logice prawniczej: kilka uwag	64
3.5. Językoznawcze opisy modalności deontycznej w języku polskim i hiszpańskim.....	66
3.5.1. Język ogólny.....	66
3.5.2. Język prawny.....	67
4. Zdanie przynoszące znaczenie deontyczne jako proponowany obiekt opisu	69
4.1. Zdanie: uwagi wstępne.....	69
4.2. Znaczenia deontyczne.....	72
4.3. Wyraz denotujący czynność deontyczną.....	77
4.4. Kategorie semantyczne w zdaniu przynoszącym znaczenie deontyczne	80
4.5. Statyczne i dynamiczne ujęcie modalności deontycznej.....	82
4.6. Czas przeszły w zdaniach przynoszących znaczenia deontyczne ...	84
4.7. Problem odróżnienia modalności deontycznej od asertorycznej ...	85
4.8. Czasowniki niewolicjonalne.....	87
4.9. Zdania z partykułami typu <i>tylko</i> i <i>sólo</i>	90
5. Propozycja wymiarów służących do opisu zdań przynoszących znaczenia deontyczne	95
5.1. Prezentacja wymiarów.....	95
5.1.1. Wymiar 1. Typ znaczenia deontycznego	97
5.1.2. Wymiar 2. Kategoria semantyczna podmiotu	100
5.1.2.1. Trzy konstrukcje hiszpańskie z zaimkiem <i>se</i>	101
5.1.3. Wymiar 3. Sposób signifikacji modalności	112
5.1.3.1. Kontekst	121
5.1.3.2. Czasownik właściwy	127
5.1.3.3. Czasownik niewłaściwy	137
5.1.3.4. Przymiotnik	138
5.1.3.5. Rzeczownik	142
5.1.3.6. Syntagma czasownikowo-czasownikowa	143
5.1.3.7. Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa.....	143
5.1.3.8. Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa.....	149
5.1.3.9. Syntagma rzeczownikowo-przymiotnikowa.....	150
5.1.3.10. Syntagma ponaddwuskładnikowa	151
5.1.3.11. Nieokreśloność.....	151
5.1.4. Wymiar 4. Czas orzeczenia	152

5.1.5. Wymiar 5. Sposób wyrażenia czynności deontycznej	158
5.1.6. Wymiar 6. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego czynność deontyczną	164
5.1.7. Wymiar 7. Kategoria partyoratywna wyrazu oznaczającego agensa	168
5.1.8. Wymiar 8. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego agensa	172
5.2. Charakterystyka zdań przenoszących znaczenia deontyczne względem wymiarów	175
6. Jednostki nieuwzględnione w opisie za pomocą wymiarów ...	178
6.1. Zdania przenoszące znaczenia deontyczne niebędące zdaniami głównymi	178
6.2. Wyrażenia deontyczne niebędące zdaniami.....	179
6.3. Zdania anaforyczne i odsyłające	181
6.4. Zdania o charakterze definicyjnym.....	182
6.5. Zdania niewyrażające czynności deontycznej	184
6.6. Zdania modalne o złożonej strukturze modalnościowej.....	189
7. Podsumowanie.....	192
7.1. Porównanie kodeksów ze względu na cechy występujących w nich zdań przenoszących znaczenia deontyczne	192
7.1.1. Porównanie polskich i hiszpańskich signifikatorów.....	195
7.1.1.1. Tabelaryczne zestawienie signifikatorów	197
7.1.1.1.1. Signifikatory Obligatywności	198
7.1.1.1.2. Signifikatory Prohibytywności	201
7.1.1.1.3. Signifikatory Permisywności.....	203
7.1.1.1.4. Signifikatory Immunitywności	205
7.1.1.2. Synonimia signifikatorów	207
7.1.1.3. Homonimia signifikatorów	211
7.1.1.4. Signifikatory modalności deontycznej w języku prawnym i w języku ogólnym.....	212
7.2. Kombinowalność cech	214
Zakończenie.....	215
Streszczenie	217
Bibliografia	225

Wprowadzenie

Uzasadnienie i cel pracy

Mimo rozwijających się w ostatnich latach badań nad językiem prawa, zarówno w Polsce, jak i w Hiszpanii, daje się zauważyć brak monograficznych opracowań, w których dokonywano by porównania obu tych języków prawa. Wydaje się, że badania takie są jak najbardziej pożądane, co najmniej z dwóch ważnych względów. Pierwszym z nich jest aspekt deskryptywny. Język prawa powinien być bowiem przedmiotem zainteresowania językoznawstwa opisowego w stopniu takim samym jak i inne odmiany języka polskiego czy hiszpańskiego.

Drugim aspektem jest wykorzystanie wyników tego rodzaju badań do celów praktycznych. Można tu wyszczególnić dwie ważne domeny: dydaktyczną i tłumaczeniową. Nie sposób nie zgodzić się ze zgłaszanym niekiedy postulatem, że językowi prawa, z dużym naciskiem na językoznawczą wiedzę o nim, powinno poświęcać się znaczną uwagę na studiach prawniczych. Jest to zrozumiałe z tego oczywistego powodu, że w toku tych studiów kształcą się przyszli autorzy tekstów prawnych i prawniczych. Moim zdaniem słuszne są również głosy – które słyhać rzadziej – postulujące, by elementy charakterystyki języka prawa były wprowadzane w nauczaniu na poziomie szkoły średniej, obok innych omawianych tam odmian języka. Dorosły człowiek powinien bowiem być w stanie czytać tekst prawny ze względnym zrozumieniem, zamiast sądzić – co zbyt często ma miejsce – że prawnicy mają swój własny żargon, którego – jak ujął to Jonathan Swift – nie rozumieją inni śmiertelnicy, a w którym spisane są wszystkie prawa¹. Nie oznacza to oczywiście, że każdy miałby osiągnąć pełną samowystarczalność w obchodzeniu się z prawem.

Drugą domeną, która mogłaby korzystać z rezultatów badań językoznawczych nad tekstami prawnymi, jest przekład. Truizmem jest stwierdzenie, że niemożliwe jest dokonanie poprawnego przekładu tekstu prawnego, jeżeli tłumacz nie zna dobrze specyfiki języka prawa w zakresie

---

¹ „(...) that this society has peculiar cant and jargon of their own, that no other mortal can understand, and wherein all their laws are written” (Swift 1726-1727).

języków źródłowego i docelowego. Istnienie właściwych naukowych opracowań poszczególnych zagadnień znacznie ułatwia pracę tłumacza i prowadzi do ulepszenia jakości tłumaczeń.

Biorąc pod uwagę zasygnalizowane tu kwestie, można stwierdzić, że do zadań językoznawców powinno należeć badanie i systematyczne opisywanie różnych aspektów języka prawa. Powinni to czynić z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych gatunków tekstów języka prawa, który jest wewnętrznie zróżnicowany.

Niniejsza praca, poświęcona zagadnieniu modalności deontycznej w kodeksach cywilnych polskim i hiszpańskim, stanowi próbę opisu fragmentu polskiego i hiszpańskiego języka prawa. Jak dotąd brak jest monograficznych opracowań na temat sposobów wyrażania tego rodzaju modalności w polskim i hiszpańskim języku prawa. Prace poświęcone modalności w języku polskim, np. Rytel (1982) czy Jędrzejko (1987), ograniczają się zazwyczaj do analizy ogólnej odmiany języka, nie uwzględniając specyfiki języka prawa. Natomiast prace, które poruszają zagadnienie modalności deontycznej w języku prawa to zazwyczaj artykuły lub niewielkie fragmenty w opracowaniach na temat języka prawa. W związku z tym zazwyczaj traktują one tę problematykę z konieczności w sposób skrótowy. Ponadto żadna ze znanych mi prac, z wyjątkiem artykułu Nowak (2009), nie dotyczy porównania języka polskiego i hiszpańskiego. Należy również zaznaczyć, że nawet dobre opracowania na temat hiszpańskiego i polskiego języka prawnego wciąż nie zawsze są wolne od pewnych niekonsekwencji, jeśli chodzi o traktowanie zagadnienia modalności deontycznej. Na przykład Alcaraz Varó i Hughes, autorzy książki *El español jurídico* (2002a) – będącej aktualnie jednym z najbardziej uznanych opisów hiszpańskiego języka prawnego i prawniczego² – w krótkim podrozdziale poświęconym modalności deontycznej traktują dozwolenie jako należące do modalności epistemicznej (2002a:110). Z kolei Malinowski (2006a), autor jednej z nielicznych prac dotyczących redagowania polskiego tekstu prawnego, pisząc o sposobach wyrażania modalności deontycznej, używa pojęć językoznawczych w sposób dość nieprecyzyjny.

Praca niniejsza ma na celu choćby częściowe uzupełnienie niedostatków na tym polu, przedstawiając badania zrealizowane na przykładzie tekstów

---

² Są oni autorami wielu innych cenionych prac na temat języka prawa i tłumaczenia tekstów prawnych i prawniczych (głównie w aspekcie języka hiszpańskiego i angielskiego).

polskiego Kodeksu cywilnego (k.c.) i hiszpańskiego Código civil (C.c.). Nie jest to, oczywiście, praca wyczerpująca zagadnienie, z konieczności bowiem ogranicza się do fragmentu języka prawa, jakim jest język ustaw, a w szczególności język kodeksów cywilnych. Zaproponowane narzędzia, po zastosowaniu niezbędnych zmian, mogą jednak posłużyć do badania zdań w tekstach również innego rodzaju.

Podczas pisania tej pracy nie do uniknięcia były pewne specyficzne problemy. Charakter pracy dotyczącej języka prawa sprawia, że jej przedmiotem stają się dwie różne, choć ściśle ze sobą związane dziedziny: język i prawo. W związku z tym na jej problematykę składają się zagadnienia zarówno językoznawcze, jak i prawoznawcze, co niejednokrotnie rodzi trudności pojęciowe i terminologiczne.

Ponadto podczas porównywania zdań z dwóch różnych języków – nawet jeśli nie są one zbyt odległe strukturalnie – pojawia się problem opisu ich za pomocą jednolitych terminów. Sprawy tej nie ułatwia fakt, że brakuje polskojęzycznych gramatyk opisowych języka hiszpańskiego (istnieją tylko prace o charakterze dydaktycznym), a w konsekwencji – polskiej terminologii dotyczącej gramatyki języka hiszpańskiego.

Metoda

Niniejsza dysertacja jest pracą językoznawczą, dlatego też wykorzystuje się w niej teoretyczne narzędzia językoznawstwa, a nie prawa. Praca ma charakter opisowy: jej celem jest zbadanie istniejącego stanu rzeczy, a nie postulatów, jakie przyświecają redakcji tekstów prawnych, a w szczególności ustaw.

Praca rozpoczyna się od ogólnego scharakteryzowania języka prawa zawartego w kodeksach cywilnych polskim i hiszpańskim. W rozdziale 1. przedstawiam ponadto stan badań nad językiem prawa, jak również regulacje techniki prawodawczej w Polsce i w Hiszpanii oraz wybrane cechy języka prawa zawartego w kodeksach cywilnych obu tych krajów. W rozdziale 2. przedstawiam niektóre pojęcia prawoznawcze związane z zagadnieniem modalności deontycznej, a mianowicie zagadnienie norm prawnych i sytuacji przez nie wyznaczanych. Następnie, w rozdziale 3. wprowadzam pojęcie modalności deontycznej, omawiając różne sposoby jej

ujmowania w językoznawstwie, jak również w logice prawniczej oraz językoznawcze opisy tej kategorii językowej.

Rozdziały 4. i 5. zawierają moją propozycję opisu zdań przenoszących znaczenia deontyczne (w skrócie: zdań p.z.d.). Zdania te zostały wyekscerpowane z tekstów k.c. i C.c. Ponieważ w Polsce regulacje dotyczące prawa rodzinnego i opiekuńczego zawarte są w osobnym kodeksie (Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym), inaczej niż w Hiszpanii, gdzie regulacje te stanowią część C.c.³, z analizy wyłączyłam te części hiszpańskiego kodeksu cywilnego, które odpowiadają regulacjom zawartym w polskim Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Są to tytuły (títulos) IV, V, VI, VII, X z Księgi pierwszej (Libro Primero) i Tytuł III z Księgi czwartej (Libro Cuarto). Ilekroć w mojej pracy będzie mowa o C.c., będę miała na myśli tekst C.c. z wyłączeniem tych części.

Zdania p.z.d. występujące w k.c. i C.c. są poddane opisowi, do przeprowadzenia którego zaproponuję w rozdziale 5. osiem wymiarów (parametrów). Rozdział ten kończy charakterystyka przykładowych zdań z k.c. i C.c. względem wymiarów. Następnie w rozdziale 6. omawiam te zdania i wyrażenia niebędące zdaniami, które wystąpiły w tekstach obu kodeksów i których w taki czy inny sposób dotyczy modalność deontyczna, lecz nie są zdaniami p.z.d. lub z innych względów nie są opisywane za pomocą zaproponowanych wymiarów. W rozdziale 7. zawieram uwagi podsumowujące.

Konwencje tłumaczenia z języka hiszpańskiego na język polski

Ponieważ praca dotyczy analizy tekstu pod względem struktury językowej, polskie tłumaczenia zdań hiszpańskich mają w miarę możliwości odzwierciedlać tę strukturę. Dlatego czasem dosłowności tłumaczenia przyznają prymat nad poprawnością stylistyczną.

Jeżeli tłumaczenie narusza zasady stylistyki polskiej w sposób rażący, podaję je w nawiasie kwadratowym i opatruję skrótem: [dosł.].

Jeżeli tłumaczenie jest niepoprawne z punktu widzenia gramatyki polskiej, oprócz skrótu 'dosł.' jest ono opatrzone także gwiazdką [*].

---

³ Por. podrozdział 1.4.

W niektórych przypadkach możliwe jest tylko przybliżone tłumaczenie struktury zdania hiszpańskiego. Zaznaczam to symbolem [~].

Jeżeli zdanie jest użyte w pracy kilkakrotnie, jego przekład może każdorazowo być inny, w zależności od tego, jakie zagadnienie językoznawcze zdanie to ma ilustrować.

Wykaz skrótów

C.c.	– <i>Código civil</i> (hiszp. ‘Kodeks cywilny’)
k.c.	– Kodeks cywilny
zdanie p.z.d.	– zdanie przenoszące znaczenie deontyczne
ZTP	– Zasady Techniki Prawodawczej

1. Język prawa w polskim i hiszpańskim kodeksie cywilnym

1.1. Polski język prawa jako przedmiot badań

Język prawa jest w Polsce przedmiotem badań zarówno językoznawców, jak i prawników. Zajmowali się nim między innymi Wróblewski (1948), Ziemiński (1974), Kielar (1977), Gizbert-Studnicki (m.in. 1986, 2004), Hałas (1995), Pieńkos (1999), Zieliński, Wronkowska (1994), Zieliński (1999, 2004), Patryas (2005), Jadacka (2006), Lizisowa (2006, 2009a, 2009b), Malinowski (2006a, 2006b), Choduń (2007). Coraz częściej badania poświęca się przekładowi tekstów prawa (np. Jopek-Bosiacka 2006, Matulewska 2007) oraz podkreśla w nich konieczność współpracy językoznawców i prawników w badaniu tego języka i tworzeniu prawa (por. Zieliński 2004: 11-16, Gajda 2004: 29, Jadacka 2006: 154). W związku z dyskusją na temat zrozumiałości języka prawa pojawiają się postulaty wprowadzenia zajęć z edukacji językowej na magisterskich studiach prawniczych (Jadacka 2004: 154-155, Jadacka 2006) oraz podstaw charakterystyki języka prawa w szkole średniej (Zieliński 1999: 72).

Badacze języka prawa używają bardzo różnorodnej terminologii na określenie przedmiotu swoich badań, na co wskazuje, czyniąc ich przegląd, Choduń (2007: 31-32). Niemniej jednak większość z nich odwołuje się do dychotomicznego podziału dokonanego przez B. Wróblewskiego, przedstawionego w pracy *Język prawny i prawniczy* z 1948 roku. Według tego podziału język prawny to język przepisów prawnych, język prawniczy natomiast to język używany przez prawników w odniesieniu do prawa, język doktryny prawniczej (Wróblewski 1948: 54).

Język prawniczy (...) wypowiada się w zasadzie o tym, co jest zawarte w przepisach prawnych. To, co mieszczą przepisy prawne jest wyrażone w języku prawnym. Z tego wynika, że język prawniczy stanowi mowę, w której prawnicy wypowiadają się o języku prawnym bądź nawiązując go do ustawodawcy bądź do samych norm. (...) stosunek języka prawniczego do prawnego jest odtwarzający i przetwarzający (Wróblewski 1948: 140).

Wróblewski podkreśla również, że język prawny nie jest językiem jednolitym, bowiem różnią się między sobą nie tylko poszczególne działy prawa, lecz w ich obrębie swoiste cechy mają również poszczególne ustawy, dekrety, rozporządzenia czy zarządzenia (Wróblewski 1948: 104). Podobnie bardzo zróżnicowany jest język prawniczy (1948: 141). Do tego podziału będę odwoływać się w mojej pracy i w odniesieniu do języka kodeksów cywilnych, które są przedmiotem tej rozprawy, będę stosować termin „język prawny”.

Wielu badaczy odwołując się do podziału Wróblewskiego, dokonywało jego modyfikacji i dalszych, bardziej szczegółowych rozróżnień. Pieńkos zwraca uwagę, że należałoby raczej mówić o językach prawnych, a nie jednorodnym języku prawnym:

Wnikając głębiej w istotę języka prawnego należałoby zauważyć, że w języku prawa funkcjonuje nie jeden a wiele języków prawnych. Należy bowiem wyróżnić język ustawy jako język normatywny i języki ustawodawcy i sędziego, które są językami performatywnymi, różniącymi się między sobą, chociaż podobnymi, gdyż oba jako dwa metajęzyki mają za przedmiot język prawa (1999: 33).

Wśród dyskursów prawnych Pieńkos wyróżnia trzy bardziej szczegółowe kategorie: dyskurs ustawodawczy (legislacyjny), czyli tekst ustawy; dyskurs sądowy (jurysdykcyjny), czyli orzeczenie sądowe, oraz dyskurs zwyczajowy (np. paremie prawnicze) (1999: 44). Sam stosuje termin „juryslingwistyka” („lingwistyka prawa”), pod którym rozumie syntezę prawa i językoznawstwa, zwłaszcza językoznawstwa stosowanego (1999: 18).

Zieliński (1999), za Ziemińskim (1974), język prawny dzieli na język przepisów prawnych i norm prawnych. Z kolei z uwagi na zróżnicowanie języka prawniczego mówi nie o języku, a o językach prawniczych, wyróżniając również języki okołoprawnicze. Język prawniczy dzieli na język praktyki prawniczej oraz nauki. W ramach języka praktyki prawniczej wyróżnia język praktyki orzeczniczej i pozaorzeczniczej. Język praktyki pozaorzeczniczej dzieli na język postępowań sądowych i quasi-sądowych oraz język, w którym formułowane są rezultaty tych postępowań i ich uzasadnienia. Język prawniczy nauki dzieli się z kolei na: język popularnonaukowy, literatury naukowej, dydaktyki, praktyczno-naukowy, nauk historyczno-prawnych. Języki okołoprawnicze to kolejno, wyliczając od najbliższych do najdalszych językom prawniczym: język urzędników, język

poszczególnych dyscyplin pomocniczych prawoznawstwa (np. logika prawnicza, kryminologia, medycyna sądowa, psychiatria sądowa), język, w którym o prawie mówią dziennikarze i politycy, oraz na koniec język, którym na temat prawa wypowiadają się niespecjaliści (Zieliński 1999: 64-72).

Malinowski rozumie pojęcie „język prawny” wąsko – jako język, w którym zostały sformułowane obowiązujące obecnie lub w przeszłości teksty prawa (2006b: 30). Matulewska używa z kolei terminu „lingua legis”, który obejmuje: „the legal language that is the language used to create all legal instruments (...) and the legal meta-language used to discuss them” (2007: 27). Autorka zauważa, że w ujęciu Wróblewskiego język prawny odnosi się właściwie tylko do jednego typu dokumentów – ustaw, „lingua legis” ma natomiast obejmować wszystkie rodzaje dokumentów prawnych, również takie jak np. umowy czy testamenty (2007: 27).

Inną kwestią zajmującą badaczy jest status języka prawnego w stosunku do języka etnicznego. Język prawny bywa określany najczęściej jako odmiana języka ogólnego (np. Hałas 1995: 89, Grochala, Łabieniec 2010: 36), język specjalizacyjny (Pieńkos 1999: 64-77), rejestr języka ogólnego (np. Kielar 1977: 29), odmiana języka potocznego, styl prawny (Jadacka 2006: 11) lub styl normatywny, proponowany przez Malinowskiego (2006b: 240). Samo użycie określenia „język” w odniesieniu do języka prawa wymaga wyjaśnienia. Język prawny nie jest z lingwistycznego punktu widzenia oddzielnym językiem – jest oparty na gramatyce i słownictwie języka naturalnego, cechują go jednak specyficzne właściwości leksykalne, a także w mniejszym stopniu gramatyczne (o czym szerzej w podrozdziale 1.5.). Jak zauważa Jadacka, używając określenia „język prawny”, nie możemy rozumieć terminu „język” w ścisłym tego słowa znaczeniu, tak jak używamy go w odniesieniu do języków etnicznych, lecz powinniśmy rozumieć „język prawny” jako „zespół środków [tu: języka polskiego] charakterystyczny dla tekstów prawnych (z dziedziny prawa), najczęściej używanych w tych tekstach” (Jadacka 2006: 10). Pieńkos, zaliczając język prawa do języków specjalizacyjnych, pisze:

(...) język specjalistyczny stanowi podsystem języka etnicznego, podsystem, którego słownictwo, kolokacje, frazeologia stanowią spójną całość. (...) Język specjalistyczny jest zasadniczo językiem naturalnym o rozbudowanej formie pisanej. (...) Z gramatycznego, a zwłaszcza syntaktycznego punktu widzenia, języki specjalistyczne wykorzystują zasoby słownictwa języka ogólnego,

cechuje je jednakże znaczna selekcja tych zasobów i środków oraz nowa hierarchizacja dostępnych środków ekspresji (Pieńkos 1999: 71-72).

Leksyka natomiast częściowo pokrywa się ze słownictwem języka ogólnego, korzystając również z zasobów słownictwa poszczególnych dziedzin naukowych i technicznych; niektórym jednostkom leksykalnym przypisuje jednakże własne znaczenia (Pieńkos 1999: 72).

Malinowski ujmuje język prawny jako funkcjonalnie wyodrębniony styl języka ogólnego, który nazywa stylem normatywnym. Częściowo jego właściwości pokrywają się z tymi przypisywanymi stylowi urzędowemu, jednakże autor wyróżnia również cechy dla niego swoiste (2006b: 238-239).

Istnieją również ujęcia języka prawnego jako odmiany języka potocznego. Zieliński uważa, że są one błędne i należałoby ujmować język prawny jako odmianę języka ogólnego. Podkreśla również, że choć język prawny posługuje się słownictwem języka powszechnego, często je dookreśla poprzez własne definicje legalne i takich „wyrazów prawnych jest w tekstach prawnych nieporównywalnie więcej, niż mogłoby się to wydawać” (Zieliński 1999: 58). Z poglądem, że język prawa to odmiana języka potocznego, polemizuje również Choduń, uważając je za błędne i mylące. Przyczynę nieporozumienia upatruje w tym, że terminu tego użył w swej pracy Wróblewski, do której to pracy odnoszą się kolejni badacze, zwłaszcza prawnicy. Podkreśla, że termin ten był wówczas odnoszony do języka warstw wykształconych i używanie go dzisiaj „nie uwzględnia zmian w opisie odmian leksykalnych polszczyzny” (2007: 161). Jak podkreśla, język potoczny jest nieoficjalną, głównie mówioną odmianą polszczyzny; z kolei język prawny należy do odmiany oficjalnej i występuje „tylko w wersji pisanej, w tekstach aktów prawnych” (2007: 162). Autorka zauważa, że:

Analiza słownictwa tekstów prawnych wskazuje na to, że w skład zasobu słownego tychże tekstów wchodzi jednostki leksykalne należące do słownictwa określanego jako staranne, opracowane, nacechowane oficjalnością (książkowe, urzędowe, zawodowe, naukowe) (Choduń 2007: 162).

Z perspektywy socjolingwistycznej język prawny ujmowany jest jako rejestr języka ogólnego (Kielar 1977: 29, Gizbert-Studnicki 1986: 93-102). Gizbert-Studnicki, wiążąc właściwości języka etnicznego z uwarunkowaniem sytuacyjnym, podkreśla jednak, że język prawny można

uznać za rejestr języka jedynie przy szerokim rozumienia pojęcia rejestru. Przy takim ujęciu żadna z sytuacyjnie wyznaczonych właściwości językowych danego rejestru nie musi być dla niego swoista, ale „swoisty jest cały zespół tych właściwości” (Gizbert-Studnicki 2004: 48). Autor, opierając się na słownikach frekwencyjnych, nie zgadza się z poglądem, że język prawny charakteryzuje się specyficzną tylko dla tekstów języka prawnego leksyką (2004: 44). Teza ta spotkała się z polemiką, którą bliżej przedstawia w swym artykule Petzel (2004: 160-162). Autor ten zgadza się jednak z poglądem, że język prawny można klasyfikować jako rejestr języka ogólnego, podkreślając, że język prawa jest odrębny od języka powszechnego ze względu na swoje właściwości leksykalne (Petzel 2006: 163). Z ujęciem języka prawa jako rejestru języka zgadza się również Brodziak (2004: 68), proponując dodatkowo, by traktować język prawny jako pragmatyczną kompetencję w zakresie tworzenia i rozumienia tekstów prawnych (2004: 73-74).

1.2. Hiszpański język prawa jako przedmiot badań

Językiem prawa w Hiszpanii zajmowali się m.in. Capella (1968), Rodriguez-Aguilera (1969), Núñez Ladevéze (1977), Iturralde Sesma (1989), Hernández Gil (1989, 1990), Prieto de Pedro (1991), Martín del Burgo y Marchán (2000), Álvarez (2002), Bayo Delgado (2002b), Hernando Cuadrado (2003), Cazarola Prieto (2007), Campos Pardillos (2007).

Rozwój hiszpańskich badań nad językiem prawa w ostatnich latach związany jest przede wszystkim z badaniami nad tłumaczeniami specjalistycznymi (np. Alcaraz Varó, Hughes 2002b), krytyką języka prawa i administracji oraz postulatami jego reformy (Prieto de Pedro 1991, Cazarola Prieto 2007, Alcaraz Varó, Hughes 2002a). Jednym z pierwszych badaczy podkreślających konieczność badań nad językiem prawa i akcentujących odpowiedzialność za słowo, którą ponoszą wszyscy tworzący prawo i związani z nim zawodowo, był Rodriguez-Aguilera (1969). Campos Pardillos zwraca uwagę na to, że do rozwoju badań nad językiem prawa przyczyniły się badania interdyscyplinarne. Zaznacza, że nie powinny one ograniczać się tylko do prawa i językoznawstwa, lecz w pole swoich zainteresowań włączać również inne dziedziny, takie jak psychologia, psychiatria, teoria literatury i inne (Campos Pardillos 2007: 65). Autor ten dokonuje również przeglądu

ważniejszych inicjatyw badawczych ostatnich lat związanych z językiem prawa w Hiszpanii.

Choć poszczególni badacze stosują różną terminologię, większość z nich w odniesieniu do języka prawa używa terminu „lenguaje jurídico” lub „lenguaje del Derecho”, wyróżniając także kolejne jego podrodzaje, np. „lenguaje legal” („lenguaje legislativo”) – w odniesieniu do języka prawnego w rozumieniu Wróblewskiego. Warto tu zaznaczyć, że wielu badaczy hiszpańskich odwołuje się do dokonanego przez niego podziału (Capella 1968, Mollfulleda 1980: 10, Iturralde Sesma 1989: 30), dzieląc język prawa na język prawny („lenguaje de la ley”) oraz język prawniczy („lenguaje de los juristas”). Podział ten Prieto de Pedro nazywa wręcz „klasycznym” (1991: 144). Autor ten, większość swoich rozważań poświęcając językowi prawnemu, podkreśla również, że nie można mówić o jednym języku prawa, ale o wielu językach prawa, ze względu na ich zróżnicowanie (1991: 144). Iturralde Sesma poświęca swoją pracę (1989) językowi prawnemu, w odniesieniu do którego stosuje obok terminu „lenguaje de la ley” również termin „lenguaje legislativo”.

W stosunku do języka etnicznego język prawa i język prawny większość badaczy klasyfikuje, niejednokrotnie odwołując się do kursu de Saussure’a⁴ (z 1916 r.), jako „język specjalny” („lenguaje especial”), traktując go jako odmianę języka ogólnego (Prieto de Pedro 1991, Martín del Burgo y Marchán 2000, Cazarola Prieto 2007). Niektórzy wymiennie stosują również nazwę „lenguaje sectorial” (Hernández Gil 1989, Álvarez 2002). Alcaraz Varó i Hughes piszą, że język prawny jest także klasyfikowany jako jeden z „lenguajes de especialidad”, która to nazwa jest synonimiczna ze stosowanym przez nich terminem „lenguajes profesionales y académicas”. Ich zdaniem istnieją trzy podstawowe grupy cech odróżniających go od języka ogólnego:

- (i) specjalistyczne słownictwo;
- (ii) charakterystyczne tendencje stylistyczne i syntaktyczne;
- (iii) swoiste gatunki tekstów, niewystępujące w innych odmianach języka, np. ustawa, umowa (2002a: 15-16).

Hiszpański język prawny („español jurídico”) dzieli się z kolei na liczne podtypy, z których cztery najważniejsze to:

---

⁴ „Bardziej zaawansowany stopień kultury sprzyja rozwojowi pewnych języków specjalnych (język prawniczy, terminologia naukowa itd.)” (de Saussure 1991: 49).

- (i) język ustawodawstwa,
- (ii) język sądownictwa (np. wyroki),
- (iii) język administracji,
- (iv) język notarialny (np. testamenty, umowy kupna-sprzedaży itp.).

Każdy z tych języków posiada swoiste cechy, ale za podtyp, który powinien stanowić wzorzec, autorzy uważają język ustawodawczy (2002a: 17). Podkreślają również konieczność wyróżniania różnych gatunków tekstów prawnych, które mają własne cechy charakterystyczne (2002a: 130-135). Na temat gatunków tekstów prawnych i prawniczych oraz przydatności poszerzonych badań na tym polu pisze również Borja Albi (2007).

Podsumowując powyższe rozważania (ograniczone z racji rozmiarów niniejszej rozprawy), można stwierdzić, że większość badaczy zgadza się z poglądem, iż język prawa stanowi rodzaj odmiany języka ogólnego. Charakteryzując język prawa, wyszczególnić można pewien zbiór cech uniwersalnych, które go wyróżniają, jednak pełnej charakterystyki można dokonać tylko w odniesieniu do poszczególnych gatunków tekstów prawnych, uwzględniając ich zróżnicowanie i specyfikę. Dlatego też w niniejszej rozprawie zostaną przedstawione wybrane cechy języka prawa, które dotyczą języka polskiego i hiszpańskiego kodeksu cywilnego. Jak ujmuje to Zieliński⁵:

Język prawny przejawia się i realizuje się w konkretnych tekstach prawnych. Dlatego charakterystyka tego języka odbywać się będzie przez charakterystykę jego tekstów, z uwzględnieniem faktu, że teksty prawne są zawsze tekstami jakichś konkretnych aktów prawodawczych – ustaw, rozporządzeń albo uchwał (Zieliński 1999: 50).

1.3. Obowiązujące regulacje prawne dotyczące zasad redagowania tekstu prawnego w Polsce i w Hiszpanii

Interesujące nas w niniejszej rozprawie teksty polskiego i hiszpańskiego kodeksu cywilnego są tekstami ustaw. Autorów aktów prawnych, w tym

---

⁵ Podobnie Matulewska: „There are different genres of legal documents and each text belonging to a specific genre is formulated in a legal language of that genre and a legal meta-language of that genre is used to talk about that document” (2006: 27).

ustaw, obowiązują reguły techniki prawodawczej, te zaś z kolei są skorelowane z zasadami interpretacji i wykładni prawa. Kodeksy są niewątpliwie aktami prawnymi, które ze względu na swoją doniosłość powinny charakteryzować się starannością przygotowania. Jak pisze Tokarczyk:

Za najbardziej dojrzałą formę prawa w kulturze prawa stanowionego uważane są kodyfikacje. Są to zwykle ustawowe regulacje całej, określonej dziedziny życia, w systematyzacjach prawnych wyznaczone granicami gałęzi prawa (2005: 143).

Poniżej omawiam regulacje prawne dotyczące zasad redagowania tekstu prawnego obowiązujące obecnie w Polsce i w Hiszpanii. Należy zaznaczyć, że obecnie obowiązujące zasady nie są regułami skonstruowanymi całkowicie od podstaw, lecz oparte są na będących już od jakiegoś czasu w użyciu zasadach i zwyczajach dotyczących redagowania tekstów prawnych.

1.3.1. Regulacje dotyczące języka polskiego

Obecnie obowiązujące w Polsce dyrektywy dotyczące zasad redagowania tekstów prawnych, zatytułowane *Zasady techniki prawodawczej* (odtąd: ZTP), mają rangę rozporządzenia i zawarte są w załączniku do Rozporządzenia prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 roku (Dz.U. 2002.100.908). Rozporządzenie to zastąpiło uchwałę Rady Ministrów z 1991 roku. Jak wskazują w *Komentarzu do zasad techniki prawodawczej* Wronkowska i Zieliński, obowiązujący zbiór zasad jest obszerniejszy i bardziej szczegółowy od poprzednich. Jego celem jest ujednoczenie sposobów formułowania tekstów prawnych oraz praktyczna pomoc legislatorowi przy ich opracowywaniu. ZTP zawierają wskazania na temat metodyki przygotowywania projektu ustaw, a także dyrektywy na temat stosowania typowych środków techniki prawodawczej, takich jak sposób określania adresata, tworzenie definicji prawnych w tekstach prawnych, stosowanie skrótów i odwołań (Wronkowska, Zieliński 2004: 16). Naruszenie zasad prawodawczych powoduje stworzenie aktu normatywnego złej jakości, który może przyczynić się do złej interpretacji prawa, niemniej jednak taki akt prawny pozostaje ważny (Wronkowska, Zieliński 2004: 20). Autorzy komentarza do ZTP zwracają również uwagę na wzajemne zależności między zasadami konstruowania tekstów prawnych

oraz ich interpretowania i przestrzegają przed zbyt pochopnymi i powierzchownymi próbami ich reformowania (Wronkowska, Zieliński 2004: 16). Mimo iż ZTP są zbiorem obszernym, nie jest to zbiór wszystkich reguł potrzebnych i stosowanych w praktyce przy tworzenia aktu normatywnego. Redaktor tekstu odwołuje się także do reguł formułowanych w oparciu o naukę i praktykę prawniczą, teorię i filozofię prawa, lingwistykę czy logikę (Malinowski 2006: 14).

Oprócz szczegółowych zasad dotyczących budowy aktów normatywnych (np. ustaw, rozporządzeń), typu i kolejności zamieszczania w nich poszczególnych przepisów, ZTP zawierają, interesujące nas tu szczególnie, wskazówki dotyczące użycia języka, a niejednokrotnie określają precyzyjnie formę językową niektórych rodzajów przepisów. Są to na przykład § 33.1 i § 79.1 ZTP, które przytaczam poniżej:

§ 31.1. Jeżeli w stosunku do spraw, o których mowa w § 30 ust. 2 pkt 1-3, zamierza się zachować czasowo w mocy przepisy dotychczasowej ustawy, zaznacza się to wyraźnie w nowej ustawie, nadając przepisowi przejściowemu brzmienie: „W sprawach ..... stosuje się art. ... ustawy ..... (tytuł dotychczasowej ustawy)”.

§ 79.1. Przepisowi wyznaczającemu sankcję karną, dopuszczającemu alternatywnie kilka rodzajów kar, nadaje się brzmienie:

1) „..... podlega karze ..... albo karze .....” (jeśli dopuszcza się tylko jedną z wymienionych kar);

2) „..... podlega karze ..... albo karze ..... albo obu tym karom łącznie” (jeśli dopuszcza się nawet obie z wymienionych kar).

Reguły bezpośrednio dotyczące używanego w aktach normatywnych języka zawarte są głównie w paragrafach 5-11 oraz w dziale VIII (§144-§163) zatytułowanym „Typowe środki techniki prawodawczej”. Ogólnie zaleca się redagować przepisy zwięźle i syntetycznie, unikając jednocześnie nadmiernej szczegółowości (§ 5 ZTP) oraz w taki sposób, by „dokładnie i w sposób zrozumiały dla adresatów zawartych w nich norm wyrażały intencje prawodawcy” (§6 ZTP). W większości przypadków adresatem przepisów prawnych jest ogół obywateli lub określona grupa jednostek, np. żołnierze, podatnicy itp., dlatego język aktów normatywnych powinien być zrozumiały dla przeciętnego obywatela⁶.

---

⁶ W tym miejscu warto wspomnieć, że w Polsce i Hiszpanii, jak i wielu innych krajach, panuje powszechnie przekonanie o dużym stopniu złożoności i zawłości języka prawa. W

Reguły ZTP postulują redakcję przepisów zgodnie z regułami składni języka polskiego i unikanie zdań wielokrotnie złożonych (§7). Autorzy komentarza do ZTP podkreślają, że należy w miarę możliwości stosować zdania proste, choć zaznacza się, że całkowite uniknięcie zdań złożonych oraz zdań długich nie jest możliwe. Dopuszcza się stosowanie zarówno strony biernej, jak i czynnej (Wronkowska, Zieliński 2004: 40). Ważne wskazówki zawiera także paragraf 8 ZTP, który zaleca posługiwanie się „poprawnymi wyrażeniami językowymi (określeniami) w ich podstawowym i powszechnie przyjętym znaczeniu”. Znaczy to, że nie należy, między innymi, stosować wyrazów potocznych, wyrażen gwarowych czy żargonowych. Kolejny punkt tego paragrafu zaleca unikanie w miarę możliwości określeń specjalistycznych, zapożyczeń i neologizmów. Określeń specjalistycznych można unikać pod warunkiem, że w języku powszechnym istnieją ich dokładne odpowiedniki treściowe, które nie są odpowiednikami opisowymi (Wronkowska, Zieliński 2004: 43). Nie jest możliwe ani uzasadnione całkowite uniknięcie stosowania zapożyczeń – niektóre z nich na stałe weszły do powszechnego użycia, a ponadto nie mają rodzimych odpowiedników lub odpowiedniki te nie są dokładne, np. mają szersze znaczenie. Niemniej jednak należy unikać zapożyczeń, które niepotrzebnie zastępują już istniejące w polszczyźnie wyrazy. Szczególną uwagę należy zwracać na neologizmy, które wprowadzane mogą być tylko wtedy, gdy „w dotychczasowym słownictwie polskim brak jest odpowiedniego określenia” (§ 8.2 ZTP). Wprowadzone neologizmy muszą być zbudowane zgodnie z zasadami poprawnej polszczyzny.

Jako że ustawa jest tekstem normatywnym, zgodnie z paragrafem 11 ZTP nie należy formułować w niej wypowiedzi o charakterze „apeli, postulatów, zaleceń, upomnień oraz uzasadnień formułowanych norm”. Jest to zalecenie bardzo istotne, ponieważ zamieszczenie tego typu wypowiedzi w akcie normatywnym prowadziłyby do odczytywania ich w procesie interpretacji jako elementów norm prawnych. Interpretator nie może bowiem pominąć żadnego z wyrażen tekstu prawnego, ponieważ zgodnie z regułami wykładni każde z tych wyrażen ma charakter normatywny (Wronkowska, Zieliński 2004: 48).

---

związku z podobnym postulatem konieczności powszechnej zrozumiałości prawa w wielu krajach pojawiają się inicjatywy zmierzające do reformy i uproszczenia języka prawnego, np. Plain English Campaign (<http://www.plainenglish.co.uk>) czy reformy podjęte w Szwecji (Hadryan 2009: 19-34). W Polsce na różnego rodzaju konferencjach poświęconych zagadnieniom języka prawa sygnalizuje się potrzebę przeprowadzenia reformy tego języka, jednakże jak dotąd nie podjęto w tym celu konkretnych działań.

1.3.2. Regulacje dotyczące języka hiszpańskiego

Zasady dotyczące redagowania aktów prawnych obowiązujące obecnie w Hiszpanii weszły w życie 30 lipca 2005 roku i zawarte są w *Directrices de técnica normativa* wydanych przez Radę Ministrów (Consejo de Ministros) (Boletín Oficial de Estado: BOE-A-2005-13020). Zasady te, które zastąpiły poprzednie, z 1991 roku, zawierają wskazówki co do prawidłowej struktury ustaw i rozporządzeń, reguły tworzenia prawidłowych nazw, skrótów i odwołań stosowanych w aktach normatywnych, a także zalecenia odnośnie do języka używanego w tych aktach. Ogólnym wskazówkom językowym poświęcona jest część czwarta zatytułowana „Criterios lingüísticos generales” (Ogólne zasady językowe). Podkreśla się w niej, że język używany w aktach normatywnych powinien być zrozumiały i precyzyjny, a styl raczej wysoki, nie potoczny. Jako że adresatami norm prawnych są przede wszystkim niespecjaliści, język powinien być jasny, prosty i zrozumiały dla przeciętnego użytkownika języka. Należy stosować wyrazy należące do języka ogólnego, a jeśli zachodzi potrzeba – terminy specjalistyczne, lecz z dodatkowym objaśnieniem. Wskazane jest unikanie wyrazów obcego pochodzenia, jeśli w języku hiszpańskim istnieją ich odpowiedniki, oraz nietypowych konstrukcji językowych. Ważne jest, by w całym tekście używać jednolitej terminologii. Kładzie się nacisk na przejrzystość i prostotę języka, a zatem zaleca unikanie szyku przestawnego i innych konstrukcji językowych, których zastosowanie nie ma uzasadnienia i niepotrzebnie komplikuje tekst (np. zestawianie synonimów, nadużywanie konstrukcji peryfrastycznych). Należy również unikać stosowania strony biernej peryfrastycznej (z *ser* ‘być’), jeżeli dany komunikat można sformułować w stronie czynnej lub zwrotno-biernej (hiszp. *pasiva con se*). Niemniej jednak dążenie do sformułowania przejrzystego i zrozumiałego tekstu nie uzasadnia użycia języka potocznego i ubogiego. Podczas redakcji tekstów normatywnych należy kierować się zasadami gramatycznymi i ortograficznymi Hiszpańskiej Akademii Królewskiej (Real Academia Española) oraz opierać się na opracowanym przez nią słowniku. W razie wątpliwości należy odwoływać się do *Diccionario panhispánico de dudas* (Ogólnohiszpańskiego słownika wątpliwości [językowych]) opracowanego przez tę akademię we współpracy z akademiami z krajów Ameryki Łacińskiej i Filipin.

Hiszpańskie regiony autonomiczne (*comunidades autónomas*) mogą wydawać własne rozporządzenia dotyczące zasad redagowania tekstów normatywnych. Jednym z najbardziej aktywnych regionów autonomicznych w tym zakresie jest Katalonia, gdzie działa Grup d'Estudis de Tècnica Legislativa GRETEL (Grupa do spraw studiów nad techniką legislacyjną), która wydała m.in. książkę *La forma de las leyes. 10 estudios de técnica legislativa* (1986) (O formie ustaw. 10 rozpraw o technice legislacyjnej). Grupa ta jest też jednym z propagatorów uproszczenia katalońskiego języka prawa. Jeśli chodzi o tego typu inicjatywy dotyczące całej Hiszpanii, to obecnie działa obecnie powołana w styczniu 2010 roku Comisión para la Modernización del Lenguaje Jurídico (Komisja ds. modernizacji języka prawa) (Boletín Oficial de Estado: BOE-A-2010-1522). Efekty pracy tej komisji będą dostępne w roku 2011⁷. Głównym celem prac komisji jest przygotowanie sprawozdania na temat współczesnego hiszpańskiego języka prawa oraz sformułowanie postulatów reformy tego języka w celu uczynienia go bardziej zrozumiałym dla obywateli.

1.4. Uwagi ogólne o polskim i hiszpańskim kodeksie cywilnym

Kodeksy cywilne polski i hiszpański stanowią podstawowe regulacje prawa cywilnego odpowiednio w Polsce i w Hiszpanii. Oczywiście nie są to jedyne akty prawne regulujące tę gałąź prawa. Termin „prawo cywilne” pochodzi od łacińskiego *ius civile* i wywodzi się z prawa rzymskiego. Znaczna część założeń tego prawa znajduje odzwierciedlenie w systemach prawnych współczesnych państw naszego kręgu kulturowego, w związku z czym wykazują one wiele podobieństw (Wolter i in. 1999: 19).

Najogólniej prawo cywilne można określić jako „gałąź prawa obejmującą stosunki majątkowe oraz niemajątkowe między osobami fizycznymi i osobami prawnymi na zasadzie równorzędności podmiotów” (Wolter i in. 1999: 17). Prawo cywilne należy do gałęzi prawa prywatnego. Choć ostre rozdzielanie prawa prywatnego od publicznego nie zawsze jest możliwe (por. Wolter i in. 1999: 18, Albaladejo García 2002: 34-35), to pierwsze można określić jako regulujące „stosunki między autonomicznymi podmiotami, którym przysługują własne, prawnie chronione, sfery

---

⁷ Informację tę zawdzięczam p. Annie López Samaniego z Universidad de Barcelona.

interesów majątkowych, a także niemajątkowych” (Radwański 2007: 2). Podstawowym źródłem prawa cywilnego jest prawo stanowione.

Polski Kodeks cywilny to ustawa z 23 kwietnia 1964 roku (Dz. U. Nr 16, poz. 93 ze zmianami), która weszła w życie 1 stycznia 1965 roku i była od tego czasu wielokrotnie modyfikowana. W związku z przemianami ustrojowymi w Polsce jedna z większych nowelizacji kodeksu miała miejsce w 1990 roku (Radwański 2007: 28-30). Kodeks cywilny składa się z czterech ksiąg:

- (i) Księga pierwsza. Część ogólna.
- (ii) Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe.
- (iii) Księga trzecia. Zobowiązania.
- (iv) Księga czwarta. Spadki.

Księgi dzielą się na tytuły, które dzielą się na działy. Niektóre działy dzielą się na rozdziały, a z tych niektóre – na oddziały.

Hiszpański kodeks cywilny – *Código civil* – to tekst prawny z 1889 roku (Real Decreto z 24.07.1889 r.), od tego czasu wielokrotnie nowelizowana⁸. Kodeks ten składa się z następujących części:

- (i) *Título preliminar – De las normas jurídicas, su aplicación y eficacia* ‘Tytuł wstępny – O normach, ich stosowaniu i skuteczności’,
- (ii) *Libro Primero – De las personas* ‘Księga pierwsza – O osobach’,
- (iii) *Libro Segundo – De los bienes, de la propiedad y de sus modificaciones* ‘Księga druga – O majątku, własności i ich zmianach’,
- (iv) *Libro Tercero – De los diferentes modos de adquirir la propiedad* ‘Księga Trzecia – O różnych sposobach nabycia własności’,
- (v) *Libro Cuatro – De las obligaciones y contratos* ‘Księga czwarta – O zobowiązaniach i umowach’,
- (vi) *Disposición Final* ‘Postanowienie końcowe’,
- (vii) *Disposiciones Transitorias* ‘Postanowienia przejściowe’
- (viii) *Disposiciones Adicionales* ‘Postanowienia dodatkowe’⁹.

---

⁸ W pracy opieram się na stanie prawnym z września 2008 r. zarówno w odniesieniu do k.c., jak i C.c.

⁹ Tłumaczenia tytułów za: Supera-Markowska (2009: 36).

Księgi (*libros*) w C.c. dzielą się na tytuły (*títulos*), które dzielą się na rozdziały (*capítulos*), niektóre z nich dzielą się na podrozdziały (*secciones*).

Kodeks ten jest owocem procesów kodyfikacyjnych, jakie miały miejsce w Europie w XIX wieku. W związku z tym na jego formę duży wpływ miał Kodeks Napoleona (Ortiz Sánchez 2001: 101). Szerzej na temat związków między francuskim i hiszpańskim kodeksem cywilnym pisze m.in. Hernández Gil (1989: 416-424, 1990). Charakterystyczne dla prawa cywilnego w Hiszpanii jest to, że C.c. zawiera uregulowania dotyczące powszechnego prawa cywilnego, natomiast w niektórych regionach autonomicznych obok niego funkcjonuje prawo cywilne „własne”, czyli „lokalne” (określane jako: *Derecho civil propio*, *Derecho civil local*, *Derecho foral*), które reguluje przede wszystkim sprawy z zakresu prawa rodzinnego, dziedziczenia, własności, a rzadziej także z zakresu zobowiązań. Prawo cywilne lokalne jest w użyciu w następujących regionach autonomicznych Hiszpanii: Katalonia, Aragonia, Galicja, Nawarra, Kraj Basków, Estremadura, Baleary (Supera-Markowska 2009: 36). Należy podkreślić, że nie istnieje jedno wspólne prawo cywilne lokalne dla wszystkich wymienionych regionów, każdy z nich posiada odrębne regulacje. Powszechne prawo cywilne obowiązuje w pozostałych regionach oraz, jako prawo uzupełniające, w tych, w których obowiązuje prawo lokalne (Albaladejo García 2002: 61).

Kolejną różnicą w stosunku do polskiego Kodeksu cywilnego jest to, że *Código civil* zawiera regulacje dotyczące prawa rodzinnego, które w prawie polskim ujęte są w oddzielnej ustawie – Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, który wszedł w życie równocześnie z Kodeksem cywilnym. Wiąże się to ze sporem o to, czy prawo rodzinne jest częścią prawa cywilnego, czy też należy je traktować jako dyscyplinę samodzielną (szerzej na ten temat Wolter i in. 1999: 25-27). Tradycyjnie było ono ujmowane w ramach kodeksu cywilnego, tak jak ma to miejsce w przypadku kodeksu hiszpańskiego. W państwach dawnego bloku socjalistycznego tworzone jednak odrębne kodeksy rodzinne. Odzielenie takie wynikało między innymi z poglądu, że normy prawa cywilnego są dostosowane przede wszystkim do regulowania stosunków majątkowych, a stosunki rodzinne powinny być oparte na innych zasadach (Wolter i in. 1999: 25). Prawo rodzinne jest jednak ściśle powiązane z prawem cywilnym i obecnie dominuje pogląd, że nie stanowi ono odrębnej dziedziny prawa, ale jest integralną częścią prawa cywilnego (Radwański 2007: 11). Wskazuje na to również fakt, że w

przypadku kwestii nieunormowanych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym stosuje się wprost przepisy Kodeksu cywilnego (Jezioro 1999: 151).

1.5. Wybrane cechy języka prawnego w polskim i hiszpańskim kodeksie cywilnym

Teksty prawne to przede wszystkim teksty pisane, posiadające ustaloną strukturę (Álvarez 2002: 50). Jak pisze Zieliński:

Tak, jak standardowe są wyznaczniki delimitacji tekstu prawnego, tak standardowa jest również wzorcowa struktura wewnętrzna każdego tekstu prawnego. Przewiduje ona następującą kolejność: przepisy ogólne, przepisy szczegółowe (w tym przepisy prawa materialnego, przepisy o organach i trybie postępowania, a wyjątkowo również przepisy karne), dalej – przepisy przejściowe i dostosowujące i wreszcie przepisy końcowe (wśród nich przepisy uchylające, przepisy o wejściu w życie, a w razie potrzeby również przepisy o wygaśnięciu ustawy) (Zieliński 1999: 52).

Również ustawy hiszpańskie mają konwencjonalną budowę (zbliżoną pod pewnymi względami do budowy ustaw polskich), którą szczegółowo przedstawiają Pau i Vall (2009: 12-20) i Hernando Cuadrado (2003: 79-96). Ogólna budowa kodeksu cywilnego polskiego i hiszpańskiego została przedstawiona powyżej. W obu przypadkach podstawową jednostką redakcyjną tekstu są artykuły¹⁰.

Podstawową cechą tekstów prawnych, takich jak ustawy, jest ich normatywny charakter¹¹. Jak ujmuje to Zieliński:

Teksty prawne należą niewątpliwie do dyskursu dyrektywalnego, bowiem ich główna funkcja pragmatyczna polega na wpływaniu wprost na zachowanie się ludzi (...). Wiąże się to również z podstawowym założeniem, że teksty prawne mają wprost charakter normatywny i to niezależnie od formy wysłowienia nakazu czy zakazu (Zieliński 1999: 61; por. także Pieńkos 1999: 44-45).

---

¹⁰ „Przyjmuje się powszechnie w polskiej kulturze prawnej (a ewidentnie podkreśla to sam ustawodawca), że podstawową jednostką redakcyjną tekstu prawnego są artykuły (w ustawie) albo paragrafy (w akcie wykonawczym)” (Zieliński 1999: 55).

¹¹ Sporny jest jedynie normatywny charakter preambuł, jeśli występują w ustawach (por. Gizbert-Studnicki 1986: 61).

W związku z tym, że część ogólnych cech języka prawa jest wspólna językom hiszpańskiemu i polskiemu¹², jeżeli to możliwe, cechy leksykalne i gramatyczne wspólne obu językom omawiam razem. Pomijam niektóre cechy niemające znaczenia dla tematu niniejszej pracy, takie jak: obecność zapożyczeń, eufemizmów, niewystępowanie wulgaryzmów.

1.5.1. Cechy leksykalne

1.5.1.1. Słownictwo specjalistyczne

Jedną z głównych cech języka prawa, w tym języka ustaw, odróżniającą go od języka ogólnego, jest wynikające z dążenia do precyzji stosowanie specyficznego słownictwa. Badacze, między innymi Wróblewski (1948: 120), Pieńkos (1999: 98), Iturralde Sesma (1989: 44), Hernando Cuadrado (2003: 51-55), wskazują zazwyczaj na trzy grupy terminów:

- (i) słownictwo języka ogólnego użyte w znaczeniu przyjętym w języku ogólnym,
- (ii) słownictwo języka ogólnego, którego znaczenie w tekście prawnym zmodyfikowano lub uściślono,
- (iii) słownictwo wyraźnie specjalistyczne, charakterystyczne dla danej gałęzi prawa.

Należy przy tym mieć na uwadze, że język prawny reguluje różne dziedziny życia i działalności człowieka, dlatego też do języka ustawodawcy przenika słownictwo specjalistyczne z dziedzin, których dana regulacja prawna dotyczy. Zwracają na to uwagę m.in. Wróblewski (1948: 118) i Pieńkos (1999: 98). O tej właściwości leksyki języka prawa pisze również Prieto de Pedro (1991: 171), wskazując na różny stopień specjalizacji tego typu słownictwa stosowanego w języku prawa. W odniesieniu do grupy słownictwa wymienionej w punkcie (ii) Hałas pisze:

W języku prawnym motywację zmian znaczeniowych stanowi dążność do precyzji, a przesunięcia znaczeniowe i stabilizacja nowej wartości

---

¹² Nierzadko także dyskursom prawnym innych języków – na ich podobieństwa umożliwiające porównania zwraca uwagę Campos Pardillos (2007: 156).

semantycznej polegają najczęściej na wytworzeniu znaczenia terminologicznego jednostek leksykalnych należących do słownictwa ogólnego i innych niż prawna odmian zasobu leksykalnego języka polskiego (1995: 56).

Mollfulleda Buesa dokonuje kilkustopniowego podziału terminów prawniczych, poczynając od tych wspólnych z językiem ogólnym, a kończąc na tych właściwych tylko językowi prawa (1980: 25). Podkreśla, że terminy ściśle prawnicze, które nie występują w języku ogólnym, są w języku prawa relatywnie nieliczne (1980: 10). Również Prieto de Pedro zauważa, że w porównaniu z innymi językami specjalnymi terminy specjalistyczne używane tylko i wyłącznie w języku prawa są względnie nieliczne; znacznie liczniejsze są terminy z języka ogólnego lub innych języków specjalistycznych, których znaczenia w języku prawa są modyfikowane lub uściślane (Prieto de Pedro 1991: 169). Badacz ten zwraca również uwagę na to, że słownictwo grupy (ii) bywa szczególnie mylące dla osób nieznających specyfiki języka prawa, które mogą interpretować znaczenia tych jednostek leksykalnych, odwołując się do ich znaczenia ogólnego (1991: 169).

1.5.1.2. Polisemia i synonimia

Zgodnie z zasadami techniki prawodawczej, tak polskiej, jak hiszpańskiej, teksty prawne nie powinny zawierać wyrazów polisemicznych (homonimów) ani synonimów. Zieliński zwraca jednak uwagę na niejednolitość terminów, które mają różne znaczenia w różnych gałęziach prawa, np. *własność* w prawie cywilnym i w prawie administracyjnym (Zieliński 1999: 58). Wieloznaczność niektórych terminów prawnych może być problemem w interpretacji danego tekstu prawnego, zwłaszcza przy jego tłumaczeniu, co omawia Zedler (2010: 93-99) na przykładzie podstawowych pojęć z dziedziny prawa i postępowania cywilnego, jakimi są *curator* oraz *dowód*.

W hiszpańskim kodeksie cywilnym znaleźć można dużą liczbę wyrazów wieloznacznych, na co wskazują m.in. Hernández Gil (1989: 376-377) i Iturralde Sesma (1989: 49). Przykładem wyrazu wieloznacznego (homonimu) może być termin *título*, występujący w trzech różnych znaczeniach (Iturralde Sesma 1989: 49). Wskazuje się również na możliwą wieloznaczność spójników *o* 'lub, albo' oraz *y* 'i' (Alcaraz Varó, Hughes 2002a: 112-113).

Występowanie synonimów w obrębie jednego aktu prawnego jest zazwyczaj krytykowane, jednak nie potępia tego zjawiska Hernández Gil, który twierdzi, że *Código Civil* mimo ich występowania tworzy spójną całość. Wskazuje również, że zjawisko to nie wynika z niedbałości redakcyjnej autorów, ale w niektórych wypadkach raczej z chęci używania urozmaiconego języka i niepowtarzania tych samych wyrazów w bliskim sąsiedztwie (Hernández Gil 1989: 376-377 i 393). Przykładem synonimów występujących w C.c. mogą być następujące terminy:

- (i) *propiedad/dominio* 'własność' (Ortiz Sánchez, Pérez Pino 2008: 144),
- (ii) *partícipes/codueños/copropietarios/interesados en la cosa común/ interesados* (Hernández Gil 1989: 376),
- (iii) *finca/predio* 'grunt' (Hernández Gil 1989: 376),
- (iv) *bienes/cosas/objetos* 'dobra/rzeczy/przedmioty' (Iturralde Sesma 1989: 49).

1.5.1.3. Definicje

W celu zachowania maksymalnej precyzji i uniknięcia wieloznaczności w aktach prawych prawodawca posługuje się definicjami ustawowymi, nazywanymi inaczej definicjami legalnymi (Zieliński 2002: 188). Szerzej o rodzajach definicji stosowanych w aktach prawnych piszą Zieliński (2002: 191-200), Malinowski (2006b: 155-181), Pieńkos (1999: 86-92), Iturralde Sesma (1989: 49-61) i Hernández Cuadrado (2003: 65).

1.5.1.4. Zwroty niedookreślone znaczeniowo

W leksyce prawa należy zwrócić uwagę na zwroty niedookreślone znaczeniowo i nieostre znaczeniowo (szerzej na ten temat Zieliński 2002: 163-178, Malinowski 2006b: 145). Jak pisze Wróblewski (1948: 91):

Sama definicja może się okazać szkodliwa w praktyce. Uzyskanie w ten sposób ścisłości języka może się stać hamulcem do przystosowania przepisów do życia w drodze wykładni.

W polskim Kodeksie cywilnym nazwami niedookreślonymi są na przykład *ważny powód*, *ponad przeciętną miarę*, *rażąca niewdzięczność*. Przykłady z

kodeksu hiszpańskiego to: *una persona de buenos antecedentes* ‘osoba dobrego pochodzenia’, *suficiente grado de integración en la sociedad española* ‘wystarczający stopień integracji ze społeczeństwem hiszpańskim’. Ich stosowanie jest w niektórych przypadkach konieczne, by można było dostosowywać prawo do ciągle zmieniających się warunków bytowych i społecznych. Jak pisze Zieliński: „Każde prawotwórstwo oscyluje między skrajnością pewności prawa a skrajnością jego elastyczności” (Zieliński 1999: 59).

1.5.1.5. Frazeologia

Leksykę języka prawa, w tym kodeksu cywilnego, cechuje również specyficzna frazeologia (szerzej Choduń 2007: 134-139). W kodeksach cywilnych polskim i hiszpańskim występują zwroty frazeologiczne zaczerpnięte, podobnie jak słownictwo, z odmiany ogólnej języka lub innych jego odmian rodzajowych, jednak występują w nich również pewne związki frazeologiczne charakterystyczne tylko dla tej odmiany języka. W języku hiszpańskim na tendencję do używania mniej lub bardziej ustalonych zwrotów wskazują m.in. Álvarez (2002: 50) oraz Alcaraz Varó i Hughes (2002a: 25-26). Jako przykłady dla języka polskiego można tu podać: *nakładać obowiązek*, *obowiązek ciąży*, *termin biegnie*, *świadczyć rzeczy*, a dla hiszpańskiego: *sin perjuicio de* ‘nie uchybiając’, *traer a colación* ‘dołączyć do masy spadkowej’, *constituirse en la obligación* ‘zobowiązywać się [dosł. ‘ustanawiać się w obowiązku’]’. Jak widać z powyższych przykładów, niektóre z tych wyrażen służyć do wyrażania znaczenia modalności deontycznej (tu: obowiązku).

1.5.2. Cechy gramatyczne

W odróżnieniu od cech leksykalnych cechy gramatyczne tekstów prawnych są przez badaczy języka prawa, zarówno polskiego, jak i hiszpańskiego opisywane rzadziej. Poniżej sumarycznie przedstawiam niektóre z tych cech, z uproszczonym podziałem na cechy morfologiczne i składniowe.

Jeśli chodzi o morfologię wyrazów, k.c. i C.c. wykazują pewne cechy wspólne. Na przykład w obu tekstach nie występują czasowniki w pierwszej i drugiej osobie. Dość często stosuje się w nich formy bezosobowe. W zdaniach głównych używa się tylko czasów teraźniejszego i przyszłego. W

dość specyficzny sposób (inaczej niż w języku ogólnym), tzn. za pomocą trybu oznajmującego, można wyrażać w nim nakazy, zakazy, dozwolenia i braku nakazu.

Można odnieść wrażenie, że polski język prawa nie wykazuje pod względem morfologicznym innych większych odstępstw od języka ogólnego. Nie różni się również pod względem składniowym (Zieliński 1999: 60). Pieńkos jednak zauważa w tej kwestii, że język prawny cechuje zwięzłość („brak lub rzadkie występowanie zbędnych omówień”) (1999: 75). Zieliński, pisząc o skrótowości tekstów ustaw i kondensacji norm w przepisach, wskazuje na anaforyczność tego rodzaju tekstów (Zieliński 1999: 56). Na anaforyczność i odesłania do innych przepisów zwraca uwagę również Choduń, która mówi o „intertekstualności” aktów prawnych (2007: 94-105).

Z kolei hiszpański język prawa odznacza się pewnymi swoistymi własnościami morfologicznymi. Jedną z charakterystycznych – i często krytykowanych – cech hiszpańskiego języka prawa jest stosowanie form *futuro de subjuntivo*, tj. form zakończonych na *-are/-ere* (Prieto de Pedro 1991: 188, Hernández Cuadrado 2003: 27). W ogólnej odmianie współczesnej hiszpańszczyzny praktycznie nie używa się tej formy czasownikowej. Zaczęła ona tracić żywotność w XIV w. (RAE 2010: 459). Jej użycie ogranicza się do języka pisanego i sytuacji szczególnych, takich jak język prawa, przysłowia, idiomy. Stosuje się ją w celu uzyskania stylu archaizującego, podniosłego lub biurokratycznego, mówiąc w zdaniach warunkowych, czasowych i względnych o zdarzeniach hipotetycznych (Borrego i in. 2001: 13-14¹³). Alcaraz Varó i Hughes zaznaczają, że jej obecność w C.c. jest naturalna, ponieważ jest to tekst z 1889 roku. Uważają jednak, że używanie tego trybu współcześnie, czego przykładem jest tekst Kodeksu karnego z 1995 roku, jest pozbawione sensu i przyczynia się do niepotrzebnego archaizowania tekstów ustaw (Alcaraz Varó, Hughes 2002a: 103-104).

W C.c. często używana jest strona bierna. Szczególną cechą hiszpańskiego języka prawa, w tym języka C.c., jest stosowanie strony zwrotno-biernej (*pasiva con se*) (por. Alcaraz Varó, Hughes 2002a: 111, Hernández Cuadrado 2003: 27). Według RAE konstrukcja ta jest częstsza niż strona bierna peryfrastyczna (z czasownikiem *ser*), zarówno w języku mówionym, jak i pisanym, zwłaszcza w zdaniach wyrażających sądy ogólne

---

¹³ Warto zaznaczyć, że autorzy ci nie wracają więcej do tematu tej formy w swej książce poświęconej zagadnieniu *subjuntivo*, uzasadniając swą decyzję jej praktycznie całkowitym zanikiem w systemie czasownika hiszpańskiego.

lub wskazówki co do właściwego postępowania (RAE 2010: 784-785). Z tego właśnie względu ich stosowanie w języku prawnym wydaje się zrozumiałe¹⁴. Według RAE wyrażanie sprawcy (agensa) jako dopełnienia (zob. podrozdział 5.1.8.) podlega w tej konstrukcji silniejszym ograniczeniom niż w stronie biernej peryfrastycznej: sprawcę wyraża się bowiem rzadko, jeżeli jest nim określona jednostka (np. *por el ministro* ‘przez ministra’), za to częściej, jeżeli jest nim instytucja, grupa, klasa jednostek (np. *por el ministerio* ‘przez ministerstwo’)¹⁵. Konstrukcje te są więc szczególnie częste w tekstach prawnych i administracyjnych (RAE 2010: 785)¹⁶.

Kolejną charakterystyczną cechą morfologiczną wskazywaną przez badaczy (m.in. Hernández Cuadrado 2003: 22) jest częste stosowanie formy *gerundio*. Alcaraz Varó i Hughes wiążą to zjawisko z wpływem francuskiego języka prawa na hiszpański. Nadużywanie bądź błędne stosowanie *gerundio*, może prowadzić do tworzenia tekstów niejasnych i o afektowanym stylu (2002a: 105-108). Zdaniem Hernándezza Gila *gerundio* nie jest w tekście C.c. nadużywane, choć przyznaje on, że w pewnych miejscach można by tę formę łatwo zastąpić inną (1989: 387).

W kwestii składniowych własności hiszpańskiego języka prawa, podobnie jak w przypadku polszczyzny, zwraca się uwagę na rozbudowaną anaforyczność tekstów prawnych. Szczególną rolę odgrywa tu wyrażenie *el mismo* ‘ten sam, tenże’, które, zdaniem niektórych, bywa w tekstach prawnych i administracyjnych nadużywane (Prieto de Pedro 1991: 185). Z kolei inni, jak Hernández Gil, uważają, że w tekście C.c. elementy anaforyczne używane są konsekwentnie i przyczyniają się do spójności i czytelności tekstu (Hernández Gil 1989: 388).

Zwraca się ponadto uwagę na występowanie w języku prawa i administracji tzw. *construcciones absolutas*, analogicznych do łacińskiego *ablativus absolutus*. Stosowanie tego typu konstrukcji wynika z dążenia do zachowania zwięzłości i skrótowości tekstu (Alcaraz Varó, Hughes 2002a:

---

¹⁴ Zupełnie inaczej ten problem opisują Alcaraz Varó i Hughes (2002a), według których ta strona bierna, charakterystyczna dla języka prawnego, jest rzadko używana w języku ogólnym, a zdaniem niektórych wręcz błędna („poco utilizada en el lenguaje común y que para algunos es incorrecta”, 2002a: 111).

¹⁵ Użycie strony zwrotno-biernej z frazą wyrażającą agensa („pasiva con se agentiva”) w języku prawniczym i administracyjnym (a więc bez uwzględnienia tekstu C.c.) jest tematem artykułu Ricós Vidal (1998).

¹⁶ Temat strony biernej w języku hiszpańskim jest omawiany szerzej w podrozdziale 5.1.2.1.

104; Álvarez 2002: 50). Przykładem takiej konstrukcji jest *oído el Ministerio Fiscal* ‘po wysłuchaniu [opinii] Prokuratury’¹⁷. Wśród cech hiszpańskiego języka prawa wymienia się także tendencję do stosowania wielowyrazowych syntagm rzeczownikowych tworzonych przez ciągi rzeczowników połączonych przyimkami *de, en, con*, etc. (Alcaraz Varó, Hughes 2002: 108-109), np. *Los poseedores temporales de los bienes del ausente* ‘Czasowi posiadacze rzeczy [należących do] osoby zaginionej’ (art. 186 C.c.).

---

¹⁷ Powracam do tego tematu w podrozdziale 6.2.

2. Pojęcia prawoznawcze związane z modalnością deontyczną

2.1. Norma i norma prawna

Mówiąc o nakazach, zakazach, dozwoleniu, prawnicy posługują się pojęciem normy. W użyciu ogólnym słowo to jest rozumiane na różne sposoby. Historycznie pochodzi ono od łac. *norma* ‘węgielnica (przyrząd do pomiaru kątów); sznurek ciesielski; wytyczna, reguła, przepis’¹⁸, co prawdopodobnie jest zapożyczeniem poprzez etruski z greckiego *gnōmona* (biernik od *gnōmōn* ‘podziałka; sznurek ciesielski’) (Drosdowski 1997: 490). Wyraz ten oznaczał więc coś, co wyznaczało prawidłową miarę. Według teoretyka prawa H. Kelsena norma to „sens aktu woli” (Sinn eines Willensaktes)¹⁹, które wyrażane jest w języku za pomocą imperatywu (Imperativ) lub zdania powinnościowego (Soll-Satz) (Kelsen 1979: 2, za: Hage 2005: 160). Von Wright wyróżnia trzy rodzaje norm:

- (i) „rules” (‘reguły’), np. w grach, języku;
- (ii) „prescriptions”, inaczej „regulations”, czyli polecenia lub dozwolenia udzielane z pozycji władzy komuś w pozycji podporządkowanej (np. prawo danego kraju, rozkazy wojskowe, pozwolenia dawane dzieciom przez rodziców);
- (iii) „directives” (‘dyrektywy’), inaczej „technical norms” (‘normy techniczne’), określające środki do osiągnięcia danego celu (von Wright 1963: 6n., za: Hage 2005: 160).

Alchourrón i Bulygin z kolei wyróżniają dwie koncepcje norm: hyletyczną i wyrażeniową („expressive”). Zgodnie z koncepcją hyletyczną normy to jednostki zdaniopodobne („proposition-like entities”), sensy zdań normatywnych, tj. sensy preskryptywne; z kolei normy wyrażeniowe („expressive norms”) to wyrażenia będące rezultatem preskryptywnego użycia języka (Alchourrón i Bulygin 1981, za Hage 2005: 160). Hage

---

¹⁸ ‘Winkelmaß; Richtschnur, Regel, Vorschrift’ (Drosdowski 1997: 490).

¹⁹ W odróżnieniu od sądu, który jest „znaczeniem aktu myśli”.

natomiast dzieli „normatywne akty mowy” na „orders” i „commands”. Te pierwsze to akty mowy nakierowane na skłonienie kogoś do pewnego zachowania się lub powstrzymania się od niego. Akt taki odnosi skutek („is successful”), jeżeli następuje określone zachowanie. Z kolei „commands” to akty mowy, poprzez które nakłada się na kogoś obowiązek („obligation”); wymagają one zbioru reguł upoważniających polecającego do ich wydawania i podporządkowujących tym obowiązkom tego, kto je otrzymuje. Akt taki odnosi skutek („is successful”) wtedy, jeżeli zaczyna istnieć dany obowiązek – bez względu na to, czy zostanie on spełniony, czy nie. Przykładami aktów mowy typu „command” są akty prawne (Hage 2005: 201). W ujęciu Kalinowskiego (1993) norma to sąd normatywny (deontyczny) o stanie rzeczy, którym jest relacja normatywna (deontyczna), tj. relacja między podmiotem działania (lub zespołem takich podmiotów) i działaniem (lub działaniami). Norma może być „znaczona” przez zdania normatywne (deontyczne), które mogą przyjmować różne formy gramatyczne (Kalinowski 1993: 20). Normy należy odróżniać od „rozkazów”, które „dają się wyrazić tylko w zdaniach rozkazujących” (s. 22), i od ocen (s. 24).

Szczególnym rodzajem normy jest norma prawna. Pojęcia normy postępowania, normy prawnej i przepisu prawnego oraz ich wzajemne relacje są ujmowane w prawoznawstwie na różne sposoby²⁰, dlatego w niniejszej pracy przyjmę ujęcie proponowane przez M. Zielińskiego (2002). NORMA PRAWNA rozumiana jest jako norma postępowania ustanowiona (lub uznana) przez kompetentne organy władzy publicznej (Zieliński 2002: 16; w ten sposób również Wronkowska 2005: 18). Norma prawna jest więc rodzajem NORMY POSTĘPOWANIA. „Norma postępowania to wyrażenie (choćby tylko pomyślane), które w sposób jednoznaczny określone podmiotowi, w określonych okolicznościach, nakazuje (zakazuje) określone zachowanie się” (Zieliński 2002: 16)²¹. Normą postępowania nazywa się wyrażenie, które można sprowadzić do następującego wzorcowego schematu: X w sytuacji Y powinien (może) Z (Wronkowska, Ziemiński 1996: 25; Chauvin i in. 2009: 46-47; Zieliński 2002: 16-17). W praktyce normy rzadko mają taką wzorcową strukturę. Za normy prawne uznaje się tylko te normy

---

²⁰ Przegląd stanowisk wzajemnych relacji między pojęciem normy prawnej i pojęciem przepisu prawnego w Nowacki, Tobor (1994: 47-61).

²¹ Zauważmy, że w podobny sposób Chauvin i in. opisują normę prawną: „Norma prawna jest regułą zachowania, która daje odpowiedź na pytanie: kto i w jakich warunkach, jak powinien postąpić (co jest mu np. nakazane, zakazane lub dozwolone czynić)”. (Chauvin i in. 2009: 54-55).

postępowania, które są generalne i jednocześnie abstrakcyjne, ponieważ prawo powinno jednakowo traktować adresatów i nie należy w związku z tym kierować normy do imiennego adresata oraz powinno się wyznaczać pewne wzory zachowania się, a nie jedno, niepowtarzalne zachowanie (Wronkowska 2005: 18).

Przyjmuje się, że norma postępowania nie jest zdaniem w sensie logicznym, dlatego nie stosuje się do niej pojęć prawdy i fałszu.

Norma postępowania sama przez się nie opisuje żadnego stanu rzeczy, nie jest wypowiedzią spełniającą funkcję opisową, lecz ma jedynie spełniać funkcję sugestywną, funkcję wpływania na adresatów normy, aby postąpili czy postępowali w określony sposób. Skoro norma postępowania niczego nie opisuje, nie można orzekać, że opisuje prawdziwie albo fałszywie, że ma wartość logiczną w zwykłym tego terminu znaczeniu (Wronkowska, Ziemiński 1996: 28).

Z kolei PRZEPIS PRAWNY to „zdanie w sensie gramatycznym (od kropki do kropki lub od kropki do średnika, lub od średnika do kropki) wyraźnie wyróżnione w tekście prawnym i oznaczone w nim zwykle jako artykuł czy ustęp (lub fragment artykułu czy ustępu)” (Zieliński 2002: 16). Przepis prawny można rozumieć jako jednostkę redakcyjną tekstu normatywnego zawierającą elementy, z których odtwarza się reguły postępowania (Gromski 1999: 220). Jak zauważają Chauvin i in. (2009: 83), w tekstach aktów normatywnych spotyka się często pojęcie „przepis prawny”, jednak nie występuje w nich pojęcie „norma prawna”. To ostatnie należy zatem do nauki prawa i języka prawniczego. Autorzy ci wzajemną relację normy i przepisu prawnego porównują do stosunku, jaki występuje między treścią (sensem) a formą. Przepisy są zatem formą słowną, w jaką ujęte są normy prawne. Poprzez wykładnię prawa normy prawne są wyinterpretowywane z przepisów prawnych. Norma prawna może być ujęta w jednym przepisie prawnym, lecz najczęściej jest rozczłonkowana i jej poszczególne części znajdują się w różnych przepisach prawnych (Chauvin i in. 2009: 84, Albaladejo García 2002: 24). Części normy, które zawsze występują razem, to element nakazu, zakazu lub dozwolenia i określenie zachowania się, które jest nakazywane, zakazywane lub dozwolane²². W jednym przepisie mogą też być zawarte elementy kilku norm prawnych (np. w przepisie części ogólnej danego aktu), co pozwala uniknąć powtórzeń w tekście prawnym.

---

²² Szerzej na temat rozczłonkowania norm prawnych Zieliński (2002: 103-114).

Taka technika tworzenia tekstów prawnych nazywana jest kondensacją tekstu (Wronkowska 2005: 64).

Norma prawna powinna zawierać trzy elementy konieczne do jej zrealizowania: określenie adresata normy, czyli podmioty, którym norma wskazuje właściwy sposób postępowania (nakazuje, zakazuje lub dozwala)²³, wzór postępowania oraz określenie okoliczności, w jakich adresat ma zastosować się do wyznaczonego wzoru postępowania.

Każda norma prawna składa się z dwóch podstawowych części: hipotezy i dyspozycji. Część nazywana hipotezą określa adresata normy oraz okoliczności, w jakich podjęcie danej czynności jest nakazane, zakazane bądź dozwolone. Dyspozycja określa treść tego nakazu, zakazu lub dozwolenia²⁴. W różny sposób klasyfikuje się pojęcie sankcji, która reguluje rodzaj konsekwencji grożącej za nieprzestrzeganie normy. Sankcja uważana jest bądź za trzecią podstawową część normy prawnej (koncepcja trójelementowa), bądź za odrębną normę (koncepcja norm sprzężonych) (Chauvin i in. 2009: 55). W myśl koncepcji norm sprzężonych mówi się o dwóch rodzajach związanych ze sobą norm: normie sankcjonowanej, złożonej z hipotezy, która określa adresata i warunki, w jakich coś jest mu nakazane lub zakazane, i dyspozycji, która zawiera treść należytego zachowania się, oraz normie sankcjonującej. Określa ona dolegliwości, jakie będą miały zastosowanie w przypadku nieprzestrzegania normy sankcjonowanej. Dyspozycja normy sankcjonowanej wyznacza zatem jednocześnie obowiązek poniesienia konsekwencji nieprzestrzegania normy sankcjonowanej oraz upoważnienie dla organów państwa do zastosowania tych konsekwencji wobec nieprzestrzegających normy sankcjonowanej. W konsekwencji takiego ujęcia norma sankcjonowana skierowana jest do ogółu obywateli lub pewnych określonych rodzajowo kategorii adresatów (np. sprzedawcy) – są to tzw. adresaci pierwotni. Z kolei norma sankcjonująca skierowana jest do organów władzy publicznej, głównie państwa – są to tzw. adresaci wtórni, ponieważ w ich kompetencji leży stwierdzenie niezastosowania się przez pewne jednostki do normy sankcjonowanej i zastosowanie wobec nich określonych sankcji (Chauvin i in. 2009: 55).

---

²³ Adresatów norm prawnych można podzielić na dwie grupy: podmioty stosujące prawo (najczęściej przyjmuje się, że są to organy państwa) oraz pozostałe podmioty prawa (Nowacki, Tobor 1994: 36).

²⁴ Por. Chauvin i in. (2009: 55), Zieliński (2002: 32), Redelbach (1998: 140).

W koncepcji trójelementowej pełna norma prawna zawiera trzy elementy: hipotezę, dyspozycję i sankcję. Koncepcji tej zarzuca się jednak, że w przypadku takiego ujęcia cech prawa nie miałyby te wszystkie normy prawne, które wyznaczają adresatom właściwy sposób postępowania, ale za ich nieprzestrzeganie nie są przewidziane sankcje – tzw. *leges imperfectae* (Nowacki, Tobor 1994: 67). Są to najczęściej normy prawa rodzinnego, konstytucyjnego, czy administracyjnego. Przykładem *lex imperfecta*, jak podają Chauvin i in. (2009: 82), może być artykuł 23 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, mówiący o tym, że małżonkowie są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli.

Uznanie sankcji za niezbędny element normy może budzić sprzeciw także z innego powodu. Mianowicie zakłada ono, że do przestrzegania norm może zmusić jedynie grożąca w przypadku ich nieprzestrzegania sankcja, co zdaniem niektórych autorów „wypacza psychologiczny i społeczny sens prawa” (Chauvin i in. 2009: 57)²⁵.

2.1.1. Rodzaje norm prawnych

Normy prawne można dzielić na różne sposoby (por. Albaladejo García 2002: 28-34, Vodanovic Hahlicka 2001: 24-29). Jednym z nich jest podział ze względu na związane z nimi sankcje. W teorii prawa najogólniej wyróżnia się trzy rodzaje sankcji prawnych: (i) karną, (ii) egzekucyjną oraz (iii) sankcję nieważności (Chauvin i in. 2009: 78-83, Nowacki, Tobor 1994: 29-31). Vodanovic Hahlicka, oprócz tych trzech rodzajów sankcji, wymienia jeszcze czwarty rodzaj – „odszkodowanie” („indemnización”), czyli rekompensatę, którą należy wypłacić za wyrządzone szkody bądź szkody wynikłe z niedopełnienia warunków, np. umowy (2001: 8).

Najczęściej z sankcją prawną w potocznym rozumieniu tego słowa utożsamiana jest sankcja karna (represyjna), która grozi za dokonanie czynów zabronionych i polega na zastosowaniu wobec podmiotu niestosującego się do norm jakiegoś rodzaju dolegliwości, pozbawienia go wolności, wyznaczenia kar finansowych etc. Najczęściej ten rodzaj sankcji spotyka się w kodeksach karnych. Drugim rodzajem sankcji są sankcje egzekucyjne, polegające na przymuszeniu podmiotu do dopełnienia

---

²⁵ Szerzej na temat kontrowersji związanych z *leges imperfectae* np. Vodanovic Hahlicka (2001: 9-10).

obowiązku, którego nie wykonał dobrowolnie. Ma to zastosowanie w sytuacjach, gdy możliwe jest osiągnięcie stanu rzeczy, jaki miałby miejsce, gdyby dany podmiot zachował się zgodnie z prawem (Nowacki, Tobor 1994: 31). Takie rozwiązania spotykane są najczęściej w prawie cywilnym i administracyjnym. Trzecim rodzajem sankcji jest tzw. sankcja nieważności, która czynnościom dokonany niezgodnie z prawem lub dokonany z przekroczeniem przyznanych kompetencji odbiera skuteczność prawną. Ten rodzaj sankcji ma szerokie zastosowanie szczególnie w prawie cywilnym. Nie wszyscy autorzy zgodnie odnoszą do opisanej wyżej sytuacji termin „sankcja”, ograniczając jego użycie do sankcji karnych i egzekucyjnych. Prawa, w wyniku nieprzestrzegania których grozi sankcja nieważności, nazywane są *leges perfectae*. Przykładem może być następujący przepis: „Prokura powinna być pod rygorem nieważności udzielona na piśmie” (art. 109² § 1 k.c.). W ramach sankcji nieważności można wyróżnić kategorie bardziej szczegółowe: nieważność bezwzględną, nieważność względną, bezskuteczność zawieszoną i bezskuteczność względną (Chauvin i in. 2009: 79-81).

Rzadziej można spotkać sytuacje, kiedy za nieprzestrzeganie normy nie grozi bezpośrednio żadna sankcja (są to wspomniane wyżej *leges imperfectae*). Z kolei normy związane równocześnie z sankcją nieważności i inną sankcją, najczęściej karną, to tzw. *leges plus quam perfectae*. Jako przykład sytuacji obłożonej takimi sankcjami w prawie polskim podaje się bigamię (Chauvin i in. 2009: 83).

Normy można dzielić również ze względu na sposób wyznaczania określonego zachowania. Wówczas dzieli się je na normy bezwzględnie wiążące (*ius cogens*) oraz normy względnie wiążące (*ius dispositivum*), co ma duże znaczenie w prawie cywilnym (Korycki i in. 2006: 296; Chauvin i in. 2009: 86-87; Wolter i in. 1999: 83). Normy bezwzględnie wiążące to inaczej normy imperatywne, które wskazują tylko jeden rodzaj należytego zachowania się. Za niedostosowanie się do tego rodzaju nakazów lub zakazów grozi sankcja. Tego typu normy mają zastosowanie przede wszystkim w prawie karnym. Z kolei normy względnie wiążące, zwane też dyspozytywnymi, wyznaczają pewien wzorzec należytego zachowania, dopuszczając jednak możliwość zachowania się adresatów w sposób ustalony między sobą albo powstrzymanie się od działania. W tym przypadku prawodawca daje pierwszeństwo woli stron. Gdy nie ma takiej obustronnej regulacji między stronami, zastosowanie ma norma względnie wiążąca. Ten rodzaj norm stosuje się wtedy, gdy mamy do czynienia z

umowami, które dobrowolnie mogą zawierać między sobą podmioty prawa, a więc przede wszystkim w prawie prywatnym (cywilnym, rodzinnym, handlowym). Normy tego rodzaju zawierają najczęściej zwrot „jeśli umowa nie stanowi inaczej” lub podobne, na przykład: „W braku odmiennej umowy przyjmującemu zamówienie należy się wynagrodzenie w chwili oddania dzieła” (art. 642 § 1 k.c.).

2.2. Sytuacje wyznaczane przez normy prawne

Jak wspomniano wyżej, w dyspozycji normy prawnej wyznacza się adresatowi określone zachowanie się. W prawoznawstwie wyróżnia się następujące sytuacje wyznaczane przez normy prawne: obowiązek, obejmujący nakaz i zakaz, i dozwoleństwo²⁶.

Sytuacje prawne mogą być podstawowe i pochodne. Gdy zachowanie określone normą odnosi się tylko do adresata normy i nie odnosi się do innych podmiotów, mamy do czynienia z podstawową sytuacją prawną. Natomiast gdy dyspozycja prawna odnosi się do zachowania się adresata wobec innego podmiotu, dla tego podmiotu powstaje pochodna sytuacja prawna (np. uprawnienie) (Wronkowska, Ziemiński 1997: 100).

2.2.1. Obowiązek

Obok dozwoleństwa, obowiązek, który obejmuje zarówno nakaz, jak i zakaz określonego zachowania się, jest jedną z głównych sytuacji wyznaczanych przez normy prawne. Polega na tym, że norma prawna ustanawia dla danego rodzaju adresata lub adresatów nakaz lub zakaz określonego postępowania (Chauvin i in. 2009: 63; Nowacki, Tobor 1994: 28).

---

²⁶ Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Modestinus, rzymski prawnik z III w. n.e., pisał: „Legis virtus haec est imperare vetare permittere punire” [Moc ustawy jest ta, by nakazywać, zakazywać, zezwalać, karać] (Rozwadowski 1992: 228).

2.2.1.1. Nakaz

Nakaz może przybierać dwie formy:

- (i) nakazu obejmującego tylko jeden typ zachowań, nieprzestrzeganie którego zawsze pociąga za sobą ujemne konsekwencje (sankcję), lub
- (ii) nakazu obejmującego jeden typ zachowania podstawowego oraz drugi typ zachowania, który adresat może wybrać w określonych okolicznościach zamiast zachowania podstawowego.

Nakazy drugiego rodzaju najczęściej spotyka się w regulacjach prawa cywilnego, gdzie zachowanie podmiotów regulują nie tylko normy prawne, ale niejednokrotnie również umowy zawierane między podmiotami (Chauvin i in. 2009: 64).

2.2.1.2. Zakaz

Zakaz obejmuje typy zachowań uznane jednoznacznie za niedopuszczalne. Realizacja czynu wbrew zakazowi zawsze powoduje ujemne konsekwencje prawne. Zakazuje się czynów, natomiast w przypadku czynności konwencjonalnych mówi się raczej o odebraniu danej czynności skuteczności prawnej. Ma to miejsce na przykład w przypadku dokonania czynności prawnej bez zachowania wymaganej formy, jak w przypadku zawarcia umowy sprzedaży nieruchomości bez zachowania formy aktu notarialnego (Chauvin i in. 2009: 64-65).

2.2.2. Dozwolenie i uprawnienie

Jak zauważają Chauvin i in. (2009: 65-66), z dozwoleniem w nauce prawa wiąże się pewien spór. Część badaczy uznaje bowiem, że nie funkcjonuje ono jako oddzielny rodzaj dyspozycji normy prawnej, a jedynie mieści się w sferze zachowań, które nie są przez prawo ani zakazane, ani nakazane. Są to tzw. dozwolenia słabe, ponieważ prawo chroni je tylko w sposób ogólny,

zgodnie z zasadą, że „co nie jest zakazane, jest dozwolone”²⁷ (zasada ta nie dotyczy jednak organów władzy publicznej). Zachowania takie nazywane są „prawnie indyferentnymi” (Nowacki, Tobor 1994: 34, Chauvin i in. 2009: 66).

Drugą grupę dozwoleń stanowią tzw. dozwolenia mocne, które w sposób eksplicytny przyznają prawa określonym adresatom normy. Przepisy prawne przyznające określone wolności pewnym podmiotom jednocześnie oznaczają implicytnie obowiązek, najczęściej uszanowania tego uprawnienia, ciążyący na innych podmiotach, niewymienionych w danym przepisie, ale związanych z adresatem normy węzłem prawnym (pochodna sytuacja prawna).

Inną wyróżnianą sytuacją prawną jest uprawnienie. Jak piszą Chauvin i in., polega ono na tym, że „norma prawna przewiduje dla adresatów danego rodzaju, w danych warunkach pewną możliwość zachowania się, ale zachowanie to nie jest obowiązkiem adresata, przy czym inne osoby obowiązane są zachować się wobec uprawnionego w określony sposób (pochodna sytuacja prawna) (Chauvin i in. 2009: 67). Wśród uprawnień wyróżnia się: uprawnienia podmiotów do własnych zachowań, a wśród nich bardziej szczegółowe kategorie: wolności prawnie chronione, prawa-upoważnienia, a także immunitety i przywileje oraz uprawnienia podmiotów do cudzych zachowań, czyli roszczenia (Chauvin i in. 2009: 67).

Wolności prawnie chronione to m.in. wolności obywatelskie, takie jak wolność słowa, sumienia, wyznania etc. Wiążą się one z ochroną pewnych sfer życia przed ingerencją osób trzecich oraz państwa. „Sytuacja prawna podmiotu B jest zatem powiązaniem wolności jego zachowań połączonej z zakazem ingerencji ze strony innych” (Wronkowska, Ziemiński 1997: 104).

Rodzajem uprawnień są prawa-upoważnienia. Prawa-upoważnienia nazywane są w prawie publicznym także kompetencjami²⁸. Są to uprawnienia do dokonywania przez określone podmioty czynności konwencjonalnych. „(...) oprócz obowiązku innych osób do nieingerencji w zachowania uprawnionego mogą przewidywać też obowiązek innego podmiotu do działania, jeśli podmiot uprawniony do dokonania czynności

---

²⁷ Uzasadnia się to w ten sposób, że zachowanie, co do którego nie wypowiada się żadna norma, nie może być rozumiane jako zakazane. Gdyby tak było, to zakazane byłoby i czynienie czegoś, i zaniechanie tego (Ziemiński 1995: 128).

²⁸ Chauvin i in. odróżniają prawa-upoważnienia od kompetencji. Ich zdaniem są to pojęcia bliskie, jednak pojęcie kompetencji stosują oni tylko w odniesieniu do organów państwa, organów samorządu terytorialnego lub zawodowego i innych podmiotów pełniących funkcje podmiotu władzy publicznej (2009: 74).

konwencjonalnej skorzysta ze swego uprawnienia” (Chauvin i in. 2009: 68). Kompetencje przyznawane są organom państwa lub adresatom określonego rodzaju, na przykład w prawie cywilnym prawo do sprzedaży rzeczy przysługuje zazwyczaj właścicielowi. Kompetencji może towarzyszyć wolność albo obowiązek czynienia z niej korzyści. Kompetencja jest połączona z wolnością, jeśli w systemie nie ma norm nakazujących albo zakazujących skorzystać z danego uprawnienia. Osoby prywatne, którym przyznana została jakaś kompetencja, na przykład do zawierania umów, mają zazwyczaj wolność czynienia z niej użytku. Z kolei kompetencje przyznane organom państwowym połączone są zazwyczaj z obowiązkiem czynienia z nich użytku. Na przykład Rada Ministrów ma upoważnienie do wydawania rozporządzenia, ale jednocześnie ma obowiązek wydawania go (Wronkowska, Ziemiński 1997: 105).

Należy wspomnieć jeszcze o szczególnym rodzaju uprawnień do własnych zachowań, jakim są immunitety i przywileje. Immunitet, na przykład poselski lub dyplomatyczny, przyznaje adresatom danego rodzaju prawo do niepodlegania kompetencji innych podmiotów, np. organów władzy publicznej. Osobom posiadającym immunitet przysługuje szerszy zakres wolności niż pozostałym obywatelom, np. zwolnienie od opłat, podatków i kontroli celnych w przypadku dyplomatów. Z kolei przywileje polegają na tym, że:

„podmiot uprawniony jest do podejmowania pewnych działań w sposób wyłączny lub z pierwszeństwem wobec innych osób, albo też uprawniony do traktowania szczególnie korzystnego w porównaniu z innymi podmiotami. W tym drugim przypadku przywilejem będzie sytuacja, w której podmiot zobowiązany musi (powinien) spełnić na rzecz podmiotu uprzywilejowanego świadczenie bardziej korzystne niż spełnia je na rzecz innych podmiotów (Chauvin i in. 2009: 69).

Ostatnią kategorią uprawnień, którą tu omówię, są roszczenia, czyli uprawnienia do cudzych zachowań, zwane też uprawnieniami *sensu stricto*. Pojęcie to wiąże się przede wszystkim z regulacjami prawa cywilnego. Roszczenie polega na uprawnieniu do żądania od wskazanej osoby określonego zachowania się. „Uprawnieniu osoby A odpowiada obowiązek osoby B działania w sposób przewidziany przez normy prawne” (Chauvin i in. 2009: 70). Roszczenia można podzielić na (i) materialne i (ii) procesowe. Roszczenia materialne mogą zaistnieć między dwoma podmiotami, jeśli wystąpi między nimi sytuacja prawna, na przykład kupujący może żądać od

sprzedającego usunięcia wady sprzedanego produktu. Z kolei roszczenie procesowe polega na tym, że uprawnionemu „przysługuje upoważnienie do tego, by przez odpowiednią czynność konwencjonalną (wniesienie pozwu, zgłoszenie wniosku) zaktualizował obowiązek odpowiednich organów państwa wydania określonej decyzji dotyczącej spraw tego podmiotu. Przykładem tak rozumianego roszczenia jest roszczenie o zniesienie współwłasności” (Wronkowska, Ziemiński 1997: 106).

2.3. Formułowanie wypowiedzi normatywnych w ujęciu prawników: kilka uwag

Sposoby formułowania wypowiedzi normatywnych w języku prawnym, czyli przepisów prawnych (odpowiadających w pewnej mierze językoznawczemu pojęciu zdań przenoszących znaczenia deontyczne), znacznie odbiegają od tych stosowanych w języku ogólnym. Niejednokrotnie nie są zgodne z intuicją językową przeciętnego użytkownika języka. Poniżej przedstawiam wybrane z dostępnej literatury uwagi prawników – w tym część o charakterze preskryptywnym – dotyczące niektórych sposobów wyrażania znaczeń modalności deontycznej w polskim i hiszpańskim języku prawa. Należy tutaj jednak zaznaczyć, że niewielu autorów zajmowało się wnikliwie tą kwestią. Opracowania tego zagadnienia przez prawników niejednokrotnie są ogólne i dość nieprecyzyjne, a pojęcia przez nich stosowane nie są pojęciami językoznawczymi. Oczywiście problem polega nie na niespecjalistycznym charakterze danego terminu, lecz na braku objaśnienia, co się pod nim rozumie.

Jak już powiedziano w podrozdziale 1.3., w Polsce obowiązują zasady redagowania tekstów prawnych zawarte w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z 20.06.2002 roku w sprawie Zasad Techniki Prawodawczej (ZTP). Chciałabym zwrócić tu uwagę na niektóre z nich, a mianowicie te, które związane są z tematem niniejszej pracy, oraz komentarz do nich (Wronkowska, Zieliński 2004). ZTP zalecają najpierw ogólnie: „§ 7. Zdania w ustawie redaguje się zgodnie z powszechnie przyjętymi regułami składni języka polskiego, unikając zdań wielokrotnie złożonych”. Bardziej szczegółowo czytamy w komentarzu (wyróżnienia pochodzą z oryginału):

„Należy jednak pamiętać, że **podmiot** w zdaniu będącym przepisem prawnym może z punktu widzenia normy wyrażonej w tym przepisie pełnić różną rolę, na przykład:

a) może być **adresatem** normy (...) (np.: „Przewodniczący zgromadzenia wspólników zwołuje posiedzenia”);

b) może być **recypientem** cudzych obowiązków (...) (np.: „Żołnierz zawodowy otrzymuje wynagrodzenie...”);

c) może być nawet **elementem charakterystyki** nakazanego lub dopuszczalnego zachowania się (...) (np.: „Wyrok powinien zawierać...”). (Wronkowska, Zieliński 2004: 37-38)

O ile pojęcia „adresat normy” i „recypient cudzych obowiązków” są jasne, to „element charakterystyki nakazanego lub dopuszczalnego zachowania się” jest raczej nieokreślony: można bowiem zapytać, czy adresat normy, nakazującej lub dopuszczającej jakieś zachowanie, nie jest również w jakimś sensie elementem charakterystyki tego zachowania. W rzeczywistości w podpunkcie c) „element charakterystyki zachowania się”, czyli wyrok, to nic innego jak przedmiot działania, które jest nakazane (choć nie bezpośrednio), czyli FORMUŁOWANIA wyroku w taki sposób, żeby zawierał...²⁹.

Można mieć także pewne zastrzeżenia co do jasności opisu, jak według *Komentarza* powinno być formułowane orzeczenie zdania i jego grupa. O ile zrozumiałe jest zalecenie mówiące o orzeczeniu, że „w przepisach podstawowych wyrażających normy merytoryczne pełni ono rolę **opisu zachowania się adresata normy**”, to nie są już tak jasne zalecenia poniższe:

b) w przepisach podstawowych wyrażających normy kompetencyjne („prokuratorowi służy prawo sprzeciwu od decyzji ostatecznej”) orzeczenie będzie transformowane m.in. w określenie **zachowania się podmiotu podległego kompetencji**;

c) w przepisach modyfikujących może być transformowane w **elementy charakterystyki adresata normy modyfikowanej** lub jej okoliczności (np.: „Osoba ubezwłasnowolniona nie ponosi odpowiedzialności za szkodę...”) (Wronkowska, Zieliński 2004: 38).

Wyrażenie „transformowanie orzeczenia” może być nie dla wszystkich zrozumiałe, nie jest też przez autorów w żaden sposób zdefiniowane ani objaśnione. Znaczenie wyrazu *transformować* ma najwyraźniej związek z gramatyką transformacyjną, o której autorzy – choć już w innym kontekście

---

²⁹ W dalszej części pracy będę posługiwać się terminem „patiens” czynności deontycznej.

– wspominają na tej samej stronie. W przykładzie b) orzeczeniem jest wyraz *służy*, a grupa orzeczenia to: *służy prokuratorowi*. Nie jest – przynajmniej z językoznawczego punktu widzenia – zrozumiałe, w jaki sposób orzeczenie *służy* lub jego grupa *służy prokuratorowi* mogą być transformowane w określenie czyjegoś zachowania się. Podobna niejasność – związana ponadto z nieprecyzyjnością wyrażenia „charakterystyka” – dotyczy podpunktu c).

Przejdę teraz do zagadnienia wyrażania normy określającej sposób postępowania, biorąc jako przykład nakaz. Jak zauważają Wronkowska i Ziemiński, „najbardziej dobitną postacią słowną normy postępowania jest sformułowanie jej przy użyciu trybu rozkazującego” (Wronkowska, Ziemiński 1997: 36). Jest jednak oczywiste, że nie stosuje się jej w prawodawstwie³⁰. Chauvin i in. nazywają zwroty i słowa używane do wyrażania powinności „funktorami normotwórczymi”. Do najczęściej stosowanych zaliczają następujące: „powinien”, „musi”, „należy”, „jest obowiązany”, „ma obowiązek”. Jak zauważają, wyraz „powinien” użyty w tekście aktu normatywnego nie oznacza wskazówki moralnej, sugestii lub rady, lecz nakaz lub zakaz prawny związanego z tym słowem zachowania” (Chauvin i in. 2009: 47)³¹. Nakaz może przybrać również „postać wypowiedzi pozornie opisowych”, która według autorów w przepisach prawa jest niemal regułą. Tego typu wypowiedzi normatywne zawierają „wyrażenie czasownikowe zwykle w czasie teraźniejszym („Kto kradnie..., ten podlega karze...”; „Sąd orzeka...” (...) itp. albo w czasie przyszłym („Sąd wyda wyrok zaoczny”)” (Chauvin i in. 2009: 47). Należy tu jednak zaznaczyć dwie rzeczy. Po pierwsze, sformułowanie „wypowiedź pozornie opisowa” nie jest chyba najbardziej udanym. Nie jest bowiem w pełni jasne, czy miałyby być „wypowiedź opisowa”. Można przecież sądzić, że dla niektórych „wypowiedzią opisową” będzie również taka, w której nakazane komuś zachowanie opisuje się za pomocą funktorów takich jak *powinien*, *ma obowiązek* etc. Prawoznawcy mają tu na myśli zdanie, którego normatywny charakter jest signifikowany tylko i wyłącznie przez kontekst, w którym jest ono użyte. Oczywiście, znalezienie związanej i adekwatnej nazwy na takie zdanie nie jest sprawą łatwą. Inną kwestią jest, że użyte przez autorów sformułowanie „wyrażenie czasownikowe”, niezdefiniowane w ich tekście,

---

³⁰ Wyjątek stanowią akty o charakterze manifestów, z uwagi na bezpośrednie skierowanie do adresatów oraz konieczność sformułowania norm o złożonej treści (Wronkowska, Ziemiński 1997: 37).

³¹ Jest to istotne rozróżnienie, bowiem w języku ogólnym wyraz *powinien* ma – w porównaniu z czasownikiem *musi* – swoiste znaczenie (por. podrozdział 3.2., przyp. 49).

to termin niejasny, nieistniejący ani w językoznawstwie, ani gramatyce szkolnej.

Jak argumentuje Zieliński, technika redakcyjna przepisów prawnych polegająca na zastosowaniu zdań bez „operatorów nakazu” jest formą najkrótszą. Pozwala ona również uniknąć operatorów wieloznacznych, takich jak *powinien* lub *musi*. Autor ilustruje to, porównując trzy sposoby sformułowania fragmentu przepisu prawnego:

Przykład 1: „Sąd jest obowiązany dopuścić dowód [...]”.

Przykład 2: „Sąd powinien dopuścić dowód [...]”.

Przykład 3: „Sąd dopuszcza dowód [...]”. (Zieliński 2002: 161).

W dwóch pierwszych przykładach „oddzielono” operatory nakazu („jest obowiązany”, „powinien”) od opisu nakazanego zachowania się, z kolei w przykładzie trzecim forma *dopuszcza* „wysłowia” zarówno operator nakazu, jak i określenie nakazanego zachowania (Zieliński 2002: 161).

Piszący na ten sam temat Malinowski (2006a) wyróżnia dwa rodzaje „postaci słownej normy postępowania”: „pozornie opisową” i „powinnościową”. Zdaniem tego autora postać pozornie opisowa „zawiera opis normy postępowania ograniczony tylko do jednej z dwu części wysłowienia powinnościowego, części określonej jako tzw. składnik propozycjonalny (...)”. Nie ma w nim nakazu sformułowanego *explicite*, a zdania tego typu mają formę „zwykłego opisu”. Jest to forma używana równorzędnie z normami w postaci powinnościowej. Jednak z uwagi na jej skrótowość, używa się jej częściej. Charakter dyrektywalny zdań w postaci pozornie opisowej wynika z umieszczenia ich w tekście normatywnym (Malinowski 2006a: 11-12).

Postać powinnościową autor ten definiuje jako taką, która „polega na użyciu w zdaniu normatywnym czasownika „powinien” (oraz takich, jak: *musi*, *ma obowiązek*, *nakazane jest*, *zakazane jest* i innych) w funkcji dyrektywnej, za pomocą którego formułowany jest nakaz, zakaz albo dozwoleństwo” (Malinowski 2006a: 11). Autor włącza tu do kategorii czasowników wyrażenie *ma obowiązek*, które czasownikiem nie jest. Natomiast wyrażenia *nakazane jest*, *zakazane jest* można uznać za czasowniki tylko przy założeniu, że peryfrastyczna forma strony biernej jest jednym wyrazem. Na określenie tych wszystkich wyrażenia autor stosuje termin „czasownik deontyczny”. Czasownik deontyczny występuje w zdaniu normatywnym wraz ze składnikiem propozycjonalnym (który ma modelować

postać „x w sytuacji s czyni c”) i określa stosunek osoby wypowiadającej komunikat do zawartej w składniku propozycjonalnym treści. Według tego autora „czasownik deontyczny jest wyrażany przez wyrażenia „nakazane jest”, „powinien”, „musi”, „zakazane jest”, „może”, „dozwolone jest” (lub równoznaczne im), czasowniki te także występują w połączeniu z negacją” (Malinowski 2006a: 29). Takie ujęcie jest jednak nieprecyzyjne, gdyż nie obejmuje wszystkich wyrażen, które mogą być zaliczone do tej kategorii w języku prawnym. Ponadto czytelnik stosujący wskazówkę autora mówiącą, że do tej kategorii mogą być zaliczone wyrażenia „równoznaczne” wyrażeniom wymienionym, może dojść do błędnych wniosków: nie wszystkie takie równoznaczne wyrażenia mogą bowiem być zastosowane w języku prawa. Równoznaczne z pozostałymi jest na przykład wyrażenie *permite*, którego mimo to nie stosuje się w języku prawnym. Z językoznawczego punktu widzenia błędne jest ponadto twierdzenie, jakoby czasownik mógł być przez coś „wyrażany”.

Jeśli chodzi o wypowiedzi hiszpańskich teoretyków prawa na temat formułowania wypowiedzi normatywnych w języku hiszpańskim, posłużę się tu przykładem pracy Díez-Picazo (1993). Czytamy w niej, że zdania, które można nazwać normatywnymi, mogą przybierać dość różnorodne formy gramatyczne. Na przykład w celu wyrażenia obowiązku (po hiszpańsku *obligación* i *deber*, które Díez-Picazo uznaje w tym kontekście za synonimy) można w tekście sporządzanym w języku prawnym użyć zwrotów („fórmulas lingüísticas”) takich jak: *está obligado* ‘jest obowiązany’, *estará obligado* ‘będzie obowiązany’, *debe* ‘powinien (czas teraźniejszy)’ lub *deberá* ‘powinien (czas przyszły)’ (Díez-Picazo 1993: 30); niekiedy jednak w tekście używa się wyrażenia („locución gramatical”) w czasie przyszłym, które poprzez swą skróconą „formę językową” („forma lingüística”) wyraża tę samą ideę obowiązku. Podobna sytuacja zachodzi w przypadku zdań zawierających wyrażenia („expresión gramatical”) *poder* ‘móc’ i *tener derecho* ‘mieć prawo’, które autor uznaje w tym kontekście za synonimy, nie omawiając ich znaczeń („ideas”). Dalej czytamy, że znaczenie to może być wyrażone za pomocą czasu przyszłego (s. 31). Należy tu zwrócić uwagę na używanie przez autora wielu wyrażen, które nie są sprecyzowane językoznawczo: „fórmulas lingüísticas”, „locución gramatical”, „forma lingüística”, „expresión gramatical”. Autor ten wspomina też o zdaniach, w których występuje nieokreślony podmiot działania (np. *el deslinde se hará* ‘rozgraniczenie zostanie dokonane’). Jednak w jego tekście czytamy: „el sujeto de la oración queda indeterminado”, czyli: „podmiot zdania jest

nieokreślony” (wyróżnienie moje – JN), co jest ewidentnym błędem – zapewne edytorskim, ponieważ cztery wersy niżej czytamy o „sujeto indeterminado de la operación”, tj. „nieokreślonym podmiocie działania” (Díez-Picazo 1993: 32, wyróżnienie moje – JN). Tę pomyłkę łatwo jest rozpoznać językoznawcy, jednak niektórym osobom może ona uniemożliwić zrozumienie tego fragmentu.

3. Modalność

3.1. Pojęcie modalności w językoznawstwie

Przed pojawieniem się w językoznawstwie pojęcie modalności istniało w logice, czyli pierwszej refleksji nad językiem. Jej początków należy szukać u Arystotelesa, który w swoich pracach *Analityki pierwsze* i *Hermeneutyka* wyróżniał: orzekanie zwykłe (*tou hyparchein*), stwierdzanie konieczności (*tou eks anankes hyparchein*) i stwierdzanie możliwości (*tou endechesthai hyparchein*). Te trzy rodzaje zdań nazwano później, odpowiednio: asertorycznymi (wyrażającymi sąd o rzeczywistości, podmiot z orzeczeniem połączony słowem „jest”), apodyktycznymi (wyrażającymi sąd o konieczności, podmiot z orzeczeniem połączony słowami „musi być”) i problematycznymi (wyrażającymi sąd o możliwości, podmiot z orzeczeniem połączony słowami „może być”) (Jodłowski 1971: 115-116). Ponieważ moja praca ma charakter językoznawczy, to – o ile nie będą tego wymagać omawiane przeze mnie zagadnienia językoznawcze czy prawnicze – nie powracam w niej więcej do problematyki ujmowania modalności przez logików i filozofów, począwszy od stoików, poprzez Kanta, Leibniza, i kończąc na współczesnych logikach, w tym takich jak von Wright (1951), Becker (1952) i Kalinowski (1972), od których bierze początek nowoczesna logika modalna (Sartor 2005: 453), w tym deontyczna³². Poniżej zajmuję się zatem modalnością jako kategorią badaną przez językoznawstwo, które wytworzyło niezależną metodologię związaną z tym zagadnieniem.

Modalność, jako składnik obligatoryjny każdego zdania, jest kategorią uniwersalną i w żadnym języku nie można wyobrazić sobie istnienia wypowiedzi poza tą kategorią (Rytel 1982: 156). Według Palmera modalność można by rozumieć jako „gramatyzację”³³ (subiektywnych) postaw lub ocen nadawcy komunikatu („the grammaticalization of speakers’ (subjective) attitudes and opinions”, Palmer 1998: 16). Mówiąc ściślej: modalność wyraża postawę nadawcy komunikatu w stosunku do

---

³² Przegląd logik deontycznych, wraz z ich najdawniejszymi śladami (u Arystotelesa) i prekursorami, można znaleźć w pracy Kalinowskiego (1993).

³³ Przez „gramatyzację” należałoby tutaj rozumieć wszelkie środki językowe służące do wyrażania tych postaw lub ocen.

wypowiadanej w nim treści (Grzegorzczkowska 2001: 94, 121). Treść tę określa się terminem *dictum*³⁴. Wprowadził go Ch. Bally na oznaczenie „części wyrażenia zdaniowego, która jest przyporządkowana stanowi rzeczy (zdarzeniu, procesowi etc.)” (Karolak 1999a: 121). *Dictum* – inaczej składnik przedstawieniowy – jest jednym z dwóch zasadniczych składników logiczno-semantycznych zdania. Drugim jest *modus* – inaczej składnik modalny. „Składnik przedstawieniowy reprezentuje stan rzeczy, składnik modalny wyraża ustosunkowanie się mówiącego do wskazanego stanu rzeczy, czyli mówi, jak należy traktować d.[ictum]”. Żaden z tych składników nie występuje nigdy samodzielnie (Karolak 1999a: 121).

Zjawisko modalności w języku jest dość złożone i było ujmowane i klasyfikowane przez badaczy w sposób bardzo różnorodny (m.in. Lyons 1989, II: 378-434, Palmer 1998, Jędrzejko 1987, Rytel 1982). Inaczej zagadnienie to ujmują logicy, których interesuje logiczna struktura zdań (np. Portner 2009), a inaczej językoznawcy, dla których punktem wyjścia często są morfologiczne własności wyrażen, np. tryb czasownika. Nie jest celem niniejszej pracy przedstawienie zagadnienia modalności w ogóle. Nie pozwalają na to zresztą jej ograniczenia przestrzenne. Ponieważ interesuje mnie modalność deontyczna, nie będę szczegółowo przedstawiać innych typów modalności. Omówię tylko pokrótce najważniejsze zagadnienia i podziały, skupiając się następnie na zagadnieniu modalności deontycznej.

Jespersen (1965: 320-321) dzieli modalność – a właściwie „tryby” (ang. *moods*) – na „zawierającą element woli” i „niezawierającą elementu woli”. Modalność „zawierająca element woli” obejmuje takie tryby jak: nakazowy (ang. Jussive, np. *go* ‘idź!’), przymusowy (ang. Compulsive, np. *he has to go* ‘on musi iść’), obligatorywny (ang. Obligative *he ought to go* / *we should go* ‘powinien iść / powinniśmy iść’). Z kolei modalność „niezawierająca elementu woli” obejmuje m.in. tryb apodyktywny (ang. Apodictive, np. *twice two must be [is necessarily] four* ‘dwa razy dwa musi równać się [równa się z konieczności] cztery’), możliwościowy (ang. Potential, np. *he can speak* ‘potrafi mówić’).

Karolak (1999b) przedstawia podział na modalność zdaniową i modalność logiczną. MODALNOŚĆ ZDANIOWĄ można ujmować w sposób węższy lub szerszy. W ujęciu węższym jest to składnik wyrażający przekonanie mówiącego o prawdziwości lub nieprawdziwości treści *dictum*; jeżeli stosunek mówiącego jest sprawozdawczy, oznajmujący, mamy do czynienia

---

³⁴ Tak też w gramatykach i opisach języka hiszpańskiego: RAE (2010: 18), Pawlik (2001: 180).

z modalnością asertoryczną. Obok takiego stosunku istnieje też stosunek pytający, życzący lub nakazujący (Karolak 1999b: 371). W szerszym rozumieniu modalności zalicza się do niej również „predykaty oznaczające uczuciowy stosunek mówiącego do treści dictum” (s. 371), na przykład *niestety, cieszę się*. Wszystkie te predykaty tworzą ramę modalną zdania, reprezentują bowiem modalność ekstradyktalną lub ekstrapredykatywną. Grzegorzczkowska nazywa ją modalnością intencjonalną (2001: 122).

Modalności zdaniowej przeciwstawia się modalność intradyktalną, nazywaną MODALNOŚCIĄ LOGICZNĄ. Do niej należą predykaty oznaczające: „możliwość, niemożliwość (w sensie zdolności lub niezdolności do czegoś, zgodę na coś), konieczność, powinność i in.” (Karolak 1999b: 371). Modalność logiczna wyróżniana jest jako odrębna od zdaniowej, ponieważ – podczas gdy różne modalności zdaniowe nie mogą ze sobą współwystępować w jednym zdaniu (np. **Czy oby Anna się pomyliła*, gdzie mielibyśmy do czynienia z modalnością pytającą i życzeniem) – nie ma przeszkód, by współwystępowały modalność zdaniowa i logiczna (np. *Czy konieczne jest, żeby Janek wyjechał do Krakowa?* – modalność pytająca i konieczność) (Karolak 1999b: 371)³⁵. Modalność logiczna bywa określana mianem „modalności fakultatywnej” (np. Rytel 1982: 156), gdyż w odróżnieniu od obligatoryjnej modalności zdaniowej nie zawsze musi wystąpić w zdaniu.

W modalności logicznej wyróżnia się zazwyczaj: aletyczną, epistemiczną i deontyczną (czasem także dynamiczną). Podział ten pochodzi z artykułu fińskiego logika von Wrighta (1951)³⁶. MODALNOŚĆ ALETYCZNA dotyczy „koniecznej lub przygodnej prawdziwości twierdzeń” (Lyons 1989, II: 382).

---

³⁵ W językoznawstwie romańskim za Meunierem (1974) rozróżnia się czasem modalność na płaszczyźnie wypowiedzenia (*énonciation*) – dotyczącą postawy nadawcy wobec odbiorcy – od modalności wypowiedzenia (*énoncé*) – dotyczącej postawy nadawcy wobec wypowiedzenia (za: Ligara 1997: 30). Ujęcie to stosuje do języka hiszpańskiego Otáola Olano (1988).

Istnieją też oczywiście inne podziały i określenia. Modalność dzieli się czasem na obiektywną (niedotyczącą mówiących, będącą przedmiotem logiki tradycyjnej) i subiektywną (językową, dotyczącą mówiących), która – wg Palmera – jest być może zasadniczym wyznacznikiem modalności (Palmer 1998: 16).

Inny podział modalności proponuje Portner. Wyróżnia on trzy kategorie modalności: epistemiczną, priorytetową (*priority modality*) i dynamiczną (2009: 135). Do priorytetowej – której nazwa pochodzi stąd, że pewne możliwości uznawane są za lepsze niż inne – należą modalności: deontyczna, buletyczna (np. *Powinieneś spróbować tego ciasta*) i teleologiczna (*Mógłbyś trochę bardziej dosolić tę zupę*). Modalność dynamiczną dzieli on na wolicjonalną i kwantyfikacyjną, z której tu warto wspomnieć tę pierwszą, dotyczącą: umiejętności/zdolności (*Jan umie pływać*), możliwości/wykonalności (*Możesz stamtąd dostrzec ocean*) lub predyspozycji (*Maria się uśmieje, gdy jej o tym powiesz*).

³⁶ Von Wright w logice wyróżniał tam także *existential modes*.

W podawanym przez Lyonsa przykładowym zdaniu: *Jeżeli Alfred jest kawalerem, to musi być niezonatą* (s. 379) czasownik *musi* przenosi znaczenie prawdy koniecznej, tzn. niezależnej od niczego poza treścią tego zdania. Konieczność i możliwość (prawdziwości) zależą tu od treści zdania, a nie od danego świata, którego dotyczą. Są to tzw. tautologie, czyli twierdzenia analityczne (przeciwstawione syntetycznym). Modalność ta nie należy do modalności językowej w rozumieniu niektórych językoznawców, na przykład Grzegorzczukowej (która nazywa ją modalnością obiektywną) (Grzegorzczukowa 2001: 135).

Drugi rodzaj modalności logicznej, MODALNOŚĆ EPISTEMICZNA, odnosi się „do świata przekonań nadawcy i dotyczy stopnia pewności wyrażanych przez niego sądów” (Jędrzejko 1987: 19). Przykładem zdania, które przenosi znaczenie tej modalności, jest: *Wątpię, że Alfred jest niezonatą*. Modalność taka to sposób wyrażania pewności, wątpliwości, niepewności, które opierają się na wiedzy i przekonaniach nadawcy komunikatu. Jak widać, jest to modalność zbliżona do omawianej wyżej modalności zdaniowej. Różne języki wyrażają znaczenia modalności epistemicznej na różne sposoby. Stopień pewności, jaką ma mówiący o pewnym zdarzeniu, może wiązać się z tym, czy był jego bezpośrednim świadkiem, czy też wiadomo mu o nim tylko ze spekulatywnych domysłów, wnioskowania, cudzych relacji lub obserwacji, która może być złudna. Trzy pierwsze znaczenia Palmer nazywa: „Speculative”, „Deductive” i „Quotative”, tj. modalnością spekulatywną, dedukcyjną i kwotatywną (od ang. *quote* ‘cytować’) (Palmer 1998: 51-52). Zdania zawierające informację o źródle sądu, nazywa się „ewidencjalnymi” (ang. „evidentials”) (Palmer 1998: 53). Według innego podziału wyróżnia się tryb „perceptivus”, służący do wyrażania zdarzeń obserwowanych bezpośrednio przez mówiącego (Polański 1999b: 429). Jego przeciwieństwem jest tryb „imperceptivus”, inaczej „auditivus”, służący do oznaczania „zdarzeń i faktów nie obserwowanych bezpośrednio przez mówiącego, lecz znanych mu z relacji innych osób” (Karolak 1999c: 247).

Niektórzy badacze wyróżniają także modalność dynamiczną, dotyczącą tego, czy dana osoba lub przedmiot jest w stanie (fizycznym lub psychicznym) wykonać jakąś czynność lub czy ma do tego skłonność (Portner 2009: 135). Modalność taka odpowiada przedstawionemu wcześniej Jespersenowskiemu trybowi *Potential*. Jak jednak zauważa Palmer, w przypadku znaczeń takiego rodzaju nie mamy do czynienia z nastawieniem mówiącego co do treści komunikatu, innymi słowy: to, czy ktoś potrafi mówić czy nie, jest niezależne od podmiotu, brak więc

zasadniczej cechy wyrażen modalnych: subiektywności, czyli zaangażowania nadawcy (Palmer 1998: 102).

MODALNOŚĆ DEONTYCZNA, która zostanie szerzej omówiona w kolejnym podrozdziale, „odnosi się do świata norm i ocen i dotyczy działań człowieka, które z woli indywidualnego lub zbiorowego sprawcy są mu nakazane lub dozwolone” (Jędrzejko 1987: 19). W ramach modalności deontycznej wyróżnia się zwykle trzy podstawowe znaczenia: obowiązek, zakaz i dozwolenie. Niekiedy zauważa się, że „funktory” modalności deontycznej *może*, *musi* i *nie może* wykazują różne analogie, między innymi formalną, do funktorów modalności aletycznej i epistemicznej (Jędrzejko 1987: 23).

Z modalnością ściśle wiąże się teoria aktów mowy przedstawiona przez Searle’a (1979), który mówi o pięciu głównych kategoriach illokucyjnych aktów mowy: asertywnych (gdy mówimy innym, jak się rzeczy mają), dyrektywnych, tj. dyrektyw (gdy próbujemy skłonić innych, do zrobienia pewnych rzeczy), komisywnych (gdy zobowiązujemy się do zrobienia pewnych rzeczy), ekspresywnych (gdy wyrażamy swoje uczucia i stanowiska) i deklaracjach (gdy poprzez wypowiedzi powodujemy zmiany w świecie) (1979: viii). Asertywne akty mowy są zbliżone do zdań z modalnością epistemiczną, podczas gdy akty dyrektywne – do zdań z modalnością deontyczną.

W mojej pracy znaczenie modalne będę rozumiała jako jedno ze znaczeń przenoszonych przez zdania³⁷. Są to znaczenia, które nie są zawarte w *dictum*. Jednostki językowe signifikujące znaczenia (tj. własności obiektów) nazywane są SIGNIFIKATORAMI (Bańczerowski 2008: 236, 239). Będę więc mówić o signifikatorach znaczeń modalności deontycznej, jako jednostkach językowych (wyrazach, syntagmach) przenoszących znaczenia modalności. Znaczenie modalne może być signifikowane przez różne signifikatory: w sposób gramatyczny – mówimy wtedy o signifikatorze gramatycznym (i o kategorii gramatycznej trybu) lub w sposób leksykalny, czyli przez signifikatory leksykalne, m.in. przez czasowniki modalne i partykuły (Bańczerowski i in. 1982: 220)³⁸.

---

³⁷ Wydaje się, że modalność – przynajmniej deontyczną – mogą też przenosić pewne jednostki odzaniowe, np. syntagmy imiesłowowe.

³⁸ Należy tu wspomnieć o zjawisku homonimii wśród wyrazów przenoszących znaczenia modalne. Te same środki leksykalne mogą bowiem służyć do wyrażenia różnych typów modalności (por. Jędrzejko 1987: 23). Na przykład polski czasownik *móc* i hiszpański *poder* mogą wyrażać zarówno dozwolenie (modalność deontyczna), jak i obiektywnie istniejące warunki, które umożliwiają zaistnienie jakiejś sytuacji lub podjęcie jakiegoś działania (modalność dynamiczna), a także stopień prawdopodobieństwa (modalność epistemiczna). Zob. także Holvoet (1989: 23-24) na temat trudności z ustaleniem, czy

3.2. Modalność deontyczna: ujęcie językoznawcze

Termin „deontyczny” (od greckiego *déon*, w dopełniaczu *déontos* ‘obowiązek, powinność’) został użyty po raz pierwszy w interesującym nas tu znaczeniu³⁹ w wyrażeniu „logika deontyczna”, przez fińskiego filozofa i logika von Wrighta, zajmującego się deontycznymi pojęciami modalnymi (tego, co obowiązkowe, dozwolone i zakazane) (von Wright 1951: 1). Modalność deontyczna bywa definiowana różnie. Według Lyonsa „dotyczy konieczności lub możliwości aktu dokonywanego przez osobę moralnie odpowiedzialną” (Lyons 1989: II, 409). Rytel z kolei pisze, że modalność ta „wyraża ocenę zdarzenia poprzez stwierdzenie jego obowiązku, zakazu i przyzwolenia” (Rytel 1982: 83). Inni definiują ją jako modalność dotyczącą tego, co jest dobre lub złe według określonego systemu reguł (np. Portner 2009: 15). Palmer, który bada modalność w językach naturalnych, zauważa, że odpowiada ona wyróżnionym przez Jespersena modalnościom zawierającym „element woli” (Palmer 1998: 96). Wyróżnia on dwa najważniejsze typy modalności deontycznej: dyrektywy („directives”) i komisywy („commissives”) ⁴⁰. Jako że oba typy mają moc performatywną (tj. inicjują działania innych lub mówiącego), dotyczą zawsze przyszłości⁴¹.

---

mamy do czynienia z modalnością aletryczną czy deontyczną (np. w zdaniu *Musisz już wyjść, bo nie zdążysz na pociąg*) i Palmer (1998: 18-19 i 121) o zbieżności angielskich czasowników wyrażających modalność epistemiczną i deontyczną. Również Lyons poświęca uwagę kwestii odróżnienia modalności epistemicznej od deontycznej (1989: II, 409-411).

³⁹ Wcześniej terminu „deontology” używał J. Bentham na oznaczenie etyki, a „Deontik” E. Mally – na oznaczenie jego „logiki woli” (Kalinowski 1993: 16).

⁴⁰ Termin „komisywy” pochodzi od ang. *to commit oneself* ‘zobowiązać się [do czegoś]’. Do komisywów należą obietnice, groźby itp., jak na przykład w zdaniu *You shall go to the circus* ‘Pójdiesz do kina’ wypowiedzianym w sensie obietnicy, zobowiązania (Palmer 1998: 115). Palmer wyróżnia także woliwy i ewaluatywy, które nas nie będą tu interesowały.

⁴¹ Zdania w czasie przeszłym, które zawierają wyrażenia przenoszące znaczenie modalności deontycznej, nie nakazują (jeśli mamy do czynienia akurat z nakazem) wykonania jakiejś czynności w przeszłości, co jest niemożliwe, lecz oznajmiają, że ktoś taki obowiązek miał w przeszłości (por. Lyons 1989: II, 410). Jeszcze inną kwestią jest obowiązywanie nakazu, a czas jego zakomunikowania. „Ustanowienie obowiązku (nakazu, przyzwolenia) może nastąpić wcześniej od momentu zakomunikowania go odbiorcy deontycznemu $\bar{y}$, jednakże dopóki $\bar{y}$ o tym nie wie, nie zachodzi sytuacja zobowiązania” (Jędrzejko 1987: 24). W wielu przypadkach moment zakomunikowania nakazu jest równoczesny z momentem jego obowiązywania, np.: *Zdejmij nogi ze stołu!*, inne mogą obowiązywać od danego momentu w przyszłości, np.: *Jutro musisz to załatwić*.

Według Grzegorzycykowej modalność deontyczna charakteryzuje „wypowiedzi postulatyczne w obrębie intencjonalnych deklaratywów, a więc wypowiedzi informujące o postawie wolitywno-oceniającej nadawcy”. Badaczka wyłącza więc z niej żądania, rozkazy, czy pytania, które nakładają na odbiorcę nakaz, zakaz lub dają przyzwolenie (Grzegorzycykowa 2001: 133-134). Jak widać, podkreśla ona aspekt wolitywno-oceniający wypowiedzi deontycznych. Wypowiedzi postulatyczne związane są z przekonaniem aksjologicznym nadawcy – nadawca przypisuje danemu stanowi rzeczy (czynności) określoną wartość pozytywną bądź negatywną i w związku z tym zobowiązuje, zakazuje bądź przyzwala na jego wykonanie. Jako szczególny przypadek zdań postulatycznych Grzegorzycykowa wyróżnia zdania normatywne, które formułują ogólne przepisy i normy (2001: 135). W takich zdaniach nadawcą jest zawsze autor danego przepisu, a nie osoba wypowiadająca zdanie.

W badaniach modalności deontycznej zwraca się uwagę na to, że do zdań wyrażających konieczność deontyczną nie ma zastosowania pojęcie prawdy i fałszu, podczas gdy aletyczna i epistemiczna konieczność dotyczy prawdziwości zdań. Pogląd ten reprezentuje na przykład Jędrzejko, która uważa, że w przypadku modalności deontycznej odnosimy się do sytuacji, która zaistnieje dopiero w przyszłości, jeśli działanie, które zostało nakazane, zakazane lub dozwolone, zostanie wykonane (Jędrzejko 1987: 24-25). Inni badacze, na przykład Lyons, twierdzą jednak, że pojęcie prawdy jest istotne – choć mniej bezpośrednio – dla analizy dyrektyw („wypowiedzi zmodalizowanych deontycznie”). Można bowiem „analizować dyrektywy jako wypowiedzi nakładające na kogoś obowiązek uczynienia (lub nieuczynienia) pewnego twierdzenia prawdziwym przez spowodowanie (lub niespowodowanie) w jakimś przyszłym świecie stanu rzeczy opisanego tym twierdzeniem” (Lyons 1989, II: 410).

Jednym z podstawowym pojęć w dyskusji o modalności deontycznej jest „obowiązek”. Należy tu zadać sobie pytanie o bliższy sens tego pojęcia,

---

Lyons zwraca też uwagę na problem rozróżnienia zdań p.z.d. (w jego terminologii: dyrektyw) od oznajmień, które informują o czymś, na przykład, nakazie. Zdaniem o znaczeniu deontycznym jest niewątpliwie: *Otwórz drzwi*. Ale zdanie *Musisz otworzyć drzwi* można interpretować na dwa sposoby: albo ze znaczeniem deontycznym, albo oznajmienie, że na odbiorcy ciąży obowiązek otwarcia drzwi. W tym drugim wypadku modalność deontyczna należałaby do *dictum* tego zdania (w terminologii Lyonsa: do jego frastyki) (418). Zaznacza, że „w praktyce trudno jest wyraźnie rozgraniczyć oznajmienia przekazujące lub referujące mandy [tj. rozkazy, żądania, prośby – JN] od asercji obowiązków stworzonych przez te mandy (...)” (419).

przede wszystkim o źródło obowiązku. Według Lyonsa istotną cechą modalności deontycznej jest to, że:

„konieczność deontyczna wypływa z jakiegoś źródła lub z jakiejś przyczyny. Jeżeli X uznaje się za obowiązane do pewnego aktu, to zazwyczaj przypisuje swój obowiązek komuś lub czemuś. Może to być osoba lub instytucja, której atorytetowi X się podporządkowuje; zbiór zasad moralnych lub prawnych, mniej lub bardziej wyraźnie sformułowanych; wreszcie po prostu przymus wewnętrzny, który trudno byłoby określić jakąś precyzyjną nazwą. (...) Filozofowie, omawiając modalność deontyczną, zajmują się głównie pojęciami zobowiązania moralnego, obowiązku i słusznego postępowania. Dla językoznawcy jednak lepsze jest chyba jak najszersze pojęcie obowiązku, nie rozróżniające – przynajmniej na początek – moralności, legalności i konieczności fizycznej” (Lyons 1989: II, 410).

Wg Lyonsa możliwe jest założenie, „że istnieje pewne pojęcie obowiązku ważne powszechnie”⁴². Autor ten nie wchodząc w szczegóły, co dokładnie oznacza nakaz i sankcja w różnych kulturach, pisze:

„Założymy dalej, że różnice zleksykalizowane w wyrazach typu *słuszny* i *niesłuszny*, a dokładniej *niekonstytucyjny*, *nielegalny*, *nieprzyzwoity*, *niemoralny*, *bluźnierczy*, *obłożony tabu*, *niesprawiedliwy* itd. są tylko odmiankami jednego bardzo ogólnego operatora deontycznego (...). Przy takim założeniu można wyróżnić rozmaite rodzaje modalności deontycznej zależnie od źródła lub przyczyny obowiązku” (Lyons 1989: II, 411).

Lyons nazywa to źródło obowiązku – osobę lub instytucję – „źródłem deontycznym” (s. 428)⁴³.

Kolejną kluczową sprawą jest to, że rozkazy i nakazy „same przez się nie nakazują posłuszeństwa” (Lyons 1989, II: 413). Adresat musi mieć powody do poddania się dyrektywie, „uznać, że nadawca ma wystarczającą władzę lub siłę, żeby mu narzucić swoją wolę. (...) Nadawca może popierać swoje rozkazy i zakazy groźbami lub wyjaśnieniami. Nie musi jednak tego robić”, jeżeli jego władza wydawania dyrektyw jest oczywista (Lyons 1989, II: 413).

---

⁴² Również Jędrzejko woli rezygnować z pojęć typu obowiązek moralny, prawny itp. Posługuje się ona wygodniejszym – jak uważa – dla językoznawcy terminem „treść nakazana” (1987: 26).

⁴³ Rytel mówi o „subiekcie modalizującym”, który „ustala możliwość/konieczność wykonania przez Y czynności a” (1982: 82); tego terminu używa też Ligara (1997).

Istotne jest również, że dyrektywy takie „muszą być kierowane do wykonawców (z reguły ludzi), których posłuszeństwo lub nieposłuszeństwo zależy od ich wolnej woli” (Lyons 1989, II: 413). Można to ująć w ten sposób, że czynność objęta modalnością deontyczną powinna być taka, by można i trzeba było ją wykonać – lub nie wykonać jej – świadomie, z udziałem woli.

Dotąd była mowa o modalności deontycznej rozumianej tylko jako nakaz lub zakaz. W przytaczanych słowach Lyonsa pojawiał się dlatego termin „dyrektywy”. Modalność deontyczna dotyczy jednak także dozwoleń. Często jest ono rozumiane jako brak obowiązku nieczynienia jakiejś rzeczy (Lyons 1989, II: 417). Tak więc postępowanie dozwolone jest wtedy i tylko wtedy, kiedy nie jest wyraźnie zakazane (s. 422). Nie jest to jednak jedyny sposób rozumienia dozwoleń, gdyż nie zawsze brak zakazu oznacza dozwoleń, jak bowiem zauważa Lyons, „pewne kodeksy postępowania i zbiory przepisów interpretuje się w świetle śmielszego znaczenia obu pojęć: zezwolenia i nakazu. W tym znaczeniu wszelkie postępowanie, którego przepisy wyraźnie nie zakazują ani nie pozwalają, musi być deontycznie nieokreślone i wymaga dodatkowej regulacji” (Lyons 1989: II, 422).

Powyżej była mowa o tym, że w sytuacjach, o których mówią zdania przenoszące znaczenia deontyczne, występuje adresat i źródło deontyczne. Badacze zajmujący się modalnością deontyczną wyróżniają różne składniki takich sytuacji. I tak na przykład Jędrzejko jako „uczestników sytuacji deontycznej” wyróżnia – za Benešovą (1971: 132) – sprawcę obowiązku i sprawcę akcji, czyli odbiorcę (Jędrzejko 1987: 22, 26). W ujęciu Ligary w akcie komunikacji językowej, oprócz zwykle obecnych „aktantów”: nadawcy, odbiorcy i komunikatu, wraz z wyrażoną modalnością pojawia się jeszcze: źródło modalności (subiekt modalizujący) i cel, czyli obiekt modalności (subiekt modalizowany) (Ligara 1997: 43). Z kolei Lizisowa, mówiąc o wypowiedzi prawnej, uważa, że jej „struktura głęboka (...) ma zawsze te same elementy: nadawcę i adresata normy oraz recipienta działania nakazanego przez normę, przedmiot stanowienia, czyn adresata i jego kwalifikację (...)”. Zauważa ona, że ma miejsce „różnorodność układu tych elementów” [w zdaniu – JN] i że zależy ona od dwóch czynników: od rodzaju wypowiedzianej normy i od zwyczaju językowego legislatora” (Lizisowa 2009b: 32n.)⁴⁴. Wartościowe jest tu spostrzeżenie pierwsze, stwierdzające różnorodność układu „elementów” w zdaniu (choć wydaje się, że powodujące je czynniki są bardziej złożone i trudno je ustalić). Ujęcie

---

⁴⁴ Choć zaznaczyć należy, że nie w każdej sytuacji istnieje recipient (np. brak go w nakazie sporządzenia testamentu w określony sposób).

przedstawione przeze mnie w dalszej części pracy, uwzględniające różne „układy tych elementów” w zdaniu, będzie wymagało zaproponowania jednak innego zestawu „uczestników sytuacji”, o których mówią zdania p.z.d. (podrozdział 4.4.).

Opisując modalność deontyczną w języku, można mówić o „konieczności deontycznej” („deontic necessity”) i „możliwości deontycznej” („deontic possibility”). Zarówno konieczność, jak i możliwość może być zaprzeczona (Palmer 1998: 98-99). Z zaprzeczenia możliwości otrzymujemy brak możliwości, czyli zakaz, a z zaprzeczenia konieczności – brak konieczności. Są to cztery znaczenia modalności deontycznej, które mogą być przenoszone przez zdania. Będę je odtąd nazywać, odpowiednio:

- (i) Obligatywnością (konieczność deontyczna, nakaz),
- (ii) Prohibytywnością (brak możliwości deontycznej, zakaz),
- (iii) Permisywnością (możliwość deontyczna, dozwoleń) i
- (iv) Immunitywnością (brak konieczności deontycznej, brak nakazu).

Zależnie od znaczenia modalności deontycznej przenoszonego przez dane zdanie, będę wyróżniała zdania: obligatywne, prohibytywne, permisywne i immunitywne. Wszystkie te cztery znaczenia będę nazywała łącznie ZNACZENIAMI DEONTYCZNYMI. Przedmiotem opisu w niniejszej pracy są zdania przenoszące znaczenia deontyczne, skrótowo: „zdania p.z.d.”⁴⁵.

W tym miejscu można już przejść do zagadnienia sposobu wyrażania modalności deontycznej. O językowych środkach służących do przenoszenia znaczenia modalności w ogóle pisałam powyżej. Tutaj poczynię kilka uwag o signifikatorach modalności deontycznej. W językach naturalnych znaczenia modalności deontycznej są często signifikowane przez tryb rozkazujący (imperativus). Należy jednak podkreślić, że wbrew nazwom, zarówno polskiej, jak i łacińskiej, które wskazują na rozkazywanie (łac. *imperare*), nie

---

⁴⁵ Nie mogę posłużyć się tu bardziej zwięzłym i poręcznym terminem „zdanie deontyczne”, gdyż jest on wykorzystywany w innym znaczeniu w prawoznawstwie. Zdania deontyczne to „zdania orzekające o kwalifikacji danego czynu danej osoby ze względu na jakąś normę (Ziemiński 1995:127). Przykładem zdania deontycznego w takim rozumieniu jest: „Ze względu na art. 18 ustawy o rozwiązywaniu sporów zbiorowych udział w strajku nie jest pracownikowi ani nakazany, ani zakazany, natomiast ze względu na art. 19 ust. 2 tej ustawy organizowanie strajku w Urzędzie Ochrony Państwa oraz w jednostkach w jednostkach Policji jest zakazane” (Wronkowska 2005: 62). Rozumiane w ten sposób „zdanie deontyczne” jest wypowiedzią języka prawniczego, a więc metajęzyka w stosunku do zdań p.z.d.

zawsze wyraża on Obligatywność. Forma ta może przenosić również znaczenie Permisywności, np. *Wejdz, proszę!* lub *Jedź, jeśli tak bardzo chcesz*⁴⁶. Z kolei forma zaprzeczona nie zawsze oznacza Prohibitywność, jak na przykład w zdaniach: *Nie wchodź teraz!* lub *Nie jedź – zakazuję ci!*; może ona przenosić również znaczenie Immunitywności: *Jak nie chcesz, to nie wchodź – możesz sobie czekać na korytarzu!* lub *W porządku: nie jedź – nikt ci nie każe*⁴⁷. Dlatego należy starannie odróżniać znaczenie przenoszone przez dane zdanie, Obligatywność, Permisywność itd., od trybu, którego w nim użyto, Imperativus, Indicativus itd. Nie jest tak, że tryb rozkazujący zawsze oznacza Obligatywność, a tryb oznajmujący zawsze modalność asertoryczną. Ten drugi może – także w języku ogólnym (nie tylko prawnym, o czym szerzej w dalszej części pracy) – wyrażać Obligatywność, jeśli towarzyszy mu odpowiednia intonacja, np. *Bez dyskusji: jutro idziesz do roboty!* *Tú te callas* ‘Milcz!’, dosł. ‘Milczysz’ lub *Usted se va* ‘Niech pan stąd idzie’, dosł. ‘Pan stąd idzie’. W języku ogólnym używa się takich konstrukcji w celu wyrażenia Obligatywności raczej rzadko: mają one nacechowanie emocjonalne. Gramatyka RAE, z której pochodzą przykłady hiszpańskie, nazywa te użycia czasu teraźniejszego „presente de mandato” (czasem teraźniejszym nakazu) lub „presente de óntico” (czasem teraźniejszym deontycznym) (RAE 2010: 437).

Innym gramatycznym sposobem wyrażania Obligatywności i Prohibitywności w języku polskim jest forma bezokolicznikowa czasownika, w przypadku Prohibitywności zaprzeczona, np. *Milczeć!*, *Nie rozmawiać!* Również w języku hiszpańskim można nakazywać za pomocą bezokolicznika, np. *¡Darle lo que os pida!* ‘Dać mu to, o co prosi!’, *No hablar de eso ahora* ‘Nie mówić teraz o tym’. RAE, skąd pochodzą te przykłady, zaleca jednak unikania takich konstrukcji w starannym użyciu języka (RAE 2010: 798). Zarówno w polskim, jak i hiszpańskim, bezokoliczniki, częściej z przeczeniem niż bez, stosuje się w krótkich napisach informacyjnych typu: *Zamykać drzwi; Nie palić; No fumar* ‘ts.’. Bezokolicznikom zaprzeczonym i niezaprzeczonym, w odróżnieniu od imperatiwu, nie odpowiadają,

---

⁴⁶ Może też przenosić znaczenie pragnienia i życzenia, np. *Baw się dobrze!*, *Wracaj szybko do zdrowia!* (Lyons 1989, II: 412). W nowszej polszczyźnie tryb rozkazujący pojawia się coraz częściej także w treściach reklam, na przykład „Miej piękne włosy!”, „Zostań miliarderem!”. Takie użycia, zdaniem polonistów, „nie stanowią przykładów fortunnego użycia trybu rozkazującego” (Nagórko 2007: 103).

⁴⁷ Jest jednak faktem, że imperativus jest o wiele ściślej związany z Obligatywnością niż Permisywnością. Jak zauważa Lyons, „Żaden chyba język nie ma specjalnego trybu zezwalającego” (Lyons 1989, II: 424). „Zgramatykalizowany jest wyraźnie obowiązek” (s. 424).

odpowiednio, znaczenie permissywne i immunitywne: ktoś, kto mówi *Wejść!* raczej nie udziela pozwolenia, lecz nakazuje⁴⁸, a mówiący *Nie wchodzić!* nie udziela zezwolenia na niewchodzenie, tylko zakazuje wchodzenia.

W języku hiszpańskim nakaz może być też wyrażony za pomocą bezokolicznika poprzedzonego przyimkiem *a*, np. *A trabajar* 'Do roboty!'. Jak pokazuje przekład polski, w języku polskim znaczenie to może wyrażać rzeczownik oznaczający czynność poprzedzony przyimkiem *do*.

Jak wspomniałam wyżej, modalność deontyczna może być wyrażana również za pomocą innych signifikatorów niż gramatyczne, to znaczy poprzez leksykalne środki języka. Mogą to być pojedyncze wyrazy, albo rzadziej syntagmy, często w połączeniu z partykułą przeczącą *nie*. W języku polskim ogólnym są to na przykład: *musi, powinien*⁴⁹, *ma, trzeba, ma obowiązek* (Obligatywność), *jest zabronione, nie wolno, nie powinien, nie trzeba* (Prohibytywność), *może, ma prawo* (Permissywność), *nie musi, nie potrzebuje, nie ma potrzeby, nie trzeba* (Immunitywność)⁵⁰. Przykłady z języka hiszpańskiego ogólnego to: *debe* 'powinien', *tiene que* 'musi', *ha de* 'ma', *hay que* 'trzeba', *se ha de* 'trzeba', *conviene* 'należy' (Obligatywność), *no puede* 'nie może', *no debe* 'nie powinien', *no se debe* 'nie powinno się', *no se puede* 'nie można', *no hay que* 'nie trzeba', *conviene no* 'nie powinno się' (Prohibytywność), *puede* 'może', *se puede* 'można' (Permissywność), *no tiene*

---

⁴⁸ Choć jest to w pewnej mierze dyskusyjne. W tym przypadku można być może mówić o nieuprzejmym dozwoleniu, będącym na granicy nakazu.

⁴⁹ Różnica pomiędzy *musi* a *powinien* według Jędrzejko polega na tym, że *powinien* wyraża „słabszy stopień konieczności deontycznej” (1987: 40). Ponadto próbuje ona wykazać, że istnieje różnica w ocenie skutków wykonania bądź niewykonania czynności, którą ktoś „musi” lub „powinien” wykonać. Jak zauważa Ligara, różnice między tymi leksemami są bardziej złożone (Ligara 1997: 117-129). Wydaje się jednak, że podstawowa różnica jest taka, że używając *powinien*, nakazujący dopuszcza możliwość, że to, co nakazuje, nie zostanie zrealizowane, na przykład: *Powinien przyjść, ale nie przyjdzie* vs. **Musiał przyjść, ale nie przyjdzie*. Polskie *musi* i *powinien* zachowują się pod tym względem podobnie do angielskich *must* i *ought to (should)* (Palmer 1998: 100); z tym, że w języku polskim ta opozycja działa również w czasie przeszłym: *Powinien był przyjść, ale nie przyszedł* vs. **Musiał przyjść, ale nie przyszedł*. Nie mamy tu zatem do czynienia z różnicą mocniejszego i słabszego nakazu, lecz ze stopniem przekonania mówiącego, co do realności wykonania nakazanej czynności.

Wydaje się również, że nie ma racji Rytel, twierdząc, jakoby *trzeba* wyrażało – w porównaniu z czasownikiem *musieć* – „mniejszą miarę obowiązku” (Rytel 1982: 98), o czym miałyby świadczyć „brak implikacji wykonania określonej akcji”. Taki brak, moim zdaniem, wcale nie świadczy o mierze obowiązku. Większość użytkowników języka polskiego zapewne uzna, że zdanie *Trzeba szanować starszych* wyraża obowiązek mocniejszy niż zdanie *Musimy iść na piwo* – wynika to z leksykalnego znaczenia całego zdania, nie z użycia *trzeba* czy *musi*.

⁵⁰ Zagadnieniu temu została poświęcona praca Jędrzejko (1987).

que ‘nie musi’, *no necesita* ‘nie musi, nie potrzebuje’, *no hay que* ‘nie trzeba’ (Immunitywność)⁵¹.

Szczególnym przypadkiem signifikatora znaczenia deontycznego są niektóre przymiotniki, tzw. koniecznościowe i potencjalne (Puzynina 1976), takie jak *płatny* (czynsz) i *nieprzekraczalny* (termin) użyte w funkcji orzecznika. W rzeczywistości signifikatorami są ich szczególne sufiksy w połączeniu z łącznikiem, np. **jest płat-ny**, tj. ‘jest takim, za który trzeba zapłacić’; **jest nie-przekracza-lny**, tj. ‘jest takim, którego nie można przekroczyć’. W języku hiszpańskim są to najczęściej przymiotniki zakończone na *-ble* (choć nie tylko, por. na przykład *es pagadero* ‘jest takim, który należy zapłacić’). Szerzej omawiam to zagadnienie w podrozdziale 5.1.3.

3.3. Modalność deontyczna i logika prawnicza

Podziały zdań, jakich dokonują prawnicy, jeśli chodzi o różnice ze względu na modalność, różnią się od ujęć językoznawczych. Podyktowane są bowiem w dużym stopniu założeniami logiki i potrzebami prawa. I tak na przykład autor podręcznika logiki dla prawników, Z. Ziemiński, poprzedza omówienie modalności uwagą, że – przynajmniej w przypadku niektórych czasowników, np. *musi*, *może* – potrzebna jest każdorazowa relatywizacja słów, czyli interpretacja, która może być różnego rodzaju:

- (i) interpretacja logiczna to relatywizacja „do zdań uprzednio przez nas stwierdzonych, a więc do stanu naszej wiedzy”;
- (ii) interpretacja dynamiczna to relatywizacja „do istniejącego układu czynników, które mają być przyczyną czegoś, o czym mowa”;
- (iii) interpretacja aksjologiczna to relatywizacja „do czyichś ocen”;
- (iv) interpretacja tetyczna to relatywizacja „do obowiązujących w danej dziedzinie norm, nakazujących zrealizowanie rozważanego stanu rzeczy”;
- (v) interpretacja psychiczna: „gdy używamy zwrotu „musi być A” w interpretacji psychologicznej, to wtedy zwrot ten służy nam po prostu

---

⁵¹ Polskie wyrażenie *nie trzeba* i hiszpańskie *no hay que* ‘ts.’ może oznaczać Prohibitywność lub Immunitywność, w zależności od kontekstu.

do wyrażenia tego, że jesteśmy silnie przeświadczeni o tym, że *A*” (Ziemiński 1995: 121-125).

Dalej pisze o Arystotelesowskim podziale zdań na asertoryczne, apodyktyczne i problematyczne (są to modalności aleityczne)⁵². Następnie pojawia się termin zdania deontyczne. Według Ziemińskiego:

„zachodzą podobieństwa między zdaniami modalnymi aleitycznymi – orzekającymi, że „musi” czy też „może” tak a tak być w rzeczywistości, oraz zdaniami orzekającymi, że ktoś tak a tak „musi” czy „może” postąpić ze względu na jakąś normę. Stąd mówi się, że zdania orzekające o kwalifikacji danego czynu danej osoby ze względu na jakąś normę (zdania deontyczne) charakteryzują modalność normatywną czynów” (s. 127).

Dalej autor ten mówi o sześciu (podstawowych) modalnościach normatywnych, inaczej: deontycznych:

„ze względu na pewną normę rozważany czyn danej osoby może być nakazany, zakazany, dozwolony, fakultatywny, indyferentny czy też być przedmiotem obowiązku (pozytywnego albo negatywnego).

Zamiast więc mówić, że ze względu na jakąś normę dana osoba „musi” tak a tak postąpić, jaśniej jest powiedzieć, że dany czyn *c* jest osobie *x* ze względu na normę *n* nakazany (co skrótowo zapiszemy *Nncx*). Jeśli dana norma *n* nakazuje osobie *x* postąpić w określony sposób, to wszelki taki czyn *c* osoby *x*, który byłby czynem w taki czy inny sposób niezgodnym z tym, co nakazuje ta norma, jest czynem tej osobie zakazanym (*Zncx*). Jeśli norma nakazuje działać w pewien sposób, to czynem zakazanym jest zaniechanie danego działania lub uczynienie czegokolwiek, co uniemożliwia jego spełnienie. Jeśli norma nakazuje zaniechać pewnego działania, zakazane jest podjęcie tego działania itd.” (s. 127).

Po przedstawieniu w powyższy sposób czynów nakazanych i zakazanych, Ziemiński definiuje je w następujący sposób: czyn dozwolony – taki, który nie jest zakazany; czyn fakultatywny – taki, który nie jest nakazany; czyn indyferentny – taki, który jest dozwolony i fakultatywny; czyn będący

---

⁵² Przy czym zdania problematyczne mogą być rozumiane dwojako: albo oznaczają „możliwość jednostronną” (może być *A*, bez brania pod uwagę, czy może być nie-*A*), albo „możliwość dwustronną” (może być *A* i może być nie-*A*) (s. 125).

przedmiotem obowiązku – taki, który nie jest indyferentny (czyli nakazany albo zakazany)⁵³.

Przy czym Ziemiński uznaje za konieczne poczynienie trzech dodatkowych wyjaśnień:

1. W kwestii czynu będącego przedmiotem obowiązku, czyli nakazu lub zakazu, zaznacza, że „Często jednak mówi się o czymś obowiązku mając na myśli jedynie czyny nakazane [wyróżnienie moje – JN] tej osobie”.
2. Zwrot „x może czynić C” „bywa rozumiany nie tylko jako stwierdzenie, że czyn C jest przez daną normę niezakazany (dozwolony) osobie x, czy też jest indyferentny, lecz także jako stwierdzenie, że x ma kompetencję do dokonania czynu C”. Objasnia to dokładniej w innym miejscu, pisząc, że czasownik *może* może oznaczać kompetencję, upoważnienie (np. do wydania wyroku, który będzie ważny, tj. powodujący skutki prawne) albo że osobie, która *może coś zrobić*, nie jest to zakazane (np. gdy mówimy, że „Właściciel rzeczy może używać jej, a inni nie mogą”). I dodaje, że „Niejednokrotnie w jednej i tej samej ustawie prawodawca używa zwrotu „może” w różnych interpretacjach i w różnych odmianach interpretacji tetycznej („wolno mu”, „ma kompetencję”) (...)”. (s. 124).
3. Gdy brak jest jakiegokolwiek normy, nakazującej czy zakazującej, co do pewnego zachowania, czyn taki „musi być uznany za dozwolony. Gdyby bowiem uznać, że zachowanie się, o którym normy milczą, jest zakazane, zakazane byłoby i czynienie czegoś, i zaniechanie tego. Z tego samego powodu należy też uznać ten czyn za fakultatywny ze względu na rozważaną normę czy normy” (s. 127-128).

Sposób, w jaki Ziemiński przedstawia modalność deontyczną dla prawników, powtarza się też – z uproszczeniami – w innym podręczniku dla prawników (Nawrot 2007: 275-279). Jednak zagadnienie to nie jest poruszane we wszystkich podręcznikach logiki dla prawników, np. Kotarbiński (1975), Patryas (1994).

Ujęcie to opiera się w dużym stopniu na logice deontycznej, o której – również w kontekście jej znaczenia dla prawa – pisał Kalinowski (1972, przekład polski 1993, i 1990). Jak już wspomniano wyżej (w podrozdziale 2.1.), odróżnia on normę od zdań normatywnych (deontycznych) (Kalinowski 1993: 20). Mówi też o „języku normatywnym”, tj. języku, w

---

⁵³ Jak widać, nakaz jest tu pojęciem, przy użyciu którego definiuje się pozostałe. Wielu autorów zajmujących się logiką w prawie, choć nie wszyscy, jest zdania, że każdą normę można sprowadzić do postaci norm nakazowych, włącznie z normami kompetencyjnymi (Itturalde Sesma 1989: 134, przyp. 16).

którym sformułowane są normy (s. 13). Kalinowski twierdzi, że „wnioskowania, których przesłankami i wnioskami są normy, należą do wnioskowań dedukcyjnych” (s. 14). Normy są bowiem według jego przekonania prawdziwe lub fałszywe (s. 24). W związku z tym istnieje „logika norm” (inaczej: „logika deontyczna”, s. 16), tj. logika zdań normatywnych (ponieważ „wszystkie normy i tylko normy dają się (...) ująć w zdaniach normatywnych, s. 23), „zmierająca do sformułowania praw logicznych będących podstawą reguł (dedukcyjnych) wnioskowań normatywnych i do ujęcia tych praw w system dedukcyjny zaksjomatyzowany i sformalizowany (...) (s. 15)⁵⁴. Zdanie normatywne, oznaczające relację normatywną, składa się z trzech elementów: 1) nazwy indywidualnej lub ogólnej podmiotu działania (czynności), 2) nazwy indywidualnej lub ogólnej działania (czynności) oraz 3) funktora zdaniowego normatywnego (deontycznego), zwanego inaczej funktorem normatywno-zdaniotwórczym. Pomijając wyrażenia synonimiczne, Kalinowski wylicza sześć funktorów normatywno-zdaniotwórczych:

- (i) *powinien czynić* – funktor powinności działania,
- (ii) *powinien nie czynić* – funktor powinności niedziałania (funktor zakazu),
- (iii) *ma prawo czynić* – funktor jednostronnego pozwolenia działania,
- (iv) *ma prawo nie czynić* – funktor jednostronnego pozwolenia niedziałania,
- (v) *może czynić* (w znaczeniu: *ma prawo czynić* i *ma prawo nie czynić*) – funktor dwustronnego pozwolenia, czyli postąpienia zależnie od tego, co się uzna za stosowne,
- (vi) *powinien czynić lub powinien nie czynić* – funktor powinności bądź działania, bądź nie działania (s. 27-28).

Należy tu zwrócić uwagę na różnice między zdaniami logiki deontycznej a zdaniami z języka prawa, o których pisze m.in. Iturralde Sesma (1989). Otóż w zdaniach logiki deontycznej używa się wyrażeń „obowiązek”, „dozwolenie” itd. jako funktorów deontycznych, których znaczenie jest stałe i nie zależy od interpretacji, a zależy tylko od przyjętego systemu logiki

---

⁵⁴ Z poglądem, że normy mogą być przedmiotem logiki, a więc także wnioskowania, nie zgadzali się niektórzy logicy. Np. Wright, który początkowo (1951) przyjmował istnienie wnioskowania opartego na normach, później uznał, że nie istnieje logika norm, lecz tylko logika zdań o normach (dla niego logika deontyczna jest więc metalogiką) (Cofré 2007: 4). Z propozycją Kalinowskiego nie zgadzał się też Kelsen, twierdząc, że normy, jako „sensy aktu woli”, nie należą do pola zainteresowań logiki, która może zajmować się tylko zdaniami o wartości prawdy i fałszu („sensami aktu myśli”). Zatem, zdaniem Kelsena, nie można przeprowadzać wnioskowania normatywnego (Cofré 2007: 5). Logikę deontyczną do logiki zdań o normach zawęża też Ziemiński (Kalinowski 1993: 27).

deontycznej (dwu-, trzy- lub czterowartościowego, gdzie wartościami są: konieczność/nakaz, niemożliwość/zakaz, możliwość/dozwoleństwo i brak konieczności/brak nakazu). Za to w zdaniach języka prawa istnieją liczne wyrazy służące do „określania zachowań, przypisywania danej jednostce subiektywnej pozycji wyższości lub niższości wobec innych itd. Przykładami są takie wyrazy jak „*derecho subjetivo* (prawo podmiotowe), *obligación* (obowiązek), *poder* (możność, możliwość), *permiso* (dozwoleństwo, zezwolenie), *facultad* (możność, prawo), *libertad* (wolność, prawo) itd.” Zdaniem badaczki, użycie tych terminów nie pociąga za sobą całkowitej precyzji; często zdarza się terminologiczna niejasność (Iturralde Sesma 1989: 97)⁵⁵.

3.4. Modalność deontyczna w językoznawstwie i logice prawniczej: kilka uwag

O zdaniach dających się rozpatrywać ze względu na modalność deontyczną, które występują w tekstach prawnych, można powiedzieć, że rządzą się swoimi prawami. Różnią się one bowiem od zdań p.z.d. języka ogólnego zarówno pod względem formy, jak i pod względem treści.

Roważania zacznę od dość prostej kwestii, jaką jest źródło deontyczne. W przypadku zdań z modalnością deontyczną w tekstach prawnych jest nim prawodawca. Ponadto dla przepisów prawnych jest charakterystyczne, że za moment zakomunikowania ich odbiorcom uznaje się moment ogłoszenia przepisów prawa lub datę wymienioną w danym akcie prawnym, jako tę, od której dany przepis lub zespół przepisów wchodzi w życie.

Bardziej złożona różnica między ujęciem w logice prawniczej a ujęciem językoznawczym polega na tym, że w tym pierwszym niektóre modalności deontyczne mogą współwystępować w jednym zdaniu. Na przykład czyn nakazany jest jednocześnie dozwolony i jest przedmiotem obowiązku. Natomiast językoznawcy nie poświęcają szczególnej uwagi faktowi, że jeżeli jakiś czyn jest komuś nakazany (Obligatywność), to jest mu również

---

⁵⁵ Można tu też wspomnieć, że hiszpański wyraz *obligación* występuje w tekście C.c. w dwóch znaczeniach: 1. ‘zobowiązanie’ definiowane słownikowo jako: „stosunek prawny między dwiema osobami lub większą ilością osób, w którym jedna ze stron, wierzyciel, może przymusić drugą, dłużnika, do wykonania świadczenia (Relación jurídica entre dos o más personas por la cual una de las partes, acreedor, puede compeler a la otra, deudor, a llevar a cabo una prestación; Ortiz Sánchez, Pérez Pino 2008: 225) i 2. składnik signifikatora Obligatywności *tiene obligación* ‘ma obowiązek’.

dozwolony (Permisywność). Tak więc zdania obligatorywnego *Musisz przyjść jutro* lub *Koniecznie przyjdź jutro* językoznawcy nie będą rozpatrywać jako permisywne (mówiącego o dozwoleniu przyjścia jutro).

W intuicji użytkowników języka ogólnego, które jest przedmiotem badań językoznawstwa, zdania mówiące o braku obowiązku w języku ogólnym (immunitywne) odpowiadają prawniczym indyferentnym. Tzn. użytkownik języka naturalnego ze zdania o braku obowiązku będzie – przynajmniej w większości wypadków – rozumiał, że nie ma obowiązku czegoś czynić, ale mimo to jest to dozwolne. Na przykład intuicyjnie ze zdania *Nie musisz przychodzić jutro* wynika w języku ogólnym: *Nie musisz przyjść, ale możesz przyjść jutro*. W ujęciu prawników nie ma takiego wynikania: brak nakazu może występować bowiem z zakazem (*Nie musisz przyjść jutro, bo nie wolno ci przyjść jutro*). Wiąże się to z tym, że opis językoznawczy w ogóle nie wyróżnia kategorii będącej odpowiednikiem zdań z prawniczą modalnością fakultatywną (czyn nienakazany, czyli taki, który może być dozwolony, ale też może być zakazany). Do takich zdań należy – z punktu widzenia prawoznawczego – zarówno *Nie musisz jutro przychodzić* (Immunitywność) jak i *Nie wolno ci jutro przychodzić* (Prohibitywność).

Z faktem, że teksty prawne są pisane w języku ogólnym i do wyrażania modalności posługują się środkami należącymi do języka ogólnego, wiążą się pewne problemy.

Po pierwsze, mimo że obowiązek, jako jedna z sześciu modalności normatywnych (deontycznych), oznacza nakaz lub zakaz, w kodeksie cywilnym spotykamy zdania, gdzie wyrażenie *ma obowiązek* jest wyraźnie signifikatorem tylko nakazu: *Dzierżawca ma obowiązek dokonywania napraw...* (Art. 697). Jak widać, zachodzi tu pewna rozbieżność między terminologią logiki prawniczej a językiem ogólnym, którym posługuje się język prawny.

Innym problemem jest, że w zdaniach zawierających zwrot *nie ma obowiązku*, np. *wynajmujący nie ma obowiązku przywrócenia stanu faktycznego* (Art. 662), z samej formy zdania (rozpatrywanej pod kątem logiki) nie wiadomo, czy przywrócenie stanu faktycznego – w sensie logiki prawników – jest czynem fakultatywnym, czy indyferentnym. Tj. w świetle sześciu znaczeń normatywnych można mieć wątpliwości, czy wynajmujący może ten czyn wykonać (jako indyferentny), czy nie (jako fakultatywny, lecz zakazany). Oczywiście, to, że jest to czyn indyferentny, więc niezakazany, wiemy stąd, że gdyby był zakazany, racjonalny ustawodawca powinien to

wyraźnie zakomunikować. Należało tu jednak zwrócić uwagę na to, że same formy języka ogólnego tego nie oddają.

Propozycję własnego, językoznawczego ujęcia znaczeń modalności deontycznej w tekstach prawa przedstawię w rozdziałach 4 i 5.

3.5. Językoznawcze opisy modalności deontycznej w języku polskim i hiszpańskim

Modalność deontyczna była opisywana w różnych językach, zazwyczaj w pracach poświęconych modalności w ogóle, często w ujęciu kontrastywnym. Nie ma jednak wielu prac poświęconych wyrażaniu modalności deontycznej w tekstach prawnych.

3.5.1. Język ogólny

Jeśli chodzi o modalność deontyczną w polskim i hiszpańskim języku ogólnym, to nie poświęcono jej odrębnych opracowań, ale opisywano ją przy okazji opisów modalności w ogóle. Na przykład Rytel (1982) opisuje leksykalne środki wyrażania modalności, w tym deontycznej, w języku czeskim i polskim. Jednak choć wspomina, że modalność deontyczna może wiązać się z nakazami natury moralnej czy prawnej, w odróżnieniu od zdań, które komunikują wolę nadawcy indywidualnego, nie omawia środków językowych właściwych językowi prawnemu, ograniczając się do języka ogólnego, niespecjalizacyjnego (z tego powodu wśród wyróżnionych przez nią środków wyrażania modalności brak wyrażenia *jest obowiązany*). Pracą poświęconą w całości modalności deontycznej jest Jędrzejko (1987), która bada semantykę i składnię polskich czasowników deontycznych (również tylko na gruncie języka ogólnego). Kwestię związków modalności deontycznej z aspektem w języku polskim omawia w rozdziale swojej książki Holvoet (1989: 89-114). Ligara (1997) bada polskie czasownikowe leksemy modalne w porównaniu z ich francuskimi ekwiwalentami tłumaczeniowymi, dokonując jednocześnie ich opisu semantycznego. W jej pracy dużo miejsca zajmują leksemy związane właśnie z modalnością deontyczną, z tym, że tylko takie, które „równocześnie spełniają kryterium semantyczne niewskazywania subiekta modalizującego na powierzchni

zdania oraz kryterium formalne łączenia się z bezokolicznikiem” (1997: 15). Z kolei Kryzia (2005) przedstawia opis polskich i słoweńskich predykatów modalnych o znaczeniu ‘chcieć’, ‘móc’, ‘musieć’ i ‘powinien’ na poszerzonym tle słowiańskim.

Jeśli chodzi o język hiszpański, prace traktujące o modalności skupiają się przeważnie na funkcjach trybów gramatycznych, zwłaszcza odróżnieniu *indicativo* od *subjuntivo* (np. prace zebrane w Bosque 1990; Manteca Alonso-Cortés 1981, Porto Dapena 1991). Próbą analizy środków wyrażania modalności obowiązku („modalidad de obligación”) w hiszpańszczyźnie mówionej z uwzględnieniem czynników socjolingwistycznych jest artykuł Martínez Díaz (2001). Można tu też wymienić rozprawę Skotarek (1999, 2003), która zwraca uwagę na brak prac językoznawczych poświęconych w całości tematowi modalności w języku hiszpańskim (2003: 9). Autorka dokonuje przeglądu różnych ujęć modalności i trybu w językoznawstwie hiszpańskim (1999, 2003) i na podstawie słowników i gramatyk prezentuje przykładowe sposoby wyrażania modalności epistemicznej, deontycznej i aletycznej we współczesnym języku hiszpańskim (1999). Zagadnieniem modalności zajmują się oczywiście także gramatyki języka hiszpańskiego. Opis modalności w RAE (2010) nie różni się zbyt wiele od opisu Karolaka (1999b) przedstawionego przeze mnie wyżej (podrozdział 3.1.), dlatego nie będę go tu przytaczać. Należy jednak zaznaczyć, że gramatyka ta nie poświęca dużo miejsca teoretycznemu opisowi zagadnienia modalności epistemicznej, deontycznej i aletycznej.

3.5.2. Język prawny

Jeśli chodzi o badania modalności deontycznej w polskich tekstach prawnych, należy tu wspomnieć prace Lisisowej, badającej znaczenia zwrotów związanych z prawami i obowiązkami, np. (2009a), rodzajami performatywnych wypowiedzi prawnych (2009b), również w dawniejszej polszczyźnie (2006: 38-76). Środkami wyrażania modalności deontycznej (obowiązku, zakazu i dozwolenia) w języku ustaw polskich (w porównaniu z angielskimi), dzieląc je na nieograniczone (unlimited), warunkowe (conditional) i zewnętrzne (external) zajmuje się Matulewska (2009). Autorka rozróżnia przepisy prawne, w których jest wyrażony *explicite* adresat normy od tych, w których nie jest on wyrażony. Matulewska

zajmuje się również wyrażaniem modalności deontycznej w polskich (i angielskich) umowach (2010).

W języku hiszpańskim analizą modalności deontycznej w tekście prawnym, jednak niezbyt pogłębioną, jest praca Chierichetti (2001), w której identyfikuje się najważniejsze środki językowe („recursos lingüísticos”) wyrażania modalności deontycznej w C.c. (również w porównaniu do języka ogólnego z jednej strony, i do języka włoskiego kodeksu cywilnego z drugiej). Autorka zauważa, że środkami służącymi do wyrażania znaczeń deontycznych są zdania oznajmujące w czasach teraźniejszym i przyszłym (również w stronie biernej) oraz bezosobowe formy peryfrastyczne i bezosobowe czasownika. Wiele sposobów pozostaje jednak w jej pracy nieuwzględnionych. Inną pracą poświęconą wyrażaniu znaczeń deontycznych w j. hiszpańskim jest Nowak (2009). Zanalizowano tam pod tym względem teksty czterech konstytucji hiszpańskojęzycznych (jak również konstytucji polskiej).

4. Zdanie przenoszące znaczenie deontyczne jako proponowany obiekt opisu

W tym oraz następnym rozdziale, w których opisane zostaną zdania przenoszące znaczenia deontyczne (zdania p.z.d.), nie są brane pod uwagę wszystkie zdania występujące w kodeksach. Uwzględnia się tylko pewien podzbiór tych zdań, który dokładniej wyróżniam – i uzasadniam ten wybór – poniżej.

Aby móc określić, czym jest zdanie p.z.d., konieczne jest najpierw określenie, jak dla potrzeb niniejszej pracy rozumiem „zdanie” w ogóle. W rozdziale 5. proponuję wymiary (parametry) służące do systematycznego opisu takich zdań. Rozdział 6. zawiera omówienie jednostek językowych, które zostały wykluczone z analizy za pomocą wymiarów, lecz w jakiś sposób są związane ze zdaniem p.z.d. (np. dlatego, że wyrażają one modalność deontyczną nie będąc zdaniem albo dlatego, że modalność deontyczna jest w nich wyrażona w sposób inferencyjny).

4.1. Zdanie: uwagi wstępne

Zdania p.z.d. to szczególne rodzaje zdań. Poniżej przedstawię więc, jak rozumiem pojęcie „zdania”. Następnie powrócę do zagadnienia pojęcia „modalności deontycznej”.

Zdanie rozumiem jako syntagmę⁵⁶ zawierającą jedno orzeczenie (Bańczerowski i in. 1982: 293)⁵⁷. W tego rodzaju tekście, jakim jest tekst prawny w języku hiszpańskim lub polskim, orzeczenie ma zawsze postać osobowej formy czasownika albo imiennej części mowy (*nomen*) ze słowem posiłkowym (łącznikiem). W mojej pracy interesują mnie tylko zdania główne. Nie biorę zatem pod uwagę zdań podrzędnych, z wyjątkiem zdań względnych rozwijających, omówionych na końcu podrozdziału.

---

⁵⁶ Syntagma, zwana też grupą składniową, to „dopuszczalne w danym języku wyrażenia, składające się co najmniej z dwu (...) wyrazów” (Bańczerowski i in. 1982: 192).

⁵⁷ Omawiając zdania, nie biorę pod uwagę ich struktury tematyczno-rematycznej.

Graficznie zdanie nie zawsze odpowiada wyrażeniom od kropki do kropki, od przecinka do przecinka albo od średnika do średnika. Rozważmy poniższy przykład:

*Art. 631. Gdyby w wypadkach przewidzianych w dwóch artykułach poprzedzających zaszła konieczność znacznego podwyższenia wynagrodzenia kosztorysowego, **zamawiający może od umowy odstąpić, powinien jednak uczynić to niezwłocznie** i zapłacić przyjmującemu zamówienie odpowiednią część umówionego wynagrodzenia.*

W przykładzie tym zdaniem jest między innymi wyrażenie *zamawiający może od umowy odstąpić*, a także wyrażenie: *zamawiający powinien jednak uczynić to niezwłocznie*. To ostatnie zdanie zawiera wyraz *zamawiający*, opuszczony w przykładzie na zasadzie elipsy. Przytoczony tu artykuł k.c. zawiera także zdanie *zamawiający powinien zapłacić przyjmującemu zamówienie odpowiednią część umówionego wynagrodzenia*, które zawiera wyrazy *zamawiający* i *powinien*, opuszczone w przykładzie na zasadzie elipsy.

Dzięki możliwości zastosowania elipsy, w jednym zdaniu ten sam rzeczownik może być jednocześnie agensem i patiensem. Ilustruje to poniższy przykład:

*Art. 1584. El criado doméstico destinado al servicio personal de su amo, o de la familia de éste, por tiempo determinado, **puede despedirse y ser despedido** antes de expirar el término; (...).*

‘**Służba domowa** zatrudniona do osobistej pomocy panu domu lub jego rodzinie na czas określony **może zwolnić się i zostać zwolniona z pracy** przed upłynięciem wyznaczonego czasu; (...)’.

Można w nim wyróżnić dwa zdania:

1: *El criado (...) puede despedirse (...)*

‘Służba (...) może zwolnić się z pracy (...)’

2: *El criado (...) puede ser despedido (...).*

‘Służba (...) może zostać zwolniona z pracy (...)’

W pierwszym zdaniu wyraz ‘służący’ jest agensem, natomiast w zdaniu drugim – patiensem.

Ponieważ w dalszej części pracy będę posługiwała się pojęciami wyrazu i syntagmy, należy odróżnić wyraz od jednostek językowych niższego rzędu, czyli takich, które jeszcze wyrazem nie są. Jednostki takie jak *być, zostać, ser* 'być, zostać', *estar* 'być', *quedar* 'być, zostać', *hallarse* 'ts.' użyte w funkcji łącznika (kopuli) w formach strony biernej oraz w orzeczeniach traktuję jako słowa posłkowe, a nie wyrazy. Tak więc wyrażenia *es indivisible* 'jest niepodzielny', *jest obowiązany*, *está obligado* 'ts.', *queda a cargo* 'jest obowiązkiem, jest ciężarem' będą traktowane jako wyrazy, a nie syntagmy. Dwa pierwsze wyrażenia (*es indivisible* i *jest obowiązany*) będą opisywane jako przymiotniki (z łącznikiem, gdyż są w funkcji orzeczenia), trzecie (*está obligado*) – jako czasownik pasywny (forma strony biernej peryfrastycznej od *obligar*), a czwarte (*queda a cargo*) – jako rzeczownik. Słowo funkcjonujące jako łącznik jest tylko signifikatorem predykcji i jego obecność przy danym wyrazie w żaden sposób nie wpływa na to, do jakiej części mowy on należy.

W niniejszej pracy pod uwagę biorę tylko zdania główne. Poza analizą pozostaną zatem zdania p.z.d. podrzędne (przedstawione w podrozdziale 6.1.). Z tego ograniczenia wyłączam jednak zdanie podrzędne przydawkowe rozwijające, czyli takie „które nie jest składnikiem deskrypcji. Wnosi ono tylko dodatkowe informacje o przedmiocie, którego opis jest już zawarty we współwystępującej ze z. przydawkowym części syntagmy imiennej. Jego usunięcie nie zmienia istoty tego opisu” (Karolak 1999f: 681). Zdania takie „są na ogół równoważne ze z. współrzędnym, za pomocą których można je niekiedy parafrazować, (...)” (s. 682). Gramatyki hiszpańskie nazywają je *oraciones relativas explicativas de sucesión*, zaznaczając również, że sytuują się na pograniczu zdań podrzędnych i niezależnych („independientes”) (RAE 2010: 848). Zdanie takie zaznaczone jest wytłuszczonym drukiem w przykładzie poniższym:

Art. 593. (...) *Exceptúanse los árboles que sirvan de mojones, los cuales no podrán arrancarse sino de común acuerdo entre los colindantes.*

'(...) Wyjątek stanowią drzewa służące jako znaki graniczne, **których [to drzew] nie wolno usunąć bez porozumienia sąsiadów**'.

Zdanie wytłuszczone mogłoby mieć postać zdania współrzędnego: *Estos árboles no podrán arrancarse sino...* 'Drzew tych nie wolno usunąć bez...'. Forma zdania względnego jest tu użyta dla zachowania większej spójności tekstu.

4.2. Znaczenia deontyczne

Problematyka związana z wielością znaczeń kryjących się pod wyrażeniami języka prawnego *jest obowiązany, powinien z jednej strony i może, ma prawo* itd. z drugiej, czyli nakazu i dozwoleń, została omówiona powyżej. Obecnie należy odpowiedzieć sobie na pytanie, jak można z językoznawczego punktu widzenia opisać zdania zawierające takie wyrażenia.

Zacznę od wyrażen, które przenoszą znaczenie nakazu i zakazu. Powyżej zostało powiedziane, że nakazy i zakazy „same przez się nie nakazują posłuszeństwa”. Dla zagwarantowania ich przestrzegania istnieją sankcje: karne i nieważności, które są uruchamiane w stosunku do *X-a* w wypadku niezastosowania się przez niego do nakazu lub zakazu. Ponadto osoba *Z*, w ramach obowiązującego systemu prawa, może się powołać na takie niezastosowanie się przez *X-a*, co może spowodować na przykład niekorzystny dla *X-a* wyrok. Wszystko to stanowi skutki negatywne dla *X-a*. Jeżeli chcielibyśmy więc posłużyć się pojęciem dokładniejszym niż „powszechnie rozumiany nakaz” i czynność nakazana ze względu na normy, gdzie nakaz po prostu jest i nie jest opisywany w precyzyjny sposób, normę nakazu można by spróbować potraktować jako dyrektywę (rozumianą w sensie tradycyjnym): Jeśli chcesz zrealizować cel *r*, podejmij działanie *c* (Bańczerowski i in. 1982: 26). Innymi słowy, przyjmuję, że w tym przypadku – tj. przypadku tekstu normatywnego jakim są kodeksy cywilne – to, co von Wright (1983: 152-153, za: Alarcón Cabrera 1996: 21-22) nazywa „deontic ought” (nakaz kategoryczny, wynikający wprost z normy), może być opisane w kategoriach „technical ought” (żeby coś osiągnąć, trzeba zrobić coś). Również Díez-Picazo zauważa zbieżność norm prawnych z dyrektywami – w jego terminologii: „reglas finalistas” (normami celowościowymi) lub „reglas teleológicas” (normami teleologicznymi) – gdyż poprzez stosowanie norm prawnych dąży się do osiągnięcia określonego rezultatu społecznego („se trata de buscar o de obtener un determinado resultado social”, Díez-Picazo 1993: 51).

W takich dyrektywach imperativus (*podejmij*) może być zastąpiony wyrażeniem *musi podjąć*, w którym *musi* ma rozumienie teleologiczne. Forma dyrektywalna nakazu miałaby wtedy postać:

W ramach obowiązującego systemu norm, jeżeli X ma uniknąć sankcji (nieważności, karnej lub innej) lub sytuacji, w której fakt niepodjęcia przez X-a działania c będzie wykorzystany przeciwko niemu przez inną osobę, X musi podjąć działanie c.

„Wykorzystanie działania c przez inną osobę przeciwko X-owi” może oznaczać tu na przykład powołanie się przez przeciwnika w sporze sądowym na niezastosowanie się do normy, co z kolei może doprowadzić do wyroku niekorzystnego dla tego, kto nie podjął czynności c. Jak widać, to ujęcie nakazu ma na uwadze tylko uniknięcie ewentualnych, szeroko pojmowanych dolegliwości, które mogłyby spotkać podmiot działający, gdyby się do nakazu nie zastosował, a pomija element wartościujący w prawie, czyli to, że dany czyn jest traktowany jako zły lub dobry, potępiany lub nie.

Zdania przenoszące takie znaczenia należą do zdań obligatywnych, tj. przenoszących znaczenie Obligatywności (pojęcie wprowadzone w podrozdziale 3.2.). W świetle powyższego zdania obligatywnymi są zdania następujące:

Art. 537 § 2. Sprzedawca, który otrzymał cenę wyższą od ceny sztywnej, obowiązany jest zwrócić kupującemu pobraną różnicę.

Art. 709². Umowa leasingu powinna być zawarta na piśmie pod rygorem nieważności.

Może się jednak zdarzyć, że zaistnienie sytuacji będącej celem r (uniknięcie dolegliwości przez X-a) zależy od podjęcia działania przez osobę Y. Mówi o tym zdanie poniższe:

Art. 647 § 2. Do zawarcia przez wykonawcę umowy o roboty budowlane z podwykonawcą jest wymagana zgoda inwestora.

w którym X to wykonawca, a Y to inwestor. Taka sytuacja, gdy osobą „korzystającą” na sytuacji będącej celem jest ktoś inny niż osoba, której się coś nakazuje, zachodzi też w zdaniach:

Art. 697. *Al acto de otorgamiento deberán concurrir dos **testigos** idóneos: 1. Cuando el testador declare que no sabe o no puede firmar el testamento.*

‘Przy sporządzaniu [testamentu – JN] powinno [w oryginale czas przyszły] być obecnych dwóch **świadców**: 1. jeżeli spadkodawca nie potrafi albo nie jest w stanie złożyć podpisu pod testamentem’.

Art. 443. *Los menores y los incapacitados pueden adquirir la posesión de las cosas; pero necesitan de la asistencia de sus **representantes** legítimos para usar de los derechos que de la posesión nazcan a su favor.*

‘Małoletni i ubezwłasnowolnieni mogą nabywać posiadanie rzeczy. Jednak do korzystania z praw, które wynikają na ich korzyść z posiadania, potrzebna jest im pomoc [dosł. ‘potrzebują pomocy’] ich **przedstawicieli** ustawowych’.

Pojęcie Obligatywności należy więc rozszerzyć tak, by miało postać:

W ramach obowiązującego systemu norm, jeżeli X ma uniknąć sankcji (nieważności, karnej lub innej) lub sytuacji, w której fakt niepodjęcia przez X-a lub Y-a działania c będzie wykorzystany przeciwko niemu przez inną osobę, X lub Y musi podjąć działanie c.

Oczywiście działanie, które jest objęte nakazem (tj. musi zostać podjęte przez X-a lub Y-a), musi być świadome, podlegać woli, a nie może być czymś, co zachodzi samoczynnie, bez udziału woli agensa, jak na przykład ubiegnięcie terminu, czyjś zgon lub znajomość czegoś. Dlatego nie są zdaniami obligatywnymi zdania następujące:

Art. 982. *Para que en la sucesión testamentaria tenga lugar el derecho de acrecer, **se requiere:** (...) 2. **Que uno de los llamados muera** antes que el testador, o que renuncie la herencia, o sea incapaz de recibirla.*

‘Aby w dziedziczeniu testamentowym miało zastosowanie prawo przyrostu, **konieczne jest (...): 2. aby jeden z powołanych [do spadku] zmarł** wcześniej niż spadkodawca, zrzekł się spadku albo był niezdolny do dziedziczenia’.

Art. 722. (...) *En uno y otro caso los testigos se elegirán entre los pasajeros, si los hubiere; pero uno de ellos, por lo menos, **ha de poder firmar**, el cual lo hará por sí y por el testador, si éste no sabe o no puede hacerlo.*

‘(...) W obu wypadkach świadków należy wybrać spośród pasażerów, jeśli tacy istnieją; jednak przynajmniej jeden z nich **powinien być w stanie**

złożyć podpis. Składa go za siebie i za spadkodawcę, jeśli ten nie potrafi lub nie jest w stanie tego zrobić’.

Art. 685. *El Notario **deberá conocer** al testador (...).*

‘Notariusz **powinien** [w oryginale czas przyszły] **znać** spadkodawcę (...).’

Art. 685. (...) *En los casos de los artículos 700 y 701 los testigos **tendrán obligación de conocer** al testador y procurarán asegurarse de su capacidad.*

‘(...) W przypadkach, o których mowa w artykułach 700 i 701, świadkowie **powinni znać** [dosł. ‘będą mieli obowiązek znać’] spadkodawcę i upewnić się co do jego zdolności [do czynności prawnych].’

Zawarte w tych zdaniach wyrażenia *umrzeć, być w stanie złożyć podpis* i *znać spadkodawcę* nie denotują czynności wolicjonalnych (można umrzeć z własnej woli, popełniając samobójstwo, ale nie to ma na myśli ustawodawca). Denotują one raczej stany (znajomość) i zdarzenia, które danej osobie mogą się przytrafić (śmierć). Zdania te mówią o pewnych okolicznościach, które muszą zaistnieć, aby zaistniała pewna sytuacja prawna (np. żeby uniknąć sankcji nieważności), ale nie mówią o czynności, którą należy podjąć (w konsekwencji brak też agensa czynności).

Należy tu zwrócić uwagę na fakt, że orzeczenia w powyższych zdaniach (*ha de..., deberá..., tendrán obligación de..., z wyjątkiem se requiere* ‘wymaga się, jest konieczne’) są takie same (homofoniczne) jak signifikatory modalności deontycznej w zdaniach p.z.d.

Zakaz z kolei można by opisać w sposób następujący:

*W ramach obowiązującego systemu norm, jeżeli X ma uniknąć sankcji (nieważności, karnej lub innej) lub sytuacji, w której fakt podjęcia przez X-a lub Y-a działania c będzie wykorzystany przeciwko niemu przez inną osobę, **X lub Y musi zaniechać działania c.***

Zdania przenoszące takie znaczenie należą do zdań prohibitywnych, tj. przenoszących znaczenie Prohibitywności.

Inaczej rzecz się ma ze zdaniami z wyrażeniami *może, ma prawo* itd. Ich znaczenia są dość różnorodne (por. omówienie dozwolenia, uprawnienia i kompetencji w podrozdziale 2.2.) i nie da się ich opisać po prostu jako brak zakazu. Ich wspólne znaczenie można jednak spróbować opisać następująco:

Nie jest tak, że w ramach obowiązującego systemu norm, jeżeli X ma uniknąć sankcji (nieważności, karnej lub innej) lub sytuacji, w której fakt podjęcia przez X-a lub Y-a działania c będzie wykorzystany przeciwko niemu przez inną osobę, X lub Y musi zaniechać działania c. Ponadto inne osoby (związane z X-em lub Y-em węzłem prawnym) mają nakaz uszanowania podjętego przez niego działania c (np. niepowstrzymywania X-a lub Y-a od niego, nieprzeszkadzania mu w nim lub zastosowania się do tego działania).

Zdania przenoszące takie znaczenie należą do zdań permissywnych, tj. przenoszących znaczenie Permissywności. Przykładami takich zdań są:

*Art. 212. § 1. (...) Przy podziale gruntu sąd **może obciążyć** poszczególne części potrzebnymi służebnościami gruntowymi.*

*Art. 109⁷. § 1. Prokura **może być** w każdym czasie **odwołana**.*

*Art. 428. El autor de una obra literaria, científica o artística, **tiene el derecho de explotarla y disponer** de ella a su voluntad.*

‘Autor dzieła literackiego, naukowego lub artystycznego **ma prawo wykorzystywać je i rozporządzać** nim zgodnie ze swoją wolą’.

Ostatnim typem zdań są te, które zawierają wyrażenia *nie ma obowiązku* itp. Można je rozumieć jako mówiące o tym, że:

Nie jest tak, że w ramach obowiązującego systemu norm, jeżeli X ma uniknąć sankcji (nieważności, karnej lub innej) lub sytuacji, w której fakt niepodjęcia go przez X-a lub Y-a będzie wykorzystany przeciwko niemu przez inną osobę, X lub Y musi podjąć działanie c. Ponadto inne osoby (związane z X-em lub Y-em węzłem prawnym) mają nakaz (zob. definicja wyżej) uszanowania niepodjęcia przez X-a lub Y-a działania c (np. nieprzymuszania go do działania c).

Zdania takie należą do zdań immunitarywnych, tj. przenoszących znaczenie Immunitarywności⁵⁸. Ich przykłady to:

Art. 477. § 2. Jednakże gdy wskutek zwłoki dłużnika świadczenie utraciło dla wierzyciela całkowicie lub w przeważającym stopniu znaczenie, wierzyciel

---

⁵⁸ Zdecydowałam się nazwać tę cechę „immunitarywność” od łac. *immunis* ‘wolny od obowiązku’, co moim zdaniem lepiej oddaje znaczenie braku obowiązku niż „indyferentność” czy „fakultatywność”. Pojęcia te są już zresztą wykorzystywane w logice.

może świadczenia nie przyjąć i żądać naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.

Art. 1100. (...) No será, sin embargo, necesaria la intimación del acreedor para que la mora exista: 1º. Cuando la obligación o la ley lo declaren así expresamente.

'Wezwanie dłużnika **nie jest** [dosł. 'nie będzie'] jednak **konieczne**, by zaistniała zwłoka: 1. jeżeli stwierdza to wyraźnie treść zobowiązania lub ustawa'.

Można by zadać tu pytanie o to, na ile powyższe opisy znaczeń deontycznych są uniwersalne językowo, tzn. czy odnoszą się też do zdań p.z.d. używanych w języku ogólnym. Uważam, że system prawny jest na tyle specyficzny, że w zdaniach kodeksów cywilnych nie można doszukiwać się dokładnie tych samych znaczeń, co w języku ogólnym. W systemie prawnym mówi się na przykład o ważności czynności lub jej nieważności, sankcjach innego rodzaju, o skorelowaniu praw jednej osoby z obowiązkami innej. Należy to brać pod uwagę przy opisie znaczeń zdań p.z.d. w k.c. i C.c. Nie jest możliwy opis modalności deontycznej w prawie identyczny z opisem sytuacji, w której nakazuje się komuś: *Musi iść, bo taka jest moja zachcianka* albo *Może iść, bo taka jest moja łaska*. Pozostają jednak elementy wspólne wszystkim zdaniom p.z.d., występującym zarówno w języku prawnym, jak i ogólnym. Są to fragmenty wytłuszczone w proponowanych powyżej opisach czterech znaczeń deontycznych: *musi podjąć działanie; musi zaniechać działania; nie jest tak, że musi zaniechać działania i nie jest tak, że musi podjąć działanie*. Każde takie znaczenie deontyczne może być wyrażane różnymi formami językowymi. Tego dotyczyć będzie pozostała część pracy.

4.3. Wyraz denotujący czynność deontyczną

W niniejszej pracy analizuję jedynie zdania, w których czynność objęta nakazem, zakazem, dozwoleństwem lub brakiem nakazu – nazywana odtąd CZYNNOŚCIĄ DEONTYCZNĄ – jest nazwana eksplicytnie. Decyzja ta wynika z tego, że jeśli chcemy mówić o modalności deontycznej jako o znaczeniach Obligatywności, Prohibytywności itd., to musimy mówić o czynnościach osób. Tylko im można coś nakazać, czegoś zakazać, na coś zezwolić lub zwolnić z obowiązku robienia czegoś. Nie można zakazać terminowi

przekraczania iluś dni lub pozwolić mu, na przykład, wygasnąć. Zdania p.z.d. skierowane są do ludzkiego odbiorcy, który jest agensem, czyli wykonawcą czynności deontycznej (zdanie nie musi oczywiście zawierać wyrazu denotującego tego odbiorcę-agensa). Jeśli więc w przepisie prawnym czytamy, że *umowa powinna określać* etc, to nie nakazuje się nic umowie; ale osobie lub osobom, które ją sporządzają, nakazuje się, by dopilnowały tego – lub tak ją sporzystały – aby określała etc. To jednak wynika ze zdania niebezpośrednio: zdanie nie zawiera bowiem czasownika nazywającego czynność dopilnowania lub sporządzania. Z tego względu pozostaną poza analizą zdania, które takiego wyrażenia nie zawierają⁵⁹.

Z tego samego powodu (niewystąpienia w zdaniu nazwy czynności) nie są uwzględnione w mojej analizie takie zdania C.c., jak poniższe:

Art. 1571. *El comprador de una finca arrendada tiene derecho a que termine el arriendo vigente al verificarse la venta, salvo pacto en contrario y lo dispuesto en la Ley Hipotecaria.*

‘Kupujący grunt dzierżawiony ma prawo żądać, by trwająca dzierżawa skończyła się [dosł. ‘**ma prawo do tego, by trwająca dzierżawa skończyła się**’] w momencie dojścia sprzedaży do skutku, o ile nie uzgodniono inaczej i z zachowaniem przepisów Prawa Hipotecznego’.

Mówi ono o tym, że dłużnik ma prawo, żeby stało się coś, co nie jest jego czynnością (należy zauważyć, że użyto tu tego samego wykładnika co w zdaniu wyżej: *tendrá derecho*).

Inną sprawą, na którą należy tu zwrócić szczególną uwagę jest to, że nakazem, zakazem, dozwoleńiem lub brakiem nakazu objęta może być nie tyle sama czynność, co, na przykład, sposób jej wykonania. Rozważmy następujące zdanie:

Art. 709². *Umowa leasingu powinna być zawarta na piśmie pod rygorem nieważności.*

---

⁵⁹ Na oczywisty, lecz doniosły fakt, że „obowiązki, zakazy i dozwoleńia wymagają nie tylko [ustanawiającej je] władzy, lecz także odbiorcy” (Obligations, prohibitions, and permissions not only require an authority but also an addressee) zwraca uwagę w pracy o logice deontycznej np. Wansing (1998: 187); zaznacza on również, że logicy zajmujący się modalnością deontyczną zwracali uwagę, że logika deontyczna powinna opierać się raczej na wyrażeniach *powinien zrobić* (ought to do), a nie *powinien być* (ought to be) (Wansing 1998: 185). Dotyczy to w całej rozciągłości badań językoznawczych mających za przedmiot modalność deontyczną. Wiele prac autorów piszących o modalności deontycznej nie rozróżnia zdań zawierających nazwę czynności deontycznej od zdań jej niezawierających.

Nie nakazuje ono wszystkim osobom zawarcia umowy leasingu na piśmie, lecz tylko tym, którzy chcą zawrzeć umowę ważną. Można je więc, dla naszych potrzeb, przeformułować w następujący sposób: „Kto chce zawrzeć ważną umowę leasingu, musi *zawrzeć umowę leasingu na piśmie*”. Wyrażenie nakazanej czynności jest tu sprowadzone do postaci syntagmy bezokolicznikowej (wyróżnionej kursywą), czyli takiej, w której bezokolicznik jest *determinatum absolutum*⁶⁰. W tym przypadku syntagma składa się z bezokolicznika *zawrzeć* i jego określeń, bezpośrednich (*umowę i na piśmie*) oraz pośredniego (*leasingu*)⁶¹. Przy opisie zdań, identyfikując wyrażenie denotujące czynność, będę wskazywać wyłącznie wyraz, który odpowiada *determinatum absolutum* syntagmy bezokolicznikowej nazywającej czynność. Tak więc w zdaniu z art. 709 k.c. wyrazem wskazywanym przeze mnie jako denotujący czynność będzie imiesłów bierny *zawarta*. Odpowiada on bowiem *determinatum absolutum* syntagmy bezokolicznikowej *zawrzeć umowę leasingu na piśmie*, czyli *zawrzeć*. Podobnie należy postępować z innymi zdaniami.

Należy tu również zwrócić uwagę na to, że czynność deontyczna może być w zdaniu p.z.d. nazwana nie tylko za pomocą czasownika, lecz również rzeczownika (np. *zwrot, reembolso* ‘ts.’), imiesłowu biernego lub przymiotnika koniecznościowego lub potencjalnego (*płatny, transmisible*). Tego rodzaju przymiotniki omówione są w podrozdziale 5.1.3.

Ostatnią rzeczą, którą trzeba tu zaznaczyć, jest to, że identyfikowanie wyrażenia nazywającego czynność w zdaniu należy zawsze zaczynać od orzeczenia. Tak więc w zdaniu:

Art. 849. *La desheredación sólo podrá hacerse en testamento, expresando en él la causa legal en que se funde.*

‘Wydzieziczenia można dokonać [dosł. ‘Wydzieziczenie będzie mogło być dokonane’] jedynie w testamencie, podając w nim prawną przyczynę, na której się ono opiera’.

czynnością jest *hacer* ‘dokonać’. Natomiast *desheredación* ‘wydzieziczenie’ jest tej czynności *patiensem*. Z kolei w zdaniu poniższym:

---

⁶⁰ *Determinatum absolutum* to wyraz, który w danej syntagmie niczego nie determinuje (Bańcerowski i in. 1982: 247).

⁶¹ Nakazaną czynność bez składnika modalnościowego można wyrazić także w inny bezosobowy sposób: jako rzeczownik odczasownikowy z jego określeniami, bezpośrednimi i pośrednimi, w tym przypadku: *zawarcie umowy leasingu na piśmie*.

Art. 848. *La desheredación sólo podrá tener lugar por alguna de las causas que expresamente señala la ley.*

'Wydziedziczenie może [dosł. 'będzie mogło'] nastąpić jedynie z powodów wyraźnie określonych przez prawo'.

w którym orzeczenie ma postać *podrá tener lugar* 'będzie mogło nastąpić', czyli nie zawiera nazwy czynności, należy jej szukać dalej. Znajdujemy ją w pozycji podmiotu: *desheredación* 'wydziedziczenie'. Z tego samego powodu należy zaznaczyć, że w zdaniach takich, jak poniższym:

Art. 642. *Si la donación se hubiere hecho imponiendo al donatario la obligación de pagar las deudas del donante, como la cláusula no contenga otra declaración, sólo se entenderá aquél obligado a pagar las que apareciesen contraídas antes.*

'Jeżeli darowiznę uczyniono, nakładając na obdarowanego obowiązek spłaty długów darczyńcy, nie czyniąc jednak innych ustaleń, **należy rozumieć, że obdarowany** jest obowiązany [dosł. '**będzie on poczytywany** jako obowiązany'] do spłaty tylko tych długów, które zostały zaciągnięte przed darowizną'.

czynnością deontyczną w mojej analizie jest 'entender', a nie 'pagar' – gdyż w tym zdaniu czynność znajdujemy już w orzeczeniu. Choć być może czytający to zdanie prawnik od razu przejdzie do tego, że obdarowany jest obowiązany do zapłacenia.

4.4. Kategorie semantyczne w zdaniu przenoszącym znaczenie deontyczne

Zdanie p.z.d. można rozłożyć na składniki: dictum i modus (modalność). W tym miejscu omówię pokrótce oba te składniki.

Dictum zdania p.z.d. zawiera dwa obligatoryjne składniki: czynność deontyczną (omówioną wyżej) oraz wykonawcę tej czynności, czyli AGENSA. Agensem mogą być nie tylko osoby fizyczne (w sensie prawnym) ale również osoby prawne, np. spółki. Tak więc dictum zdania:

Art. 375. § 1. *Dłużnik solidarny może się bronić zarzutami, które przysługują mu osobiście względem wierzyciela, jak również (...).*

można zapisać jako wyrażenie niezdaniowe (pozbawione modalności), na przykład jako równoważnik zdania: *bronienie się dłużnika solidarnego zarzutami, które przysługują mu...* W zdaniu tym dictum składa się z agensa i czynności, która jest nieprzechodnia (wyrażona czasownikiem nieprzechodnim *bronić się*). Natomiast dictum zdania:

Art. 537. § 2. *Sprzedawca, który otrzymał cenę wyższą od ceny sztywnej, obowiązany jest zwrócić kupującemu pobraną różnicę.*

to: *zwrócenie przez sprzedawcę, który otrzymał cenę wyższą od ceny sztywnej, pobranej różnicy kupującemu.* W zdaniu tym oprócz agensa i czynności występuje również PATIENS, czyli obiekt (rzecz lub osoba), który doświadcza lub odbiera czynność, jeżeli jest to czynność przechodnia, tj. wyrażona przez czasownik przechodni (tranzytywny). W tym zdaniu jest to *różnica*, wyraz, który w zdaniu pełni funkcję dopełnienia bliższego. Przechodnia czynność wyrażona jest czasownikiem przechodnim *zwrócić*. Również w zdaniu omawianym wcześniej, powtórzonym tu dla przejrzystości:

Art. 709². *Umowa leasingu powinna być zawarta na piśmie pod rygorem nieważności.*

mamy do czynienia z czynnością przechodnią (*zawrzeć*) i paciensem (*umowę*). Jak widać, paciens jest tu w funkcji podmiotu.

W dictum niektórych zdań można by wyróżniać jeszcze inne elementy. Ale nie jest to konieczne dla opisu ich struktury pod względem modalności deontycznej.

Drugim składnikiem obok dictum jest modalność. Modalność, jak zostało powiedziane wcześniej, jest wyrażana przez signifikatory, które mogą być syntagmami, wyrazami, formami gramatycznymi wyrazów, ale może to być też sam kontekst. W powyższych przykładach signifikatorami są: czasownik właściwy⁶² aktywny *może*, przymiotnik *jest-obowiązany* i czasownik właściwy aktywny *powinna*.

---

⁶² Czasownik właściwy to taki, który odmienia się przez osobę, w odróżnieniu od niewłaściwego (np. *trzeba*), który przez osobę się nie odmienia (szersze omówienie tego zagadnienia w podrozdziale 5.1.3.).

Należy tu jeszcze zaznaczyć, że każdą czynność zawsze można i należy sprowadzić do postaci niezaprzeczonej (z wyjątkiem oczywiście takich czasowników jak *niedomagać*, dla których nie istnieje forma niezaprzeczona: **domagać*). Jeżeli więc ktoś jest *obowiązany do nieujawniania informacji*, jak w zdaniu poniższym:

*Art. 721. § 1. Jeżeli w toku negocjacji strona udostępniła informacje z zastrzeżeniem poufności, druga strona jest obowiązana **do nieujawniania i nieprzekazywania** ich innym osobom (...).*

to czynnością jest tu ‘ujawnianie’, a nie: ‘nieujawnianie’⁶³. Jak widać na przykładzie tego zdania, czynność może być wyrażona rzeczownikiem.

4.5. Statyczne i dynamiczne ujęcie modalności deontycznej

Dotychczasowe przykłady były zdaniami ujmującymi prawa, obowiązki lub ich brak w sposób statyczny, tzn. jako trwający stan. Zdania mówiły bowiem o tym, że ktoś na przykład ma prawo bądź nie ma prawa. Wśród signifikatorów występują jednak też takie, które sygnalizują modalność deontyczną ujętą w sposób dynamiczny: prawa i obowiązki ujęte są jako powstające lub ustające, np.:

*Art. 1895. Cuando se recibe alguna cosa que no había derecho a cobrar, y que por error ha sido indebidamente entregada, **surge la obligación** de restituirla. ‘Jeżeli ktoś otrzymał rzecz, której nie miał prawa przyjąć, a która została przekazana mu omyłkowo, powinien ją zwrócić [dosł. ‘**powstaje obowiązek** zwrócenia jej’].’*

*Art. 1587. La despedida de los criados, menestrales, artesanos y demás trabajadores asalariados a que se refieren los artículos anteriores, **da derecho** para desposeerles de la herramienta y edificios que ocuparen por razón de su cargo.*

‘Zwolnienie z pracy służby, robotników, rzemieślników i innych pracowników otrzymujących wynagrodzenie, o których mowa w powyższych

---

⁶³ W konsekwencji zdanie obligatywne *jest obowiązany do nieujawniania* jest synonimiczne z prohibitywnym *nie może ujawniać*.

artykułach, upoważnia [dosł. 'daje prawo'] do odebrania im narzędzi i budynków, które zajmowali z racji swoich obowiązków'.

Art. 1295. *La rescisión **obliga** a la devolución de las cosas que fueron objeto del contrato con sus frutos, y del precio con sus intereses; (...)*

'Rozwiązanie [umowy] **zobowiązuje** do zwrotu rzeczy będących jej przedmiotami wraz z ich pożytkami oraz ceny z odsetkami; (...)'.

W ostatnich dwóch zdaniach podmiotem jest wyraz denotujący jakiś fakt, który powoduje powstanie lub ustanie Permisywności lub Obligatywności. Są to wyrazy: *despedida* 'zwolnienie' i *rescisión* 'rozwiązanie'. Taki fakt – który może być czynnością, stanem itp. – będę określać terminem KAUZATOR MODALNOŚCIOWY.

Kauzator modalnościowy może występować również z signifikatorami niemającymi charakteru dynamicznego, na przykład z czasownikiem właściwym *requiere* 'wymaga'. Przykładem są następujące zdania obligatywne:

Art. 77. § 1. *Uzupełnienie lub zmiana umowy **wymaga** zachowania takiej formy, jaką ustawa lub strony przewidziały w celu jej zawarcia.*

Art. 632. *La donación de cosa mueble podrá hacerse verbalmente o por escrito. La verbal **requiere** la entrega simultánea de la cosa donada.*

'Darowiznę rzeczy ruchomej można uczynić ustnie lub na piśmie. [Darowizna] ustna **wymaga** jednoczesnego przekazania rzeczy darowanej'.

W pierwszym zdaniu kauzatorem modalnościowym jest *uzupełnienie lub zmiana umowy*, których zaistnienie – jakkolwiek w przyszłości – sprawia, że wymogiem jest zachowanie określonej formy. W drugim zdaniu kauzatorem jest *la [donación] verbal* 'darowizna ustna'.

Ponieważ kauzator modalnościowy może być czynnością, w niektórych przypadkach można mówić o agensie tej czynności, czyli AGENSIE KAUZATORA MODALNOŚCIOWEGO. W niektórych zdaniach to właśnie on jest podmiotem, jak na przykład w poniższym zdaniu:

Art. 443. Los menores y los incapacitados pueden adquirir la posesión de las cosas; pero necesitan de la asistencia de sus representantes legítimos para usar de los derechos que de la posesión nazcan a su favor.

Małoletni i ubezwłasnowolnieni mogą nabywać posiadanie rzeczy. Jednak do korzystania z praw, które wynikają na ich korzyść z posiadania, potrzebna jest im pomoc [dosł. **potrzebują pomocy**] ich przedstawicieli ustawowych’.

Pomoc przedstawicieli jest czynnością nakazaną, gdyż jest wymagana do tego, aby nieletni i ubezwłasnowolnieni mogli korzystać z określonych praw. Kauzatorym modalności obligatywnej jest tu korzystanie z praw (ich zaistnienie – w przyszłości – sprawia, że pomoc przedstawicieli jest wymagana). Nieletni i ubezwłasnowolnieni są agensami tego korzystania. Wyraz denotujący tych nieletnich i ubezwłasnowolnionych jest w tym zdaniu podmiotem⁶⁴.

4.6. Czas przeszły w zdaniach przenoszących znaczenia deontyczne

Jak wiadomo, normy prawne z reguły odnoszą się tylko do teraźniejszości i przyszłości. Rozważmy w świetle tego ograniczenia zdanie z C.c., w którym nazwą czynności jest czasownik w czasie przeszłym *haya obrado*:

---

⁶⁴ W przypadku jednego zdania mamy do czynienia z signifikatorem mówiącym o tym, że obowiązek ustaje dla jednego agensa, a powstaje dla innego. Signifikatorem tym jest syntagma *obowiązek przechodzi na*, jak w poniższym zdaniu:

*Art. 407. Jeżeli ten, kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, rozporządził korzyścią na rzecz osoby trzeciej bezpłatnie, **obowiązek** wydania korzyści **przechodzi** na tę osobę trzecią.*

Zdanie to należałoby interpretować jako takie, w którym signifikator *obowiązek przechodzi*, z racji znaczenia leksykalnego czasownika *przechodzić*, przenosi dwa znaczenia deontyczne: Obligatyności (*ta osoba trzecia musi wydać korzyść*) i Immunityności (*ten, kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść..., nie musi wydać korzyści*). W konsekwencji mamy też do czynienia z dwoma agensami (*ta osoba trzecia i ten, kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść...*). Ponieważ zdanie to stanowi przykład odosobniony, nie będę się nim zajmować w dalszej części pracy.

Art. 1697. Para que la sociedad quede obligada con un tercero por los actos de uno de los socios, se requiere: 1. Que el socio haya obrado en su carácter de tal, por cuenta de la sociedad.

‘Do powstania zobowiązania spółki wobec osoby trzeciej w wyniku czynności jednego z jej wspólników, **konieczne jest: 1. aby wspólnik ten działał** w charakterze wspólnika w imieniu spółki’.

Zdanie to nie nakłada obowiązku wykonania czegoś w przeszłości. Mówi ono, że dana czynność powinna być wykonana uprzednio w stosunku do innej sytuacji, a mianowicie że działanie wspólnika w przeszłości powinno mieć miejsce wcześniej niż zaistnienie ewentualnego zobowiązania spółki.

4.7. Problem odróżnienia modalności deontycznej od asertorycznej

Omówienia wymagają tutaj zdania typu:

Art. 195. Por la declaración de fallecimiento cesa la situación de ausencia legal, pero mientras dicha declaración no se produzca, se presume que el ausente ha vivido hasta el momento en que deba reputársele fallecido, (...).

‘Z chwilą uznania za zmarłą, osoba przestaje być uważana za zaginioną. Jednak zanim ono nastąpi, **domniemywa się**, że pozostaje przy życiu do momentu, w którym należy uznać ją za zmarłą, (...)’.

Zdanie to można interpretować na dwa sposoby: albo jako nakaz domniemywania, albo jako bezosobowe oznajmienie tego, że prawo domniemywa. W tej drugiej interpretacji mielibyśmy do czynienia nie z modalnością deontyczną, lecz asertoryczną. Ku tej interpretacji skłania się hiszpański prawnik Díez-Picazo, podając zdania tego typu jako przykład tekstu, „w którym celem jest najwyraźniej zakomunikowanie czegoś” (Díez-Picazo 1993: 32). Nie zauważa on jednak faktu, że w C.c. istnieją przykłady użycia czasownika *presumir* w czasie przyszłym, który niewątpliwie nie oznacza oznajmienia, a nakaz. Na przykład:

Art. 1183. *Siempre que la cosa se hubiese perdido en poder del deudor, se presumirá que la pérdida ocurrió por su culpa (...).*

‘Jeżeli rzecz została utracona, pozostając we władaniu dłużnika, domniemywa się [dosł. ‘**będzie się domniemywać**’], że utrata nastąpiła z jego winy (...)’.

Nie ma więc powodu, żeby i zdań z *se presume*, tj. w czasie teraźniejszym, nie traktować jako obligatywnych⁶⁵. Tak samo traktuję zdania z wyrażeniem *se exceptúa* ‘wyjątkowo traktuje się’, dla których istnieją zdania z odpowiednikiem w czasie przyszłym: *se exceptuarán*.

Jako zdania obligatywne traktuję również te, które w tekstach kodeksów występują w charakterze definicji (por. podrozdział 6.4.), lecz można w nich wyróżnić czynność nakazaną, np.:

Art. 449¹. § 2. *Przez produkt rozumie się rzecz ruchomą, choćby została ona połączona z inną rzeczą. Za produkt uważa się także zwierzęta i energię elektryczną.*

Art. 677 *Se consideran* *testamentos especiales el militar, el marítimo, y el hecho en país extranjero.*

‘Za testamenty szczególne **uważa się** testament wojskowy, morski i sporządzony za granicą’.

W tych zdaniach czynnością nakazaną jest: *rozumieć przez produkt rzecz ruchomą...; uważać za produkt także zwierzęta i energię elektryczną oraz uważać testament wojskowy, morski i sporządzony za granicą za testamenty specjalne.*

---

⁶⁵ Nie zmienia tego jednorazowe wystąpienie konstrukcji *la ley presume* ‘prawo domniemywa’:

Artículo 1562 *A falta de expresión del estado de la finca al tiempo de arrendarla, la ley presume que el arrendatario la recibió en buen estado, salvo prueba en contrario.*

‘W przypadku braku określenia stanu gruntu w chwili jego wydzierżawienia **prawo domniemywa**, że dzierżawca otrzymał go w dobrym stanie, chyba że dowiedziono inaczej’.

Nie mamy w niej do czynienia z Obligatywnością, lecz oznajmieniem (modalność asertoryczna).

4.8. Czasowniki niewolicjonalne

Powyżej zostało powiedziane, że czynnością deontyczną może być tylko czynność, którą agens może wykonać – lub jej wykonania zaniechać – świadomie, z udziałem woli. W związku z tym należy z ostrożnością podchodzić do czasowników, które w jednych kontekstach oznaczają takie właśnie czynności świadome, w innych natomiast oznaczają stany lub zdarzenia niewolicjonalne, przydarzające się danej osobie, na przykład z mocy samego prawa. Mamy wtedy do czynienia z dwoma różnymi, lecz tak samo brzmiącymi czasownikami (homonimami). Rozważmy następujące zdanie:

*Art. 761. Si el excluido de la herencia por incapacidad fuere hijo o descendiente del testador y tuviere hijos o descendientes, **adquirirán** éstos su derecho a la legítima.*

'Jeżeli osoba wyłączona z dziedziczenia z powodu niezdolności [do dziedziczenia] jest dzieckiem albo [innym] zstępnym spadkodawcy i ma dzieci albo [innych] zstępnych, **nabywają** [dosł. 'nabędą'] oni jej prawo do zachowku'.

Czasownik *adquirir* jest tu użyty na oznaczenie czegoś, co z tą osobą się dzieje, co jej się przydarza, a nie czegoś, co ona świadomie wykonuje mocą woli. Natomiast z innym znaczeniem mamy do czynienia w zdaniu:

*Art. 861. El legado de cosa ajena si el testador, al legarla, sabía que lo era, es válido. El heredero **estará obligado a adquirirla** para entregarla al legatario; (...).*

'Zapis cudzej rzeczy, jeżeli spadkodawca w momencie dokonywania zapisu wiedział, że jest cudza, jest ważny. Spadkobierca **jest obowiązany ją nabyć**, w celu przekazania jej zapisobiercy; (...)'.

Czasownik *adquirir* oznacza tu czynność świadomą, wykonywaną przez spadkobiercę w sposób wolicjonalny, a nie coś, co mu się przydarza (w konsekwencji można go do tego zobowiązać.) Zdanie z art. 761 C.c. nie jest więc zdaniem p.z.d., a zdanie z art. 861 C.c. jest zdaniem p.z.d.

Podobnie należy odróżniać dwa równobrzmiące czasowniki *recibir*. W poniższym zdaniu czasownik ten oznacza coś, co się danej osobie (sprzedającemu), przydarza, a właściwie powinno przydarzyć bez udziału jej woli. Mówi ono bowiem, że powinna ona coś otrzymać:

Art. 1520. *El vendedor que recobre la cosa vendida, la recibirá libre de toda carga o hipoteca impuesta por el comprador (...).*

‘Sprzedający, który odzyskuje rzecz sprzedaną, powinien otrzymać [dosł. ‘otrzyma’] ją wolną od wszelkich obciążeń i hipotek ustanowionych przez kupującego (...)’.

Za to w zdaniu poniższym *recibir* oznacza czynność świadomą, wolicjonalną⁶⁶:

Art. 1131. (...) *El acreedor no puede ser compelido a recibir parte de una y parte de otra.*

‘(...) Wierzyciel nie może zostać zmuszony do **przyjęcia** części jednego [świadczenia] i części innego’.

Jak widać, w przypadku *recibir* jego polskie ekwiwalenty tłumaczeniowe są różne: w art. 505 C.c. jest to *otrzymać*, a w art. 1131 C.c. jest to *przyjąć*⁶⁷. W języku hiszpańskim różnica między niewolicjonalnym otrzymaniem a wolicjonalnym przyjęciem nie jest wyrażona⁶⁸. To rozróżnienie ma duże znaczenie w tekstach z dziedziny prawa: osoba, wolicjonalnie przyjmując coś lub odmawiając przyjęcia czegoś, może bowiem tworzyć nową sytuację prawną.

W podobny sposób należy najpierw przeanalizować syntagmę czasownikową *hacer suyos* ‘otrzymywać, brać’ i *tomar* ‘ts.’, zanim uzna się, jakie jest jej znaczenie. Wydaje się natomiast, że znaczenie niewolicjonalne mają zawsze następujące czasowniki występujące w k.c. i C.c.: *heredar* ‘dziedziczyć’, *suceder* ‘ts.’, *ocupar (un lugar de)* ‘zająć (czyjeś miejsce)’, *tener (una parte)* ‘otrzymać (jakąś część)’, *jest winien (komuś coś)*, *debe* ‘jest winien [komuś coś]’, *deberá* ‘ts.’, *es deudor de* ‘jest dłużnikiem [czymś]’,

---

⁶⁶ W tym zdaniu *recibir* nie oznacza czynności deontycznej (czynnością jest tu *compeler* ‘przymuszać’). Zdanie to przytaczam tu po to, by pokazać, jakie może być znaczenie czasownika *recibir*.

⁶⁷ Definicja słownikowa tego wyrazu zawiera znaczenie: „(...) nie odmówić, nie odrzucić czegoś” (Szymczak 1993: II, 1039-1040).

⁶⁸ Na dwa znaczenia *recibir* zwracają uwagę – w sposób potwierdzający moją obserwację – również językoznawcy hiszpańscy. Na przykład Cano Aguilar (1981) pisze, że z jednej strony *recibir* może oznaczać sytuację, gdy podmiot nic „nie robi”, jest semantycznie bierny (el sujeto no «hace» nada, es un elemento semánticamente ‘pasivo’); z drugiej jednak – występuje w zdaniach, gdzie można dopatrywać się aktywności danej osoby (np. *¡recibe el libro!* ‘przyjmij [tę] książkę’), która, nawet jeśli nie podejmuje żadnej czynności aktywnej, to zgadza się na coś lub nie. Określenie, z jakim znaczeniem mamy do czynienia, zależy od kontekstu w zdaniu i naszej wiedzy o świecie pozajęzykowym (Cano Aguilar 1981: 110).

ponosć, sufrir 'ts.', *ser dueño de* 'być właścicielem [czegoś]', *ingresar (en la sociedad)* 'wejść [w sensie: 'zostać dopuszczonym'] (do spółki)'.

Dla prawników jest jasne, że zdania takie jak art. 761 C.c. i art. 1520 C.c., tj. zawierające czasowniki *recibir* i *adquirir* w znaczeniu niewolicjonalnym, mówią o prawach. Prawa te są rozumiane w ten sposób, że wiążą się z nimi obowiązki innych osób polegające na umożliwieniu danej osobie przejęcia czegoś, nieprzeszkadzaniu jej w tym. Ponieważ nie jest to jednak nazwane w zdaniu, nie traktuję tych zdań jako obligatorywnych. Rozważmy tu jednak następujące zdanie z podmiotem osobowym i nazwą czynności wyrażoną w stronie biernej⁶⁹:

Art. 1838. *El fiador que paga por el deudor debe ser indemnizado por éste.*

'Poręczyciel, który płaci dług za dłużnika, powinien otrzymać od niego zwrot [tego, co zapłacił] [dosł. ~'powinien zostać przez niego wynagrodzonym']'.

Pierwsze, co nasuwa się czytającemu to zdanie, jest to, że mówi ono o prawie poręczyciela do otrzymania odszkodowania. Jednak ponieważ wyrażenie *debe ser indemnizado* znaczy właściwie: 'powinien zostać wynagrodzonym', a 'poręczyciel' jest w nim paciensem czynności *indemnizar* 'wynagrodzić' (zauważmy, że jest to czynność dla niego korzystna), to zdanie w mojej analizie, w której wychodzę od czasownika oznaczającego czynność, przenosi znaczenie Obligatywności: mówi bowiem o obowiązku wynagrodzenia poręczyciela.

Rozważmy jeszcze nieco inne zdanie z osobowym podmiotem i nazwą czynności wyrażoną w stronie biernej: zdanie zawierające wyrażenie *tiene derecho*:

Art. 446. *Todo poseedor tiene derecho a ser respetado en su posesión; (...).*

'Každy posiadacz ma prawo do tego, by szanowano stan jego posiadania'.
[dosł. *'ma prawo być szanowanym w swoim posiadaniu'].

Czynnością nazwaną w tym zdaniu jest *respetar* 'szanować'. Inne czasowniki, które w C.c. wystąpiły w tej konstrukcji (w formie imiesłowów biernych) to *igualar* 'wynagrodzić', *reintegrar* 'ts.', *amparar* 'chronić'. Są to, jak można zauważyć, nazwy czynności innych osób korzystne dla paciensa. Mimo wystąpienia w tych zdaniach syntagm zawierających wyraz *derecho* 'prawo',

---

⁶⁹ Jest to zawsze strona bierna peryfrastyczna, gdyż strona zwrotno-bierna nie występuje z podmiotem osobowym (por. podrozdział 5.1.2.1.).

czynności, o których tu mowa, tj. szanowanie, wynagrodzenie itd., są przedmiotem nakazu, a więc objęte modalnością Obligatywną⁷⁰. Zdania te mówią, że wszyscy powinni szanować posiadacza, określone osoby powinny go wynagrodzić itd. Znaczenie deontyczne zdania 446 jest więc takie samo jak zdania 1838. Wynika z tego, że w zdaniach w stronie biernej z podmiotem osobowym zwroty *tiene derecho a* 'ma prawo do' i *debe* 'powinien' są synonimiczne – ale jest tak tylko wtedy, jeżeli czasownik oznacza czynność korzystną dla paciensa.

Jeżeli syntagma *tiene derecho a* z bezokolicznikiem w stronie biernej została uznana za signifikator Obligatywności, to w zdaniu następującym:

Art. 452. (...) *el poseedor de buena fe que por cualquier motivo no quiera aceptar esta concesión, perderá el derecho a ser indemnizado de otro modo.*
'(...) posiadacz w dobrej wierze, który z jakiegokolwiek powodu nie chce skorzystać z tego zezwolenia, traci prawo do wynagrodzenia [dosł. '**utraci prawo do bycia wynagrodzonym**'] w inny sposób'.

należy widzieć zdanie immunitywne. Mówi ono, że określone osoby nie mają obowiązku wynagrodzić posiadacza w dobrej wierze w inny sposób.

4.9. Zdania z partykułami typu *tylko i sólo*

Partykuły *tylko, jedynie, dopiero, sólo* 'tylko', *únicamente* 'wyłącznie' wprowadzają w zdaniach z signifikatorami modalności deontycznej pewną komplikację. Rozważmy następujące zdanie z taką partykułą i z signifikatorem Permisywności (*puede* 'może'):

Art. 540. *La falta de título constitutivo de las servidumbres que no pueden adquirirse por prescripción, únicamente se puede suplir por la escritura de reconocimiento del dueño del predio sirviente, o por una sentencia firme.*
'Brak tytułu ustanawiającego służebność, której nie można nabyć przez zasiedzenie, **można uzupełnić wyłącznie** poprzez pismo uznaniowe właściciela nieruchomości obciążonej lub przez prawomocny wyrok'.

---

⁷⁰ Można powiedzieć, że w ten sposób w języku przejawia się koncepcja sprzężenia prawa danej osoby z obowiązkiem innej.

Zdanie to można sparafrazować w poniższy sposób:

La falta de título etc. se puede suplir, pero debe suplirse por la escritura etc.
'Można uzupełnić brak tytułu etc., ale należy uzupełnić go pismem etc.'

W parafrazie tej zawarte są dwa zdania p.z.d.: 1. zdanie permissywne mówiące o dozwoleniu uzupełnienia braku tytułu; 2. zdanie obligatywne mówiące o nakazie uzupełnieniu braku tytułu pismem. Zdanie obligatywne dotyczy oczywiście tylko tych osób, które chcą zrobić użytek z przyzwolenia wyrażonego w zdaniu permissywnym. Zdania z *tylko/sóło* dające się parafrazować na dwa zdania z różnymi znaczeniami deontycznymi będą określała roboczo terminem „zdanie bideontyczne”⁷¹.

Nie wszystkie zdania z *tylko* itp. zachowują się w taki sposób. Spróbujmy według powyższych wzorów sparafrazować zdanie następujące:

Art. 28. Można mieć tylko jedno miejsce zamieszkania.

Parafraza: *Można mieć miejsce zamieszkania, ALE trzeba mieć jedno miejsce zamieszkania/musi być ono jedno.*

Jeśli wziąć pod uwagę naszą wiedzę o świecie, zwyczajach i prawie, to nie powiemy, że celem nadawcy tego zdania było zakomunikowanie, że *można mieć miejsce zamieszkania*. Innymi słowy zdanie nie przenosi znaczenia Permissywności, gdyż jest rzeczą oczywistą, że ta czynność jest dozwolona. Celem nadawcy było zakomunikowanie, że *należy mieć tylko jedno* (lub: *nie więcej niż jedno*) *miejsce zamieszkania* (Obligatywność) albo że *nie można mieć więcej niż jednego miejsca zamieszkania* (Prohibytywność). Wydaje się, że żadne z tych znaczeń nie narzuca tu się bardziej (choć Zieliński 2002:

---

⁷¹ Nie będzie „bideontycznym” zdanie poniższe:

Art. 738. § 1. *Przyjmujący zlecenie może powierzyć wykonanie zlecenia osobie trzeciej tylko wtedy, gdy to wynika z umowy lub ze zwyczaju albo gdy jest do tego zmuszony przez okoliczności.*

gdyż mamy w nim czynienia tylko z jednym znaczeniem: Permissywności. Parafraza mówi bowiem: *Przyjmujący zlecenie może powierzyć zlecenie osobie trzeciej, ale jest konieczne, aby wynikało to z umowy lub etc.* Zachodzi tu wprowadzenie wymóg, by takie powierzenie wynikało z umowy lub *etc.*, ale wymóg ten jest wymogiem sytuacji niebędącej czynnością osobowego agensa.

158 widziałyby w zdaniach z *tylko* raczej Prohibytywność⁷²). Zdania tego typu nie wyrażają więc jednocześnie Permisywności i Obligatywności. Nie są „zdaniami bideontycznymi”, tj. nie przenoszą znaczenia Permisywności, gdyż jest ona oczywista albo – co też jest możliwe – wynika z innego przepisu.

Dotychczas omawiałam zdania z partykułami *tylko* itp. i z signifikatorami Permisywności. Parafrazy niektórych z nich („bideontycznych”) przenoszą znaczenie Permisywności i oprócz tego przenoszą znaczenie Obligatywności. Oprócz zdań „bideontycznych” istnieją zdania z *tylko/sólo* i signifikatorami Obligatywności. Ich parafrazy przenoszą znaczenie Obligatywności, a oprócz tego – w przypadku niektórych z tych zdań – również znaczenie Immunitywności. Przykładem jest:

*Art. 622. § 1. Jeżeli wskutek okoliczności, za które żadna ze stron odpowiedzialności nie ponosi, producent nie może dostarczyć przedmiotu kontraktacji, **obowiązany jest on tylko do zwrotu** pobranych zaliczek i kredytów bankowych.*

Parafraza tego zdania: Jest on obowiązany do zwrotu pobranych zaliczek i kredytów bankowych (Obligatywność), ale nie jest obowiązany do zwrotu niczego więcej (Immunitywność).

Powyżej powiedziano, że znaczenie Immunitywności przenoszą parafrazy tylko niektórych zdań z *tylko/sólo* i signifikatorami Obligatywności. Parafrazą poniższego zdania:

*Art. 398. (...) Cuando parte de la cosa perteneciere privadamente a un partícipe o a algunos de ellos, y otra fuere común, **sólo a ésta será aplicable** la disposición anterior.*

‘(...) Jeżeli część rzeczy jest własnością prywatną jednego albo kilku ze współwłaścicieli, a druga jest wspólna, przepis powyższy **stосуje się tylko** do części wspólnej’.

jest bowiem: Przepis powyższy należy stosować do części wspólnej (Obligatywność), ale przepisu powyższego nie należy stosować do innych

---

⁷² Prohibytywność, dlatego że podaje specyficzne przykłady: „Podczas narady i głosowania oprócz członków składu orzekającego może być obecny jedynie protokolant (...)”. To zdanie można parafrazować na zakaz („Jeżeli ktoś nie jest protokolantem, nie może być obecny podczas...”), ale nie można go parafrazować na nakaz – który można komuś nakazać („Żeby ktoś mógł być obecny podczas..., powinien być protokolantem”), bo to raczej wymagana okoliczność, nie można nikogo zobowiązać, żeby był protokolantem.

części (Prohibytywność). Oznacza to, że jego parafraza przenosi znaczenia Obligatywności i Prohibytywności. Można zatem zauważyć, że zdania z partykułą *tylko/sólo* i z signifikatorem Obligatywności mogą jako drugie znaczenie przenosić albo Immunitywność, albo Prohibytywność.

Aby nie komplikować opisu w rozdziale 5., zdania określane tu przeze mnie „bideontycznymi” będę opisywać tylko jako takie, które przenoszą znaczenie wynikające z ich signifikatora (bez znaczenia wynikającego z *tylko*). Tak więc na przykład zdanie z art.540 C.c. będzie opisywane dalej tylko jako Permisywne. Z kolei w opisie tym w ogóle nie będę brała pod uwagę zdań, które nie są „bideontyczne”, tj. zdań typu art. 28 k.c.

Problemy omówione powyżej wiążą się zresztą z następującym: wiele zdań w k.c. i C.c. nie zawiera partykuł *tylko/sólo*, chociaż taka partykuła mogłaby i powinna się w nich znaleźć. Na przykład w zdaniu art.1008 k.c., które mówi o przyczynach, z powodu których można wydziedziczyć (tj. pozbawić zachowku zstępnych, małżonka i rodziców), czytamy o następujących warunkach: „...jeżeli uprawniony do zachowku etc.”, po czym wyliczone są trzy warunki, z których przynajmniej jeden musi zajść. Oznacza to, że pozbawić zachowku można tylko wtedy, jeżeli uprawniony do zachowku zachował się w któryś z trzech określonych sposobów.

Z zagadnieniem zdań z partykułami *tylko/sólo* wiąże się problem zdań hiszpańskich z wyrażeniem *no... sino...* Przykładem takiego zdania jest zdanie poniższe:

Art. 593. (...) *Exceptúanse los árboles que sirvan de mojones, los cuales **no** podrán arrancarse **sino** de común acuerdo entre los colindantes.*

‘Wyjątek stanowią drzewa służące jako znaki graniczne, których **nie** wolno usunąć bez porozumienia [dosł. ***jak tylko** za porozumieniem’] sąsiadów’.

W niektórych kontekstach wyrażenie to jest wymienne, czyli synonimiczne, z partykułą *sólo* ‘tylko’ (por. *los cuales podrán arrancarse sólo de común acuerdo...* ‘które wolno usunąć tylko za porozumieniem...’) ⁷³. Zdania z *no... sino...* traktuję jako zdania z negacją *no*, najczęściej prohibytywne; *sino* wprowadza w nich wyrażenie warunku, którego niespełnienie utrzymuje tę

---

⁷³ Konstrukcję tę Hernández Gil określa nazwą „combinación negativo-adversativa para afirmar” („przecząco-adwersatywnym zwrotem twierdzącym”). Myli się jednak, twierdząc, jakoby ekwiwalentem logicznym tej konstrukcji było „wtedy i tylko wtedy” (Hernández Gil 1989: 390). O ile taka ekwiwalencja zachodzi w niektórych przypadkach (na przykład w przypadku zdania, którym ilustruje on swą tezę), to przykład zdania z art. 593 C.c. przeczy temu, że ma to miejsce zawsze: to, że sąsiedzi się porozumieją, nie oznacza automatycznie, że drzewa można usunąć.

Prohibytywność w mocy (przykładem jest powyższe zdanie z art. 593 C.c.). Za rozdzielnym charakterem wyrażenia *no... sino...* (sięgającym do jego etymologii: *no... sino...* pochodzi od *no... si no...* 'nie... jeżeli nie...') przemawia fakt, że *sino* może być użyte w zdaniu wtrąconym, co egzemplifikuję poniżej:

Art. 1042. No se traerán a colación, sino cuando el padre lo disponga o perjudiquen a la legítima, los gastos que éste hubiere hecho para dar a sus hijos una carrera profesional o artística; (...).

'Nakładów, które poczynił rodzic w celu zapewnienia dzieciom wykształcenia zawodowego lub artystycznego, **nie** dołącza się do masy spadkowej – **chyba że** rozporządził tak rodzic lub szkodzą one zachowkowi; (...)’.

Zdanie powyższe opisuję jako immunitywne, w którym *sino* wprowadza warunek, którego niespełnienie utrzymuje Immunitywność w mocy.

5. Propozycja wymiarów służących do opisu zdań przenoszących znaczenia deontyczne

5.1. Prezentacja wymiarów

W tej części pracy zaproponuję wymiary⁷⁴, czyli parametry, służące do systematycznego opisu zdań p.z.d. w językach polskim i hiszpańskim, które wystąpiły w k.c. i C.c. Jednostką braną pod uwagę w analizie jest zdanie p.z.d. rozumiane w sposób przedstawiony w podrozdziale 4.1.

Każde zdanie p.z.d., tak jak i inne zdanie, może być rozpatrywane pod różnymi względami. Każdemu zdaniu można zatem przypisać CECHY (własności) różnego rodzaju. Jednym z rodzajów takich cech są różne znaczenia deontyczne (omówione w podrozdziale 4.2.). Oprócz nich zdania p.z.d. wykazują też inne cechy. Na przykład orzeczenie zdania może występować w różnych czasach gramatycznych: teraźniejszym lub przyszłym. Zdanie może być w stronie czynnej lub biernej. W tym drugim wypadku jego podmiotem może być agens lub patiens czynności deontycznej, nazwa czynności albo signifikator modalności. Signifikatorem modalności w zdaniu może być czasownik, np. *może*, lub syntagma, np. *ma obowiązek*. Zdania można rozpatrywać też pod względem części mowy, do jakiej należy wyraz oznaczający czynność i jej agensa, a także pod względem funkcji składniowej spełnianej przez te wyrazy (tj. jaką częścią zdania są).

Jednym z celów pracy jest przedstawienie aparatu służącego do systematycznego opisu zdań p.z.d. przy użyciu takich cech. Cechy, które są ze sobą porównywalne, tj. są tego samego rodzaju (homogeniczne), będą klasyfikować w zbiory nazywane WYMIARAMI (parametrami). W każdym wymiarze każde analizowane zdanie przyjmuje dokładnie jedną cechę. Każdym wymiar zawiera również cechę Nieokreśloność: przyjmuje je zdanie, któremu nie można sensownie przypisać żadnej innej cechy z tego wymiaru.

Cechy: Obligatywność, Prohibitywność, Permisywność i Immunitywność, czyli cztery znaczenia deontyczne, będą zatem należeć do jednego wymiaru,

---

⁷⁴ Pomysł wykorzystania koncepcji wymiaru do opisu zdań p.z.d. zawdzięczam Prof. Jerzemu Bańcerowskiemu.

który nazywał się będzie „Typ znaczenia deontycznego”. Również homogeniczne ze sobą są cechy: Teraźniejszość i Przyszłość, które należeć będą do wymiaru zwanego: Czas orzeczenia. Omówienie zaproponowanych wymiarów, jak i cech do nich należących, nastąpi poniżej.

Wymiary te proponuję w oparciu o dokonaną przeze mnie analizę wszystkich zdań zawartych w obu kodeksach cywilnych. W dalszej części pracy spróbuję wykazać, że wymiary te pozwalają opisać przekonująco zdania p.z.d. zawarte w tych tekstach. W tym celu, po omówieniu wymiarów i zilustrowaniu cech przykładami, przedstawię charakterystyki wybranych zdań p.z.d. Charakterystyka zdania polegać będzie na przyporządkowaniu mu dokładnie jednej cechy z każdego wymiaru.

Innym sposobem wykorzystania zaproponowanych wymiarów jest porównywanie zdań ze sobą, nie tylko w ramach jednego języka, ale również między językami polskim i hiszpańskim. Wymiary zostały bowiem pomyślane w taki sposób, by przy ich pomocy można było opisać zarówno zdania polskie, jak i hiszpańskie⁷⁵. Ponadto wymiary umożliwiają badanie kombinowalności cech w jednym zdaniu.

Cechy zawarte w wymiarach mogą służyć jako podstawa do kategoryzacji zdań p.z.d. Cecha lub zbiór cech wyznacza bowiem kategorie, czyli zbiory zdań, które wykazują daną cechę lub zbiór cech. W pewnym stopniu kategoryzacja taka jest dokonywana przy omawianiu poszczególnych wymiarów, gdzie podaję zdania egzemplifikujące daną cechę. Pełna kategoryzacja, obejmująca wszystkie zdania, nie jest możliwa ze względu na ograniczenia przestrzenne niniejszej pracy.

Do celów niniejszej analizy zdań proponuję następujące wymiary:

1. Typ znaczenia deontycznego.
2. Kategoria semantyczna podmiotu.
3. Sposób signifikacji modalności.
4. Czas orzeczenia.
5. Sposób wyrażenia czynności deontycznej.
6. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego czynność deontyczną.
7. Kategoria partyoratywna wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej.
8. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej.

---

⁷⁵ Z tego względu w mojej pracy nie pojawia się wymiar Aspekt wyrazu oznaczającego czynność. Kategoria aspektu taka, jak w języku polskim, nie istnieje bowiem w języku hiszpańskim.

Wymiar 1. odzwierciedla najbardziej – jak się wydaje – podstawowy podział zdań ze względu na znaczenie deontyczne, które przenoszą.

Wymiar 2. pozwala scharakteryzować zdanie pod względem kategorii semantycznej, do jakiej należy wyraz będący jego podmiotem. Wiąże się to ściśle z zagadnieniem strony (diatezy) zdania. Jest to jeden z zasadniczych wymiarów niezbędnych do przejrzystego opisu językowego zdań p.z.d.

Wymiar 3. pozwala opisać różne rodzaje językowych sposobów signifikowania modalności deontycznej, czyli jej signifikatorów.

Wymiar 4. odzwierciedla fakt, iż orzeczenie w zdaniach p.z.d. w obu kodeksach mogą wystąpić w różnych czasach: teraźniejszym i przyszłym.

Wymiar 5. pozwala scharakteryzować zdanie pod względem sposobu wyrażenia w nim czynności deontycznej. Dotyczy to w pierwszym rzędzie jego przynależności partyoratywnej (tj. przynależności do części mowy), a w przypadku czasowników również strony i negacji.

Wymiar 6. pozwala scharakteryzować zdanie pod względem kategorii syntaktycznej (tj. części zdania), do jakiej należy wyraz oznaczający czynność.

Wymiar 7. pozwala scharakteryzować zdanie pod względem kategorii partyoratywnej (części mowy) wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej.

Wymiar 8. pozwala scharakteryzować zdanie pod względem kategorii syntaktycznej (tj. części zdania), do jakiej należy wyraz oznaczający agensa czynności deontycznej.

5.1.1. Wymiar 1. Typ znaczenia deontycznego

Wymiar ten zawiera następujące cechy⁷⁶:

{Obligatywność, Prohibytywność, Permisywyność, Immunitywność}

Cechy te zostały przeze mnie omówione wcześniej w podrozdziale 4.2. Poniżej przedstawiam przykłady zdań, które posiadają poszczególne cechy.

---

⁷⁶ Cecha Nieokreśloności, obecna w każdym wymiarze, nie jest wymieniana przy każdym z wymiarów.

Obligatorywność:

Art. 415. Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, **obowiązany jest** do jej naprawienia.

Art. 709². Umowa leasingu **powinna być zawarta** na piśmie pod rygorem nieważności.

Art. 394. § 2. W razie wykonania umowy zadatek ulega zaliczeniu na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, **zadatek ulega zwrotowi**.

Art. 951. § 2. Oświadczenie spadkodawcy **spisuje się** w protokole z podaniem daty jego sporządzenia. Protokół **odczytuje się** spadkodawcy w obecności świadków.

Art. 647 § 2. Do zawarcia przez wykonawcę umowy o roboty budowlane z podwykonawcą **jest wymagana zgoda** inwestora.

Art. 1500. El comprador **está obligado a pagar** el precio de la cosa vendida en el tiempo y lugar fijados por el contrato.

'Kupujący **jest obowiązany zapłacić** cenę za sprzedaną rzecz w czasie i miejscu określonych w umowie'.

Art. 1468. El vendedor **deberá entregar** la cosa vendida en el estado en que se hallaba al perfeccionarse el contrato.

'Sprzedający **powinien** [w oryginalny czas przyszły] **wydać** sprzedaną rzecz w stanie, w jakim się ona znajdowała w momencie zawarcia umowy'.

Prohibitywność:

Art. 667. § 1. Bez zgody wynajmującego **najemca nie może czynić** w rzeczy najętej zmian sprzecznych z umową lub z przeznaczeniem rzeczy.

Art. 951. § 3. Osoby głuche lub nieme **nie mogą sporządzić** testamentu w sposób przewidziany w artykule niniejszym.

Art. 595. § 1. Prawo odkupu **jest niezbywalne i niepodzielne**.

Art. 1557. El arrendador **no puede variar** la forma de la cosa arrendada.

'Wydzierżawiający **nie może zmieniać** formy rzeczy wydzierżawionej'.

Art. 681. *No podrán ser testigos en los testamentos: 1. Los menores de edad, salvo lo dispuesto en el artículo 701.*

'**Nie mogą** [dosł. 'nie będą mogły'] **być świadkami** przy sporządzaniu testamentu: 1. osoby małoletnie, z wyjątkiem sytuacji przewidzianych w art. 701'.

Art. 1132. (...) *El deudor no tendrá derecho a elegir entre las prestaciones imposibles, ilícitas o que no hubieran podido ser objeto de la obligación.*

'(...) Dłużnik **nie ma** [dosł. 'nie będzie miał'] **prawa wybierać** spośród świadczeń niemożliwych, niedozwolonych [pod względem prawa i moralności] i takich, które nie mogłyby być przedmiotem zobowiązania'.

Art. 1129. *Perderá el deudor todo derecho a utilizar el plazo: 1º. Cuando, (...)*

'Dłużnik **traci** [dosł. 'utraci'] **wszelkie prawo do wykorzystania** terminu: 1. jeżeli (...)'

Permisywność:

Art. 536. § 1. *Cenę można określić* przez wskazanie podstaw do jej ustalenia.

Art. 1097. § 1. *Prokura może być* w każdym czasie **odwołana**.

Art. 892. *El testador podrá nombrar uno o más albaceas.*

'Spadkodawca **może** [dosł. 'będzie mógł'] **powołać** jednego lub kilku wykonawców testamentu'.

Art. 428. *El autor de una obra literaria, científica o artística, tiene el derecho de explotarla y disponer de ella a su voluntad.*

'Autor dzieła literackiego, naukowego lub artystycznego **ma prawo wykorzystywać** je i **rozporządzać** nim zgodnie ze swoją wolą'.

Immunitywność:

Art. 224. § 1. *Samoistny posegador w dobrej wierze nie jest obowiązany do wynagrodzenia* za korzystanie z rzeczy i *nie jest odpowiedzialny ani za jej zużycie, ani za jej pogorszenie lub utratę (...).*

Art. 477. § 2. *Jednakże gdy skutek zwłoki dłużnika świadczenie utraciło dla wierzyciela całkowicie lub w przeważającym stopniu znaczenie, wierzyciel*

*może świadczenia **nie przyjąć** i żądać naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.*

***Art. 1466.** El vendedor **no estará obligado a entregar** la cosa vendida, si el comprador no le ha pagado el precio o no se ha señalado en el contrato un plazo para el pago.*

‘Sprzedający **nie jest** [dosł. ‘**nie będzie**’] **obowiązany do wydania** sprzedanej rzeczy, jeżeli kupujący nie zapłacił mu za nią lub jeśli w umowie nie wskazano terminu zapłaty’.

***Art. 1045.** No han de traerse a colación y partición las mismas cosas donadas, sino su valor al tiempo en que se evalúen los bienes hereditarios.*

‘Nie trzeba **dołączać do masy spadkowej** samych rzeczy darowanych [dosł.: ‘**nie muszą zostać włączone do masy spadkowej** rzeczy darowane...’], lecz ich wartość w momencie wyceny dóbr spadkowych’.

5.1.2. Wymiar 2. Kategoria semantyczna podmiotu

Wymiar kategorii semantycznej podmiotu jest związany między innymi ze stroną czasownika będącego orzeczeniem zdania. Należy bowiem odróżniać zdania w stronie czynnej, w których podmiotem jest agens czynności (np. *X powinien zrobić...*), od zdań w stronie biernej, w których podmiotem jest patiens czynności (np. *X powinien być zrobiony...*), a także od zdań, w których podmiotem jest wyraz oznaczający czynność albo determinatum signifikatora modalności. Istnieją także – choć mniej licznie – zdania, w których podmiotem jest kauzator modalnościowy lub jego agens. Ponadto niektóre zdania są bezpodmiotowe⁷⁷.

Wymiar ten zawiera następujące cechy:

{Agens jako podmiot, Patiens jako podmiot, Czynność jako podmiot, Determinatum signifikatora jako podmiot, Kauzator modalnościowy jako podmiot, Agens kauzatora modalnościowego jako podmiot, Zdanie bezpodmiotowe}

Należy w tym miejscu wyjaśnić, czym jest cecha Determinatum signifikatora jako podmiot. Wykazują ją tylko te zdania, w których

---

⁷⁷ Zagadnienie „zdania bezpodmiotowego” (które nie oznacza tu zdań z tzw. podmiotem domyślnym, czyli pominiętym na zasadzie elipsy) omawiam w podrozdziale 5.1.2.1.

signifikatorem jest Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa (na przykład *ciężar spoczywa*). W zdaniach takich podmiotem jest *determinatum* tej syntagmy (w naszym przykładzie: *ciężar*)⁷⁸.

Kolejną kwestią wymagającą wyjaśnienia jest cecha Zdanie bezpodmiotowe. Zdania bezpodmiotowe obejmują zdania, w których orzeczeniami są: (i) czasowniki niewłaściwe (np. *trzeba, można*), omówione poniżej w podrozdziale 5.1.3., lub (ii) formy bezosobowe czasowników osobowych (w języku polskim z zaimkiem *się*, np. *stosuje się*, w hiszpańskim – z zaimkiem *se*, np. *se puede* ‘można’, dosł. ‘może się’).

W języku hiszpańskim ten ostatni typ zdań może być formalnie identyczny (i) ze zdaniem z orzeczeniem w stronie zwrotno-biernej (hiszp. *pasiva con se*), jak również (ii) ze zdaniem z orzeczeniem będącym czasownikiem zwrotnym. Innymi słowy, między tymi konstrukcjami zachodzi synkretyzm. Konieczne jest tutaj omówienie tych trzech konstrukcji hiszpańskich z zaimkiem *se*, by pokazać, że w przypadku niektórych zdań hiszpańskich nie zawsze można określić, czy jest to zdanie bezpodmiotowe, czy zdanie w stronie zwrotno-biernej (*pasiva con se*) – w którym podmiotem jest *patiens* – czy też zdanie z czasownikiem zwrotnym. Omówienie to zamieszczam w poniższym podrozdziale.

5.1.2.1. Trzy konstrukcje hiszpańskie z zaimkiem *se*

(i) Konstrukcję nazywaną po hiszpańsku „*pasiva refleja*”, „*pasiva con se*”, „*pasiva impersonal*” (RAE 2010: 784) lub „*impersonal pasiva*” (Gili Gaya 1989: 76) będę określała w mojej pracy jako konstrukcję w STRONIE ZWROTNO-BIERNEJ⁷⁹. Przykładem zdania w stronie zwrotno-biernej jest: *Se abren las puertas [por ...]* ‘Bramy są otwierane [przez...]’, (bardziej dosłownie: ‘Bramy otwierają się [przez...]’)⁸⁰. W zdaniach takich *patiens* jest

---

⁷⁸ Przyjmuję za Bańczerowskim i in. (1982: 239-240, 270), że podmiot jest determinowany przez orzeczenie, a nie odwrotnie.

⁷⁹ Mówiąc o tej konstrukcji, autorzy polskojęzycznych gramatyk języka hiszpańskiego używają określenia „strona bierna z *se*” (Perlin 1991: 169; Cybulska-Janczew, Perlin 2010: 272). Gramatyka Łukasika i Dobrowolskiego (1971) w ogóle o niej nie wspomina. Stosuję termin „strona zwrotno-bierna”, który jest próbą tłumaczenia hiszpańskiego terminu *pasiva refleja* i wydaje się poręczniejszy niż wyrażenie „strona bierna z *se*”. W ujęciu niektórych językoznawców jest to konstrukcja zwrotna używana zamiast biernej (np. Lyons 1975: 414). W języku polskim analogiczna konstrukcja ma ograniczone użycie, np. *Szkoła buduje się* (por. Pawlik 2001: 148).

⁸⁰ Oprócz tej konstrukcji biernej w języku hiszpańskim istnieje też – formalnie analogiczna do strony biernej w języku polskim – strona bierna peryfrastyczna (analityczna), tworzona

podmiotem, a agens może być wyrażony jako dopełnienie dalsze (dopełnienie sprawcy, hiszp. *complemento agente*, por. podrozdział 5.1.8.) z przyimkiem *por* (RAE 2010: 776, por. podrozdział 1.5.2.). W konstrukcji tej mogą wystąpić tylko czasowniki przechodnie. Orzeczenie zgadza się co do liczby z podmiotem.

W konstrukcjach w stronie zwrotno-biernej wyraz będący podmiotem nie może desygnować osób. Oznacza to, że zdanie *Se saludaron los dos maestros* nie jest poprawne, jeśli miałyby oznaczać 'Obaj mistrzowie zostali powitani'/'Powitano dwóch mistrzów'. Jest ono poprawne tylko w znaczeniu 'Obaj mistrzowie przywitali się', czyli w znaczeniu recyprokalnym⁸¹.

Przykładem zdania p.z.d. z C.c. w stronie zwrotno-biernej jest następujące:

Art. 593 (...) *Exceptúanse los árboles que sirvan de mojones, los cuales **no podrán arrancarse** sino de común acuerdo entre los colindantes.*

'Wyjątek stanowią drzewa służące jako znaki graniczne, których **nie wolno usunąć** [dosł. ~'które **nie mogą być usunięte**' / *'które **nie będą mogły się usunąć**'] bez porozumienia sąsiadów'.

(ii) Terminem FORMA BEZOSOBOWA określam formy czasownika nazywane w gramatykach hiszpańskich „impersonal activa” (Gili Gaya 1989: 77), „impersonal refleja” albo „impersonal con se” (RAE 2010: 782)⁸². Funkcjonuje ona jako orzeczenie ZDANIA BEZPODMIOTOWEGO. Występuje ona tylko w 3. osobie liczby pojedynczej. Przykładem zdania z taką formą jest: *Se abre las puertas* 'Otwiera się bramy'. Patiens jest w takich zdaniach dopełnieniem bliższym. Nie ma możliwości wyrażenia agensa. W konstrukcji tej mogą występować czasowniki przechodnie i nieprzechodnie⁸³.

---

z użyciem słów posiłkowych *ser* 'być, zostać', *estar* 'ts.', *quedar* 'ts.', np. *Las puertas son abiertas* 'Bramy są otwierane'; *Las puertas están abiertas* 'Bramy są otwarte'. W mojej pracy nie wprowadzam rozróżnienia na stronę bierną wyrażającą akcję (zdanie pierwsze, zawierające słowo posiłkowe *ser*) i wyrażającą stan będący rezultatem akcji (zdanie drugie, zawierające słowo posiłkowe *estar*).

⁸¹ W znaczeniu nierecyprokalnym powinno mieć na przykład formę *Se saludó a los dos maestros*, czyli zdania bezpodmiotowego, w którym *los dos maestros* jest dopełnieniem bliższym (RAE 2010: 787).

⁸² W polskojęzycznych gramatykach języka hiszpańskiego na określenie tej konstrukcji używany jest termin „forma nieosobowa” (Perlin 1991: 169; Cybulska-Janczew, Perlin 2010: 274). Zdecydowałam się jednak na termin „forma bezosobowa”, aby uniknąć mylnych skojarzeń z bezokolicznikiem, zwanym też czasem „formą nieosobową”, któremu przeciwstawia się „formę osobową” (finitywną) czasownika.

⁸³ Forma ta odpowiada polskiej konstrukcji bezosobowej z *się*, np. *Mówi się*.

W formie bezosobowej mogą wystąpić zarówno czasowniki aktywne, np. *Se golpea* 'Uderza się', jak i pasywne (tylko w stronie biernej peryfrastycznej), np. *Se es golpeado* 'Jest się uderzanym'. W tekstach k.c. i C.c. występują w niej tylko czasowniki aktywne, dlatego nie będą za każdym razem tego zaznaczać.

Jeśli dopełnienie bliższe (patiens) jest rzeczownikiem osobowym, występuje przed nim przyimek *a*.

Przykładem bezpodmiotowego zdania p.z.d. z C.c. z czasownikiem w formie bezosobowej jest zdanie następujące:

Art. 591. *No se podrá plantar árboles cerca de una heredad ajena sino a la distancia autorizada por las ordenanzas o la costumbre del lugar (...).*

'**Nie można** [dosł. *'**nie będzie się mogło**'] sadzić drzew w pobliżu cudzego gruntu w odległości innej niż dopuszczona przez miejscowe przepisy i zwyczaje (...)'

(iii) Zaimek *se* występuje również w stronie zwrotnej czasownika. Przykładem zdania z czasownikiem w tej formie jest *Se abren las puertas* 'Bramy otwierają się'⁸⁴. W konstrukcji tej *bramy* to nie tylko patiens, lecz także agens. Zdarzenie otwarcia bram jest bowiem ujęte tak, że bramy otwierają się same, bez udziału zewnętrznego agensa. Orzeczenie zgadza się co do liczby z podmiotem.

Poniżej zostaną omówione przypadki synkretyzmu między:

– formą strony zwrotno-biernej i formą strony zwrotnej, tj. między (i) i (iii) oraz

– formą strony zwrotno-biernej i formą bezosobową, tj. między (i) i (ii).

Synkretyzm między formą strony zwrotno-biernej i formą strony zwrotnej, tj. między (i) i (iii), zachodzi bez względu na liczbę rzeczownika będącego podmiotem. Na przykład poniższe zdanie:

Art. 1398. (...) *Igual regla se aplicará a los deterioros producidos en dichos bienes por su uso en beneficio de la sociedad.*

'(...) Tę samą zasadę **stосуje się** [dosł. *'ta sama zasada **zastosuje się**'] do szkód powstałych na tych rzeczach w wyniku ich użycia na korzyść spółki'.

---

⁸⁴ W języku polskim istnieje analogiczna forma zwrotna czasownika, tworzona za pomocą zaimka *się*.

zawiera czasownik *se aplicará* (w czasie przyszłym z zaimkiem *se*, zgadzający się co do liczby z podmiotem). Zdanie to przenosi znaczenie obligatorywne, mówiąc o tym, że należy zastosować określoną zasadę. To, że jest to strona zwrotno-bierna, a nie zwrotna, wnioskujemy stąd, że zasada nie może zastosować się sama, potrzebny jest do tego zewnętrzny agens.

Inna sytuacja ma miejsce w przykładzie poniższym, w którym użyta jest ta sama forma czasownika (w czasie przyszłym z zaimkiem *se*, zgadzająca się co do liczby z podmiotem), w tym przypadku *se perfeccionará*:

Art. 1450. La venta se perfeccionará entre comprador y vendedor, y será obligatoria para ambos, si hubieren convenido en la cosa objeto del contrato, y en el precio, aunque ni la una ni el otro se hayan entregado.

‘Umowa sprzedaży **dochodzi do skutku** [dosł. ‘spełni się’] między kupującym i sprzedającym i obowiązuje obie strony, jeżeli zgodziły się co do rzeczy będącej przedmiotem umowy i co do ceny, nawet jeśli nie została wydana rzecz ani zapłacona cena’.

Mamy tu do czynienia ze stroną zwrotną: sprzedaż dochodzi do skutku, bardziej dosłownie: „realizuje się”, „spełnia się” samoczynnie, z mocy prawa, bez działania zewnętrznego agensa (nie jest to więc zdanie p.z.d.).

Z kolei synkretyzm między formami strony zwrotno-biernej (i) a formami bezosobowymi (iii) zachodzi tylko wtedy, jeśli rzeczownik desygnujący paciensa występuje w liczbie pojedynczej (Gili Gaya 1989: 77, Cano Aguilar 1981: 297), a ponadto następuje po czasowniku (co pozwala interpretować go albo jako podmiot, albo jako dopełnienie bliższe). Przykładem takiego rzeczownika jest *la herencia* ‘spadek’ w poniższym zdaniu:

Art. 1000. (...) Entiéndese aceptada la herencia: 1. Cuando el heredero vende, dona o cede su derecho a un extraño, a todos sus coherederos o a alguno de ellos.

‘(...) Spadek **uważa się** [lub ‘jest uważany’] za przyjęty: 1. jeśli spadkobierca sprzeda, daruje lub przekazuje swoje prawo osobie obcej, wszystkim współspadkobiercom lub jednemu z nich’.

Nie można rozstrzygnąć, czy orzeczenie tego zdania, czyli czasownik *entiéndese*, jest formą bezosobową, czy formą strony zwrotno-biernej. W badanym korpusie występuje wprawdzie analogiczna konstrukcja, która jest

niewątpliwie zdaniem w stronie zwrotno-biernej, na co wskazuje liczba mnoga rzeczownika (*los frutos* ‘pożytki’), pociągająca za sobą liczbę mnogą czasownika (*se entienden*):

Art. 451. *Se entienden* *percibidos los frutos naturales e industriales desde que se alzan o separan.*

‘Za pobrane **uważa się** [dosł. *‘**uważają się**’] pożytki naturalne i wynikające z działalności człowieka od momentu ich zebrania lub odłączenia’.

W C.c. wystąpiło jednak również zdanie następujące;

Art. 1575. (...) ***Entiéndese*** *por casos fortuitos extraordinarios: el incendio, guerra, peste* (...).

‘(...) Za nadzwyczajne wypadki losowe **uważa się**: pożar, wojnę, zarazę (...).’

Podmiot tego zdania jest szeregowy, więc gdyby zdanie to było w stronie zwrotno-biernej, czasownik musiałby być w liczbie mnogiej, a jest w liczbie pojedynczej. Mamy tu więc na pewno do czynienia ze zdaniem bezpodmiotowym z formą bezosobową.

Powyższe rozważania pokazują, że czasownik *entenderse* ‘być uważanym (za)’ może być użyty w obu konstrukcjach: w stronie zwrotno-biernej i w formie bezosobowej. Jeśli rzeczownik desygnujący paciensa występuje w liczbie pojedynczej i stoi po czasowniku, jak w omówionym powyżej zdaniu z art. 1000 C.c., niemożliwe jest rozstrzygnięcie, która z tych konstrukcji została użyta. W konsekwencji nie jest możliwe rozstrzygnięcie, czy względem Wymiaru 2. zdanie to wykazuje cechę Patiens jako podmiot czy Zdanie bezpodmiotowe. Względem tego wymiaru konieczne jest zatem przyporządkowanie mu cechy Nieokreśloność⁸⁵.

---

⁸⁵ Problem ten dotyczy również zdań, w których występuje forma czasownika z *se* i czasownik *haber de* ‘musieć’, np.:

Artículo 1061. *En la partición de la herencia se ha de guardar la posible igualdad*, (...).

‘Art. 1061. Przy podziale spadku **powinno się zachować** możliwie największą równość [lub ‘**powinna zostać zachowana**’/*‘**powinna zachować się**’ możliwie największą równość], (...).’

Zdanie to można interpretować albo jako zawierające formę bezosobową czasownika *haber de* ‘musieć’, tj. *se ha de* ‘powinno się’, dosł. *‘musi się’, z bezokolicznikiem aktywnym *guardar* ‘zachować’ (*igualdad* ‘równość’ jest wówczas dopełnieniem bliższym), albo jako zawierające formę 3. os. l. poj. czasownika *haber de* ‘musieć’, tj. *ha*

Jeżeli jednak rzeczownik desygnujący *patiensa*, nawet będąc w liczbie pojedynczej, poprzedza czasownik, jest on ewidentnie podmiotem, a nie dopełnieniem bliższym. Wskazuje na to szyk wyrazów w zdaniu hiszpańskim. Przykładem jest zdanie poniższe:

Art. 1492 *Lo dispuesto en el artículo anterior respecto de la venta de animales se entiende igualmente aplicable a la de otras cosas.*

‘Postanowienie artykułu poprzedzającego o sprzedaży zwierząt **uważa się** za obowiązujące również w przypadku sprzedaży innych rzeczy’.

W zdaniu tym *patiens lo dispuesto* ‘postanowienie’ stoi przed czasownikiem, a nie odwrotnie, wyraz ten jest zatem podmiotem. Mamy więc do czynienia ze stroną zwrotno-bierną, a nie ze zdaniem bezpodmiotowym z orzeczeniem w formie bezosobowej.

Ostatni problem dotyczy zdań, w których zamiast rzeczownika w roli *patiensa* występują zdania podrzędne. W tym wypadku – ponieważ mamy do czynienia ze zdaniami – problem polega na rozstrzygnięciu, czy dane zdanie jest zdaniem podrzędnym podmiotowym, czy zdaniem podrzędnym dopełnieniowym. W poniższym przykładzie takim problematycznym zdaniem jest *que se constituye una nueva sociedad* ‘że powstaje nowa spółka’:

Art. 1703. *Si la sociedad se prorroga después de expirado el término, se entiende que se constituye una nueva sociedad.*

‘Jeżeli spółka zostaje przedłużona po upływie terminu, **uważa się** [dosł. ‘**uważane jest**’], że ustanawia się nowa spółka’.

Intuicje użytkownika języka polskiego sugerowałyby, że zdanie wprowadzane przez *que* jest zdanie dopełnieniowym (tak, jak w polskim ekwiwalencie tłumaczeniowym). Jednak według autorów gramatyk hiszpańskich jest to zdanie podmiotowe (RAE 2009: II, 3091; Camus Lineros 1987: 184-185). Niektórzy zaznaczają wręcz, że interpretowanie ich jako zdania dopełnieniowe jest błędne (RAE 2009: II, 3091)⁸⁶. Mając na uwadze

---

de ‘musi, powinna’ z bezokolicznikiem pasywnym *guardarse* ‘być zachowana’ (*igualdad* ‘równość’ jest wówczas podmiotem).

⁸⁶ Jako argument za nietraktowaniem ich jako zdań dopełnieniowych podaje się, że treści zdania podrzędnego nie można zastąpić zaimkiem anaforycznym w bierniku. W naszym przykładzie nie można by więc zamiast *Se entiende que se constituye una nueva sociedad* ‘Rozumie się, że ustanawia się nowa spółka’ powiedzieć *Se lo entiende ‘To się rozumie’ (RAE 2009: II, 3091).

stanowiska gramatyków hiszpańskich, w mojej pracy zdania takie traktuję jako podmiotowe, a zdania zawierające je – jako zdania w stronie biernej (w przykładzie powyższym jest to zdanie w stronie zwrotno-biernej *se entiende que*).

Po tych niezbędnych w tym miejscu rozważaniach możliwe jest obecnie podanie przykładów zdań wykazujących poszczególne cechy względem Wymiaru 2.

Agens jako podmiot:

*Art. 367. § 2. Jednakże w razie wytoczenia powództwa przez jednego z wierzycieli **dłużnik** powinien spełnić świadczenie do jego rąk.*

[zdanie obligatorywne]

*Art. 413. § 1. **Kto** spełnia świadczenie z gry lub zakładu, nie może żądać zwrotu, chyba że gra lub zakład były zakazane albo nierzetelne.*

[zdanie prohibytywne]

*Art. 1142. El **deudor** puede pagar la deuda a cualquiera de los acreedores solidarios; (...).*

‘**Dłużnik** może spełnić świadczenie do rąk któregośkolwiek z wierzycieli solidarnych; (...)’.

[zdanie permissywne]

*Art. 400. Ningún **copropietario** estará obligado a permanecer en la comunidad.*

‘Żaden **współwłaściciel** nie jest [dosł ‘nie będzie’] obowiązany pozostawać we współwłasności’.

[zdanie immunitywne]

Patiens jako podmiot:

*Art. 951. (...) **Protokół** powinien być podpisany przez spadkodawcę, przez osobę, wobec której wola została oświadczona, oraz przez świadków.*

[zdanie obligatorywne]

*Art. 393. § 2. **Zastrzeżenie** co do obowiązku świadczenia na rzecz osoby trzeciej nie może być odwołane ani zmienione, jeżeli osoba trzecia oświadczyła któregośkolwiek ze stron, że chce z zastrzeżenia skorzystać.*

[zdanie prohibytywne]

Art. 484. § 1. (...) **Żądanie** odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonej kary nie jest dopuszczalne, chyba że strony inaczej postanowiły.

[zdanie prohibitywne]

Art. 429. (...) *En casos no previstos ni resueltos por dicha ley especial se aplicarán las **reglas** generales establecidas en este Código sobre la propiedad.*

‘W przypadkach nieuregulowanych w ustawie szczegółowej stosuje się [dosł. ‘będą stosowane’] ustanowione w niniejszym Kodeksie **zasady** ogólne dotyczące własności’.

[zdanie obligatorywne]

Art. 551. (...) *Estas **servidumbres** podrán ser modificadas por convenio de los interesados cuando no lo prohíba la ley ni resulte perjuicio a tercero.*

‘(...) **Służebności** te mogą być modyfikowane [dosł. ‘będą mogły być modyfikowane’] poprzez umowę między zainteresowanymi, o ile nie zakazuje tego prawo lub nie wynika z tego szkoda dla osób trzecich’.

[zdanie permissywne]

Art. 593. (...) *Exceptúanse los árboles que sirvan de mojones, **los cuales** no podrán arrancarse sino de común acuerdo entre los colindantes.*

‘Wyjątek stanowią drzewa służące jako znaki graniczne, których nie można usunąć [dosł. ‘**które** nie mogą być usunięte’] bez porozumienia sąsiadów’.

[zdanie prohibitywne]

Art. 1041. *No estarán sujetos a colación los **gastos** de alimentos, educación, curación de enfermedades (...).*

‘Dołączeniu do masy spadkowej nie podlegają [dosł. ‘nie będą podlegały’] **nakłady** na utrzymanie, edukację, leczenie chorób (...)’.

[zdanie immunitywne]

Czynność jako podmiot:

Art. 730. Rozwiązanie umowy rachunku bankowego zawartej na czas nie oznaczony może nastąpić w każdym czasie wskutek wypowiedzenia przez którąkolwiek ze stron; (...).

[zdanie permissywne]

Art. 1100. (...) *No será, sin embargo, necesaria la **intimación** del acreedor para que la mora exista: 1º. Cuando la obligación o la ley lo declaren así expresamente.*

'**Wezwanie** dłużnika nie jest [dosł. 'nie będzie'] jednak konieczne, by zaistniała zwłoka: 1. jeżeli stwierdza to wyraźnie treść zobowiązania lub ustawa'.

[zdanie immunitywne]

Art. 1863 *Además de los requisitos exigidos en el artículo 1857, se necesita, para constituir el contrato de prenda, **que se ponga** en posesión de ésta al acreedor, o a un tercero de común acuerdo.*

'Oprócz wymogów przedstawionych w art. 1857 do ustanowienia zastawu konieczne jest **wyदानie** jej (tj. rzeczy) wierzycielowi albo osobie trzeciej [dosł. *'konieczne jest, **aby ustanowiono** w posiadaniu jej (tj. rzeczy) wierzyciela albo osobę trzecią], na którą strony się zgodziły'.

[zdanie obligatorywne]

Determinatum signifikatora jako podmiot:

Art. 289. § 1. *W braku odmiennej umowy **obowiązek** utrzymywania urządzeń potrzebnych do wykonywania służebności gruntowej obciąża właściciela nieruchomości władnącej.*

[zdanie obligatorywne]

Art. 385¹. § 4. ***Ciężar** dowodu, że postanowienie zostało uzgodnione indywidualnie, spoczywa na tym, kto się na to powołuje.*

[zdanie obligatorywne]

Art. 394. (...) *§ 3. W razie rozwiązania umowy zadatek powinien być zwrócony, a **obowiązek** zapłaty sumy dwukrotnie wyższej odpada.*

[zdanie immunitywne]

Art. 1645. ***La obligación** de pagar el laudemio corresponde al adquirente, salvo pacto en contrario.*

'**Obowiązek** zapłacenia laudemium⁸⁷ obciąża nabywcę [dosł. 'przypada nabywcy'], o ile nie uzgodniono inaczej'.

[zdanie obligatorywne]

---

⁸⁷ Laudemium – „opłata pobierana przy przechodzeniu na kogoś innego dóbr emfiteutycznych [posiadanych na zasadzie dzierżawy wieczystej – JN] a.[lbo] sprzedaży ich” (Arct 1929: 158).

Art. 1895. *Cuando se recibe alguna cosa que no había derecho a cobrar, y que por error ha sido indebidamente entregada, surge **la obligación** de restituirla.*
'Jeżeli ktoś otrzymał rzecz, której nie miał prawa przyjąć, a która została przekazana mu omyłkowo, powinien ją zwrócić [dosł. 'powstaje **obowiązek** zwrócenia jej']'.

[zdanie obligatywne]

Kauzator modalnościowy jako podmiot:

Art. 77. § 1. *Uzupelnienie lub zmiana umowy wymaga zachowania takiej formy, jaką ustawa lub strony przewidziały w celu jej zawarcia.*

[zdanie obligatywne]

Art. 1312. *La confirmación no necesita el concurso de aquel de los contratantes a quien no correspondiese ejercitar la acción de nulidad.*

'**Sprostowanie** [zapisu umowy] nie wymaga obecności tej ze stron, która nie może wystąpić o unieważnienie umowy'.

[zdanie immunitywne]

Agens kauzatora modalnościowego jako podmiot:

Art. 443. *Los menores y los incapacitados pueden adquirir la posesión de las cosas; pero necesitan de la asistencia de sus representantes legítimos para usar de los derechos que de la posesión nazcan a su favor.*

'**Małoletni i ubezwłasnowolnieni** mogą nabywać posiadanie rzeczy. Jednak do korzystania z praw, które wynikają na ich korzyść z posiadania, potrzebna jest im pomoc [dosł. 'potrzebują pomocy'] ich przedstawicieli ustawowych'.

[zdanie obligatywne; cecha występująca rzadko w C.c.]

Zdanie bezpodmiotowe:

Art. 355. § 2. *Należyta staranność dłużnika w zakresie prowadzonej przez niego działalności gospodarczej **określa się** przy uwzględnieniu zawodowego charakteru tej działalności.*

[zdanie obligatywne]

Art. 395. § 1. *Można zastrzec, że jednej lub obu stronom przysługiwać będzie w ciągu oznaczonego terminu prawo odstąpienia od umowy.*

[zdanie permissywne]

Art. 1267. (...) Para calificar la intimidación **debe atenderse** a la edad y a la condición de la persona.

‘Przy ocenie, czy miała miejsce groźba, **należy brać pod uwagę** wiek i stan osoby’.

[zdanie obligatorywne]

Art. 591. No se podrá plantar árboles cerca de una heredad ajena sino a la distancia autorizada por las ordenanzas o la costumbre del lugar (...).

‘**Nie można** [dosł. ***nie będzie się mogło**] **sadzić** drzew w pobliżu cudzego gruntu w odległości innej niż dopuszczona przez przepisy lub miejscowy zwyczaj (...)’.

[zdanie prohibitywne]

Disposiciones Transitorias 9. Cuando el tutor o curador hubiere comenzado ya a ejercer su cargo, **no se procederá** al nombramiento del Consejo hasta que lo solicite alguna de las personas que deban formar parte de él, o el mismo tutor o curador existente; (...).

Postanowienia przejściowe 9. ‘Jeżeli opiekun lub kurator zaczął wykonywać swoje obowiązki, Rady nie mianuje się [dosł. ***nie przystąpi się** do mianowania Rady’], dopóki nie wystąpi o to jedna z osób, które powinny do niej należeć, opiekun lub kurator; (...)’.

[zdanie prohibitywne]

Nieokreśloność:

Art. 597. Para imponer una servidumbre sobre un fundo indiviso se necesita **el consentimiento** de todos los copropietarios.

‘Do obciążenia służebnością gruntu stanowiącego współwłasność jest wymagana **zgoda**/wymaga się **zgody** wszystkich współwłaścicieli’.

[zdanie obligatorywne]

Art. 684. Cuando el testador exprese su voluntad en lengua que el Notario no conozca, **se requerirá** la presencia de un intérprete (...).

‘Jeżeli spadkodawca wyraża swoją wolę w języku nieznanym notariuszowi, **wymagana jest** obecność [dosł. ‘**wymagana będzie obecność/będzie się wymagać** obecności] tłumacza (...)’.

[zdanie obligatorywne]

W powyższych dwóch zdaniach nie można rozstrzygnąć, czy orzeczenia *se necesita* i *se requerirá* to czasowniki pasywne (w stronie zwrotno-biernej),

czy aktywne (w formie bezosobowej) (por. omówienie w podrozdziale 5.1.2.1.). Nie można więc orzec, czy *patiency*, odpowiednio *el consentimiento* 'zgoda' i *la presencia* 'obecność', są podmiotami, czy dopełnieniami bliższymi. Nie jest więc możliwe rozstrzygnięcie, czy zdania te mają podmiot. Z tego powodu względem tego wymiaru zdania te przyjmują cechę Nieokreśloność.

5.1.3. Wymiar 3. Sposób signifikacji modalności

Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania pod względem sposobu, w jaki jest w nich wyrażone, tj. signifikowane, znaczenie modalności deontycznej, czyli znaczenia deontyczne. Środki językowe służące do wyrażania modalności deontycznej – czyli jej signifikatory – są dość liczne i zróżnicowane. Jest również oczywiste, że istnieją różnice pomiędzy oboma badanymi tu językami. Z tego względu gdyby każdy konkretny signifikator (np. syntagma czasownikowa *tiene obligación de*, syntagma czasownikowa *tiene la obligación de* i inne syntagmy, czasownik właściwy *puede*, czasownik właściwy *debe* i inne czasowniki) umieścić w tym wymiarze jako odrębną cechę, wówczas wymiar ten zawierałby znaczną liczbę cech, a to wpłynęłoby negatywnie na przejrzystość opisu. Z tego względu wybrałam następujący sposób: jako cechy w tym wymiarze wyróżniam kategorie bardziej generalne, takie jak: syntagmy czasownikowo-rzeczownikowe (*tiene obligación de*, *tiene la obligación de* i inne), czasowniki właściwe (*puede*, *debe*) i inne, z których większość może występować z negacją. Bardziej szczegółowo zostaną one przedstawione poniżej, wraz z prezentacją wszystkich konkretnych signifikatorów reprezentujących daną cechę z tego wymiaru. Przedtem jednak zostaną omówione cechy, które będzie zawierał Wymiar 3. Są to cechy następujące:

{Kontekst bez negacji, Kontekst z negacją,
Czasownik właściwy aktywny bez negacji, Czasownik właściwy aktywny z negacją,
Czasownik właściwy pasywny bez negacji, Czasownik właściwy pasywny z negacją,
Czasownik niewłaściwy bez negacji, Czasownik niewłaściwy z negacją,
Przymiotnik bez negacji, Przymiotnik z negacją,
Rzeczownik bez negacji,

Syntagma czasownikowo-czasownikowa bez negacji,	Syntagma czasownikowo-czasownikowa z negacją,
Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji,	Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa z negacją,
Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa bez negacji,	Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa z negacją,
Syntagma rzeczownikowo-przymiotnikowa bez negacji,	
Syntagma ponaddwuskładnikowa}	

Przed omówieniem poszczególnych cech, należy poczynić uwagę odnoszącą się do nich wszystkich. Trzeba bowiem zaznaczyć, że w języku hiszpańskim negacja może mieć postać nie tylko partykuły *no* ‘nie’, lecz także zaimków *ninguno* ‘nikt’, *nadie* ‘ts.’ oraz wyrazu *tampoco* ‘też nie’, (według gramatyki hiszpańskiej należy on do kategorii „adverbio de inclusión”, tj. „przysłówka inkluzywnego”, RAE 2010: 763).

Należy także wstępnie omówić zagadnienie czasu orzeczenia zdania p.z.d. (dokładniejsze omówienie nastąpi w podrozdziale 5.1.4.). W analizowanych tekstach w obu językach wystąpiły zdania w czasach teraźniejszym i przyszłym. Zwłaszcza w języku hiszpańskim zdarza się często, że ten sam signifikator występuje w badanym korpusie zarówno w czasie teraźniejszym, jak i przyszłym, przy czym znaczenie pozostaje bez zmian. Z powodu ograniczeń przestrzennych w tym podrozdziale podaję tylko przykłady zdań w czasie teraźniejszym (wyjątkowo podaję przykłady w czasie przyszłym, jeżeli nie istnieje ich analogon w czasie teraźniejszym – towarzyszy temu odpowiednia adnotacja). Niektóre ich odpowiedniki w czasie przyszłym będą zezemplifikowane w podrozdziale 5.1.4. poświęconym Wymiarowi 4. Egzemplifikacja wszystkich odpowiedników w czasie przyszłym nie jest możliwa z racji ograniczeń przestrzennych. Możliwość wystąpienia danego signifikatora w czasie teraźniejszym lub przyszłym będzie jednak zaznaczona w tabelarycznym zestawieniu signifikatorów zamieszczonym w podrozdziale 7.1.1.1.

Pierwszą cechą, która tu omówię, jest Kontekst. O jego znaczeniu dla analizy zdań p.z.d. (w jego terminologii: „zdań znaczących normy”) pisze Kalinowski w następujący sposób:

Dawno już stwierdzono, że wypowiedzi znaczące normy przyjmują różne formy gramatyczne; istnieje co do tego powszechna zgodność poglądów (także obecnie). [...]. W związku z tym, że normy mogą być – i najczęściej są – znaczone przez wyrażenia mające strukturę zdań oznajmujących w czasie

teraźniejszym lub przyszłym, a nawet zdań rozkazujących, sama tylko forma gramatyczna nie jest wystarczającym kryterium odróżniania wypowiedzi normatywnej (deontycznej) od wypowiedzi zdaniowej nienormatywnej (niedeontycznej) [...]. Tak więc, często jedynie kontekst pozwala odgadnąć kategorię semantyczną, do której należy dane wyrażenie (Kalinowski 1993: 20-21, wyróżnienie moje – JN).

Kontekst należy rozumieć tu jako kontekst sytuacyjny, czyli w sensie

specyficznej sytuacji przestrzenno-czasowej, obejmującej mówiącego i słuchającego [lub szerzej: nadawcę i odbiorcę – JN], ich czynności w danym momencie oraz różne zewnętrzne przedmioty i wydarzenia. (...) Kontekst obejmuje także milczące przyjęcie przez mówiącego i słuchającego wszystkich istotnych w danym wypadku konwencji, sądów i presupozycji społeczności językowej, do której należą (Lyons 1975: 454)⁸⁸.

Wystąpienie danego zdania w kontekście tekstu normatywnego (ustawy), o którym członkowie społeczności językowej wiedzą, że zawiera on zdania wyznaczające normy, sprawia, że zdanie, które w innym kontekście nie przenosiłoby znaczenia deontycznego (byłoby na przykład zdaniem relacjonującym zaistnienie danej czynności), takie znaczenie przenosi. Chodzi tu przede wszystkim o zdania, dla których kontekst jest jedynym signifikatorem znaczenia deontycznego (forma zwana przez prawników „pozornie opisową”), np. *sąd ustanawia kuratora* (art. 42. § 1 k.c.). Kontekst wyróżniam zatem jako jedną z cech Wymiaru 3.

Kontekst dotyczy jednak tak naprawdę wszystkich zdań w k.c. i C.c., które przenoszą znaczenie modalności deontycznej, również tych, w których użyte są specjalne signifikatory, jak na przykład *powinien*, *ma obowiązek*, *debe* ‘powinien’ itp. Takiego współwystępowania cechy Kontekst z innymi signifikatorami nie będę uwzględniać podczas omawiania cech należących do Wymiaru 3. Innymi słowy, rezygnuję z każdorazowego podawania informacji, że każdemu signifikatorowi towarzyszy również Kontekst.

Zdań, w których signifikatorem jest Kontekst nie rozróżniam ze względu na to, czy czasownik w nich jest czasownikiem pasywnym (w stronie biernej), czy czasownikiem aktywnym (w stronie czynnej). Takie rozróżnienie będzie poczynione w Wymiarze 5, dotyczącym kategorii morfologicznej wyrazu oznaczającego czynność.

---

⁸⁸ W tym znaczeniu używa się także terminu „konsytuacja” (por. Polański 1999c).

Kolejne cechy należące do Wymiaru 3. to Czasowniki, dzielące się na Czasowniki właściwe i Czasowniki niewłaściwe. Podział ten, oparty na kryteriach fleksyjnych, przyjmuję za Salonim i Świdzińskim (1998). Czasowniki właściwe to „klasa leksemów nie odmieniających się przez przypadek, natomiast mających kategorię fleksyjną osoby” (1998: 103). Są to na przykład wyrazy *móc, musieć, robić*. Natomiast czasowniki niewłaściwe to „klasa leksemów odmiennych, lecz nie odmieniających się przez przypadek ani przez osobę” (1998: 103). Jest to klasa wewnątrznie niejednorodna (Nagórko 2007: 120). Należą tutaj: (i) wyrazy takie jak *trzeba, można, szkoda*, tj. odmieniające się przez czas i tryb; (ii) wyrazy typu *słysać, widać*; (iii) czasowniki takie jak *świtać, należeć*, występujące tylko w formie 3. osoby liczby pojedynczej rodzaju nijakiego (czym innym jest *należeć* odmienne przez wszystkie osoby). Nagórko umieszcza tu jeszcze (iv) wyrazy takie jak *powinien, radziśmy, gotówem*. Jednak, jak sama zaznacza, są to wyrazy „mające kategorię osoby” (2007: 120). Powinny być zatem zaliczane nie do czasowników niewłaściwych, a do właściwych. W mojej pracy wyraz *powinien* będę więc traktować jako czasownik właściwy (specjalnego rodzaju, ponieważ ma szczególne formy fleksyjne i nie posiada bezokolicznika). Należy jeszcze zaznaczyć, że czasowniki niewłaściwe występują tylko w stronie czynnej. W zestawie cech nie wprowadzam więc rozróżnienia na czasowniki niewłaściwe aktywne i pasywne.

Powyższe rozważania o czasownikach właściwych i niewłaściwych dotyczyły języka polskiego. Morfologia języka hiszpańskiego pozwala jednak zastosować ten podział także do niego. W świetle kryteriów proponowanych przez Saloniego i Świdzińskiego w hiszpańskim można wyróżnić czasowniki właściwe, np. *poder* ‘móc’, *deber* ‘mieć powinność’, *hacer* ‘robić’, i niewłaściwe, np. *hay que* ‘trzeba’, *(le) da por (hacer algo)* ‘zachciewa (mu) się (robić coś)’ (przykład ostatni oczywiście nie wystąpił w tekstach analizowanych kodeksów). Dzięki takiemu podziałowi możliwe będzie systematyczne porównywanie tekstów w obu językach.

Należy tu zaznaczyć, że czasownik pasywny w stronie biernej peryfrastycznej ma postać łącznika i imiesłowu biernego, np. *está obligado* ‘jest zobowiązany’ (takie wyrażenie jest traktowane jako jeden wyraz). Imiesłowy, wchodzące w skład form strony biernej peryfrastycznej, od przymiotnika odróżniam w sposób następujący: aby wyraz mógł zostać uznany za imiesłów, musi być tworzony od czasownika używanego we współczesnym języku. Ponieważ we współczesnej polszczyźnie nie jest używany czasownik *obowiązać* (nie podaje go ani Szymczak 1993 ani Dubisz

2006), wyraz *obowiązany* traktuję jako przymiotnik, w odróżnieniu od wyrazu *zobowiązany*, który, będąc tworzonym od czasownika *zobowiązać*, jest imiesłowem. Tak więc wyrażenie *jest zobowiązany* opisuję jako czasownik pasywny, a wyrażenie *jest obowiązany* – jako przymiotnik.

Wśród czasowników, zarówno właściwych, jak i niewłaściwych, niektórzy autorzy wyróżniają czasowniki modalne. W tym celu wykorzystują zwykle kryteria formalne. Tak więc na przykład Palmer pisze o języku angielskim: „There is no doubt that English has a set of modal verbs that can be formally defined” (1998: 33). Za to, jak zauważa, nie można, używając podobnych kryteriów, wyróżnić takiej klasy dla języka francuskiego („the modal verbs cannot be clearly established in French”, 1998: 33). Nie istnieją bowiem uniwersalne kryteria pozwalające mówić o czasownikach modalnych. Dla każdego języka należałoby znaleźć odrębne. Benešová ustaliła zespół kryteriów dla czasowników modalnych w języku czeskim, które mogą być również zastosowane do języka polskiego (1971: 97-118, za: Rytel 1982: 111)⁸⁹. Z kolei Gili Gaya (1989) hiszpańskie czasowniki modalne (*verbos modales*) wyróżnia na podstawie ich funkcji denotowania *modus*; nie stosuje więc kryteriów formalnych, choć podkreśla ich łączliwość z bezokolicznikiem. W rezultacie wśród czasowników modalnych wylicza o wiele większą grupę czasowników niż podaje się na przykład dla języka angielskiego. Należą do niej m.in. *intentar* ‘próbować, starać się’, *soler* ‘mieć zwyczaj’, *mandar* ‘kazać, polecać’, *temer* ‘bać się’ (Gili Gaya 1989: 118-119). Inne opracowania gramatyki hiszpańskiej w ogóle nie wyróżniają czasowników modalnych (np. Seco 1993, RAE 2010, choć ta ostatnia czasem posługuje się tym pojęciem bez uprzedniego objaśnienia go). W mojej pracy rezygnuję z wyróżniania czasowników modalnych, jakkolwiek pojmowanych. Wszystkie analizowane w niej jednostki, w tym czasowniki, które przenoszą znaczenie modalności deontycznej, są bowiem w jakiś sposób modalne.

---

⁸⁹ Według niej czasowniki modalne posiadają następujące cechy: ograniczenie rekcji do infinitiwu (brak możliwości zastąpienia infinitiwu zdaniem podrzędnym), brak możliwości rozwijania rzeczownikiem, nietworzenie imperatiwu, pozostawanie w strukturze zdania przy transformacji pasywnej, brak par aspektowych i nietworzenie substantivum verbale.

W swojej pracy Rytel wyróżnia również „predykatywy modalne”, które dzieli na: nieosobowe (*trzeba, można, wolno*) i osobowe (*powinien, winien, być zmuszonym*) (1982: 117). Podstawowe jej zdaniem kryterium, na podstawie którego wyróżnia właściwe czasowniki modalne, czyli „konieczność ich rozwinięcia przez infinitivus w dalszej strukturze zdania”, obowiązuje także przy nieosobowych predykatkach modalnych (s. 118).

Dłuższego omówienia wymaga tu signifikator Przymiotnik. Przymiotnikowi, występującemu w funkcji orzeczenia, w językach polskim i hiszpańskim towarzyszy jako łącznik słowo posiłkowe (pol. *jest* i hiszp. *es*). Signifikatorami takimi mogą być przymiotniki przenoszące znaczenie ‘taki, który może być (poddany czynności wyrażonej w jego temacie)’, czyli znaczenie permissywne, lub ‘taki, który musi być (poddany czynności wyrażonej w jego temacie)’, czyli znaczenie obligatywne. W języku hiszpańskim przymiotniki takie posiadają zazwyczaj sufiks *-ble* (przenoszący według gramatyk „znaczenie bierne i modalne”, RAE 2010: 146). W języku polskim są to sufiksy *-alny* i *-ny*. Analizując to zagadnienie, Puzynina (1976) mówi o przymiotnikach potencjalnych, np. *wykonalne* (*zadanie*), i przymiotnikach koniecznościowych, np. *płatny* (*wstęp, bilet*), *karalny* (*postępek*), które należą do szerszej kategorii zwanej przez nią przymiotnikami predyspozycyjnymi (Puzynina 1976: 263-264). Jak zaznacza Puzynina (która pisze tylko o języku polskim), przymiotniki koniecznościowe są rzadkie i „znaczenie to nigdy nie jest w języku polskim jedyne dla danego przymiotnika” (s. 264)⁹⁰.

Niektóre przymiotniki, jak na przykład *divisible* ‘podzielny’, mają w definicjach słownikowych tylko znaczenie permissywne, ‘taki, który może być...’, („Que se puede dividir” ‘[taki,] który można podzielić’, Maldonado González 2000: 639). Istnieją jednak i takie, dla których słowniki podają dwa znaczenia, np. przymiotnik *exigible* ‘wymagalny’ definiowany jest jako „Que se puede o se debe exigir” ‘[taki,] którego można lub trzeba żądać’ (Maldonado González 2000: 786). Mimo to w C.c. *exigible* zawsze występuje w kontekście wskazującym na znaczenie permissywne, nie obligatywne, jak na przykład w zdaniu poniżej:

---

⁹⁰ Ponieważ znaczenie sufiksów słowotwórczych nie jest regularne, nie każdy przymiotnik z sufiksem *-alny* będzie miał znaczenie potencjalne i należy na to zwracać uwagę w analizie. Na przykład przymiotnik *wymagalny* w zdaniu: Art. 761³ § 3. *Roszczenie o zapłatę prowizji staje się wymagalne z upływem ostatniego dnia miesiąca następującego po kwartale, w którym agent nabył prawo do prowizji* nie oznacza, że „roszczenia można wymagać”, gdyż roszczenie nie jest czymś, czego można wymagać (inaczej mówiąc: nie jest *patienssem* czynności wymaganej). Roszczenia można dochodzić, nie wymagać. „Roszczenie wymagalne” oznacza natomiast „roszczenie zaktualizowane”, w odróżnieniu od roszczenia jeszcze nie „zaktualizowanego” (por. Wolter i in. 1999: 134, przyp. 23).

Art. 1903. *La obligación que impone el artículo anterior es exigible, no sólo por los actos u omisiones propios, sino por los de aquellas personas de quienes se debe responder.*

‘Spełnienia zobowiązania, które wyznacza artykuł poprzedzający, **można żądać** [dosł. *‘Spełnienie zobowiązania nałożonego przez artykuł poprzedzający **jest wymagalne**’] nie tylko [wtedy, gdy zobowiązanie powstaje] w wyniku własnych działań i zaniedbań [dłużnika], lecz także osób, za które odpowiada’.

Przymiotnik *aplicable* w definicji słownikowej również posiada dwa znaczenia: „Que se puede o se debe aplicar” ‘[taki,] który można lub trzeba zastosować’ (Maldonado González 2000: 132). Jednak w zdaniu poniższym kontekst wskazuje na to, że znaczenie tego wyrazu jest obligatywne: ‘taki, który należy zastosować’⁹¹:

Art. 1799. *Lo dispuesto en el artículo anterior respecto del juego es aplicable a las apuestas.*

‘Przepis artykułu poprzedzającego dotyczący gier **stosuje się** [dosł. ‘**jest stosowalny**’] do zakładów’.

Tak więc przymiotniki *exigible* i *aplicable* mają po dwa znaczenia słownikowe, z których w tekście C.c. występuje w przypadku każdego z nich inne.

W tekście k.c. również, choć w mniejszym stopniu niż w C.c., występują jako signifikatory przymiotniki koniecznościowe i potencjalne. Są to, na przykład, przymiotniki *dopuszczalny* i *plátny*. Przykład użycia pierwszego z nich zawarty jest w poniższym zdaniu:

Art. 74. (...) § 2. *Jednakże mimo niezachowania formy pisemnej przewidzianej dla celów dowodowych, dowód ze świadków lub dowód z przesłuchania stron jest dopuszczalny, jeżeli obie strony wyrażą na to zgodę, (...).*

Słownikowa definicja wyrazu *dopuszczalny* podaje właściwie dwa znaczenia: „mogący być dozwolonym, dopuszczonym (w jakiejś sytuacji)” i „możliwy” (Szymczak 1993: I, 431), z których w mojej analizie przyjmuję pierwsze („możliwy” nie przenosi bowiem znaczenia bierności). Zdanie to można sparafrazować jako: *można dopuścić dowód ze świadków* etc.

---

⁹¹ Słownik hiszpańsko-polski tłumaczy *aplicable* jako ‘dający się zastosować’ (Wawrzukowicz, Hiszpański 1982: 70), a *exigible* jako ‘wymagany’ (s. 366).

Z kolei przymiotnik *plaatny* przenosi znaczenie obligatywne: „taki, za który należy zapłacić, który jest do zapłacenia” (Szymczak 1993: II, 697). Dlatego poniższe zdanie przenosi znaczenie Obligatywności:

Art. 699. *Jeżeli termin płatności czynszu nie jest w umowie oznaczony, czynsz jest płatny z dołu w terminie zwyczajowo przyjętym, a w braku takiego zwyczaju – półrocznie z dołu.*

Wyraz *czynsz* oznacza w tym zdaniu *patiensa*, a *plaatny* – czynność deontyczną.

Niektóre z przymiotników tego rodzaju mogą w obu językach być poprzedzane prefiksami negującymi. W języku hiszpańskim są to prefiksy *im-*, *in-*, *ir-*, *il-*, a w języku polskim – prefiks *nie-*. Znaczenie przenoszone przez przymiotniki zawierające ten prefiks jest najczęściej Prohibitywne. Na przykład *niedopuszczalny* to „taki, którego nie należy dopuszczać”, *indivisible* „Que no puede ser dividido” (Maldonado González 2000: 998) ‘taki, którego nie można [po]dzielić’. Inne, o wiele rzadsze, przenoszą znaczenie Immunitywności, jak na przykład *nieplaatny* „taki, za który nie trzeba płacić” (Dubisz 2006). Negacja przymiotnika może mieć postać prefiksu, lecz także partykuły (pol. *nie* i hiszp. *no*) poprzedzającej łącznik. Na przykład przymiotnik w funkcji orzeczenia *jest niedopuszczalny* jest synonimiczny z *nie jest dopuszczalny*, a *es indivisible* ‘jest niepodzielny’ jest synonimiczny z *no es divisible* ‘nie jest podzielny’.

Mówiąc o tego rodzaju przymiotnikach należy już w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że oprócz tego, że są signifikatorami modalności, nazywają one także samą czynność⁹². Aby to zobrazować, należy analizę przenieść na poziom morfów. W przykładowym przymiotniku *es indivisible* ‘jest niepodzielny’ wykładnikiem modalności (Prohibitywności) są morfy *es in-* *ble* ‘jest nie-ny’, natomiast sama czynność jest wyrażana przez morf *-divis-* ‘-podziel-’. W mojej pracy rezygnuję z tak głęboko sięgającej analizy, gdyż wpłynęłaby ona negatywnie na przejrzystość opisu.

Kolejnym sposobem signifikowania znaczenia modalności deontycznej są różnego rodzaju Syntagmy. Wyróżniam Syntagmy czasownikowo-czasownikowe, Syntagmy czasownikowo-rzeczownikowe, Syntagmy rzeczownikowo-czasownikowe i Syntagmy rzeczownikowo-przymiotnikowe. Pierwszy człon nazwy syntagmy odnosi się do *determinatum* syntagmy (wyrazu określanego), a drugi – do jej *determinansa*

---

⁹² Powracam do tego zagadnienia w podrozdziale 5.1.5.

(wyrazu określającego). Tak więc na przykład syntagma czasownikowo-rzeczownikowa to taka, w której *determinatum* jest czasownikiem, a *determinans* – rzeczownikiem; z kolei syntagma czasownikowo-czasownikowa to taka, w której *determinatum* i *determinans* są czasownikami (*determinans* jest wówczas bezokolicznikiem). Syntagmy mogą wystąpić bez negacji lub z negacją⁹³. Przykładem Syntagmy rzeczownikowo-czasownikowej bez negacji jest *ciężar (...) spoczywa na*. Wyrażenie *tiene derecho* ‘ma prawo’ jest syntagmą czasownikowo-rzeczownikową bez negacji. Natomiast wyrażenie *nie może nastąpić* jest przykładem Syntagmy czasownikowo-czasownikowej z negacją. Ilekroć mowa jest o syntagmach z negacją, członem negowanym jest zawsze czasownik osobowy.

Oprócz powyżej omówionych syntagm signifikatorami znaczeń deontycznych mogą być także syntagmy zawierające więcej niż dwa wyrazy. W badanych tekstach wystąpił jeden przykład takiego signifikatora: *podrá tener lugar* ‘będzie mogło nastąpić’, dosł. ‘będzie-mogło mieć miejsce’. Jest to syntagma czasownikowo-czasownikowo-rzeczownikowa. Dla przejrzystości opisu w Wymiarze 3. umieszczam cechę Syntagma ponaddwuskładnikowa, tzn. nie uwzględniam, jakie części mowy są jej składnikami. Cechę tę należy przyporządkowywać wszystkim zdaniom, w którym signifikatorem jest syntagma złożona z ponad dwu składników.

Przechodzę obecnie do przedstawienia zdań, które wykazują poszczególne cechy względem Wymiaru 3. Będzie przy tym również uwzględniane, jakie cechy dane zdanie przybiera względem Wymiarów 1. i 2. – aby w miarę możliwości pokazać, które cechy z Wymiaru 3. są łączliwe z cechami Wymiaru 1., czyli jakie znaczenia deontyczne może wyrażać dany signifikator, i z Wymiaru 2⁹⁴. Cechy, które zdanie ilustrujące dany signifikator przyjmuje względem tych dwóch wymiarów, podane są w nawiasie. Zamierzone jest przedstawienie wszystkich możliwych kombinacji cech z Wymiarów 1., 2. i 3., jakie wystąpiły w zdaniach korpusu.

W miarę możliwości zdania egzemplifikujące wystąpienie poszczególnych signifikatorów mają ilustrować także zróżnicowanie ze względu na wyraz oznaczający czynność deontyczną. Podaję więc osobne przykłady dla zdań, w których czynność deontyczna jest wyrażona

---

⁹³ W tekstach k.c. i C.c. nie wystąpiły signifikatory modalności w postaci Syntagmy rzeczownikowo-czasownikowej z negacją, z tego powodu nie wprowadzam takiej cechy do wymiaru.

⁹⁴ Tabele zawarte w podrozdziale 7.1.1.1. ilustrują z kolei, za pomocą jakiego signifikatora może być wyrażane dane znaczenie deontyczne.

rzeczownikiem odczasownikowym, i osobne dla tych, w których czynność wyrażona jest bezokolicznikiem. Uwzględniam także, czy w hiszpańskich zdaniach w stronie peryfrastycznej słowem posiłkowym jest *ser*, *estar* czy *quedar*.

Brak przykładu z danego kodeksu oznacza, że nie wystąpiło w nim zdanie wykazujące daną kombinację cech.

5.1.3.1. Kontekst

Kontekst bez negacji

Kontekst bez negacji (Obligatywność / Agens jako podmiot):

*Art. 42. § 1. Jeżeli osoba prawna nie może prowadzić swoich spraw z braku powołanych do tego organów, **sąd ustanawia dla niej kuratora.***

*Art. 1124. (...) **El Tribunal decretará la resolución que se reclame, a no haber causas justificadas que le autoricen para señalar plazo.***

*'(...) **Sąd nakaze unieważnienie**, o które się wnosi, o ile nie będzie uzasadnionych względów pozwalających mu wyznaczyć termin'.*

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Kontekst bez negacji (Obligatywność / Patiens jako podmiot):

*Art. 1020. **Spadkobierca, który spadek odrzucił, zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku.***

*Art. 290. (...) § 3. Jeżeli wskutek podziału nieruchomości władnącej albo nieruchomości obciążonej sposób wykonywania służebności wymaga zmiany, **sposób ten w braku porozumienia stron będzie ustalony przez sąd.***

*Art. 394. § 2. W razie wykonania umowy **zadatek ulega zaliczeniu** na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, **zadatek ulega zwrotowi.***

*Art. 764¹. § 4. **Przepisy § 1-3 mają zastosowanie** do umowy zawartej na czas oznaczony, a przekształconej z mocy art. 764 w umowę zawartą na czas nieoznaczony.*

Art. 453. Los gastos necesarios se abonan a todo poseedor; (...).

'Nakłady konieczne **zwraca się** [dosł. 'są zwracane'] każdemu z posiadaczy; (...).'

Art. 195. Por la declaración de fallecimiento cesa la situación de ausencia legal, pero mientras dicha declaración no se produzca, se presume que el ausente ha vivido hasta el momento en que deba reputársele fallecido, (...).

'Z chwilą uznania za zmarłą, osoba przestaje być uważana za zaginioną. Jednak zanim ono nastąpi, **domniemywa się, że pozostaje przy życiu do momentu, w którym należy uznać ją za zmarłą, (...)**'⁹⁵.

Art. 336. Tienen también la consideración de cosas muebles las rentas o pensiones, sean vitalicias o hereditarias (...).

'Jako rzeczy ruchome traktuje się także renty [dosł. ~*'Traktowanie jako rzeczy ruchome **mają także renty** (...)], zarówno dożywotnie, jak dziedziczne, (...).'

Art. 10. (...) 6. *A las obligaciones derivadas del contrato de trabajo, en defecto de sometimiento expreso de las partes y sin perjuicio de lo dispuesto en el apartado 1 del artículo 8., les será de aplicación la ley del lugar donde se presten los servicios.*

'(...) Do zobowiązań wynikających z umowy o pracę, w przypadku braku odpowiedniego oświadczenia przez strony, **stosuje się** [dosł. ~*'będzie w stosowaniu'] **prawo miejsca**, w którym świadczy się usługi, z zachowaniem postanowień ustępu 1 artykułu 8'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Art. 1286. Las palabras que puedan tener distintas acepciones serán entendidas en aquella que sea más conforme a la naturaleza y objeto del contrato.

'**Słowa**, które mogą mieć różne znaczenia, **należy rozumieć** [dosł. 'będą rozumiane'] zgodnie z charakterem i celem umowy.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

---

⁹⁵ Podmiotem w tym zdaniu hiszpańskim jest zdanie podrzędne podmiotowe. W przekładzie polskim odpowiada mu zdanie podrzędne dopełnieniowe (por. podrozdział 5.1.2.1.).

Kontekst bez negacji (Obligatywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 236. § 1. **Oddanie** gruntu Skarbu Państwa lub gruntu należącego do jednostek samorządu terytorialnego bądź ich związków w użytkowanie wieczyste **następuje** na okres dziewięćdziesięciu dziewięciu lat.*

*Art. 4. 1. **Procederá la aplicación** analógica de las normas cuando éstas no contemplen un supuesto específico, pero regulen otro semejante (...).*

‘Normy stosuje się analogicznie [dosł. ‘**Nastąpi stosowanie** analogiczne norm’], jeżeli normy nie regulują danej sytuacji, regulując jednak sytuację podobną (...)’.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym; kombinacja cech występująca rzadko w C.c.]

*Art. 553. (...) Si fuere necesario ocupar para ello terrenos de propiedad particular, **precederá** la correspondiente **indemnización**.*

‘(...) Jeśli jest w tym celu konieczne zajęcie prywatnej własności, **poprzedzi** [je] odpowiednie **odszkodowanie**’.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym; kombinacja cech występująca rzadko w C.c.]

Kontekst bez negacji (Obligatywność / Zdanie bezpodmiotowe):

*Art. 410. § 1. **Przepisy** artykułów poprzedzających **stosuje się** w szczególności do świadczenia nienależnego.*

*Art. 1109. (...) En los negocios comerciales **se estará** a lo que dispone el Código de Comercio.*

‘(...) W stosunkach handlowych **stosuje się** przepisy [dosł. ~*‘**będzie się** przy przepisach’] Kodeksu handlowego’.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Kontekst bez negacji (Permisywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 875. (...) **La elección será del** heredero, quien cumplirá con dar una cosa que no sea de la calidad inferior ni de la superior.*

‘(...) **Wybór** [rzeczy – JN] **należy** [dosł. ‘**będzie należał**’] do spadkobiercy, który powinien świadczyć rzecz niebędącą jakością gorszej ani lepszej’.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Kontekst z negacją

Kontekst z negacją (Prohibitywność / Agens jako podmiot):

Art. 665. (...) *el Notario designará dos facultativos que previamente le reconozcan y **no lo autorizará** sino cuando éstos respondan de su capacidad.*

'(...) **notariusz** wyznacza dwóch lekarzy do zbadania jej [osoby ubezwłasnowolnionej – JN] i zatwierdza testament dopiero po ich wypowiedzeniu się [dosł. '**nie zatwierdzi** testamentu, dopóki nie wypowiedzą się'] co do jej zdolności [do sporządzania testamentu]'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Kontekst z negacją (Prohibitywność / Patiens jako podmiot):

Art. 66¹. § 4. *Przepisy § 1-3 **nie mają zastosowania** do zawierania umów za pomocą poczty elektronicznej albo podobnych środków indywidualnego porozumiewania się na odległość.*

Art. 1768. *El permiso **no se presume**, debiendo probarse su existencia.*
'Zezwolenia się **nie domniemywa**. Należy dowieść jego istnienia'.

Art. 12. (...) 3. *En ningún caso **tendrá aplicación la ley extranjera** cuando resulte contraria al orden público.*

'W żadnym wypadku **nie ma** [dosł. **nie będzie mieć**] **zastosowania prawo zagraniczne**, jeżeli jest sprzeczne z porządkiem publicznym'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Art. 1056. (...) *No será de aplicación a la partición así realizada **lo dispuesto** en el artículo 843 y en el párrafo primero del artículo 844.*

'(...) Do podziału dokonanego w ten sposób nie stosuje się przepisów [dosł. ~*'nie będą w stosowaniu przepisy'] artykułu 843 i ustępu pierwszego artykułu 844'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Kontekst z negacją (Prohibytywność / Czynność jako podmiot):

Art. 945. No tendrá lugar el llamamiento a que se refiere el artículo anterior si el cónyuge estuviera separado judicialmente o de hecho.

'**Powołanie do spadku**, o którym mowa w artykule poprzedzającym, **nie może mieć miejsca** [dosł. '**nie będzie miało miejsca**'], jeżeli małżonek był w separacji prawnej lub faktycznej'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Art. 1200. La compensación no procederá cuando alguna de las deudas proviniera de depósito o de las obligaciones del depositario o comodatario.

'**Potrącenie nie następuje** [dosł. '**nie nastąpi**'], jeżeli któraś z wierzytelności wynika z przechowania lub zobowiązań przechowawcy lub biorącego do używania'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Kontekst z negacją (Prohibytywność / Zdanie Bezpodmiotowe):

Art. 587. Preceptos del presente capítulo no se aplican a la venta a plazos, si el comprador adquirió el bien en el ámbito de actividad de su empresa.

Disposiciones Transitorias. 9. Cuando el tutor o curador hubiere comenzado ya a ejercer su cargo, no se procederá al nombramiento del Consejo hasta que lo solicite alguna de las personas que deban formar parte de él, o el mismo tutor o curador existente; (...).

Postanowienia przejściowe 9. 'Jeżeli opiekun lub kurator zaczął wykonywać swoje obowiązki, Rady nie mianuje się [dosł. *'**nie przystąpi się** do mianowania Rady'], dopóki nie wystąpi o to jedna z osób, które powinny do niej należeć, opiekun lub kurator; (...)'

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Art. 1160. (...) si el pago hubiere consistido en una cantidad de dinero o cosa fungible, no habrá repetición contra el acreedor que la hubiese gastado o consumido de buena fe.

'(...) jeżeli zapłatę stanowiła suma pieniędzy lub rzecz zamienna, **nie można żądać zwrotu** [dosł. '**nie będzie żądania zwrotu**'] od wierzyciela, który wydał lub zużył ją w dobrej wierze'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Kontekst z negacją (Immunitywność / Agens jako podmiot):

*Art. 1150. (...) Los deudores que hubiesen estado dispuestos a cumplir los suyos, **no contribuirán** a la indemnización con más cantidad que la porción correspondiente del precio de la cosa (...).*

'(...) **Dłużnicy**, którzy byli gotowi spełnić swoje [zobowiązania], nie są obowiązani uczestniczyć [dosł. '**nie będą uczestniczyć**'] w zwrocie kosztów sumą wyższą niż odpowiednia część ceny rzeczy (...)'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Kontekst z negacją (Immunitywność / Patiens jako podmiot):

*Art. 1042. No se traerán a colación, sino cuando el padre lo disponga o perjudiquen a la legítima, **los gastos** que éste hubiere hecho para dar a sus hijos una carrera profesional o artística; (...).*

'Nakładów, które poczynił rodzic w celu zapewnienia dzieciom wykształcenia zawodowego lub artystycznego, **nie dołącza się** [dosł. '**Nakłady (...) nie będą dołączone**'] **do masy spadkowej** – chyba że rozporządził tak rodzic lub szkodzą one zachowkowi; (...)'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Kontekst z negacją (Immunitywność / Czynność jako podmiot):

Artículo 1036. La colación no tendrá lugar entre los herederos forzosos si el donante así lo hubiese dispuesto expresamente o si el donatario repudiare la herencia (...).

'**Spadkobiercy konieczni nie mają obowiązku dołączać dóbr** otrzymanych od spadkodawcy do masy spadkowej [dosł. '**nie będzie miało miejsca dołączenie dóbr** otrzymanych od spadkodawcy do masy spadkowej wśród spadkobierców koniecznych'], jeśli tak postanowił darczyńca lub jeśli obdarowany odrzucił spadek (...)'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

5.1.3.2. Czasownik właściwy

Czasownik właściwy aktywny bez negacji

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Obligatywność / Agens jako podmiot):

*Art. 261. Jeżeli osoba trzecia dochodzi przeciwko użytkownikowi roszczeń dotyczących własności rzeczy, użytkownik **powinien** niezwłocznie zawiadomić o tym właściciela.*

*Art. 786. Przez przyjęcie przesyłki i listu przewozowego odbiorca **zobowiązuje się** do zapłaty oznaczonych w liście przewozowym należności przewoźnika.*

[Czasownik *zobowiązuje się* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

*Art. 1578. El arrendatario saliente **debe** permitir al entrante el uso del local y demás medios necesarios para las labores preparatorias del año siguiente (...).*
'Ustępujący dzierżawca **powinien** umożliwić następnemu używanie lokalu i innych środków niezbędnych do prac przygotowawczych do następnego roku (...).'

*Art. 579. (...) Para usar el medianero de este derecho **ha de** obtener previamente el consentimiento de los demás interesados en la medianería (...)*
'(...) Aby sąsiad współposiadający mur mógł korzystać z tego prawa, **powinien** uprzednio uzyskać zgodę pozostałych zainteresowanych (...).'

*Art. 535. (...) Si el predio sirviente se divide entre dos o más, la servidumbre no se modifica y cada uno de ellos **tiene que** tolerarla en la parte que le corresponda.*

'(...) Jeżeli nieruchomości obciążona zostaje podzielona między kilka osób, służebność nie ulega zmianie i każda z nich **ma obowiązek** ją znosić [dosł. '**musi** ją znosić'] w tej mierze, jaka jej przypada'.

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Obligatywność / Patiens jako podmiot):

*Art. 385. § 2. Wzorzec umowy **powinien** być sformułowany jednoznacznie i w sposób zrozumiały.*

Art. 1666. *La sociedad **debe** (...) establecerse en interés común de los socios.*
'Spółka (...) **powinna** być ustanowiona we wspólnym interesie wspólników.'

Art. 1838. *El fiador que paga por el deudor **debe** ser indemnizado por éste.*
'Poręczyciel, który płaci dług za dłużnika, powinien otrzymać od niego zwrot [tego, co zapłacił] [dosł. ~'**powinien** zostać przez niego wynagrodzonym']'.

Art. 688. (...) *Para que sea válido este testamento **deberá** estar escrito todo él y firmado por el testador, con expresión del año, mes y día en que se otorgue.*
'(...) Żeby ten testament był ważny, **powinien** [w oryginale czas przyszły] być w całości spisany i podpisany przez spadkodawcę z zaznaczeniem roku, miesiąca i dnia, w którym był sporządzony'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Art. 795. *La condición puramente potestativa impuesta al heredero o legatario **ha de ser cumplida por éstos, una vez enterados de ella, después de la muerte del testador.***
'Warunek potestatywny nałożony na spadkobiercę lub zapisobiercę **powinien** zostać spełniony po przyjęciu go przez niego do wiadomości, po śmierci spadkodawcy'.

Art. 709. (...) *1. El testamento **ha de estar firmado por el testador.** (...)*
'(...) Testament **powinien** być podpisany przez spadkodawcę'. (...)

Art. 633. *Para que sea válida la donación de cosa inmueble **ha de hacerse en escritura pública** (...).*
'Aby darowizna nieruchomości była ważna, **powinna** zostać dokonana w formie aktu notarialnego (...)'

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Obligatywność / Czynność jako podmiot):

Art. 1750. (...) *En caso de duda, **incumbe** la prueba al comodatario.*
'(...) W przypadku wątpliwym, dowód **ciąży** na biorącym [do używania]'

Art. 434. *La buena fe se presume siempre, y al que afirma la mala fe de un poseedor **corresponde** la prueba.*
'Domniemywa się zawsze dobrą wiarę, a na tym, kto twierdzi, że posiadacz był w złej wierze, spoczywa obowiązek udowodnienia tego [dosł. ~'temu, kto twierdzi (...), **przypada** udowodnienie']'.

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Obligatywność / Kauzator modalnościowy jako podmiot):

*Art. 470. Ważne złożenie do depozytu sądowego ma takie same skutki jak spełnienie świadczenia i **zobowiązuje** wierzyciela do zwrotu dłużnikowi kosztów złożenia.*

*Art. 77. § 1. Uzupelnienie lub zmiana umowy **wymaga** zachowania takiej formy, jaką ustawa lub strony przewidziały w celu jej zawarcia.*

*Art. 1295 La rescisión **obliga** a la devolución de las cosas que fueron objeto del contrato con sus frutos, y del precio con sus intereses; (...)*

'Rozwiązanie [umowy] **zobowiązuje** do zwrotu rzeczy będących jej przedmiotami wraz z ich pożytkami oraz ceny z odsetkami; (...).'

*Art. 632. La donación de cosa mueble podrá hacerse verbalmente o por escrito. La verbal **requiere** la entrega simultánea de la cosa donada.*

'Darowiznę rzeczy ruchomej można uczynić ustnie lub na piśmie. [Darowizna] ustna **wymaga** jednoczesnego przekazania rzeczy darowanej'.

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Obligatywność / Agens Kauzatora modalnościowego jako podmiot):

*Art. 443. Los menores y los incapacitados pueden adquirir la posesión de las cosas; pero **necesitan** de la asistencia de sus representantes legítimos para usar de los derechos que de la posesión nazcan a su favor.*

'Małoletni i ubezwłasnowolnieni mogą nabywać posiadanie rzeczy. Jednak do korzystania z praw, które wynikają na ich korzyść z posiadania, potrzebna jest im pomoc [dosł. '**potrzebują** pomocy'] ich przedstawicieli ustawowych'.

[Czasownik *necesita* jest rzadko występującym signifikatorem w takiej kombinacji cech]

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Obligatywność / Zdanie Bezosobowe):

*Art. 1267. (...) Para calificar la intimidación **debe** atenderse a la edad y a la condición de la persona.*

'Przy ocenie, czy miała miejsce groźba, **należy** brać pod uwagę wiek i stan osoby'.

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Prohibytywność / Kauzator modalnościowy jako podmiot):

*Art. 504. Zajęcie wierzytelności przez osobę trzecią **wyłącza** umorzenie tej wierzytelności przez potrącenie tylko wtedy, gdy (...).*

*Art. 597. (...) Pero la concesión hecha por uno de los copropietarios separadamente de los otros **obliga** al concedente y a sus sucesores (...) a no impedir el ejercicio del derecho concedido.*

‘(...) Jednak pozwolenie udzielone przez jednego ze współwłaścicieli niezależnie od innych **zobowiązuje** dającego pozwolenie i jego następców (...) do nieprzeszkadzania w wykonywaniu prawa, na które wyrażono pozwolenie’.

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Permisywność / Agens jako podmiot):

*Art. 943. Spadkodawca **może** w każdej chwili odwołać zarówno cały testament, jak i jego poszczególne postanowienia.*

*Art. 1142 El deudor **puede** pagar la deuda a cualquiera de los acreedores solidarios (...).*

‘Wierzyciel **może** spłacić dług któremukolwiek z wierzycieli solidarnych (...)’.

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Permisywność / Patiens jako podmiot):

*Art. 66². § 1. W stosunkach między przedsiębiorcami oferta **może** być odwołana przed zawarciem umowy, (...).*

*Art. 1300. Los contratos en que concurran los requisitos que expresa el artículo 1261 **pueden** ser anulados, aunque (...).*

‘Umowy, co do których spełnione są wymogi wyrażone w artykule 1261, **mogą** być unieważnione, nawet jeśli (...)’.

*Art. 1203. Las obligaciones **pueden** modificarse: 1°. Variando su objeto o sus condiciones principales.*

‘Zobowiązania **mogą** być modyfikowane: 1. poprzez zmianę ich przedmiotu lub głównych postanowień’.

Art. 1056. (...) *podrá ser también de aplicación cualquier otro medio de extinción de las obligaciones.*

'(...) można również zastosować [dosł. ~*'będzie mógł być również w zastosowaniu'] jakikolwiek inny sposób umorzenia zobowiązań'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Permisywność / Kauzator modalnościowy jako podmiot):

Art. 323. *La emancipación habilita al menor para regir su persona y bienes como si fuera mayor, (...).*

'Uznanie za pełnoletniego **uprawnia** małoletniego do decydowania o swojej osobie i swoim majątku tak, jakby był pełnoletni, (...)'

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Permisywność / Zdanie Bezosobowe):

Art. 1813. *Se puede transigir sobre la acción civil proveniente de un delito; (...).*

'**Można** zawierać ugodę co do roszczenia cywilnego powstałego wskutek przestępstwa; (...)

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Immunitywność / Agens jako podmiot):

Art. 477. § 2. *Jednakże gdy wskutek zwłoki dłużnika świadczenie utraciło dla wierzyciela całkowicie lub w przeważającym stopniu znaczenie, wierzyciel może świadczenia nie przyjąć i żądać naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.*

[Czasownik *może* jest rzadko stosowanym signifikatorem Immunitywności]

Art. 1801. (...) *La Autoridad judicial puede, sin embargo, no estimar la demanda cuando la cantidad que se cruzó en el juego o en la apuesta sea excesiva, (...).*

'(...) Sąd **może** jednak nie rozważyć skargi, jeżeli suma postawiona w grze lub zakładzie jest nadmierna (...)'

[Czasownik *puede* jest rzadko stosowanym signifikatorem Immunitywności]

Czasownik właściwy aktywny bez negacji (Immunitywność / Patiens jako podmiot):

*Art. 808. § 1. (...) Ubezpieczony **może** nie być imiennie wskazany w umowie, chyba że jest to konieczne do określenia przedmiotu ubezpieczenia.*

Czasownik właściwy aktywny z negacją

Czasownik właściwy aktywny z negacją (Prohibitywność / Agens jako podmiot):

*Art. 667. § 1. Bez zgody wynajmującego najemca **nie może** czynić w rzeczy najętej zmian sprzecznych z umową lub z przeznaczeniem rzeczy.*

*Art. 1557. El arrendador **no puede** variar la forma de la cosa arrendada.*
'Najemca **nie może** czynić zmian w formie rzeczy najętej'.

Art. 1259. Ninguno puede contratar a nombre de otro sin estar por éste autorizado o sin que tenga por la ley su representación legal.

'Nikommu nie wolno [dosł. '**nikt nie może**'] zawierać umów w imieniu innej osoby, jeżeli nie został przez nią do tego upoważniony lub jeżeli nie jest jego przedstawicielem ustawowym z mocy prawa'.

Czasownik właściwy aktywny z negacją (Prohibitywność / Patiens jako podmiot):

*Art. 449. Roszczenia przewidziane w art. 444-448 **nie mogą** być zbyte, chyba że są już wymagalne i że zostały uznane na piśmie albo przyznane prawomocnym orzeczeniem.*

*Art. 1209. La subrogación de un tercero en los derechos del acreedor **no puede** presumirse fuera de los casos expresamente mencionados en este Código.*

'**Nie można** domniemywać wstąpienia [dosł. *'Wstąpienie... **nie może** być domniemywane'] osoby trzeciej w prawa wierzyciela poza wypadkami jasno określonymi w niniejszym Kodeksie'.

Art. 1690. (...) *La designación de pérdidas y ganancias no puede ser encomendada a uno de los socios.*

'(...) Wyznaczenia strat i zysków nie można powierzyć [dosł. 'Wyznaczenie ... **nie może** zostać powierzone'] jednemu ze współników'.

Art. 1283. *Cualquiera que sea la generalidad de los términos de un contrato, no deberán entenderse comprendidos en él cosas distintas y casos diferentes de aquellos sobre que los interesados se propusieron contratar.*

'Bez względu na stopień ogólności terminów użytych w umowie nie należy rozumieć, że zawiera ona [dosł. '**nie powinny** być rozumiane jako zawarte w niej'] rzeczy i sytuacje inne niż te, co do których zainteresowane strony zamierzyły się umówić'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Czasownik właściwy aktywny z negacją (Prohibytywność / Zdanie bezosobowe):

Art. 582. *No se puede abrir ventanas con vistas rectas, ni balcones u otros voladizos semejantes, sobre la finca del vecino, si no hay dos metros de distancia entre la pared en que se construyan y dicha propiedad.*

'**Nie można** [dosł. *'**nie może się**'] umieszczać okien z widokiem na wprost, ani balkonów i innych podobnych występow nad gruntem sąsiada, jeśli odległość między ścianą, w której się je umieszcza, a gruntem nie ma [co najmniej] dwóch metrów'.

Czasownik właściwy aktywny z negacją (Immunitywność / Agens jako podmiot):

Art. 527. (...) *Si [el usuario o el que tuviere derecho de habitación – JN] sólo percibiera parte de los frutos o habitara parte de la casa, no deberá contribuir con nada, siempre que (...).*

"(...) Jeżeli [mający prawo używania lub zamieszkania w cudzym budynku] pobiera tylko część pożytków albo zamieszkuje tylko część budynku, nie ma obowiązku [w oryginale: '**nie powinien**' w czasie przyszłym] partycypować [w kosztach], pod warunkiem że (...).

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Czasownik właściwy aktywny z negacją (Immunitywność / Patiens jako podmiot):

Art. 1045. *No han de traerse a colación y partición las mismas cosas donadas, sino su valor al tiempo en que se evalúen los bienes hereditarios.*

‘Nie trzeba dołączać do masy spadkowej samych rzeczy darowanych [dosł.: ‘**Nie muszą** zostać włączone do masy spadkowej rzeczy darowane...’], lecz ich wartość w momencie wyceny dóbr spadkowych’.

Art. 14. (...) 5. (...) 2. (...) *Ambas declaraciones se harán constar en el Registro Civil y no necesitan ser reiteradas.*

‘(...) Oba oświadczenia wpisuje się do Rejestru Cywilnego i nie ma potrzeby ich powtarzania [dosł. ‘**nie potrzebują** być powtarzane’]’.

Czasownik właściwy aktywny z negacją (Immunitywność / Kauzator modalnościowy jako podmiot):

Art. 1312. *La confirmación no necesita el concurso de aquel de los contratantes a quien no correspondiese ejercitar la acción de nulidad.*

‘**Sprostowanie** [zapisu umowy] nie wymaga obecności tej ze stron, która nie może wystąpić o unieważnienie umowy’.

Czasownik właściwy pasywny bez negacji

Czasownik właściwy pasywny bez negacji (Obligatywność / Agens jako podmiot):

Art. 809. § 1. *Ubezpieczyciel **zobowiązany jest** potwierdzić zawarcie umowy dokumentem ubezpieczenia.*

[Czasownik *jest zobowiązany* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Art. 865. § 1. *Każdy wspólnik **jest** uprawniony i **zobowiązany** do prowadzenia spraw spółki.*

[Czasownik *jest zobowiązany* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Art. 1555. *El arrendatario **está obligado**: 1. A pagar el precio del arrendamiento en los términos convenidos. (...)*

‘Wynajmujący **jest obowiązany**: 1. uiszczać czynsz w ustalonych terminach. (...)’.

*Art. 1461. El vendedor **está obligado** a la entrega y saneamiento de la cosa objeto de la venta.*

'Sprzedający **jest obowiązany** do wydania rzeczy będącej przedmiotem sprzedaży i do rękojmi za nią'.

*Art. 1718. El mandatario **queda obligado** por la aceptación a cumplir el mandato, (...).*

'Przez przyjęcie [zlecenia] zleceniobiorca zobowiązuje się [dosł. '**zostaje obowiązany**'] do wykonania go (...)'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

*Art. 859. Cuando el testador grave con un legado a uno de los herederos, él sólo **quedará obligado** a su cumplimiento.*

'Jeżeli spadkodawca obciąży zapisem jednego ze spadkobierców, on jako jedyny obowiązany jest [dosł. '**obowiązany będzie**'] do jego wykonania'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

*Art. 811. El ascendiente que heredare de su descendiente bienes que éste hubiese adquirido por título lucrativo de otro ascendiente, o de un hermano, **se halla obligado** a reservar los que hubiere adquirido por ministerio de la ley en favor de los parientes que (...).*

'Wstępny, który dziedziczy po swoim zstępnym rzeczy nabyte przez niego nieodpłatnie od innego wstępnego lub rodzeństwa, jest obowiązany [dosł. *'**znajduje się obowiązany**'] zachować rzeczy, które nabył z mocy prawa, dla krewnych, którzy (...)'.
[Czasownik *se halla obligado* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Czasownik właściwy pasywny bez negacji (Obligatywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 647. § 2. Do zawarcia przez wykonawcę umowy o roboty budowlane z podwykonawcą **jest wymagana** zgoda inwestora.*

Czasownik właściwy pasywny bez negacji (Prohibitywność / Agens jako podmiot):

*Art. 663. **Están incapacitados** para testar: 1. Los menores de catorce años de uno y otro sexo.*

'Do rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci są niezdolne [dosł. ~'**są uczynione niezdolnymi**']: 1. osoby mające poniżej czternastu lat, bez względu na płeć'.

Czasownik właściwy pasywny bez negacji (Permisywność / Agens jako podmiot):

*Art. 617. Kontraktujący **jest uprawniony** do nadzoru i kontroli nad wykonywaniem umowy kontraktacji przez producenta.*

*Art. 866. W braku odmiennej umowy lub uchwały wspólników każdy wspólnik **jest umocowany** do reprezentowania spółki w takich granicach, w jakich jest uprawniony do prowadzenia jej spraw.*

[Czasownik *jest umocowany* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Czasownik właściwy pasywny bez negacji / Immunitywność / Agens jako podmiot

*Art. 963. Cuando el marido hubiere reconocido en documento público o privado la certeza de la preñez de su esposa, **estará ésta dispensada** de dar el aviso que previene el artículo 959 (...).*

‘Jeżeli mąż w dokumencie urzędowym lub prywatnym uznał ciążę swojej małżonki, jest ona zwolniona [dosł. ‘**będzie** ona **zwolniona**’] z obowiązku złożenia oświadczenia przewidzianego w artykule 959, (...)’.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym; czasownik *estará dispensada* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

*Art. 1900. (...) En este caso, justificada por el demandante la entrega, **queda relevado** de toda otra prueba.*

‘(...) W tym wypadku, po dowiedzeniu przez powoda wydania [rzeczy], **jest on zwolniony** od [obowiązku] wszelkich innych dowodów’.

[Czasownik *queda relevado* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Czasownik właściwy pasywny z negacją

Czasownik właściwy pasywny z negacją (Immunitywność / Agens jako podmiot):

*Art. 458. El que obtenga la posesión **no está obligado** a abonar mejoras que hayan dejado de existir al adquirir la cosa.*

‘Kto obejmuje posiadanie, **nie jest obowiązany** do zwrotu za ulepszenia, które przestają istnieć w momencie nabycia rzeczy’.

Art. 1023. (...) 1. *El heredero **no queda obligado** a pagar las deudas y demás cargas de la herencia sino hasta donde alcancen los bienes de la misma.*

'Spadkobierca **nie jest obowiązany** do zapłaty długów i innych obciążeń wynikających ze spadku, które przekraczałyby jego wartość'.

Art. 508. (...) *En ninguno de los dos casos **quedaría obligado** el propietario al reembolso.*

'W żadnym z obu wypadków właściciel **nie jest obowiązany** [dosł. 'nie będzie obowiązany'] do zwrotu kosztów'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Czasownik właściwy pasywny z negacją (Immunitywność / Czynność jako podmiot):

Art. 688². (...) *Zgoda wynajmującego **nie jest wymagana** co do osoby, względem której najemca jest obciążony obowiązkiem alimentacyjnym.*

5.1.3.3. Czasownik niewłaściwy

Czasownik niewłaściwy bez negacji

Czasownik niewłaściwy bez negacji (Obligatywność / Zdanie bezpodmiotowe):

Art. 70¹ § 2. *W ogłoszeniu aukcji albo przetargu **należy** określić czas, miejsce, przedmiot oraz warunki aukcji albo przetargu albo wskazać sposób udostępnienia tych warunków.*

Czasownik niewłaściwy bez negacji (Permisywność / Zdanie bezpodmiotowe):

Art. 395. § 1. ***Można** zastrzec, że jednej lub obu stronom przysługiwać będzie w ciągu oznaczonego terminu prawo odstąpienia od umowy. Prawo to wykonywa się przez oświadczenie złożone drugiej stronie.*

*Art. 182. § 1. (...) Właścicielowi **wolno** w pościgu za rojem wejść na cudzy grunt, powinien jednak naprawić wynikłą stąd szkodę.*

Czasownik niewłaściwy z negacją

Czasownik niewłaściwy z negacją (Prohibytywność / Zdanie bezosobowe):

*Art. 944. § 2. Testamentu **nie można** sporządzić ani odwołać przez przedstawiciela.*

*Art. 839. Przechowawcy **nie wolno** używać rzeczy bez zgody składającego, chyba że jest to konieczne do jej zachowania w stanie nie pogorszonym.*

5.1.3.4. Przymiotnik

Przymiotnik bez negacji

Przymiotnik bez negacji (Obligatywność / Agens jako podmiot):

*Art. 415. Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, **obowiązany jest** do jej naprawienia.*

*Art. 1101. **Quedan sujetos** a la indemnización de los daños y perjuicios causados los que en el cumplimiento de sus obligaciones incurrieren en dolo, negligencia o morosidad (...).*

'Są obowiązani do [zapłaty] odszkodowania [dosł. ***są podlegli** odszkodowaniu'] za wyrządzone szkody ci, którzy podczas spełniania swoich zobowiązań dopuścili się podstęp, niedbalstwa lub zwłoki (...)'.

[Przymiotnik *queda sujeto* jest rzadko stosowanym znacznikiem]

*Art. 963. Cuando el marido hubiere reconocido en documento público o privado la certeza de la preñez de su esposa, estará ésta dispensada de dar el aviso que previene el artículo 959 pero **quedarà sujeta** a cumplir lo dispuesto en el 961.*

'Jeżeli mąż w dokumencie urzędowym lub prywatnym uznał ciążę swojej małżonki, jest ona zwolniona z obowiązku złożenia oświadczenia

przewidzianego w artykule 959, ma jednak obowiązek zastosować się [dosł. ***jest podległa** zastosowaniu się'] do przepisów artykułu 961'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym; Przymiotnik *quedará sujeto* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Przymiotnik bez negacji (Obligatywność / Patiens jako podmiot):

*Art. 699. Jeżeli termin płatności czynszu nie jest w umowie oznaczony, czynsz **jest płatny** z dołu w terminie zwyczajowo przyjętym, a w braku takiego zwyczaju – półrocznie z dołu.*

*Art. 1799. Lo dispuesto en el artículo anterior respecto del juego **es aplicable** a las apuestas.*

'Przepis artykułu poprzedzającego dotyczący gier **stosuje się** [dosł. '**jest stosowalny**'] do zakładów'.

Przymiotnik bez negacji (Obligatywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 517. (...) Do przeniesienia własności dokumentu **potrzebne jest** jego wydanie.*

*Art. 831. § 1°. W razie zawarcia umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek do wykonywania uprawnień, o których mowa w paragrafie poprzedzającym, **konieczna jest** uprzednia zgoda ubezpieczonego; (...).*

*Art. 716. (...) En todos los casos de este artículo **será siempre necesaria** la presencia de dos testigos idóneos.*

'(...) We wszystkich wypadkach przewidzianych w tym artykule konieczna jest [dosł. '**konieczna będzie**'] obecność dwóch świadków'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

*Art. 1204. Para que una obligación quede extinguida por otra que la sustituya, **es preciso** que así se declare terminantemente, o (...).*

'Aby zobowiązanie zostało umorzone przez inne, zastępujące je, należy to jasno i wyraźnie oświadczyć [dosł. '**jest konieczne**, aby było to jasno i wyraźnie oświadczone] albo (...)'.
'

Art. 1875. (...), *es indispensable, para que la hipoteca quede válidamente constituida, que el documento en que se constituya sea inscrito en el Registro de la propiedad.*

‘(...) w celu ważnego ustanowienia hipoteki dokument, w którym jest ustanawiana, powinien być wpisany [dosł. ‘**jest nieodzowne**, aby dokument (...) był wpisany’] do Rejestru Własności’.

Przymiotnik bez negacji (Prohibytywność / Agens jako podmiot):

Art. 721. § 1. *Jeżeli w toku negocjacji strona udostępniła informacje z zastrzeżeniem poufności, druga strona **jest obowiązana** do nieujawniania i nieprzekazywania ich innym osobom oraz do niewykorzystywania tych informacji dla własnych celów, chyba że strony uzgodniły inaczej.*

Przymiotnik bez negacji (Permisywność / Agens jako podmiot):

Art. 890. *El legatario de dos legados, de los que uno fuere oneroso, no podrá renunciar éste y aceptar el otro. Si los dos son onerosos o gratuitos, **es libre** para aceptarlos todos o repudiar el que quiera.*

‘Zapisobiorca, na rzecz którego uczyniono dwa zapisy, z których jeden go również obciąża, nie może odrzucić tego, który go obciąża, i przyjąć drugiego. Jeżeli oba zapisy obciążają go lub nie obciążają go, może [dosł. *‘**jest wolny**, aby’] przyjąć oba lub odrzucić ten, który zechce’.

[Przymiotnik *es libre* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Przymiotnik bez negacji (Permisywność / Patiens jako podmiot):

Art. 74. (...) § 2. *Jednakże mimo niezachowania formy pisemnej przewidzianej dla celów dowodowych, dowód ze świadków lub dowód z przesłuchania stron **jest dopuszczalny**, jeżeli obie strony wyrażą na to zgodę, (...).*

Art. 1112. *Todos los derechos adquiridos en virtud de una obligación **son transmisibles** con sujeción a las leyes, si no se hubiese pactado lo contrario.*

‘Wszelkie prawa nabyte na mocy zobowiązania można przenieść [dosł. *‘**są przenoszalne**] z uwzględnieniem przepisów prawa, o ile nie uzgodniono inaczej’.

Art. 1936. *Son susceptibles de prescripción todas las cosas que están en el comercio de los hombres.*

‘Zasiedzeniu podlegają [dosł. *‘**są podległe** zasiedzeniu’] wszystkie rzeczy będące w obrocie między ludźmi’.

Przymiotnik z negacją

Przymiotnik z negacją (Prohibytywność / Patiens jako podmiot):

*Art. 595. § 1. Prawo odkupu jest **niezbywalne i niepodzielne**.*

*Art. 484. § 1. (...) Żądanie odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonej kary **nie jest dopuszczalne**, chyba że strony inaczej postanowiły.*

*Art. 535. Las servidumbres **son indivisibles**.*

*'Służebności **są niepodzielne**'.*

*Art. 1636. (...) Esta disposición **no es aplicable** a las enajenaciones forzosas por causa de utilidad pública.*

*'(...) Przepisu tego nie stosuje się [dosł. 'Przepis ten **nie jest stosowalny**'] do wyłączenia w interesie publicznym'.*

*Art. 396. (...) Las partes en copropiedad **no son** en ningún caso **susceptibles** de división y sólo podrán ser enajenadas, gravadas o embargadas juntamente con (...).*

*'(...) Części współwłasności w żadnym wypadku nie podlegają [dosł. '**nie są podległe**'] podziałowi i mogą być zbyte, obciążone lub zajęte tylko razem z (...)'*

Przymiotnik z negacją (Immunitywność / Agens jako podmiot):

*Art. 224. § 1. Samoistny posiadacz w dobrej wierze **nie jest obowiązany** do wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy i nie jest odpowiedzialny ani za jej zużycie, ani za jej pogorszenie lub utratę (...).*

Przymiotnik z negacją (Immunitywność / Patiens jako podmiot):

*Art. 1041. **No estarán sujetos** a colación los gastos de alimentos, educación, curación de enfermedades, (...).*

*'Nie podlegają [dosł. *'**Nie będą podległe**'] dołączeniu do masy spadkowej nakłady na utrzymanie, edukację, leczenie chorób, (...)'*

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

*Art. 454. Los gastos de puro lujo o mero recreo **no son abonables** al poseedor de buena fe; (...).*

'Posiadaczowi w dobrej wierze nie zwraca się nakładów związanych [dosł. *'**nie są zwracalne** nakłady związane'] jedynie z luksusem lub rozrywką (...).'

Przymiotnik z negacją (Immunitywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 1640. (...) En este caso **no será necesario** el aviso previo que exige el artículo 1637.*

'W tym przypadku nie jest konieczne [dosł. '**nie będzie konieczne**'] wcześniejsze zawiadomienie wymagane w artykule 1637'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

5.1.3.5. Rzeczownik

Rzeczownik bez negacji

Rzeczownik bez negacji (Obligatywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 1857. **Son requisitos** esenciales de los contratos de prenda e hipoteca: 1. Que se constituya para asegurar el cumplimiento de una obligación principal.*

'Zasadniczymi **wymogami** umów zastawu i hipoteki **są** [wymogi następujące] 1. by [zastaw lub hipotekę] ustanawiać w celu zabezpieczenia spełnienia zobowiązania głównego'. 2 (...).

*Art. 867. Cuando el testador legare una cosa empeñada o hipotecada para la seguridad de alguna deuda exigible, el pago de ésta **quedará a cargo** del heredero.*

'Jeżeli spadkodawca zapisuje rzecz obciążoną zastawem albo hipoteką w celu zabezpieczenia wymagalnego długu, obowiązek zapłaty za nią spoczywa na [dosł. ~'zapłata za nią **pozostanie ciężarem**'] spadkobiercy'.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

5.1.3.6. Syntagma czasownikowo-czasownikowa

Syntagma czasownikowo-czasownikowa bez negacji

Syntagma czasownikowo-czasownikowa bez negacji (Obligatywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 363. § 1. Naprawienie szkody **powinno nastąpić**, według wyboru poszkodowanego, bądź przez przywrócenie stanu poprzedniego, bądź przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej.*

Syntagma czasownikowo-czasownikowa bez negacji / Permisywność / Czynność jako podmiot:

*Art. 730. Rozwiązanie umowy rachunku bankowego zawartej na czas nie oznaczony **może nastąpić** w każdym czasie wskutek wypowiedzenia przez którąkolwiek ze stron (...).*

Syntagma czasownikowo-czasownikowa z negacją

Syntagma czasownikowo-czasownikowa z negacją (Prohibytywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 29. (...) § 2. Uznanie za zmarłego **nie może nastąpić** przed końcem roku kalendarzowego, w którym zaginiony ukończyłby lat dwadzieścia trzy.*

5.1.3.7. Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji (Obligatywność / Agens jako podmiot):

*Art. 697. Dzierżawca **ma obowiązek** dokonywania napraw niezbędnych do zachowania przedmiotu dzierżawy w stanie nie pogorszonym.*

Art. 897. Jeżeli po wykonaniu darowizny darczyńca popadnie w niedostatek, obdarowany **ma obowiązek**, w granicach istniejącego jeszcze wzbogacenia, dostarczać darczyńcy środków, których (...).

Art. 1558. Si durante el arrendamiento es necesario hacer alguna reparación urgente en la cosa arrendada que no pueda diferirse hasta la conclusión del arriendo, **tiene** el arrendatario **obligación** de tolerar la obra, aunque (...).

‘Jeżeli podczas najmu konieczna jest pilna naprawa rzeczy najmowanej, której nie można odłożyć do zakończenia najmu, wynajmujący **ma obowiązek** pozwolić na roboty, nawet jeśli (...)’.

Art. 356. El que percibe los frutos **tiene la obligación** de abonar los gastos hechos por un tercero para su producción, recolección y conservación.

‘Kto pobiera pożytki, **ma obowiązek** zwrócić nakłady dokonane przez osobą trzecią na ich wytworzenie, zebranie i przechowanie’.

Art 1. (...) 7. Los Jueces y Tribunales **tienen el deber** inexcusable de resolver en todo caso los asuntos de que conozcan, ateniéndose al sistema de fuentes establecido.

‘Sędziowie i sądy **mają** niezbywalny **obowiązek** każdorazowego orzekania w sprawach, które rozpoznają, przestrzegając przy tym ustalonego systemu źródeł’.

Art. 899. El albacea que acepta este cargo **se constituye en la obligación** de desempeñarlo; (...).

‘Wykonawca testamentu, zgadzając się na tę funkcję, zobowiązuje się do [dosł. ‘**ustanawia się w obowiązku**’] jej wykonania; (...)’.

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji (Obligatywność / Patiens jako podmiot):

Art. 446. Todo poseedor **tiene derecho** a ser respetado en su posesión; (...).

‘Każdy posiadacz ma prawo do tego, by szanowano stan jego posiadania’.
[dosł. *‘**ma prawo** być szanowanym w swoim posiadaniu’]⁹⁶.

---

⁹⁶ Na temat tego zdania obligatywnego z wykładnikiem *tiene derecho* z czasownikiem w stronie biernej por. podrozdział 4.8.

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji (Prohibytywność / Agens jako podmiot):

*Art. 1002. Los herederos que hayan sustraído u ocultado algunos efectos de la herencia, **pierden la facultad** de renunciarla, (...).*

'Spadkobiercy, którzy przywłaszczyli sobie lub ukryli przedmioty należące do spadku, **tracą uprawnienie** do odrzucenia go (...)'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

*Art. 1129. Perderá el deudor todo **derecho** a utilizar el plazo: 1º. Cuando, (...)*
'Dłużnik **traci** [dosł. 'utraci'] wszelkie **prawo** do wykorzystania terminu: 1. Jeżeli (...)'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

*Art. 1134. El deudor **perderá el derecho** de elección cuando de las prestaciones a que alternativamente estuviese obligado, sólo una fuere realizable.*

'Dłużnik **traci** [dosł. 'utraci'] **prawo** wyboru, jeżeli spośród świadczeń, do których był zobowiązany przemiennie, wykonalne było tylko jedno'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji (Prohibytywność / Kauzator modalnościowy jako podmiot):

*Art. 623. (...), **niedopełnienie tego obowiązku z winy producenta wyłącza** **możliwość** powoływania się na te okoliczności.*

*Art. 856. La reconciliación posterior del ofensor y del ofendido **priva a éste del derecho** de desheredar, y deja sin efecto la desheredación ya hecha.*

'Późniejsze pogodzenie się krzywdziciela i pokrzywdzonego **pozbawia** tego drugiego **prawa** do wydziedziczenia i unieważnia wydziedziczenie już dokonane'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji (Permisywność / Agens jako podmiot):

*Art. 859. **Jeżeli rzecz narażona jest na zepsucie, a nie można czekać na zarządzenie składającego, przedsiębiorca składowy ma prawo, a gdy wymaga tego interes składającego – także obowiązek, sprzedać rzecz z zachowaniem należytej staranności.***

[Syntagma *ma* **prawo** jest rzadko stosowanym signifikatorem Permisywności]

Art. 812. § 4. *Jeżeli umowa ubezpieczenia jest zawarta na okres dłuższy niż sześć miesięcy ubezpieczający **ma prawo** odstąpienia od umowy ubezpieczenia, w terminie 30 dni, a w przypadku gdy ubezpieczający jest przedsiębiorcą w terminie 7 dni, od dnia zawarcia umowy.*

[Syntagma *ma prawo* jest rzadko stosowanym signifikatorem
Permisywności]

Art. 384. *Todo propietario **tiene derecho** a deslindar su propiedad, con citación de los dueños de los predios colindantes.*

‘Każdy właściciel **ma prawo** rozgraniczyć swoją własność, zawiadamiając o tym właścicieli gruntów sąsiadujących’.

Art. 428. *El autor de una obra literaria, científica o artística, **tiene el derecho de explotarla y disponer de ella a su voluntad.***

‘Autor dzieła literackiego, naukowego lub artystycznego **ma prawo** wykorzystywać je i rozporządzać nim zgodnie ze swoją wolą’.

Art. 1706. (...) *En este caso el renunciante no se libra para con sus socios, y éstos **tienen facultad** para excluirle de la sociedad.*

‘W takim wypadku rezygnujący nie zwalnia się [od zobowiązań] wobec swoich wspólników, a ci **mają prawo** wyłączyć go ze spółki’.

[Syntagma *tiene facultad* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Art. 416. *Todo dueño de un predio **tiene la facultad** de construir dentro de su propiedad depósitos para conservar las aguas pluviales, con tal que (...).*

‘Każdy właściciel gruntu **ma prawo** budować na swojej działce zbiorniki do przechowywania wody deszczowej, pod warunkiem, że (...)’.

[Syntagma *tiene la facultad* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Art. 831. (...) *En tal caso, el cónyuge que no sea pariente en línea recta del favorecido **tendrá poderes**, en cuanto a los bienes afectos a esas facultades, para actuar por cuenta de los descendientes comunes en los actos (...).*

‘(...) W takim wypadku małżonek niebędący krewnym w linii prostej osoby mającej pierwszeństwo jest uprawniony [dosł. ‘**będzie miał uprawnienia**’] – w zakresie rzeczy, których dotyczą te prawa – do występowania w imieniu wspólnych zstępnych przy czynnościach (...)’.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym; syntagma *tendrá poderes* jest
rzadko stosowanym signifikatorem]

Art. 1007. *Cuando fueren varios los herederos llamados a la herencia, podrán los unos aceptarla y los otros repudiarla. De igual libertad gozará cada uno de los herederos para aceptarla pura y simplemente o a beneficio de inventario.*

‘Jeżeli do spadku powołano kilku spadkobierców, część z nich może go przyjąć, a część odrzucić. Każdy spadkobierca ma takie samo prawo [dosł. ‘**będzie korzystał z** takiej samej **swobody**’] przyjęcia go w sposób prosty lub z dobrodziejstwem inwentarza’.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym;
syntagma *gozará de libertad* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji (Permisywność /
Kauzator modalnościowy jako podmiot):

Art. 1587. *La despedida de los criados, menestrales, artesanos y demás trabajadores asalariados a que se refieren los artículos anteriores, da derecho para desposeerles de la herramienta y edificios que ocuparen por razón de su cargo.*

‘Zwolnienie z pracy służby, robotników, rzemieślników i innych pracowników otrzymujących wynagrodzenie, o których mowa w powyższych artykułach, upoważnia [dosł. ‘**daje prawo**’] do odebrania im narzędzi i budynków, które zajmowali z racji swoich obowiązków’.

[Syntagma *da derecho* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji (Immunitywność /
Agens jako podmiot):

Art. 973. *Jeżeli osoba, na której rzecz został uczyniony zapis, nie chce lub nie może być zapisobiercą, obciążony zapisem zostaje zwolniony od obowiązku jego wykonania, powinien jednak w braku odmiennej woli spadkodawcy wykonać dalsze zapisy.*

[Syntagma *zostaje zwolniony od obowiązku* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Art. 1899. *Queda exento de la obligación de restituir el que, creyendo de buena fe que se hacía el pago por cuenta de (...).*

‘**Od obowiązku** zwrotu jest [dosł. ‘**zostaje**] **zwolniony** ten, kto sądząc w dobrej wierze, że zapłaty dokonuje się z tytułu (...)’.

[Syntagma *queda exento de la obligación* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

S. czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji (Immunitywność / Patiens jako podmiot):

Artículo 452. (...) *el poseedor de buena fe que por cualquier motivo no quiera aceptar esta concesión, **perderá el derecho** a ser indemnizado de otro modo.*

‘(...) posiadacz w dobrej wierze, który z jakiegokolwiek powodu nie chce skorzystać z tego zezwolenia, traci prawo do wynagrodzenia [dosł. ‘**utraci prawo** do bycia wynagrodzonym’] w inny sposób’,⁹⁷

[brak analogonu w czasie teraźniejszym;
syntagma *perderá el derecho* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa z negacją

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa z negacją (Prohibitywność / Agens jako podmiot):

Art. 1742. (...) *en cuyo caso los herederos de éste **no tienen derecho** a continuar en el uso de la cosa prestada.*

‘(...) i w tym przypadku jego spadkobiercy **nie mają prawa** kontynuować używania użyczonej rzeczy’.

Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa z negacją (Immunitywność / Agens jako podmiot):

Art. 662. § 3. *Jeżeli rzecz najęta uległa zniszczeniu z powodu okoliczności, za które wynajmujący odpowiedzialności nie ponosi, wynajmujący **nie ma obowiązku** przywrócenia stanu poprzedniego.*

Art. 259. *Właściciel **nie ma obowiązku** czynić nakładów na rzecz obciążoną użytkowaniem. Jeżeli takie nakłady poczynił, może od użytkownika żądać ich zwrotu według przepisów o prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia.*

Art. 472. (...) *En los precedentes casos, el usufructuario, al comenzar el usufructo, **no tiene obligación** de abonar al propietario ninguno de los gastos hechos; (...).*

‘W wyżej omówionych wypadkach użytkownik rozpoczynający użytkowanie **nie ma obowiązku** zwracania właścicielowi poniesionych nakładów; (...)’.

---

⁹⁷ Na temat tego zdania immunitywnego z wykładnikiem *perderá el derecho* z czasownikiem w stronie biernej por. podrozdział 4.8.

5.1.3.8. Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa

Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa bez negacji

Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa bez negacji (Obligatywność / Determinatum signifikatora jako podmiot):

*Art. 289. § 1. W braku odmiennej umowy **obowiązek** utrzymywania urządzeń potrzebnych do wykonywania służebności gruntowej **obciąża** właściciela nieruchomości władnącej.*

*Art. 385¹. § 4. **Ciężar** dowodu, że postanowienie zostało uzgodnione indywidualnie, **spoczywa** na tym, kto się na to powołuje.*

*Art. 1645. **La obligación** de pagar el laudemio **corresponde** al adquirente, salvo pacto en contrario.*

'**Obowiązek** zapłacenia laudemium obciąża nabywcę [dosł. '**przypada** nabywcy'], o ile nie uzgodniono inaczej'.

*Art. 1895. Cuando se recibe alguna cosa que no había derecho a cobrar, y que por error ha sido indebidamente entregada, **surge la obligación** de restituirla. 'Jeżeli ktoś otrzymał rzecz, której nie miał prawa przyjąć, a która została przekazana mu omyłkowo, powinien ją zwrócić [dosł. '**powstaje obowiązek** zwrócenia jej']'.*

Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa bez negacji (Permisywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 365. § 1. Jeżeli dłużnik jest zobowiązany w ten sposób, że wykonanie zobowiązania może nastąpić przez spełnienie jednego z kilku świadczeń (zobowiązanie przemienne), **wybór** świadczenia **należy do** dłużnika, chyba że (...).*

*Art. 1132. **La elección** **corresponde** al deudor, a menos que expresamente se hubiese concedido al acreedor.*

'**Wybór** **należy** do dłużnika, chyba że wyraźnie pozostawiono go wierzycielowi'.

Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa bez negacji (Immunitywność / Determinatum signifikatora jako podmiot):

Art. 394. (...) § 3. *W razie rozwiązania umowy zadatek powinien być zwrócony, a **obowiązek** zapłaty sumy dwukrotnie wyższej **odpada**.*

[Syntagma *obowiązek odpada* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Art. 970. *Cesará la **obligación** de reservar cuando los hijos de un matrimonio, mayores de edad, que tengan derecho a los bienes, renuncien expresamente a él (...).*

'**Obowiązek** zachowania [dla zstępnych z pierwszego małżeństwa rzeczy nabytych od zmarłego małżonka – JN] **odpada** [dosł. 'ustanie'], jeśli dorosłe dzieci z jednego małżeństwa, które mają prawo do majątku, zrezygnują z niego (...)'.
[brak analogonu w czasie teraźniejszym;

syntagma *la obligación cesará* jest rzadko stosowanym signifikatorem]

Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa z negacją

Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa z negacją (Prohibitywność / Determinatum signifikatora jako podmiot):

Art. 664. § 3. *Roszczenie o obniżenie czynszu z powodu wad rzeczy najętej, jak również **uprawnienie** do niezwłocznego wypowiedzenia najmu **nie przysługuje** najemcy, jeżeli w chwili zawarcia umowy wiedział o wadach.*

5.1.3.9. Syntagma rzeczownikowo-przymiotnikowa

Syntagma rzeczownikowo-przymiotnikowa bez negacji

Syntagma rzeczownikowo-przymiotnikowa bez negacji (Permisywność / Determinatum signifikatora jako podmiot):

Art. 1932. (...) *Queda siempre **a salvo** a las personas impedidas de administrar sus bienes **el derecho** para reclamar contra sus representantes legítimos, cuya negligencia hubiese sido causa de la prescripción.*

'(...) Osobom niemogącym swobodnie zarządzać swoim majątkiem zawsze przysługuje prawo [dosł. ~*'pozostaje zabezpieczone prawo'] pozywania swoich przedstawicieli ustawowych, których zaniedbanie było przyczyną zasiedzenia'.

5.1.3.10. Syntagma ponaddwuskładnikowa

Syntagma ponaddwuskładnikowa bez negacji

Syntagma ponaddwuskładnikowa bez negacji (Permisywność / Czynność jako podmiot):

*Art. 848. La desheredación sólo **podrá tener lugar** por alguna de las causas que expresamente señala la ley.*

‘Wydziedziczenie może nastąpić [dosł. **‘będzie mogło mieć miejsce’**] wyłącznie z przyczyn wyraźnie przewidzianych przez prawo’.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

5.1.3.11. Nieokreśloność

Nieokreśloność

Nieokreśloność (Obligatywność / Nieokreśloność):

*Art. 597 Para imponer una servidumbre sobre un fundo indiviso **se necesita** el consentimiento de todos los copropietarios.*

‘Do obciążenia służebnością gruntu stanowiącego współwłasność **jest wymagana** zgoda/**wymaga się** zgody wszystkich współwłaścicieli’.

*Art. 1940 Para la prescripción ordinaria del dominio y demás derechos reales **se necesita** poseer las cosas con buena fe y justo título por el tiempo determinado en la ley.*

‘Do nabycia własności i innych praw rzeczowych przez zasiedzenie zwyczajne **wymagane** jest posiadanie rzeczy [lub ***wymaga się** posiadać rzecz] w dobrej wierze i z tytułem słusznym przez czas określony prawem’.

*Art. 684. Cuando el testador exprese su voluntad en lengua que el Notario no conozca, **se requerirá** la presencia de un intérprete (...).*

‘Jeżeli spadkodawca wyraża swoją wolę w języku nieznanym notariuszowi, **wymagana jest** obecność [dosł. **‘wymagana będzie** obecność/**będzie się wymagać** obecności] tłumacza (...)’.

[brak analogonu w czasie teraźniejszym]

Nie można rozstrzygnąć, czy orzeczenia powyższych trzech zdań to czasowniki w stronie zwrotno-biernej, czy w formie bezosobowej (por. omówienie w podrozdziale 5.1.2.1.). Nie można więc orzec, czy ich orzeczeniami są czasowniki pasywne, czy aktywne. Z tego powodu zdania te względem tego wymiaru są nieokreślone.

5.1.4. Wymiar 4. Czas orzeczenia

W badanym korpusie tekstów zdania p.z.d. występują w czasach teraźniejszym i przyszłym (o zdaniach hiszpańskich z czasownikami w czasie przeszłym w trybie *subjuntivo* przenoszącymi znaczenie uprzedniości była mowa w podrozdziale 4.6.). W poprzednim podrozdziale, omawiając signifikatory modalności deontycznej, podawałam przykłady zdań tylko w czasie teraźniejszym; wyjątkowo w czasie przyszłym podawałam przykłady tych signifikatorów, które w badanych tekstach nie miały analogonu w czasie teraźniejszym. W niniejszym podrozdziale przedstawię i omówię przykłady signifikatorów występujących w czasie przyszłym. Pełne zestawienie signifikatorów, z informacją, w jakim czasie występują, zostanie podane w tabelach w podrozdziale 7.1.1.1.

W tym miejscu uwagę poświęcę zagadnieniu formy gramatycznej czasu przyszłego. Jej użycie jest szczególnie częste w C.c.⁹⁸, natomiast w k.c. przeważają zdania w czasie teraźniejszym. Jeśli chodzi o znaczenie form przyszłych, należy zauważyć, że:

Z abstrakcyjnego charakteru normy prawnej wynika jej permanentność. Niezależnie od tego, czy ustawodawca używa czasu teraźniejszego czy przyszłego, to zawsze chodzi o walor ponadczasowy. (...) W normach prawnych nie spotyka się całego systemu czasów gramatycznych danego języka, bowiem są one podporządkowane logice, jaką im nadaje ich abstrakcyjny charakter. Czas przyszły używany w prawodawstwie to *futurum iuridicum*, a więc czas wyrażający permanencję od chwili wejścia ustawy w życie (Pieńkos 1999: 81).

---

⁹⁸ Mimo to Hernández Gil zauważa, że w C.c. czas teraźniejszy jest stosowany częściej niż w innych współczesnych mu tekstach prawnych. Dodaje też, że hiszpański Kodeks handlowy z 1985 r. jest niemal w całości napisany w czasie przyszłym (1989: 185).

Forma ta nie przenosi więc znaczenia czasu przyszłego⁹⁹. Zieliński zauważa, że jeśli chodzi o użycie czasów teraźniejszego i przyszłego w polskich tekstach prawnych, w przypadku przepisów mówiących o kompetencji dotyczących konwencjonalnych czynności normodawczych można mówić o pewnej prawidłowości:

(...) gdy czynność objęta jest kompetencją do wielokrotnego korzystania z niej, w przepisie (...) znajduje się zwrot „czyni” (np. wydaje), a w przypadku, gdy dotyczy czynności jednorazowej – „uczyni” (np. wyda) (...) (Zieliński 2002: 130-131).

Zaznacza jednak, że jeśli chodzi o zwykłe czynności konwencjonalne „lepiej nie opierać się na żadnej prawidłowości generalnej w tym zakresie”, ponieważ w tym przypadku oba czasy mogą być użyte w sposób, z którego „nie wynikają żadne konsekwencje co do wielokrotności czy jednorazowości” (2002: 131).

W k.c. czasu przyszłego użyto tylko w zdaniach obligatywnych, w których agensem jest „sąd”, a signifikatorem jest Kontekst. Przykładami są zdania następujące:

*Art. 540. § 2. W razie sporu co do prawidłowości obliczenia ceny wynikowej cenę tę **ustali** sąd.*

*Art. 920. § 3. Jeżeli czynność wykonało kilka osób wspólnie, w razie sporu **sąd** odpowiednio **podzieli** nagrodę.*

W k.c. takie zdania (obligatywne, w których agensem jest „sąd”, a signifikatorem Kontekst) wystąpiły też w czasie teraźniejszym, na przykład:

*Art. 1025. § 1. Sąd na wniosek osoby mającej w tym interes **stwierdza** nabycie spadku przez spadkobiercę.*

*Art. 42. § 1. Jeżeli osoba prawna nie może prowadzić swoich spraw z braku powołanych do tego organów, sąd **ustanawia** dla niej kuratora.*

---

⁹⁹ Czym innym są oczywiście formy czasu przyszłego, które w C.c. są sporadycznie użyte w znaczeniu przyszłym i bez modalności deontycznej, np. w wyrażeniu *con las formalidades y dentro de los plazos que se expresarán en los artículos siguientes* ‘z zachowaniem wymogów formalnych i terminów, które zostaną określone w następnych artykułach’ (art. 1013 C.c.).

Powyższe cztery zdania, zgodnie z obserwacją Zielińskiego, nie różnią się co do wielokrotności lub jednorazowości czynności, o których mówią. Wydaje się, że zastosowaniem w nich czasu przyszłego bądź teraźniejszego nie rządzą żadne inne prawidłowości.

Obecnie spróbuję odpowiedzieć na pytanie, czy istnieją prawidłowości użycia czasu przyszłego w języku hiszpańskim. Zacznę od podania par zdań, które ilustrują, iż ten sam signifikator może wystąpić zarówno w zdaniach w czasie teraźniejszym, jak i w zdaniach w czasie przyszłym:

*Art. 1141. Cada uno de los acreedores solidarios **puede hacer** lo que sea útil a los demás, pero no lo que les sea perjudicial.*

‘Każdy z wierzycieli solidarnych **może czynić** to, co jest korzystne dla pozostałych, lecz nie [może czynić] tego, co przynosi im szkodę’.

vs.

*Art. 1458. Los cónyuges **podrán venderse** bienes recíprocamente.*

‘Małżonkowie mogą [dosł. **‘będą mogli’**] sprzedawać rzeczy sobie nawzajem’.

*Art. 1131. El obligado alternativamente a diversas prestaciones **debe cumplir** por completo una de éstas.*

‘Zobowiązany przemiennie do różnych świadczeń **powinien spełnić** w zupełności jedno z nich’.

vs.

*Art. 1468. El vendedor **deberá entregar** la cosa vendida en el estado en que se hallaba al perfeccionarse el contrato.*

‘Sprzedający **powinien** [w oryginale czas przyszły] **wydać** sprzedaną rzecz w stanie, w jakim się ona znajdowała w momencie zawarcia umowy’.

*Art. 1091. Las obligaciones que nacen de los contratos tienen fuerza de ley entre las partes contratantes, y **deben cumplirse** al tenor de los mismos.*

‘Zobowiązania powstałe z umów mają moc prawa między umawiającymi się stronami i **powinny zostać spełnione** zgodnie z umowami’.

vs.

*Art. 7. 1. Los derechos **deberán ejercitarse** conforme a las exigencias de la buena fe.*

‘1. Prawa **powinny** [w oryginale czas przyszły] **być wykonywane** zgodnie z wymogami dobrej wiary’.

Te same signifikatory występujące w dwóch różnych czasach są synonimiczne. Innymi słowy, czas nie jest signifikatorem żadnego ze znaczeń deontycznych. Oznacza to, że – o ile nie stoi temu na przeszkodzie

złożona struktura zdania, o czym niżej – formę czasu można zmienić, nie zmieniając przy tym znaczenia zdania (tak, jak w powyższych przykładach)¹⁰⁰. Wydaje się przemawiać za tym również fakt, że w jednym artykule C.c. ten sam signifikator może być użyty w czasie przyszłym i w czasie teraźniejszym i nie jest to wymuszone budową gramatyczną zdania. Przykłady:

Art. 469. Podrá constituirse el usufructo en todo o parte de los frutos de la cosa, a favor de una o varias personas, simultánea o sucesivamente, y en todo caso desde o hasta cierto día, puramente o bajo condición. También puede constituirse sobre un derecho, siempre que no sea personalísimo o intransmisible.

‘Użytkowanie można ustanowić [dosł. ‘**będzie można ustanowić**’] na całości lub części pożytków z rzeczy na korzyść jednej lub więcej osób, jednocześnie lub kolejno, zawsze jednak od lub do określonej daty, w sposób bezwarunkowy lub warunkowy. **Można** je także **ustanowić** na prawie, pod warunkiem, że nie jest to prawo osobiste lub prawo, którego nie można przenieść.

Art. 615. El que encontrare una cosa mueble, que no sea tesoro, debe restituirla a su anterior poseedor. Si éste no fuere conocido, deberá consignarla inmediatamente en poder del Alcalde del pueblo donde se hubiese verificado el hallazgo.

‘Kto znalazł rzecz ruchomą niebędącą skarbem¹⁰¹, **powinien** zwrócić ją poprzedniemu posiadaczowi. Jeżeli ten nie jest znany, **powinien** [w oryginale czas przyszły] zdeponować ją u burmistrza miasta, na terenie którego dokonano znaleziska’.

Art. 754. (...) Esta prohibición será aplicable a los testigos del testamento abierto, otorgado con o sin Notario. Las disposiciones de este artículo son también aplicables a los testigos y personas ante quienes se otorgan los testamentos especiales.

‘Zakaz ten dotyczy [dosł. *‘**będzie stosowny do**’] świadków przy testamencie publicznym, sporządzanym w obecności notariusza albo bez

---

¹⁰⁰ Taką opinię potwierdzili też rodzimi użytkownicy języka hiszpańskiego, m.in. dr Fernando Prieto Ramos, profesor Uniwersytetu w Genewie, zajmujący się badaniem języka prawa i tłumaczeniami prawniczymi. Zostali oni poproszeni o ocenę zestawionych zdań z C.c., w których użyty został ten sam signifikator w różnych czasach gramatycznych.

¹⁰¹ Zgodnie z art. 352 C.c. skarb (hiszp. *tesoro*) to ukryty zbiór pieniędzy, klejnotów lub innych wartościowych rzeczy, o istnieniu którego nie wiadomo i którego prawny właściciel nie jest znany.

niego. Przepisy niniejszego artykułu stosuje się także [dosł. *‘są także **stosowalne**’] do świadków i osób, w obecności których sporządza się testament szczególny’.

Można jednak zauważyć, że w niektórych hiszpańskich zdaniach warunkowych użycie czasu przyszłego w apodosis (inaczej: następniku, czyli zdaniu nadrzędnym) jest podyktowane warunkowym charakterem zdania. Czas przyszły jest używany w apodosis, jeżeli w protasis (inaczej: poprzedniku, czyli zdaniu podrzędnym, wprowadzanym przez spójnik *si* ‘jeżeli’) orzeczenie jest albo w trybie *subjuntivo* w czasie (*pretérito*) *imperfecto* (formy zakończone na *-ara/-era* lub *-ase/-ese*¹⁰²), albo w trybie *subjuntivo* w czasie *futuro* (formy zakończone na *-are/-ere*¹⁰³). Pierwszy przypadek, *subjuntivo imperfecto*, zezemplifikowany jest w zdaniu poniższym:

Art 14. (...) 3. (...) *Si no estuviera emancipado, **habrá** de ser asistido en la opción por el representante legal.*

‘(...) Jeżeli nie jest pełnoletni, przy dokonywaniu wyboru potrzebuje pomocy [dosł. ‘**będzie musiał** być wspomóżony przez’] przedstawiciela ustawowego’.

Możliwość drugą, tj. *subjuntivo futuro*, ilustruje zdanie następujące:

Art. 1128. *Si la obligación no señalaré plazo, pero de su naturaleza y circunstancias se dedujere que ha querido concederse al deudor, los Tribunales **fijarán** la duración de aquél.*

‘Jeżeli w treści zobowiązania nie wskazano terminu, lecz z jego charakteru i okoliczności wynika, że istniał zamiar przyznania go dłużnikowi, sąd **ustali** czas jego trwania’.

Można zauważyć, że jeżeli w protasis użyta jest jedna z form *subjuntivo*: *imperfecto* lub *futuro* (także *presente*, którym tu się nie zajmuję¹⁰⁴), w apodosis nigdy nie jest użyty czas teraźniejszy, zawsze jest to czas przyszły (por. dwa zdania omówione powyżej). Za to jeżeli w protasis użyty jest tryb

---

¹⁰² Według gramatyki RAE wybór między tymi formami w europejskiej odmianie języka hiszpańskiego jest praktycznie dowolny (RAE 2010: 457).

¹⁰³ Zagadnienie formy *subjuntivo futuro* zostało omówione w podrozdziale 1.5.2.

¹⁰⁴ Por. Hernández Gil (1989: 386).

oznajmujący w czasie teraźniejszym (*presente indicativo*), w apodosis prawie zawsze jest czas teraźniejszy¹⁰⁵. Ilustruje to zdanie poniższe:

Art. 1703. *Si la sociedad se prorroga después de expirado el término, se entienda que se constituye una nueva sociedad.*

'Jeżeli spółka zostaje przedłużona po upływie terminu, **uważa się**, że ustanawia się nową spółkę'.

Tylko wyjątkowo zdarzają się zdania, w których w protasis orzeczenie jest w trybie oznajmującym (częściej w czasie teraźniejszym niż przyszłym), a w apodosis – w czasie przyszłym. Z kolei zupełnie wyjątkowo występują zdania, w których orzeczenie protasis jest w trybie *subjuntivo*, a orzeczenie apodosis w czasie teraźniejszym trybu oznajmującego¹⁰⁶.

W świetle powyższych obserwacji można więc powiedzieć, iż użycie czasu przyszłego w apodosis zdań warunkowych jest zależne tylko od formy użytej w protasis: jeśli w protasis jest użyty tryb *subjuntivo*, to w apodosis występuje czas przyszły; jeśli w protasis użyty jest tryb oznajmujący, to w apodosis występuje czas teraźniejszy¹⁰⁷. Ponieważ wybór między *subjuntivo* a trybem oznajmującym w protasis nie wydaje się być podyktowany żadnymi szczególnymi względami semantycznymi (np. stopniem hipotetyczności danego wydarzenia), można stwierdzić, że formy czasu teraźniejszego i przyszłego w apodosis są synonimiczne.

Obie formy *subjuntivo* mogą ponadto występować w zdaniach względnych. Nie wydaje się to mieć żadnego regularnego wpływu na czas

---

¹⁰⁵ Obserwacja ta przeczy regule proponowanej przez Hernándezza Gila (choć nie mówi on, że jest ona bezwyjątkowa), według której czas teraźniejszy używany jest wtedy, kiedy mowa jest o czymś, co jest lub powinno być takie, jak się zakłada lub stanowi („cuando [...] se designa algo que es o debe ser tal y como se presupone o establece”); natomiast czas przyszły stosowany jest wtedy, gdy przewidziany skutek prawny rozważany jest jako zależny od zmiennych, warunkowych hipotez („cuando el efecto jurídico previsto se contempla con subordinación a hipótesis variables o condicionales”) (Hernández Gil 1989: 384). Z moich obserwacji wynika, że czas teraźniejszy występuje również w zdaniach warunkowych, a czas przyszły – w sytuacjach, które reguła Hernándezza Gila zastrzega dla czasu teraźniejszego.

¹⁰⁶ Przykładem takiego zdania jest poniższe (niebędące zdaniem p.z.d.):

Artículo 24. (...) 4. **No se pierde** la nacionalidad española, en virtud de lo dispuesto en este precepto, si España se hallare en guerra.

'(...) 4. **Nie traci się** narodowości hiszpańskiej na podstawie powyższych przepisów, jeżeli Hiszpania znajduje się w stanie wojny'.

¹⁰⁷ W podobny sposób zagadnienie to ujmuje Hernández Gil, choć z trybu *subjuntivo* bierze on pod uwagę tylko formę *presente de subjuntivo* (1989: 386).

orzeczenia w zdaniach nadrzędnych, który może wystąpić w czasie przyszłym trybu oznajmującego, na przykład:

*Art. 1038. Cuando los nietos sucedan al abuelo en representación del padre, concurriendo con sus tíos o primos, **colacionarán** todo lo que debiera colacionar el padre si viviera, aunque no lo hayan heredado.*

'Jeżeli wnuki dziedziczą po dziadku w zastępstwie rodzica, wraz z wujostwem lub kuzynami, dołączają [dosł. 'dołączają'] do masy spadkowej to, co powinien byłby dołączyć rodzic, gdyby żył, nawet jeśli tego nie odziedziczyli'.

*Art. 22. **Bastará** el tiempo de residencia de un año para: (...) d. El que al tiempo de la solicitud **llevar**e un año casado con español o española y no estuviere separado legalmente o de hecho.*

'Wystarczy okres pobytu jednego roku dla (...) d. osób, które w momencie ubiegania się pozostają od [co najmniej] roku w związku małżeńskim z Hiszpanem albo Hiszpanką i nie są w separacji prawnej ani faktycznej'.

ale także w czasie teraźniejszym, na przykład:

*Art. 615. El que **encontrare** una cosa mueble, que no sea tesoro, **debe** restituirla a su anterior poseedor.*

'Kto znalazł rzecz ruchomą niebędącą skarbem, **powinien** zwrócić ją poprzedniemu posiadaczowi.

Należy tu także podkreślić, że podczas gdy w C.c. czas przyszły występuje w zdaniach, w których użyte są różne signifikatory – kontekst (np. *decretará*), czasowniki (np. *podrá*), przymiotniki albo syntagmy (np. *tendrá derecho*) – to w k.c. występuje – i to rzadko – tylko w zdaniach, w których signifikatorem jest kontekst (np. *zarzqdzi*).

Można również zaobserwować, że jeżeli w C.c. signifikatorem w zdaniu jest tylko Kontekst (z negacją lub bez negacji), to zdanie takie najczęściej jest w czasie przyszłym i nie posiada analogonu w czasie teraźniejszym.

5.1.5. Wymiar 5. Sposób wyrażenia czynności deontycznej

Zdania p.z.d. można charakteryzować pod względem sposobu wyrażenia w nich czynności deontycznej. Czynność deontyczna może być wyrażana przez

wyraz lub zdanie podrzędne. Jeśli jest wyrażona przez wyraz, można określić (i) jego przynależność partyoratywną, czyli do jakiej części mowy należy (od łac. *partes orationis* ‘części mowy’) a ponadto, w przypadku czasownika osobowego i bezokolicznika również (ii) stronę: czynną lub bierną.

W wymiarze tym znajdują się następujące cechy:

{Czasownik osobowy aktywny,
Czasownik osobowy pasywny¹⁰⁸,
Bezokolicznik aktywny bez negacji, Bezokolicznik aktywny z negacją,
Bezokolicznik pasywny bez negacji, Bezokolicznik pasywny z negacją,
Rzeczownik odczasownikowy bez negacji, Rzeczownik odczasownikowy z negacją,
Przymiotnik bez negacji, Przymiotnik z negacją,
Zdanie podrzędne}

W przypadku cech Rzeczownik odczasownikowy z negacją i Przymiotnik z negacją, negacja ma postać prefiksu (w języku polskim: *nie-*, w języku hiszpańskim: *in-*, *im-*, *ir-*, *il-*).

Należy w tym miejscu omówić pokrótce zagadnienie rzeczownika odczasownikowego (zwanego też odsłownym). Rzeczownik *repetición* ‘żądanie zwrotu’ leksykalnie ma to samo znaczenie co czasownik *repetir* ‘żądać zwrotu’, a rzeczownik *prueba* ‘dowód’ (w znaczeniu czynności dowodowej, czyli dowodzenia albo udowodnienia, por. Zedler 2010: 98) ma znaczenie leksykalne takie, jak *probar* ‘dowodzić, udowodnić’. Wszystkie te wyrazy nazywają czynności. Dany rzeczownik uznaję za nazywający czynność tylko wówczas, jeżeli istnieje nazywający tę czynność czasownik, który z rzeczownikiem łączy wystarczająco wyraźne pokrewieństwo etymologiczne. Taki czasownik nie istnieje na przykład w języku hiszpańskim dla rzeczownika *evicción* ‘ewikcja’. Dlatego wyrazu tego nie będę traktować jako nazywającego czynność deontyczną (np. w wyrażeniu *queda sujeto a la evicción...* ‘podlega ewikcji...’, art. 1681 C.c.).

---

¹⁰⁸ Czasownik osobowy aktywny i Czasownik osobowy pasywny nie są podzielone na „bez negacji” i „z negacją” z tego względu, że spośród cech Wymiaru 3. jest z nimi kombinowalna tylko cecha „Kontekst bez negacji” lub „Kontekst z negacją”. Mówiąc inaczej: kwestia negacji lub jej braku w danym zdaniu, w którym czynność jest wyrażona jako czasownik osobowy, jest już „rozwiązana” w Wymiarze 3.

Ponieważ czynność nie może być wyrażona czasownikiem niewłaściwym, wśród cech Wymiaru 5. nie wprowadzam rozróżnienia na czasowniki właściwe i niewłaściwe.

Poniżej podaję przykłady zdań wykazujących poszczególne cechy względem omawianego tu wymiaru.

Czasownik osobowy aktywny:

*Art. 42. § 1. Jeżeli osoba prawna nie może prowadzić swoich spraw z braku powołanych do tego organów, sąd **ustanawia** dla niej kuratora.*

*Art. 410. § 1. Przepisy artykułów poprzedzających **stosuje się** w szczególności do świadczenia nienależnego.*

*Art. 461. § 2. Przepisu powyższego **nie stosuje się**, gdy obowiązek wydania rzeczy wynika z czynu niedozwolonego albo gdy chodzi o zwrot rzeczy wynajętych, wdzierzawionych lub użyzycznych.*

*Art. 1124. (...) El Tribunal **decretará** la resolución que se reclame, a no haber causas justificadas que le autoricen para señalar plazo.*

‘(...) Sąd **nakaże** unieważnienie, o które się wnosi, o ile nie będzie uzasadnionych względów pozwalających mu wyznaczyć termin’.

*Art. 1109. (...) En los negocios comerciales **se estará** a lo que dispone el Código de Comercio.*

‘(...) W stosunkach handlowych **stosuje się** przepisy [dosł. ***będzie się** przy przepisach’] Kodeksu handlowego’.

*Disposiciones Transitorias 9. Cuando el tutor o curador hubiere comenzado ya a ejercer su cargo, **no se procederá** al nombramiento del Consejo hasta que lo solicite alguna de las personas que deban formar parte de él, o el mismo tutor o curador existente; (...).*

*Postanowienia przejściowe 9. ‘Jeżeli opiekun lub kurator rozpoczął sprawowanie swojej funkcji, rady nie mianuje się [dosł. ***nie przystąpi się** do mianowania rady’], dopóki nie wystąpi o to jedna z osób, które powinny do niej należeć, opiekun lub kurator; (...).*

Czasownik osobowy pasywny:

*Art. 1020. Spadkobierca, który spadek odrzucił, **zostaje wyłączony** od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku.*

*Art. 453. Los gastos necesarios **se abonan** a todo poseedor; (...).*
'Nakłady konieczne **zwraca się** [dosł. 'są zwracane'] każdemu posiadaczowi; (...)'.

*Art. 1703. Si la sociedad se prorroga después de expirado el término, **se entiende** que se constituye una nueva sociedad.*
'Jeżeli spółka zostaje przedłużona po upływie terminu, **uważa się** [dosł. '**jest uważane**'], że ustanawia się nowa spółka'.

*Art. 1286. Las palabras que puedan tener distintas acepciones **serán entendidas** en aquella que sea más conforme a la naturaleza y objeto del contrato.*
'**Słowa**, które mogą mieć różne znaczenia, **należy rozumieć** [dosł. '**będą rozumiane**'] zgodnie z charakterem i celem umowy'.

Bezokolicznik aktywny bez negacji:

*Art. 261. Jeżeli osoba trzecia dochodzi przeciwko użytkownikowi roszczeń dotyczących własności rzeczy, użytkownik powinien niezwłocznie **zawiadomić** o tym właściciela.*

*Art. 1468. El vendedor deberá **entregar** la cosa vendida en el estado en que se hallaba al perfeccionarse el contrato.*
'Sprzedający powinien **wydać** sprzedaną rzecz w stanie, w jakim się znajdowała w momencie zawarcia umowy'.

*Art. 1267. (...) Para calificar la intimidación debe **atenderse** a la edad y a la condición de la persona.*
'Przy ocenie, czy miała miejsce groźba, należy **brać pod uwagę** wiek i stan osoby'.

Bezokolicznik aktywny z negacją:

Art. 477. § 2. Jednakże gdy skutek zwłoki dłużnika świadczenie utraciło dla wierzyciela całkowicie lub w przeważającym stopniu znaczenie, wierzyciel

może świadczenia **nie przyjąć** i żądać naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.

[Cecha ta występuje rzadko w k.c.]

Art. 597 (...) Pero la concesión hecha por uno de los copropietarios separadamente de los otros obliga al concedente y a sus sucesores (...) a **no impedir** el ejercicio del derecho concedido.

'(...) Jednak pozwolenie udzielone przez jednego ze współwłaścicieli niezależnie od innych zobowiązuje dającego pozwolenie i jego następców (...) do nieprzeszkadzania [dosł. '**nie przeszkadzać**'] w wykonywaniu prawa, na które wyrażono pozwolenie'.

[Cecha ta występuje rzadko w C.c.]

Bezokolicznik pasywny bez negacji:

Art. 709². Umowa leasingu powinna **być zawarta** na piśmie pod rygorem nieważności.

Art. 1838. El fiador que paga por el deudor debe **ser indemnizado** por éste.

'Poręczyciel, który płaci dług za dłużnika, powinien otrzymać od niego zwrot [tego, co zapłacił] [dosł. ~'powinien **zostać** przez niego **wynagrodzonym**']'.

Art. 1599. Si no hubiere pacto o costumbre en contrario, el precio de la obra deberá **pagarse** al hacerse la entrega.

'O ile nie istnieje porozumienie lub zwyczaj nakazujące postąpić inaczej, należność za dzieło powinna **zostać zapłacona** w momencie [jego] wydania'.

Bezokolicznik pasywny z negacją:

Art. 808. § 1. (...) Ubezpieczony może **nie być** imiennie **wskazany** w umowie, chyba że jest to konieczne do określenia przedmiotu ubezpieczenia.

[Cecha ta występuje rzadko w k.c.]

Rzeczownik odczasownikowy bez negacji:

Art. 394. § 2. W razie wykonania umowy zadatek ulega **zaliczeniu** na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, zadatek ulega **zwrotowi**.

Art. 1461. *El vendedor está obligado a la entrega y saneamiento de la cosa objeto de la venta.*

‘Sprzedający jest obowiązany do **wydania** rzeczy będącej przedmiotem sprzedaży i do rękojmi’.

Art. 1750. (...) *En caso de duda, incumbe la prueba al comodatario.*

‘(...) W przypadku wątpliwym, **dowód** ciąży na biorącym [do używania]’.

Art. 1160. (...) *si el pago hubiere consistido en una cantidad de dinero o cosa fungible, no habrá repetición contra el acreedor que la hubiese gastado o consumido de buena fe.*

‘(...) jeżeli zapłatę stanowiła suma pieniędzy lub rzecz zamienna, nie można żądać zwrotu [dosł. ‘nie będzie **żądania zwrotu**’] od wierzyciela, który ją wydał lub zużył w dobrej wierze’.

Rzeczownik odczasownikowy z negacją:

Art. 721. § 1. *Jeżeli w toku negocjacji strona udostępniła informacje z zastrzeżeniem poufności, druga strona jest obowiązana do nieujawniania i nieprzekazywania ich innym osobom oraz do niewykorzystywania tych informacji dla własnych celów, chyba że strony uzgodniły inaczej.*

[Cecha ta występuje rzadko w k.c.]

Przymiotnik bez negacji:

Art. 699. *Jeżeli termin płatności czynszu nie jest w umowie oznaczony, czynsz jest **płatny** z dołu w terminie zwyczajowo przyjętym, a w braku takiego zwyczaju – półrocznie z dołu.*

[Cecha ta występuje rzadko w k.c.]

Art. 1043. *Serán **colacionables** las cantidades satisfechas por el padre para redimir a sus hijos de la suerte de soldado, pagar sus deudas, conseguirles un título de honor y otros gastos análogos.*

‘Dołączeniu do masy spadkowej podlegają [dosł. ***będą dołączalne** do masy spadkowej] nakłady poniesione przez rodzica na wykupienie dzieci od służby wojskowej, spłacenie ich długów, wystaranie się dla nich o tytuł honorowy i inne podobne wydatki’.

Przymiotnik z negacją:

*Art. 595. § 1. Prawo odkupu jest **niezbywalne i niepodzielne**.*

*Art. 535. Las servidumbres son **indivisibles**.*

‘Służebności są **niepodzielne**’.

Zdanie podrzędne:

*Art. 1863. Además de los requisitos exigidos en el artículo 1857, se necesita, para constituir el contrato de prenda, **que se ponga** en posesión de ésta al acreedor, o a un tercero de común acuerdo.*

‘Oprócz wymogów przedstawionych w art. 1857 do ustanowienia zastawu konieczne jest wydanie jej [rzeczy – JN] wierzycielowi albo osobie trzeciej [dosł. *‘konieczne jest, **aby ustanowiono** w posiadaniu jej [rzeczy– JN] wierzyciela albo osobę trzecią], na którą strony się zgodziły’.

5.1.6. Wymiar 6. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego czynność deontyczną

Wymiar ten będzie zawierał następujące cechy:

{Orzeczenie, Dopełnienie, Podmiot, Przydawka}

Rozstrzygnięcia wymaga przynależność niektórych wyrazów do części zdania. Przyjmuję, że bezokoliczniki po czasownikach takich jak *powinien*, *może* są w funkcji syntaktycznej Dopełnienia (por. Nagórko 2007: 283; Bąk 1989: 420). Podobnie jako dopełnienia traktuję bezokoliczniki po syntagmach: *ma prawo*. W taki sam sposób postępuje z ich hiszpańskimi odpowiednikami: *debe*, *puede*, *tiene derecho*¹⁰⁹.

Z kolei bezokoliczniki będące określeniami rzeczowników (takich jak *obowiązek*), np.: *obowiązek dostarczać*, hiszp. *obligación de ...* ” spełniają

---

¹⁰⁹ Gramatyki hiszpańskie milczą na ten temat. Zwroty *debe hacer*, *puede hacer*, *tiene que hacer* opisywaną są jako *perífrasis modales* (np. RAE 2010: 529), przy czym funkcja syntaktyczna bezokolicznika nie jest w gramatykach określana.

funkcję Przydawki (hiszp. *aposición*), na co w języku hiszpańskim wskazuje także przyimek *de*¹¹⁰.

Poniżej podaję przykłady zdań wykazujące poszczególne cechy względem Wymiaru 6.

Orzeczenie:

Art. 699. Jeżeli termin płatności czynszu nie jest w umowie oznaczony, czynsz jest płatny z dołu w terminie zwyczajowo przyjętym, a w braku takiego zwyczaju – półrocznie z dołu.

Art. 1128. Si la obligación no señalare plazo, pero de su naturaleza y circunstancias se dedujere que ha querido concederse al deudor, los Tribunales fijarán la duración de aquél.

‘Jeżeli w treści zobowiązania nie wskazano terminu, lecz z jego charakteru i okoliczności wynika, że istniał zamiar przyznania go dłużnikowi, Sąd **ustali** czas jego trwania’.

Art. 1109. (...) En los negocios comerciales se estará a lo que dispone el Código de Comercio.

‘(...) W stosunkach handlowych **stosuje się** przepisy [dosł. ***będzie się** przy przepisach’] Kodeksu handlowego’.

Art. 1799. Lo dispuesto en el artículo anterior respecto del juego es aplicable a las apuestas.

‘Przepis artykułu poprzedzającego dotyczący gier **stosuje się** [dosł. **jest stosowalny**] do zakładów’.

Dopełnienie:

Art. 42. § 2. Kurator powinien postarać się niezwłocznie o powołanie organów osoby prawnej, a w razie potrzeby o jej likwidację.

Art. 353. Strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania.

---

¹¹⁰ RAE (2010: 229) jako przykład *aposición* podaje: *la moda de no casarse* ‘moda niebrania ślubu’.

Art. 347. (...) § 2. Roszczenie może **być dochodzone** przed rozpoczęciem budowy; (...).

Art. 381. (...) § 2. Jednakże w razie sprzeciwu chociażby jednego z wierzycieli, dłużnik obowiązany jest **świadczyc** wszystkim wierzycielom łącznie albo złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego.

Art. 394. § 2. W razie wykonania umowy zadatek ulega **zaliczeniu** na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, zadatek ulega **zwrotowi**.

Art. 387. § 2. Strona, która w chwili zawarcia umowy wiedziała o niemożliwości świadczenia, a drugiej strony z błędu nie wyprowadziła, obowiązana jest **do naprawienia** szkody, którą (...).

Art. 1131. El obligado alternativamente a diversas prestaciones debe **cumplir** por completo una de éstas.

‘Zobowiązany przemiennie do różnych świadczeń powinien **spełnić** w zupełności jedno z nich’.

Art. 1091. Las obligaciones que nacen de los contratos tienen fuerza de ley entre las partes contratantes, y deben **cumplirse** al tenor de los mismos.

‘Zobowiązania powstałe z umów mają moc prawa między umawiającymi się stronami i powinny **zostać spełnione** zgodnie z umowami’.

Art. 1500. El comprador está obligado **a pagar** el precio de la cosa vendida en el tiempo y lugar fijados por el contrato.

‘Kupujący jest obowiązany **zapłacić** cenę za sprzedaną rzecz w czasie i miejscu określonych w umowie’.

Art. 1461. El vendedor está obligado **a la entrega** y saneamiento de la cosa objeto de la venta.

‘Sprzedający jest obowiązany **do wydania** rzeczy będącej przedmiotem sprzedaży i do rękojmi’.

Art. 1229. (...) En ambos casos, el deudor que quiera aprovecharse de lo que le favorezca, tendrá que **pasar** por lo que le perjudique.

‘(...) W obu wypadkach dłużnik, który chce zrobić użytek z tego, co daje mu korzyść, będzie musiał **przyjąć** to, co mu szkodzi’.

Podmiot:

Art. 730. Rozwiązanie umowy rachunku bankowego zawartej na czas nie oznaczony może nastąpić w każdym czasie wskutek wypowiedzenia przez którąkolwiek ze stron;

*Art. 1750. (...) En caso de duda, incumbe **la prueba** al comodatario.*
'(...) W przypadku wątpliwym, **dowód** ciąży na biorącym [do używania]’.

Przydawka:

*Art. 897. Jeżeli po wykonaniu darowizny darczyńca popadnie w niedostatek, obdarowany ma obowiązek, w granicach istniejącego jeszcze wzbogacenia, **dostarczać** darczyńcy środków, których (...).*

*Art. 697. Dzierżawca ma obowiązek **dokonywania** napraw niezbędnych do zachowania przedmiotu dzierżawy w stanie nie pogorszonym.*

*Art. 356. El que percibe los frutos tiene la obligación **de abonar** los gastos hechos por un tercero para su producción, recolección y conservación.*
'Kto pobiera pożytki, ma obowiązek **zwrócić** nakłady dokonane przez osobę trzecią na ich wytworzenie, zebranie i przechowanie’.

Nieokreśloność:

*Art. 597. Para imponer una servidumbre sobre un fundo indiviso se necesita **el consentimiento** de todos los copropietarios.*
'Do obciążenia służebnością gruntu stanowiącego współwłasność wymagana jest **zgoda**/wymaga się **zgody** wszystkich współwłaścicieli’.

*Art. 1940. Para la prescripción ordinaria del dominio y demás derechos reales se necesita **poseer** las cosas con buena fe y justo título por el tiempo determinado en la ley.*
'Do nabycia własności i innych praw rzeczowych przez zasiedzenie zwyczajne wymagane jest posiadanie rzeczy [dosł. ~*‘wymagane jest **posiadać**’/wymaga się **posiadać** rzecz] w dobrej wierze i w oparciu o tytuł słuszny przez czas określony prawem’.

Art. 684. *Cuando el testador exprese su voluntad en lengua que el Notario no conozca, se requerirá la presencia de un intérprete (...).*

'Jeżeli spadkodawca wyraża swoją wolę w języku nieznanym notariuszowi, wymagana jest **obecność** [dosł. 'wymagana będzie **obecność**/będzie się wymagać **obecności**] tłumacza (...)'

Ponieważ nie można rozstrzygnąć, czy w powyższych zdaniach użyto strony zwrotno-biernej, czy formy bezosobowej czasownika aktywnego (zob. omówienie w podrozdziale 5.1.2.1.), nie można też orzec, czy *patiens* jest tu w funkcji podmiotu, czy dopełnienia. Względem tego wymiaru zdania te przyjmują więc cechę Nieokreśloność.

5.1.7. Wymiar 7. Kategoria partyoratywna wyrazu oznaczającego agensa

Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania pod względem partyoratywnej przynależności wyrazu oznaczającego agensa, tj. jego przynależności do części mowy: rzeczownika lub zaimka. W ramach kategorii zaimka dokonuję drobniejszego podziału, odzwierciedlającego zróżnicowanie zaimków, które w analizowanych tekstach oznaczają agensa. Wymiar ten będzie zawierał następujące cechy:

{Rzeczownik, Zaimek osobowy, Zaimek względny, Zaimek uogólniony, Zaimek przeczący}

Zaimek osobowy może być anaforyczny lub kataforyczny. Anaforyczny odsyła do rzeczownika, który wystąpił uprzednio w tekście. Język hiszpański rozróżnia między zaimkiem osobowym anaforycznym odsyłającym do rzeczownika wyrażonego wcześniej (*aquél, aquélla* etc., odpowiadającym rzadko używanemu polskiemu *ten pierwszy*) i odsyłającym do wyrażenia rzeczownika wyrażonego później (*éste, ésta* etc, pol. *ten drugi*). Zaimek osobowy kataforyczny odsyła do rzeczownika, który w tekście wystąpi po nim.

Zaimek względny może mieć postać pol. *kto* lub *ten, kto* i hiszp. *el que, los cuales*.

Zaimki uogólnione, lub upowszechniające, (np. *każdy, wszyscy*) (Karolak 1999e: 659) odpowiadają w terminologii gramatyk hiszpańskich

„cuantificadores fuertes” (np. *todo, cada*) – zwanymi też „universales” lub „definidos” (RAE 2010: 361).

Zaimki przeczące, tj. *nikt, nic, żaden* (a także: *niczyj, nigdzie, znikąd, donikąd, nigdy, nijak*) stanowią podkategorię zaimków określających (Karolak 1999e: 660). Zaimki *ninguno, nadie, nada* (razem z *alguno, algo*) gramatyka hiszpańska RAE (2010: 362) określa jako „cuantificadores débiles (lub: indefinidos) existenciales”.

Poniżej podaję przykłady zdań wykazujących poszczególne cechy względem omawianego tu wymiaru.

Rzeczownik:

*Art. 683. **Najemca** lokalu powinien stosować się do porządku domowego, o ile ten nie jest sprzeczny z uprawnieniami wynikającymi z umowy; powinien również liczyć się z potrzebami innych mieszkańców i sąsiadów.*

*Art. 664. § 3. Roszczenie o obniżenie czynszu z powodu wad rzeczy najętej, jak również uprawnienie do niezwłocznego wypowiedzenia najmu nie przysługuje **najemcy**, jeżeli w chwili zawarcia umowy wiedział o wadach.*

*Art. 1500. **El comprador** está obligado a pagar el precio de la cosa vendida en el tiempo y lugar fijados por el contrato.*

‘**Kupujący** jest obowiązany zapłacić cenę za sprzedaną rzecz w czasie i miejscu określonych w umowie’.

Zaimek osobowy:

*Art. 224. § 2. Jednakże od chwili, w której samoistny posiadacz w dobrej wierze dowiedział się o wytoczeniu przeciwko niemu powództwa o wydanie rzeczy, jest **on** obowiązany do wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy i jest odpowiedzialny za jej zużycie, pogorszenie lub utratę, chyba że pogorszenie lub utrata nastąpiła bez jego winy.*

*Art. 856. La reconciliación posterior del ofensor y del ofendido priva **a éste** del derecho de desheredar, y deja sin efecto la desheredación ya hecha.*

‘Późniejsze pogodzenie się krzywdziciela i pokrzywdzonego pozbawia **tego** [drugiego] prawa do wydziedziczenia i unieważnia wydziedziczenie już dokonane’.

*Art. 642. Si la donación se hubiere hecho imponiendo al donatario la obligación de pagar las deudas del donante, como la cláusula no contenga otra declaración, sólo se entenderá **aquél** obligado a pagar las que apareciesen contraídas antes.*

‘Jeżeli darowiznę uczyniono, nakładając na obdarowanego obowiązek spłaty długów darczyńcy, nie czyniąc jednak innych ustaleń, należy rozumieć, że obdarowany jest obowiązany [dosł. ‘będzie **on** poczytywany jako obowiązany’] do spłaty tylko tych długów, które zostały zaciągnięte przed darowizną’.

W powyższych trzech zdaniach agens wyrażony jest zaimkiem osobowym anaforycznym. Zaimek osobowy kataforyczny wyraża agensa wyjątkowo, tylko w C.c. Ilustruje to zdanie poniższe:

*Art. 1312. La confirmación no necesita el concurso de **aquel** de los contratantes a quien no correspondiese ejercitar la acción de nulidad.*

‘Sprostowanie [zapisu umowy] nie wymaga obecności **tej** ze stron, która nie może wystąpić o unieważnienie umowy’.

Zaimek względny:

*Art. 425. § 2. Jednakże **kto** uległ zakłóceniu czynności psychicznych wskutek użycia napojów odurzających albo innych podobnych środków, ten obowiązany jest do naprawienia szkody, chyba że stan zakłócenia został wywołany bez jego winy.*

*Art. 356. **El que** percibe los frutos tiene la obligación de abonar los gastos hechos por un tercero para su producción, recolección y conservación.*

‘**Kto** pobiera pożytki, ma obowiązek zwrócić nakłady dokonane przez osobą trzecią na ich wytworzenie, zebranie i przechowanie’.

*Art. 722. (...) pero uno de ellos, por lo menos, ha de poder firmar, **el cual** lo hará por sí y por el testador, si éste no sabe o no puede hacerlo.*

‘(...) jednak złożyć podpis powinien być w stanie przynajmniej jeden z nich [świadców – JN], **który** czyni [dosł. ‘uczyni’] to za siebie i za spadkodawcę, jeśli ten nie potrafi lub nie jest w stanie tego zrobić’.

Zaimek uogólniony:

*Art. 381. § 1. Jeżeli jest kilku wierzycieli uprawnionych do świadczenia niepodzielnego, **każdy** z nich może żądać spełnienia całego świadczenia.*

*Art. 400. Ningún copropietario estará obligado a permanecer en la comunidad. Cada uno de ellos podrá pedir en cualquier tiempo que se divida la cosa común. 'Żaden ze współwłaścicieli nie jest zobowiązany pozostawać we współwłasności. **Każdy** z nich może żądać w dowolnym momencie podziału rzeczy wspólnej'.*

Zaimek przeczący:

Art. 414. Nadie puede penetrar en propiedad privada para buscar aguas o usar de ellas sin licencia de los propietarios.

'**Nikt** nie może wchodzić na prywatny grunt w celu poszukiwania wody lub korzystania z niej bez pozwolenia właściciela'.

Art. 1259. Ninguno puede contratar a nombre de otro sin estar por éste autorizado o sin que tenga por la ley su representación legal.

'Nikom nie wolno [dosł. '**nikt** nie może'] zawierać umów w imieniu innej osoby, jeżeli nie został przez nią do tego upoważniony lub jeżeli nie jest przedstawicielem ustawowym z mocy prawa'.

Art. 1695 (...) 4. Ninguno de los socios puede, sin el consentimiento de los otros, hacer novedad en los bienes inmuebles sociales, aunque alegue que es útil a la sociedad.

'**Żaden** ze wspólników nie może bez zgody pozostałych dokonywać zmian we wspólnym majątku, choćby utrzymywał, że jest to korzystne dla spółki'.

W wymiarze tym zdania, które nie posiadają eksplicytnie wyrażonego agensa (również z tego powodu, że jest on opuszczony na zasadzie elipsy), będą przyjmować cechę Nieokreśloność. Są to zdania takie jak:

*Art. 695. § 1. Dzierżawę zawartą na czas dłuższy niż lat trzydzieści **poczytuje się** po upływie tego terminu za zawartą na czas nie oznaczony.*

*Art. 483. § 1. **Można** zastrzec w umowie, że naprawienie szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego nastąpi przez zapłatę określonej sumy (kara umowna).*

Art. 1267. (...) Para calificar la intimidación **debe atenderse** a la edad y a la condición de la persona.

'(...) Przy ocenie, czy miała miejsce groźba, **należy** brać pod uwagę wiek i stan osoby'.

Art. 1109. (...) En los negocios comerciales **se estará** a lo que dispone el Código de Comercio.

'(...) W stosunkach handlowych **stosuje się** przepisy [dosł. ***będzie się** przy przepisach'] Kodeksu handlowego'.

5.1.8. Wymiar 8. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego agensa

Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania względem przynależności wyrazu oznaczającego agensa do kategorii syntaktycznej (części zdania). Wymiar ten będzie zawierał następujące cechy:

{Podmiot, Przydawka dopełniaczowa, Dopełnienie bliższe, Dopełnienie dalsze}

Wyrazy denotujące agensa we frazach agensa z czasownikami pasywnymi, np. *(być napisany) przez X-a* traktuję jako dopełnienie dalsze (tzw. dopełnienie sprawcy) (por. Labocha 1996: 46; Nagórko 2007: 291). Wyrazy te traktowane są jako dopełnienie również w gramatykach hiszpańskich (*complemento agente*, np. RAE 2010: 640 i 776).

Poniżej podaję przykładowe zdania wykazujące poszczególne cechy względem Wymiaru 8.

Podmiot:

Art 353. Strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania.

Art. 425. § 2. Jednakże **kto** uległ zakłóceniu czynności psychicznych wskutek użycia napojów odurzających albo innych podobnych środków, ten obowiązany jest do naprawienia szkody, chyba że stan zakłócenia został wywołany bez jego winy.

Art. 356. El que percibe los frutos tiene la obligación de abonar los gastos hechos por un tercero para su producción, recolección y conservación.

'Kto pobiera pożytki, ma obowiązek zwrócić nakłady dokonane przez osobą trzecią na ich wytworzenie, zebranie i przechowanie'.

Przydawka dopełniaczowa:

Art. 647 § 2. Do zawarcia przez wykonawcę umowy o roboty budowlane z podwykonawcą jest wymagana zgoda inwestora.

Art. 1312. La confirmación no necesita el concurso de aquel de los contratantes a quien no correspondiese ejercitar la acción de nulidad.

'Sprostowanie [zapisu umowy] nie wymaga obecności tej ze stron, która nie może wystąpić o unieważnienie umowy'.

Art. 443. Los menores y los incapacitados pueden adquirir la posesión de las cosas; pero necesitan de la asistencia de sus representantes legítimos para usar de los derechos que de la posesión nazcan a su favor.

'Małoletni i ubezwłasnowolnieni mogą nabywać posiadanie rzeczy. Jednak do korzystania z praw, które wynikają na ich korzyść z posiadania, potrzebna jest im pomoc [dosł. 'potrzebują pomocy'] ich przedstawicieli ustawowych'.

Dopełnienie bliższe:

Art. 470. Ważne złożenie do depozytu sądowego ma takie same skutki jak spełnienie świadczenia i zobowiązuje wierzyciela do zwrotu dłużnikowi kosztów złożenia.

Art. 597. (...) Pero la concesión hecha por uno de los copropietarios separadamente de los otros obliga al concedente y a sus sucesores (...) a no impedir el ejercicio del derecho concedido.

'(...) Jednak pozwolenie udzielone przez jednego ze współwłaścicieli niezależnie od innych zobowiązuje dającego pozwolenie i jego następców (...) do nieprzeszkadzania w wykonywaniu prawa, na które wyrażono pozwolenie'.

Art. 856. *La reconciliación posterior del ofensor y del ofendido priva a éste del derecho de desheredar, y deja sin efecto la desheredación ya hecha.*

'Późniejsze pogodzenie się krzywdziciela i pokrzywdzonego pozbawia **tego drugiego** prawa do wydziedziczenia i unieważnia wydziedziczenie już dokonane'.

Dopełnienie dalsze:

Art. 664. § 3. *Roszczenie o obniżenie czynszu z powodu wad rzeczy najętej, jak również uprawnienie do niezwłocznego wypowiedzenia najmu nie przysługuje **najemcy**, jeżeli w chwili zawarcia umowy wiedział o wadach.*

Art. 343. (...) *§ 2. Posiadacz nieruchomości może niezwłocznie po samowolnym naruszeniu posiadania przywrócić własnym działaniem stan poprzedni; nie wolno **mu** jednak stosować przy tym przemocy względem osób.*

Art. 1132. *La elección corresponde **al deudor**, a menos que expresamente se hubiese concedido al acreedor.*

'Wybór należy **do dłużnika**, chyba że wyraźnie pozostawiono go wierzycielowi'.

Tutaj należy także *dopełnienie sprawy*:

Art. 951. (...) *Protokół powinien być podpisany **przez spadkodawcę, przez osobę, wobec której wola została oświadczona, oraz przez świadków.***

Art. 688. (...) *Para que sea válido este testamento deberá estar escrito todo él y firmado **por el testador**, con expresión del año, mes y día en que se otorgue.*

'(...) Aby testament ten był ważny, powinien być w całości napisany i podpisany **przez spadkodawcę**, z zaznaczeniem roku, miesiąca i dnia jego sporządzenia'.

Art. 686. *Si no pudiere identificarse la persona del testador en la forma prevenida en el artículo que precede, se declarará esta circunstancia **por el Notario**, (...).*

'Jeżeli nie można ustalić tożsamości spadkodawcy w sposób przewidziany w artykule poprzedzającym, fakt ten powinien zostać [dosł. 'będzie'] stwierdzony **przez notariusza** (...)'

5.2. Charakterystyka zdań przenoszących znaczenia deontyczne względem wymiarów

Jak już wspomniano wcześniej, każde zdanie p.z.d. przyjmuje dokładnie jedną cechę względem każdego wymiaru. Zbiór wszystkich cech, które zdanie przybiera względem wszystkich wymiarów nazywam jego charakterystyką. Poniżej przedstawiam charakterystyki sześciu przykładowych zdań p.z.d., trzech polskich i trzech hiszpańskich. Najpierw dla przypomnienia przytaczam jeszcze raz nazwy wymiarów:

1. Typ znaczenia deontycznego.
2. Kategoria semantyczna podmiotu.
3. Sposób signifikowania modalności.
4. Czas orzeczenia.
5. Sposób wyrażenia czynności deontycznej.
6. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego czynność deontyczną.
7. Kategoria partyoratywna wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej.
8. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej.

Poniżej pod każdym zdaniem p.z.d. podana jest jego charakterystyka:

- 1. Art. 415.** *Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.*

Wymiar 1. Obligatywność.

Wymiar 2. Agens jako podmiot (*kto*).

Wymiar 3. Przymiotnik bez negacji (*obowiązany jest*).

Wymiar 4. Czas teraźniejszy.

Wymiar 5. Rzeczownik odczasownikowy bez negacji (*do naprawienia*).

Wymiar 6. Dopełnienie.

Wymiar 7. Zaimek względny (*kto*).

Wymiar 8. Podmiot.

2. Art. 659. § 2. *Czynsz może być oznaczony w pieniądzach lub w świadczeniach innego rodzaju.*

Wymiar 1. Permisywność.

Wymiar 2. Patiens jako podmiot (*czynsz*).

Wymiar 3. Czasownik właściwy aktywny bez negacji (*może*).

Wymiar 4. Czas terażniejszy.

Wymiar 5. Bezokolicznik pasywny bez negacji (*być oznaczony*).

Wymiar 6. Dopełnienie.

Wymiar 7. Nieokreśloność.

Wymiar 8. Nieokreśloność.

Zdanie 2 przyjmuje cechę Nieokreśloność względem Wymiarów 7. i 8., gdyż agens nie jest w nim wyrażony.

3. Art. 839. *Przechowawcy nie wolno używać rzeczy bez zgody składającego, chyba że jest to konieczne do jej zachowania w stanie nie pogorszonym.*

Wymiar 1. Prohibitywność.

Wymiar 2. Zdanie bezpodmiotowe.

Wymiar 3. Czasownik niewłaściwy z negacją (*nie wolno*).

Wymiar 4. Czas terażniejszy.

Wymiar 5. Bezokolicznik aktywny bez negacji (*używać*).

Wymiar 6. Dopełnienie.

Wymiar 7. Rzeczownik (*przechowawcy*).

Wymiar 8. Dopełnienie.

4. Art. 1286. *Las palabras que puedan tener distintas acepciones serán entendidas en aquella que sea más conforme a la naturaleza y objeto del contrato.*

'Słowa, które mogą mieć różne znaczenia, należy rozumieć [dosł. 'będą rozumiane'] zgodnie z charakterem i celem umowy.

Wymiar 1. Obligatywność.

Wymiar 2. Patiens jako podmiot (*palabras 'słowa'*)

Wymiar 3. Kontekst bez negacji.

Wymiar 4. Czas przyszły.

Wymiar 5. Czasownik osobowy pasywny bez negacji (*serán entendidas 'będą rozumiane'*).

Wymiar 6. Orzeczenie.

Wymiar 7. Nieokreśloność.

Wymiar 8. Nieokreśloność.

Zdanie 4 przyjmuje cechę Nieokreśloność względem Wymiarów 7. i 8., gdyż agens nie jest w nim wyrażony.

5. Art. 1023 (...) 1. *El heredero no queda obligado a pagar las deudas y demás cargas de la herencia sino hasta donde alcancen los bienes de la misma.*
'Spadkobierca nie jest zobowiązany do zapłaty [dosł. 'płacić'] długów i innych obciążeń wynikających ze spadku, które przekraczałyby jego wartość'.

Wymiar 1. Immunitywność.

Wymiar 2. Agens jako podmiot (*heredero* 'spadkobierca').

Wymiar 3. Czasownik właściwy pasywny z negacją (*no queda obligado* 'nie jest zobowiązany').

Wymiar 4. Czas teraźniejszy.

Wymiar 5. Bezokolicznik aktywny bez negacji (*a pagar* 'płacić').

Wymiar 6. Dopełnienie.

Wymiar 7. Rzeczownik (*heredero* 'spadkobierca').

Wymiar 8. Podmiot.

6. Art. 684. *Cuando el testador exprese su voluntad en lengua que el Notario no conozca, se requerirá la presencia de un intérprete* (...).

'Jeżeli spadkodawca wyraża swoją wolę w języku nieznanym notariuszowi, wymagana jest obecność [dosł. 'wymagana będzie obecność/będzie się wymagać obecności] tłumacza (...)'.

Wymiar 1. Obligatywność.

Wymiar 2. Nieokreśloność.

Wymiar 3. Nieokreśloność (*se requerirá*).

Wymiar 4. Czas przyszły.

Wymiar 5. Rzeczownik (*presencia* 'obecność').

Wymiar 6. Nieokreśloność.

Wymiar 7. Rzeczownik (*intérprete* 'tłumacz').

Wymiar 8. Przydawka.

Zdanie 6 wykazuje cechę Nieokreśloność względem trzech wymiarów, gdyż nie wiedząc, czy jest to zdanie w stronie zwrotno-biernej, czy zdanie bezpodmiotowe z formą bezosobową czasownika, nie możemy określić jego cechy względem Wymiaru 2. (Czynność jako podmiot/Zdanie bezpodmiotowe), Wymiaru 3. (Czasownik właściwy pasywny bez negacji/Czasownik właściwy aktywny bez negacji) i Wymiaru 6. (Podmiot/Dopełnienie).

6. Jednostki nieuwzględnione w opisie za pomocą wymiarów

W rozdziale poprzednim przedstawiłam wymiary służące do opisu zdań p.z.d. W tym rozdziale scharakteryzuję jednostki językowe, których analiza ta nie objęła. Należy im jednak poświęcić uwagę, gdyż są one w ten czy inny sposób związane ze zdaniem p.z.d., na przykład poprzez to, że wyrażają modalność deontyczną, nie będąc zdaniem, albo dlatego, że modalność deontyczna jest w nich wyrażona w sposób pośredni, inferencyjny; jeszcze inne posiadają złożoną strukturę modalnościową. Są to jednostki wyróżnione z uwagi na formę:

1. Zdania przenoszące znaczenia deontyczne niebędące zdaniem głównym.
2. Wyrażenia deontyczne niebędące zdaniem.
3. Zdania anaforyczne i odsyłające.

i z uwagi na treść:

4. Zdania o charakterze definicyjnym.
5. Zdania niewyrażające czynności deontycznej.
6. Zdania deontyczne o złożonej strukturze modalnościowej.

Podczas gdy analiza zdań p.z.d. za pomocą wymiarów przedstawiona w rozdziale 5. stanowiła zasadniczą część mojej propozycji opisu kategorii modalności deontycznej w k.c. i C.c, rozdział obecny zawiera swego rodzaju uzupełnienie tego opisu.

6.1. Zdania przenoszące znaczenia deontyczne niebędące zdaniem głównym

Jak zaznaczyłam to wcześniej, w niniejszej pracy, opisując zdania p.z.d. za pomocą wymiarów, pod uwagę biorę tylko zdania główne oraz, wyjątkowo, zdania podrzędne przydawkowe rozwijające, omówione w podrozdziale 4.1. Poza analizą pozostają zatem zdania p.z.d. podrzędne, wprowadzane na przykład przez spójnik: *pod warunkiem, że*, jak w poniższym przykładzie:

Art. 597. § 1. Rzecz, której dotyczy prawo pierwokupu, może być sprzedana osobie trzeciej tylko **pod warunkiem, że** uprawniony do pierwokupu swego prawa **nie wykona**.

Inne spójniki wprowadzające takie zdania to między innymi: *sin que (pueda)*... 'przy czym (nie może)...' (art.1647 C.c.), *de modo que no*... 'w taki sposób, by nie...' (art. 926 C.c.), *con tal que no*... 'pod warunkiem, że nie...' (art. 416 C.c.), *siempre que no*... 'o ile nie...' (art. 594 C.c.).

6.2. Wyrażenia deontyczne niebędące zdaniem

Z racji ograniczeń przestrzennych pracy, analiza nie uwzględnia syntagm, w tym odzaniowych, które mówią o prawach, obowiązkach, zakazach lub ich braku i zawierają nazwę czynności, lecz nie są zdaniem. Syntagmy takie mogą mieć funkcję okoliczników i być wprowadzane przez przyimek, np.:

Art. 384. *Todo propietario tiene derecho a deslindar su propiedad, con citación de los dueños de los predios colindantes.*

'Każdy właściciel ma prawo rozgraniczyć swoją własność, **zawiadamiając** [dosł. 'z **zawiadomieniem**'] [o tym] właścicieli gruntów sąsiadujących'.

W zdaniu tym obowiązek zawiadomienia właścicieli gruntów sąsiadujących, wyrażony jest przez syntagmę z przyimkiem: *con citación de*... Podobne syntagmy mogą być wprowadzane przez wyrażenia przyimkowe takie jak: *z obligación*... (art. 212 k.c.), *pero con la obligación de*... 'lecz z obowiązkiem...' (art. 481 C.c.), *con derecho a*... 'z prawem do...' (art. 645 C.c.), *pero sin (alterarla)* 'lecz nie (zmieniając jej)' (art. 543 k.c.), *sin obligación de*... 'bez obowiązku...' (art. 1306 C.c.), *además de quedar obligado a*... 'ponadto pozostając obowiązany do...' (art. 382 C.c.).

W języku hiszpańskim istnieją też syntagmy wprowadzane bezprzyimkowo jako tzw. *construcciones absolutas* (RAE 2010: 734), najczęściej z imiesłowem (*participium absolutum*), na przykład:

Art. 184. (...) *En defecto de las personas expresadas, corresponde en toda su extensión a la persona solvente de buenos antecedentes que el Juez, **oído el Ministerio fiscal**, designe a su prudente arbitrio.*

'(...) W braku wyżej określonych osób [przedstawicielstwo zaginionego] należy w całej rozciągłości do wiarygodnej osoby o dobrym pochodzeniu, którą wyznaczy sąd według swojej słusznej oceny po wysłuchaniu opinii Prokuratora [dosł. *'**wysłuchana Prokuratura**'].

Art. 976. *Las enajenaciones de los bienes muebles hechas antes o después de contraer segundo matrimonio serán válidas, **salva siempre la obligación de indemnizar.***

'Kaźde zbycie rzeczy ruchomych dokonane przed zawarciem drugiego małżeństwa lub po nim jest ważne, przy czym kaźdorazowo zachodzi obowiązek odzkodowania [dosł. *'**zachowany kaźdorazowo obowiązek odszkodowania**'].

Czynności deontyczne i signifikatory mogą być również wyrażane przez wyrazy należące do kategorii *gerundium* (por. Laskowski 1999: 198). W języku polskim jest to imiesłów czynny przysłówkowy współczesny, w języku hiszpańskim – *gerundio*, np.:

Art. 227. § 2. (...) *właściciel może przyłączone przedmioty zatrzymać, **zwracając** samoistnemu posiadaczowi ich wartość i koszt robocizny albo sumę odpowiadającą zwiększeniu wartości rzeczy.*

Art. 535. (...) *Si es el predio dominante el que se divide entre dos o más, cada porcionero puede usar por entero de la servidumbre, **no alterando** el lugar de su uso, **ni agravándola** de otra manera.*

'Jeżeli między kilka osób dzieli się nieruchomości władnąca, właściciel kaźdej części może w pełni korzystać z służebności, **nie dokonując** zmian w miejscu korzystania z niej ani **nie czyniąc** jej bardziej uciążliwą w żaden inny sposób'.

Art. 721. (...); *pero se otorgará ante el Oficial y los dos testigos que para el abierto exige el artículo 716, **debiendo firmar** todos ellos el acta de otorgamiento, como asimismo el testador, si pudiere.*

'(...) należy go [testament wojskowy] jednak sporządzić w obecności oficera i dwóch świadków, jakich artykuł 716 wymaga dla [testamentu] publicznego, przy czym wszyscy oni powinni [dosł. *'**mając powinność** wszyscy oni'] podpisać protokół sporządzenia i [czyni to] także, jeżeli może, sam spadkodawca'.

6.3. Zdania anaforyczne i odsyłające

W tekstach obu kodeksów autorzy tekstu stosują odesłania, co pozwala uczynić tekst bardziej zwartym, przejrzystszym, a ponadto ulepsza jego styl. Odsyłają one odbiorcę tekstu do treści, które wystąpiły w nim wcześniej. W tekście polskim są to wyrazy takie jak *powyższy*, który może określać m.in. wyrazy *uprawnienie* czy *obowiązek*, np.:

*Art. 675. § 1. Po zakończeniu najmu najemca obowiązany jest zwrócić rzecz w stanie nie pogorszonym; jednakże nie ponosi odpowiedzialności za zużycie rzeczy będące następstwem prawidłowego używania. § 2. Jeżeli najemca oddał innej osobie rzecz do bezpłatnego używania lub w podnajem, **obowiązek powyższy** ciąży także na tej osobie.*

W języku hiszpańskim w tej funkcji występuje połączenie rodzajnika określonego i przymiotnika *el mismo* ‘ten sam’, na przykład:

*Art. 384. Todo propietario tiene derecho a deslindar su propiedad, con citación de los dueños de los predios colindantes. **La misma facultad** corresponderá a los que tengan derechos reales.*

‘Każdy właściciel ma prawo rozgraniczyć swoją własność, zawiadamiając o tym właścicieli gruntów sąsiadujących. **To samo uprawnienie** przysługuje temu, kto ma [inne] prawa rzeczowe’.

Polski zaimek *to* pozwala zastąpić całe zdanie, w tym także zawierające znaczenia deontyczne (np. w art. 629 k.c.: *Nie dotyczy to jednak...*). W języku hiszpańskim odpowiada mu zaimek *esto* ‘to’ (np. art. 1137C.c.: *Sólo habrá lugar a esto cuando (...)* ‘Ma to miejsce tylko wtedy, jeżeli (...)’).

Język hiszpański posiada także zaimek zastępujący przymiotniki i imiesłowy. Jest to zaimek *lo*, który może zastępować np. wyraz *obligado* ‘obowiązany’, na przykład:

*Art. 1882. El acreedor, salvo pacto en contrario, está obligado a pagar las contribuciones y cargas que pesen sobre la finca. **Lo está** asimismo a hacer los gastos necesarios para su conservación y reparación.*

'Jeżeli nie uzgodniono inaczej, wierzyciel jest obowiązany płacić ciężące na nieruchomości podatki i opłaty. **Jest** również [**obowiązany**] do ponoszenia koniecznych nakładów na jej utrzymanie i naprawy'.

Zamiast powtarzać treść na przykład obowiązku, autor tekstu może też odesłać do konkretnego w nim miejsca, gdzie ta treść jest przedstawiona. Może to być odesłanie względem miejsca w tekście (np. do paragrafu poprzedzającego), jak w przykładzie poniżej:

*Art. 815 § 2¹. W razie zawarcia umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek **obowiązk**ki określone w paragrafach poprzedzających spoczywają zarówno na ubezpieczającym, jak i na ubezpieczonym, chyba że ubezpieczony nie wiedział o zawarciu umowy na jego rachunek.*

albo odesłanie bezwzględne, na przykład do artykułu oznaczonego numerem. W poniższym przykładzie poprzez odesłanie wyrażona jest treść uprawnienia:

*Art. 1499. En las ventas de animales y ganados con vicios redhibitorios, **gozará** también el comprador de **la facultad expresada en el artículo 1486**; (...).*

'W przypadku sprzedaży zwierząt i bydła z wadami uprawniającymi do rozwiązania umowy kupującemu **przysługuje** również **uprawnienie wyrażone w artykule 1486 (...)**'.

6.4. Zdania o charakterze definicyjnym

Pomimo faktu, iż to, co w tekstach prawnych uznaje się za zdania definicyjne, nie ma ścisłych postaci definicji, można je wyróżnić jako zdania definicyjne na tej podstawie, że da się w nich zidentyfikować wyrażenie będące *definiensem* i wyrażenie będące *definiendum*, które są wyrażeniami równoznacznymi. Przykładami takich zdań są (*definiendum* podkreślono):

Art. 476. Dłużnik dopuszcza się zwłoki, gdy nie spełnia świadczenia w terminie, a jeżeli termin nie jest oznaczony, gdy nie spełnia świadczenia niezwłocznie po wezwaniu przez wierzyciela.

Art. 1475. *Tendrá lugar la evicción cuando se prive al comprador, por sentencia firme y en virtud de un derecho anterior a la compra, de todo o parte de la cosa comprada.*

'Ewikcja ma [dosł. 'będzie miała'] miejsce wtedy, gdy prawomocnym wyrokiem i na mocy prawa istniejącego przed kupnem pozbawia się kupującego całości albo części rzeczy kupionej'¹¹¹.

W niektórych tego rodzaju zdaniach mowa jest o obowiązku i prawie:

Art. 535. *Przez umowę sprzedaży sprzedawca **zobowiązuje się** przenieść na kupującego własność rzeczy i wydać mu rzecz, a kupujący zobowiązuje się rzecz odebrać i zapłacić sprzedawcy cenę.*

Art. 524. (...) *La habitación **da** a quien tiene este derecho **la facultad** de ocupar en una casa ajena las piezas necesarias para sí y para las personas de su familia.*

'Habitatio (prawo mieszkania) **daje** posiadaczowi tego prawa **uprawnienie** do zajmowania w cudzym budynku pomieszczeń potrzebnych jemu i członkom jego rodziny'¹¹².

Art. 556. *Las servidumbres de saca de agua y de abrevadero **llevan consigo la obligación** en los predios sirvientes de dar paso a personas y ganados hasta el punto donde hayan de utilizarse aquellas, debiendo ser extensiva a este servicio la indemnización.*

'Służebności czerpania wody i wodopoju oznaczają [dosł. 'niosą z sobą'] **obowiązek** umożliwienia osobom i bydłu przejścia przez nieruchomość obciążoną aż do miejsca, w którym można z nich zrobić użytek, z czym powinno łączyć się odpowiednie wynagrodzenie'.

Mimo że w powyższych zdaniach są nazwane czynności (przenieść na kupującego własność rzeczy etc., zajmować pomieszczenie etc.; umożliwić przejście osobom i bydłu), to pojawiają się one tylko jako element

---

¹¹¹ Jak widać z tego przykładu, w hiszpańskich definicjach może być użyty czas przyszły.

¹¹² Nie jest zdaniem definicyjnym zdanie formalnie podobne:

Artículo 1795 *El incumplimiento de la obligación de alimentos dará derecho al alimentista (...), para optar entre exigir el cumplimiento (...) o la resolución del contrato (...).*

'Niewypełnianie obowiązku utrzymywania daje utrzymywanemu prawo, (...), do wyboru pomiędzy żądaniem spełnienia (...) a rozwiązaniem umowy (...)'

ponieważ „niewypełnianie...” i „prawo wyboru” nie są synonimiczne.

definiendum. Dlatego tego typu zdania nie były brane pod uwagę w rozdziale 5.

Pewne zdania spełniające funkcję definicji, które zawierają nazwę czynności niebędącą elementem *definiendum*, są traktowane w mojej pracy jako obligatoryjne (omówienie i przykłady w podrozdziale 4.7.).

6.5. Zdania niewyrażające czynności deontycznej

Dla potrzeb niniejszej pracy założyłam, że o modalności deontycznej można mówić tylko w przypadku zdań, w których jest wyrażona – niekoniecznie za pomocą czasownika – czynność deontyczna. Niemniej jednak z niektórych zdań niewyrażających czynności można wnosić inferencyjnie o czynnościach, które trzeba, można, lub których nie można lub nie trzeba wykonać. Na przykład zdania mówiące o odpowiedzialności jak najbardziej wyznaczają pewne normy postępowania, nie mówiąc jednak eksplicitnie, o jakie postępowanie – tj. o jaką czynność – chodzi.

Wśród zdań niewyrażających czynności można wyróżnić następujące grupy:

- a) zdania mówiące o tym, że ktoś ma prawo, obowiązek, jest zobowiązany itp., lecz nieokreślające do jakiej czynności;
- b) zdania mówiące o tym, że coś dzieje się lub nie dzieje się z pewnymi rzeczami bez udziału osobowego agensa, mocą samego prawa (choć może to być wynikiem działania tego agensa);
- c) zdania zawierające wyrazy homofoniczne z signifikatorami modalności deontycznej, ale przenoszące inne znaczenia;
- d) zdania zawierające wyrazy, w których znaczeniu leksykalnym wprowadzie jest zawarte w pewien sposób znaczenie prawa, obowiązku itp., jednak wynika to dopiero inferencyjnie z interpretacji i okoliczności dodatkowych.

Do grupy a) należą zdania zawierające wyrażenia takie jak: *adquirere derecho a los legados* ‘nabywa prawo do zapisów’ (art. 881 C.c.), *traci prawo do części świadczenia* (art. 495. § 2. k.c.), *quedará privado de su derecho a la herencia* ‘zostaje pozbawiony prawa do spadku’ (art. 674 C.c.), *wstępuje w prawa i obowiązki spadkobiercy* (art. 1053 k.c.), *se subroga en todos los derechos* ‘wstępuje we wszystkie prawa’ (art. 1839 C.c.).

Do tej kategorii należą także zdania mówiące o prawach (w tym uprawnieniach typu *zarzut*/hiszp. *excepción, recurso* ‘środek prawny’, *acción* ‘możliwość skargi’, *pierwszeństwo*/hiszp. *preferencia*) i obowiązkach lub ich braku, które pod względem czynności deontycznej są niescharakteryzowane albo scharakteryzowane w odniesieniu do praw i obowiązków innej osoby lub w inny sposób. Przykładami takich zdań są zdania poniższe:

Art. 1742. *Las obligaciones y derechos que nacen del comodato pasan a los herederos de ambos contrayentes, (...).*

‘Zobowiązania i prawa **wynikające z użyczenia** przechodzą na spadkobierców obu stron (...)’.

Art. 27. *Los extranjeros gozan en España de los mismos derechos civiles que los españoles, (...).*

‘Obcokrajowcy korzystają w Hiszpanii z **tych samych** praw cywilnych **co Hiszpanie** (...)’.

Tutaj należy wymienić także zdania, w których wyrazy *prawo, derecho* ‘prawo’, *beneficio* ‘prawo, korzyść’ występują jako części ustalonych jednostek leksykalnych. Są to na przykład: *prawo zastawu* (np. art. 588 k.c.), *prawo pierwokupu* (art. 166 k.c.), *prawo zatrzymania* (art. 496 k.c.), *los derechos de hipoteca* ‘prawa hipoteczne’, *servidumbre u otros derechos reales* ‘służebność i inne prawa rzeczowe’ (art. 405 C.c.), *el beneficio de división* ‘prawo podziału’ (art.1837 C.c.), *derecho de tanteo* ‘prawo pierwokupu’ (art. 1636 C.c.). Wszystkie te pojęcia mają swoje rozbudowane definicje i nie można ich sprowadzić do jednej czynności.

Do tej kategorii należą też zdania zawierające wyrazy ze znaczeniem zobowiązania, lecz niezawierające informacji, do jakiej czynności się zobowiązuje. Oznajmniają one tylko, iż ktoś pozostaje lub nie pozostaje w stosunku zobowiązania. Przykłady: *no obliga* ‘nie zobowiązuje’ (art. 1262 C.c.), *queda* (lub: *quedará*) *obligado* ‘pozostaje zobowiązanym’ (art. 1552 C.c.), *no queda obligado* ‘nie pozostaje zobowiązanym’ (art. 1698 C.c.), *quedará libre* ‘pozostaje wolnym’ (art. 1181 C.c.), *quedará libre de la obligación* ‘pozostaje wolnym od zobowiązania’ (art. 1527 C.c.), *no se libra* ‘nie uwalnia się’ (art. 1706 C.c.), *pozostawać zobowiązanym* (art. 366§ 2 C.c.).

Do grupy b) należą zdania zawierające zwroty takie jak:

- *bieg przedawnienia roszczenia przerywa się..., rozpoczyna się...* (art. 819§ 4 k.c.), *el tiempo para la prescripción corre desde...* 'bieg przedawnienia rozpoczyna się od...' (art. 1970 C.c.);
- *umowa zostaje zawarta, gdy...* (art. 72. § 1 k.c.), *umowa rozwiązuje się wskutek...* (art. 645. § 1 k.c.); *la donación se perfecciona desde que...* 'darowizna dochodzi do skutku od momentu, kiedy...' (art. 623 C.c.);
- *roszczenie ulega przedawnieniu* (art. 442¹. § 1 k.c.); *quedará extinguida la obligación 'ts.'* (art. 1182 C.c.);
- *el testamento queda revocado de derecho* 'testament ulega odwołaniu z mocy prawa' (art. 739 C.c.);
- *przeniesienie wierzytelności następuje przez...* (art. 517. § 2 k.c.); *spełnienie świadczenia następuje przez...* (art. 358¹. § 1 k.c.); *la resolución de la venta tendrá lugar cuando...* 'rozwiązanie umowy sprzedaży następuje wtedy, kiedy...' (art. 1505 C.c.)
- *stosunek najmu lokalu mieszkalnego wygasa...* (art. 691. § 3 k.c.)
- *dług, jak i wierzytelność dzielą się na tyle niezależnych od siebie części* (art. 379. § 1 k.c.)
- *tendrá lugar lo dispuesto en los artículos ...* 'następuje sytuacja przewidziana w artykułach...' (art. 1525 C.c.)

Tu również należą:

- zdania mówiące o tym, że jedna sytuacja powoduje lub unieważnia inną (albo nie powoduje ani nie unieważnia innej sytuacji); zdania mówiące o tym, że dana sytuacja nie jest przeszkodą dla innej sytuacji;
- zdania mówiące o zakresie danego prawa lub obowiązku, np: *ustawowe prawo zastawu (...) rozciąga się także na...* (art. 686 k.c.); *zakres obowiązku (...) ogranicza się (...) do...* (art. 849. § 1 k.c.);
- zdania z czasownikami typu: *należy się (komuś coś), przypada (komuś coś), corresponderán (frutos, intereses) a...* '(pożytki, odsetki) należą się...', *pertenecerá a...* 'należy się [komuś]', (art. 1468 C.c.), *no se deberán (intereses)* 'nie należą się (odsetki)' (art. 1755 C.c.), *aprovechar* 'przynosić korzyść', *ser de cuenta de* 'ciążyć na' (gdy mowa np. o kosztach, nie o obowiązku).

Do grupy c) należą zdania zawierające czasowniki takie jak: *może, powinien*, przymiotnik *es necesario*, w których brak jednak wyrazów nazywających czynność osobowego agensa. Przykłady:

Art. 942. Testament **może zawierać** rozrządzenia tylko jednego spadkodawcy.

Art. 43³. § 1. Firma przedsiębiorcy **powinna się odróżniać** dostatecznie od firm innych przedsiębiorców prowadzących działalność na tym samym rynku.
§ 2. Firma **nie może wprowadzać** w błąd, w szczególności co do osoby przedsiębiorcy, przedmiotu działalności przedsiębiorcy, miejsca działalności, źródeł zaopatrzenia.

Art. 454. § 2. Jeżeli zobowiązanie ma związek z przedsiębiorstwem dłużnika lub wierzyciela, o miejscu spełnienia świadczenia **rozstrzyga** siedziba przedsiębiorstwa.

Art. 460. El poseedor **puede perder** su posesión: l. Por abandono de la cosa.
'Posiadacz **może utracić** posiadanie: 1. przez porzucenie rzeczy'.

Art. 683. Para que un testigo sea declarado inhábil, **es necesario que** la causa de su incapacidad **exista** al tiempo de otorgarse el testamento.
'Do uznania osoby za niezdolną do bycia świadkiem **konieczne jest, aby** powód jego niezdolności **istniał** w chwili sporządzania testamentu'.

Art. 725. (...) La copia del testamento o del acta **deberá llevar** las mismas firmas que el original, (...).
'Kopia testamentu lub protokołu **powinna zawierać** te same podpisy co oryginał (...)'.

Do grupy d) należą zdania o odpowiadaniu i ponoszeniu odpowiedzialności, niebezpieczeństwie i roszczeniu. Odpowiedzialność może być rozumiana jako obowiązek ponoszenia ciężarów przewidzianych w prawnych normach sankcjonowanych lub „ponoszeniu negatywnych skutków wystąpienia pewnych zdarzeń” (Chauvin i in. 2009: 297). „Odpowiadać” (hiszp. *responder*), czyli „być odpowiedzialnym” (hiszp. *ser responsable*), to „być obciążonym określoną powinnością lub obowiązkiem” (Díez-Picazo 1993: 31). Zdania mówiące o odpowiedzialności nie mówią jednak, jaką czynność ktoś powinien podjąć. Przykłady wyrażeń tego rodzaju z k.c. to: *nie odpowiada za* (art. 709⁴ k.c.), *jest odpowiedzialny za* (art. 392 k.c.), *nie jest odpowiedzialny za* (art. 423 k.c.), *ponosi odpowiedzialność za* (art. 417 k.c.), *nie ponosi odpowiedzialności za* (art. 718 k.c.), *(coś) zwalnia od odpowiedzialności* (art. 449⁵ k.c.), *(ktoś) zostaje zwolniony od odpowiedzialności* (art. 573 k.c.). Przykłady hiszpańskie są analogiczne: *es responsable de* 'jest odpowiedzialny za' (art. 1564 C.c.), *será*

responsable de 'ts.' (art. 1495 C.c.), *no será responsable de* 'nie jest odpowiedzialny za' (art. 1484 C.c.), *responde de* 'odpowiada za' (art. 1485 C.c.), *responderá de 'ts.'* (art. 1529 C.c.), *quedará libre de responsabilidad* 'nie ponosi odpowiedzialności' (art. 1176 C.c.). W pewnych zdaniach w C.c. użyte zostały zwroty z czasownikiem *debe* 'powinien' i rzeczownikiem *obligación* 'obowiązek', które mogłyby sugerować, że chodzi w nich o czynność deontyczną: *debe responder de* 'powinien odpowiadać za' (art. 1686 C.c.), *la obligación a responder (se divide entre)* 'obowiązek odpowiadania (dzieli się pomiędzy)' (art. 1837 C.c.). Nie mamy tu jednak do czynienia z czynnością deontyczną, gdyż „odpowiadać”, „ponosić odpowiedzialność” jako stan niewolicjonalny, nie jest czymś, co można komuś nakazać.

Z tego samego względu z analizy za pomocą wymiarów wyłączyłam zdania mówiące o roszczeniu i niebezpieczeństwie (hiszp. *riesgo*). W znaczeniu leksykalnym wyrazu *roszczenie* zawarte jest, że ktoś, kto ma roszczenie, ma prawo do żądania, domagania się¹¹³. Ze zdania mówiącego, że komuś przysługuje przeciwko komuś roszczenie, na przykład o zapłatę jakiejś sumy, wynika inferencyjnie, że uprawniony „może żądać zapłaty”, jednak czynność żądania nie jest w zdaniu nazwana. Również nienazwana jest czynność, obowiązek podjęcia której może wynikać z ponoszenia niebezpieczeństwa. Dlatego z analizy w rozdziale 5. wyłączone zostały również zwroty takie jak: *niebezpieczeństwo (przypadkowej utraty) obciąża tego, kto...* (art. 641 § 1 k.c.); *el riesgo (...) es del socio propietario* 'niebezpieczeństwo obciąża współnika będącego właścicielem' (art. 1687 C.c.).

---

¹¹³ Teoretycy prawa definiują roszczenie jako „uprawnienie polegające na tym, że jakaś **indywidualnie** oznaczona osoba ma obowiązek wykonać **świadczenie** na rzecz uprawnionego, a więc uprawniony może żądać, aby zachowała się ona w ściśle określony sposób” (Radwański 2007: 95, wyróżnienie w oryginale); „Roszczenie polega na możliwości domagania się (żądania) określonego zachowania od oznaczonej osoby, korzystnego dla uprawnionego; korelatem roszczenia jest skonkretyzowany obowiązek drugiej strony podjęcia określonego działania lub powstrzymania się (przynoszącego korzyść uprawnionemu) od określonego działania” (Wolter i in. 1999: 133).

6.6. Zdania modalne o złożonej strukturze modalnościowej

Niektóre zdania modalne posiadają złożoną strukturę modalnościową. Są to:

1. Zdania przenoszące informację o niespełnieniu warunku wystarczającego do zaistnienia sytuacji nakazu, zakazu, dozwoleń lub braku nakazu;
2. Zdania z czasownikami pol. *wystarczy* i hiszp. *bastará* 'ts.';
3. Zdania, z których modalność deontyczna może być wywnioskowana w oparciu o przenoszone przez to zdanie informacje o ważności bądź skuteczności danej czynności.

Zdania te są omawiane poniżej.

1. Pierwszą grupę stanowią zdania przenoszące informację o niespełnieniu warunku wystarczającego do zaistnienia nakazu, zakazu, dozwoleń lub braku nakazu, które jednak nie przenoszą znaczenia deontycznego. W niektórych wypadkach znaczenie deontyczne mogą przenosić presupozycje tych zdań. Na przykład presupozycją zdania poniższego:

*Art. 575. (...) umowne wyłączenie odpowiedzialności z tytułu rękojmi **nie zwalnia** sprzedawcy **od obowiązku** zwrotu otrzymanej ceny, chyba że (...).*

jest to, że sprzedawca ma obowiązek zwrotu otrzymanej ceny. Nie jest to jednak powiedziane wprost i wymaga wnioskowania, jakkolwiek prostego. Z tego powodu nie traktuję tego zdania jako obligatorywnego. Zdanie to przenosi raczej informację, że „umowne wyłączenie odpowiedzialności z tytułu rękojmi” nie jest warunkiem wystarczającym do zaistnienia braku nakazu. Podobnie traktuję zdanie poniższe:

*Art. 928. **No se pierde el derecho** de representar a una persona por haber renunciado su herencia.*

'**Nie traci się prawa** do reprezentowania osoby przez odrzucenie spadku po niej'.

którego presupozycją jest, że ktoś ma prawo do reprezentowania osoby. Nie jest to jednak powiedziane wprost. Zdania tego nie traktuję więc jako permissywnego. Zdanie to przenosi raczej informację, że „odrzucenie spadku” nie jest warunkiem wystarczającym do zaistnienia zakazu.

Podobnie, choć nie tak samo, można scharakteryzować zdanie poniższe:

*Art. 413. El dominio privado de los álveos de aguas pluviales **no autoriza** para hacer labores u obras que varíen su curso en perjuicio de tercero, (...).*

‘Prywatna własność odpływów wody deszczowej **nie upoważnia** do wykonywania prac i budów zmieniających ich bieg ze szkodą dla osób trzecich (...)’.

Nie mówi ono definitywnie o tym, że ten, kto posiada odpływy wody deszczowej, nie może wykonywać określonych tu prac. Z tego powodu więc nie traktuję go jako prohibytywnego. Informuje ono raczej, że samo posiadanie odpływów nie jest warunkiem wystarczającym do zaistnienia dozwolenia.

2. Zdania zawierające zwrot *wystarcza* i jego hiszpański odpowiednik *bastará* przenoszą znaczenie Obligatywności, lecz ich struktura modalnościowa jest bardziej złożona. Mianowicie komunikują one, że nie zachodzi wymóg dokonywania innych czynności ponad wskazaną, a zatem przenoszą także znaczenie Immunitywności. Przykłady:

*Art. 78. § 1. Do zachowania pisemnej formy czynności prawnej **wystarcza złożenie** własnoręcznego podpisu na dokumencie obejmującym treść oświadczenia woli.*

*Art. 1447. Para que el precio se tenga por cierto **bastará que** lo sea con referencia a otra cosa cierta, o que **se deje** su señalamiento al arbitrio de persona determinada.*

‘Aby cenę można było uznać za pewną, **wystarczy**, by była pewna w odniesieniu do innej rzeczy, która jest pewna, lub **by** jej wyznaczenie **pozostawiono** uznaniu określonej osoby’.

Nieco inny charakter mają zdania hiszpańskie z czasownikiem z negacją *no basta* ‘nie wystarcza’ (np. art. 962 C.c.), które mówią o tym, że dana czynność nie jest wystarczająca do osiągnięcia pewnego celu. To, że jest ona nakazana, nie jest w takich zdaniach wyrażone eksplicytnie, lecz tylko wynika z nich pośrednio.

3. Zdania, z których modalność deontyczna może być wywnioskowana w oparciu o przenoszone przez nie informacje o ważności bądź skuteczności

czynności, można określić jako „inferencyjne”. Przykładem takiego zdania jest:

*Art. 586. § 1. **Zastrzeżenie** natychmiastowej wymagalności nie uiszczonej ceny na wypadek uchybienia terminom poszczególnych rat **jest skuteczne** tylko wtedy, gdy było uczynione na piśmie przy zawarciu umowy, a kupujący (...).*

Z tego zdania można wywnioskować, że aby zastrzeżenie wymagalności było skuteczne, należy zastrzec ją przy zawarciu umowy itd. Z kolei ze zdania:

*Art. 14. § 1. Czynność prawna **dokonana** przez osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych, **jest nieważna**.*

można wywnioskować, że nie może dokonać ważnych czynności prawnych osoba, która nie ma zdolności do czynności prawnych. Zwraca uwagę wielość zwrotów hiszpańskich używanych w tego typu zdaniach: *es nula* ‘jest nieważna’, *será nula* ‘będzie nieważna’, *no será válido* ‘nie będzie ważny’, *será ineficaz* ‘będzie bezskuteczny’, *no surte efecto* ‘jest nieważny [dosł. ‘nie rodzi skutku’]’, *no hay contrato cuando...* ‘nie ma umowy, jeżeli...’.

7. Podsumowanie

7.1. Porównanie kodeksów ze względu na cechy występujących w nich zdań przenoszących znaczenia deontyczne

W rozdziale 5 zaproponowane zostały wymiary służące do opisu zdań p.z.d. W podrozdziale 5.2. zaprezentowane zostało ich możliwe wykorzystanie jako narzędzi do opisu zdań p.z.d., a mianowicie do przeprowadzenia charakterystyki zdań. Wymiary pozwalają porównywać zdania ze sobą w systematyczny sposób, nie tylko w obrębie jednego języka, lecz również międzyjęzykowo. Porównując zdania, można także porównać teksty, w których te zdania występują. Poniżej przedstawiam porównanie tekstów k.c. i C.c. ze względu na cechy zdań p.z.d., które w nich występują. Porównanie to przeprowadzam w oparciu o poszczególne wymiary. Wymiarowi 3., wymagającemu szerszej dyskusji, poświęcony jest odrębny podrozdział (7.1.1.), w którym, po tabelarycznym zestawieniu signifikatorów nastąpi omówienie zagadnienia synonimii i homonimii signifikatorów oraz niektórych różnic między signifikatorami modalności deontycznej w języku ogólnym i języku prawnym zawartym w k.c. i C.c. Przechodzę obecnie do porównania kodeksów w oparciu o poszczególne wymiary, względem których charakteryzowane są zawarte w nich zdania.

Wymiar 1. Typ znaczenia deontycznego. Teksty k.c. i C.c. są podobne do siebie pod tym względem, że występują w nich zdania przenoszące wszystkie z czterech znaczeń deontycznych. W obu tekstach najmniejsza jest liczba zdań przenoszących znaczenie Immunitywności.

Wymiar 2. Kategoria semantyczna podmiotu. Zarówno w k.c., jak i w C.c. często występują zdania, które względem tego wymiaru wykazują cechy: Agens jako podmiot, Patiens jako podmiot, rzadziej: Czynność jako podmiot i Determinatum signifikatora jako podmiot oraz Zdanie bezpodmiotowe.

Zdania bezpodmiotowe są częstsze w tekście k.c., między innymi dlatego, że używa się w nim czasowników niewłaściwych (*można, nie można, wolno,*

nie wolno, należy). W tekście C.c. zdania takie są rzadsze również z tego powodu, że dość rzadko są w nim stosowane formy bezosobowe. Wydaje się, że rzadsze występowanie form bezosobowych jest w tekście hiszpańskim równoważone częstszym niż w tekście polskim występowaniem zdań w stronie biernej, zarówno peryfrastycznej, jak i zwrotno-biernej. Ponadto należy zaznaczyć, że w przypadku niektórych zdań hiszpańskich, w których *patiens* jest w liczbie pojedynczej, nie jest możliwe rozstrzygnięcie, czy użyto w nich formy bezosobowej, czy strony zwrotno-biernej.

W obu tekstach wyjątkowo wystąpiły zdania z cechą: Kauzator modalnościowy jako podmiot i – tylko w C.c. – Agens kauzatora modalnościowego jako podmiot. Niektóre zdania w C.c. wykazują względem wymiaru 2. cechę Nieokreśloność. Jest bowiem nierozstrzygalne, czy ich orzeczenie jest czasownikiem w stronie zwrotno-biernej, czy czasownikiem w formie bezosobowej, a zatem, czy są to zdania z *Patiensem* jako podmiotem czy Zdania bezpodmiotowe.

Wymiar 3. Sposób signifikacji modalności. Zarówno w tekście k.c., jak i C.c. daje się zauważyć duża różnorodność signifikatorów znaczeń deontycznych (znacznie większa w C.c. niż w k.c.). Wiążą się z tym zjawiska synonimii i homonimii signifikatorów. Zagadnienia te zostaną omówione w podrozdziale 7.1.1.

Wymiar 4. Czas czasownika będącego orzeczeniem. Między tekstami k.c. i C.c. zachodzi znaczna różnica, jeśli chodzi o czas, w jakim występuje czasownik będący orzeczeniem zdania p.z.d. Podczas gdy większość zdań w k.c. to zdania w czasie teraźniejszym, w C.c. liczba zdań w czasie przyszłym jest wyższa niż zdań w czasie teraźniejszym. Istotna różnica polega również na tym, że w C.c. w czasie przyszłym występują zdania, w których signifikatorem jest Kontekst, Czasowniki, Przymiotniki i Syntagmy, natomiast w k.c. w czasie przyszłym występują wyłącznie zdania, w których signifikatorem jest Kontekst. Ponadto w C.c. w czasie przyszłym występują zdania przenoszące wszystkie cztery znaczenia, natomiast w k.c. – tylko zdania obligatoryjne.

Inna różnica między k.c. i C.c. jest taka, że w C.c., jeżeli signifikatorem jest Kontekst (z negacją lub bez negacji), to prawie zawsze w zdaniu użyty jest czas przyszły (inaczej niż w k.c., gdzie w takich zdaniach najczęściej używa się czasu teraźniejszego).

W żadnym z obu badanych tekstów użycie danego czasu nie powoduje zmiany znaczenia deontycznego zdania, tzn. czas nie jest signifikatorem

żadnego ze znaczeń deontycznych. W tekście C.c. w zdaniach warunkowych użycie danego czasu jest w pewien sposób związane z czasem i trybem zdania podrzędnego.

Wymiar 5. Sposób wyrażenia czynności deontycznej. K.c. i C.c. wykazują duże podobieństwa, jeśli chodzi o cechy wykazywane względem tego wymiaru przez występujące w nich zdania. W obu tekstach szczególnie częste są zdania wykazujące cechy: Czasownik osobowy aktywny i Czasownik osobowy pasywny (w C.c. w stronie biernej peryfrastycznej i stronie zwrotno-biernej), Bezokolicznik aktywny bez negacji, Bezokolicznik pasywny bez negacji (w C.c. w stronie biernej peryfrastycznej i w stronie zwrotno-biernej). Ponadto w obu tekstach występują zdania z cechą Rzeczownik odczasownikowy bez negacji. Natomiast tylko wyjątkowo zostały użyte zdania z cechą Bezokolicznik aktywny z negacją.

Różnice między k.c. i C.c. mają charakter raczej marginalny. Na przykład w k.c. wystąpiły (rzadko) zdania z cechą Bezokolicznik pasywny z negacją i Rzeczownik odczasownikowy z negacją, których w C.c. brak. Z drugiej strony w C.c. liczniejsze niż w k.c. są zdania wykazujące względem tego wymiaru cechę: Przymiotnik bez negacji i Przymiotnik z negacją. W C.c. czynność bywa też wyrażana jako Zdanie podrzędne (podmiotowe).

Wymiar 6. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego czynność deontyczną. Oba teksty są do siebie podobne również pod względem funkcji syntaktycznej wyrazu oznaczającego czynność w zdaniach p.z.d. zawartych w tych tekstach. W obu tekstach zdania bardzo często wykazują względem tego wymiaru cechę: Orzeczenie, Dopełnienie, Podmiot i Przydawka. W C.c. niektóre zdania wykazują względem tego wymiaru cechę Nieokreśloność.

Wymiar 7. Kategoria partyratywna wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej. Oba teksty podobne są do siebie pod tym względem, że licznie występują w nich zdania wykazujące względem tego wymiaru cechę: Rzeczownik, Zaimek osobowy (anaforyczny), Zaimek względny. Nieco rzadsze są zdania wykazujące cechę: Zaimek uogólniony. Znacznie rzadziej, i tylko w C.c., występują zdania, w których agens jest wyrażony za pomocą Zaimka osobowego kataforycznego. Również tylko w C.c. agens wyrażony bywa Zaimkiem przeczącym (*nadie* 'nikt', *ninguno* 'ts.').

Wymiar 8. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej. Teksty k.c. i C.c. są do siebie podobne również z tego względu, że występują w nich zdania, które wykazują te same cechy względem Wymiaru 8. Wyraz oznaczający agensa często pełni w nich

funkcję Podmiotu i Dopełnienia dalszego, zwłaszcza „dopełnienia sprawcy” wyrażanego przez wyraz łączący się z przyimkiem pol. *przez* i hiszp. *por.* Rzadziej jego funkcją syntaktyczną jest Przydawka dopełnieniowa. W obu tekstach występują też zdania, w których wyraz oznaczający agensa jest w funkcji Dopełnienia bliższego. Są to zdania, w których znaczenie modalności deontycznej ujęte jest w sposób dynamiczny.

Najogólniej można zatem stwierdzić, że ze względu na cechy występujących w nich zdań teksty k.c. i C.c. są do siebie najbardziej podobne wówczas, jeśli zawarte w nich zdania rozpatruje się względem Wymiaru 1. Są one do siebie zbliżone w dużym stopniu również wtedy, jeśli zdania rozpatruje się względem Wymiarów 2., 5., 6., 7. i 8. Natomiast dość znaczne różnice dzielą oba teksty, jeśli zawarte w nich zdania rozpatruje się względem Wymiarów 3. i 4.

7.1.1. Porównanie polskich i hiszpańskich signifikatorów

Podrozdział ten zawiera dokładniejsze porównanie tekstów k.c. i C.c. pod względem cech, jakie występujące w nich zdania przyjmują w Wymiarze 3., czyli pod względem signifikatorów. Między oboma tekstami można zauważyć zarówno podobieństwa, jak i różnice.

Jeśli chodzi o podobieństwa, można zauważyć, że w przebadanych tekstach wystąpiły signifikatory odpowiadające sobie, w mniejszym lub większym stopniu, w obu językach. Chodzi tu nie tylko o Kontekst, Czasownik właściwe bez negacji, np. *może/puede, powinien/debe* lub *ha de*, Czasowniki właściwe z negacją, np. *nie może/no puede*, lecz także o Syntagmy czasownikowo-rzeczownikowe bez negacji, np. *ma obowiązek/tiene [la] obligación, jest [z]obowiązany/está obligado, ma prawo/tiene [el] derecho* i Syntagmy czasownikowo-rzeczownikowe z negacją: *nie ma obowiązku/no tiene obligación*. Ponadto istnieją odpowiedniości w signifikatorach użytych rzadziej, takich jak: Czasownik właściwy aktywny bez negacji *wymaga/requiere, należy do/corresponde a*; Przymiotnik bez negacji *jest potrzebny/es preciso, jest konieczny/será necesario*; Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji *zostaje zwolniony od obowiązku/queda exento de la obligación de*; Syntagma rzeczownikowo-czasownikowa *ciężar spoczywa na lub obowiązek obciąża/la obligación corresponde a*.

Z kolei mówiąc o różnicach, można przede wszystkim zauważyć, że w C.c. zachodzi znacznie większe niż w k.c. zróżnicowanie signifikatorów, mówiąc ściślej: konkretnych signifikatorów reprezentujących daną cechę Wymiaru 3. Na przykład w k.c. cecha Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji, jako signifikator Permisywności, reprezentowana jest tylko przez:

- (i) *ma prawo* + bezokolicznik aktywny,
- (ii) rzeczownik odczasownikowy,

Natomiast w języku hiszpańskim cecha ta reprezentowana jest przez:

- (i) *tiene derecho a* + bezokolicznik aktywny,
- (ii) *tiene el derecho de* + bezokolicznik aktywny (oba signifikatory występują również w czasie przyszłym),
- (iii) *tendrá derecho para* + bezokolicznik aktywny,
- (iv) *tiene facultad para* + bezokolicznik aktywny,
- (v) *tiene la facultad de* + bezokolicznik aktywny,
- (vi) *tendrá poderes para* + bezokolicznik aktywny (z czego cztery ostatnie wystąpiły rzadziej).

Oznacza to, że w tekście hiszpańskim istnieje większa liczba synonimicznych signifikatorów jednego znaczenia deontycznego, natomiast w tekście polskim synonimiczne signifikatory są rzadsze.

W C.c. zdania p.z.d. występują – niezależnie od signifikatora – w czasie teraźniejszym lub przyszłym, co nie wpływa na ich znaczenie. W k.c. w czasie przyszłym wystąpiły tylko te zdania, w których signifikatorem jest sam Kontekst. Ponadto czas przyszły jest w nim używany w znacznie mniej licznych przypadkach niż w C.c.

W tekście polskim używa się jako signifikatorów czasowników niewłaściwych, zarówno bez negacji (*można, wolno, należy*), jak i z negacją (*nie można, nie wolno*), które nie mają odpowiedników w języku hiszpańskim (*hay que* ‘trzeba, należy’ i *no hay que* ‘nie trzeba, nie należy’ nie wystąpiło w badanym korpusie jako signifikator). W C.c. rzadko używa się form bezosobowych czasownika właściwego (*se puede* ‘można [dosł. *‘może się’]’, *no se puede* ‘nie można [dosł. *‘nie może się’]’, *se debe* ‘powinno się’, *no se debe* ‘nie powinno się’). Należy z kolei zauważyć, że w tekście hiszpańskim jako signifikator znacznie częściej niż w polskim występuje Przymiotnik (potencjalny lub koniecznościowy).

W obu badanych tekstach, poza jednym wyjątkiem w C.c., nie wystąpiły zdania permissywne, w których signifikatorem byłyby sam Kontekst bez negacji¹¹⁴. Oznacza to, że ilekroć w zdaniu z cechą Kontekst bez negacji wystąpił czasownik oznaczający czynność wolicjonalną, jest to zawsze zdanie obligatoryjne. Jeśli natomiast signifikatorem jest Kontekst z negacją (co zdarza się rzadziej), to między k.c. a C.c. zachodzi pewna różnica: w k.c. jest to zawsze zdanie prohibytywne; w C.c. jest to zdanie albo prohibytywne, albo immunitywne, przy czym rozstrzyga o tym znaczenie dictum zdania.

7.1.1.1. Tabelaryczne zestawienie signifikatorów

Poniższe tabele zawierają zestawienie wszystkich signifikatorów (Wymiar 3.), które wystąpiły w badanym korpusie, z uwzględnieniem cech Wymiarów 1. (rodzaj znaczenia deontycznego), 2. (kategoria semantyczna podmiotu), 4. (czas czasownika będącego orzeczeniem) i 5. (sposób wyrażenia czynności deontycznej). Tabele te mają zadanie przedstawić łączliwość cech z Wymiaru 3 z cechami z Wymiaru 1. (tzn. pokazać, za pomocą jakich signifikatorów może być wyrażane dane znaczenie modalne) oraz, dodatkowo, z cechami z Wymiarów 2., 4. i 5. Ponadto w tabelach zestawiono signifikatory odpowiadające sobie w obu badanych tekstach, w celu umożliwienia ich porównywania.

Formy czasownikowe i przymiotnikowe są podane tylko w liczbie pojedynczej i w rodzaju męskim, nawet te, które wystąpiły tylko w liczbie mnogiej (z wyjątkiem signifikatora *son requisitos* 'są wymogami') i w formie żeńskiej.

Tabela nie uwzględnia różnicy w szyku. Na przykład dla języka polskiego nie rozróżnia się szyku *obowiązany jest* jako różnego od szyku *jest obowiązany*. Wyrażenia te traktuję jako ten sam signifikator.

Objaśnienia skrótów użytych w tabelach:

AGS – agens

AKM – agens kauzatora modalnościowego

BA – bezokolicznik aktywny

BP – bezokolicznik pasywny

COA – czasownik osobowy aktywny

---

¹¹⁴ Wiąże się to z tym, że z analizy wyłączyłam czasowniki oznaczające zdarzenia niewolicjonalne, np. *heredar* 'dziedziczyć', *recibir* 'otrzymać' (por. podrozdział 4.8.).

COP – czasownik osobowy pasywny
(F) – możliwość użycia w czasie przyszłym (*futurum*)
KM – kauzator modalnościowy
NEG – negacja
(p) – strona bierna peryfrastyczna
(P) – możliwość użycia w czasie teraźniejszym (*praesens*)
PTS – patiens
RO – rzeczownik odczasownikowy
(zb) – strona zwrotno-bierna (*pasiva con se*)
ZD – zdanie podrzędne
* – oznacza signifikatory występujące w korpusie rzadko

W zdaniach bezosobowych zapisuje się – dla przejrzystości – tylko postać *se debe* BA (bez *debe* BA-*se*).

7.1.1.1.1. Signifikatory Obligatywności

AGENS JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst bez negacji	
AGS + COA (P/F)	AGS + COA (F)
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
AGS + powinien + BA (P)	AGS + debe/deberá + BA (P/F)
–	AGS + ha/habrá de + BA (P/F)
–	AGS + tiene/tendrá que + BA (P*/F*)
AGS + zobowiązuje się do + RO (P*)	–
czasownik właściwy pasywny bez negacji	
AGS + jest zobowiązany + BA (P*)	AGS + está/estaré + obligado a + BA (P/F)
AGS + jest zobowiązany do + RO (P*)	AGS + está/estaré + obligado a + RO (P/F)
–	AGS + queda obligado a + BA (P)
–	AGS + quedará obligado a + RO (F)
–	AGS + se halla obligado a + BA (P*)
przymiotnik bez negacji	
AGS + jest obowiązany + BA (P)	AGS + queda sujeto a + RO (P*)
AGS + jest obowiązany do + RO (P)	
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji	
AGS + ma obowiązek + BA (P*)	AGS + tiene/tendrá obligación de + BA (P/F)
AGS + ma obowiązek + RO (P*)	AGS + tiene/tendrá la obligación + BA (P/F)
–	AGS + tiene el deber de + BA (P*)

PATIENS JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst	
PTS + <i>ulega</i> + RO (P)	PTS + COP (zb) (P/F)
PTS + COP (F*/P*)	PTS + COP (p) (F)
PTS + <i>ma</i> + RO (P)	PTS + <i>tiene/tendrá</i> + RO (P/F)
–	PTS + <i>será de</i> + RO (F*)
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
PTS + <i>powinien</i> + BP (P)	PTS + <i>debe/deberá</i> + BP (zb, p) (P/F)
–	PTS + <i>ha/habrá de</i> + BP (zb) (P/F)
–	PTS + <i>ha/habrá de</i> + BP (p) (P*/F*)
przymiotnik bez negacji	
PTS + <i>jest</i> + przymiotnik koniecznościowy (P*)	PTS + <i>es/será</i> + przymiotnik koniecznościowy (P/F)
–	PTS + <i>está</i> sujeto a + RO (F*)
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji	
–	PTS + <i>tiene/tendrá</i> derecho a + BP (p) (P*/F*) ¹¹⁵

CZYNNOŚĆ JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst	
RO + COA (P/F*)	RO + COA (F*)
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
–	RO + <i>incumbe</i> a (P*)
–	RO + <i>corresponde/corresponderá</i> a (P/F)
–	<i>se necesita</i> + BA (P)
–	<i>se necesita</i> + RO (P)
–	<i>se necesita</i> + ZD (P)
–	<i>se requiere</i> + ZD (P)
–	<i>se requerirá</i> + RO (F)
czasownik właściwy pasywny bez negacji	
<i>jest wymagany</i> + RO (P)	–
przymiotnik bez negacji	
<i>jest potrzebny</i> + RO (P)	<i>es/será preciso</i> + BA (P/F)
<i>jest konieczny</i> + RO (P)	<i>es preciso</i> + ZD (P)*
	<i>será necesario</i> + RO (F)*

¹¹⁵ Tylko patiens osobowy.

rzeczownik bez negacji	
-	RO + quedará a cargo de (F*)
-	son requisitos + ZD (P*)
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji	
-	RO + corre a cargo de (P*)
syntagma czasownikowo-czasownikowa bez negacji	
RO + powinien nastąpić (P)	-

DETERMINATUM SIGNIFIKATORA JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
syntagma rzeczownikowo-czasownikowa bez negacji	
ciężar + RO + spoczywa na (P*) obowiązek + RO + obciąża (P*)	la obligación de + BA + corresponde a (P)
-	surge la obligación de + BA (P*)

KAUZATOR MODALNOŚCIOWY JAKO PODMIOT

czasownik właściwy aktywny bez negacji	
-	KM + obliga a + RO (P)
KM + wymaga + RO (P)	KM + requiere/requerirá + RO (P/F)

AGENS KAUZATORA MODALNOŚCIOWEGO JAKO PODMIOT

czasownik właściwy aktywny bez negacji	
-	AKM + necesita/necesitará + RO (P/F)

ZDANIA BEZPODMIOTOWE

Polski	Hiszpański
kontekst	
COA (P) + się	COA + se (P/F)
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
-	se debe/se deberá + BA (P/F)
czasownik niewłaściwy bez negacji	
należy + BA (P)	-

7.1.1.1.2. Signifikatory Prohibytywności

AGENS JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst z negacją	
-	AGS + NEG COA (F*)
czasownik właściwy aktywny z negacją	
AGS + NEG może + BA (P)	AGS + NEG puede/podrá BA (P/F)
czasownik właściwy pasywny bez negacji	
-	AGS + está incapacitado para + BA (P*)
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji	
-	AGS + perderá [todo] derecho a BA (F*)
-	AGS + perderá el derecho de RO (F*)
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa z negacją	
-	AGS + NEG tener/tendrá derecho a + BA (P/F)

PATIENS JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst z negacją	
-	PTS + NEG COP (zb) (P*/F)
PTS + NEG ma + RO (P)	PTS + NEG tendrá + RO (F*)
-	PTS + NEG es de + RO (F)
czasownik właściwy aktywny z negacją	
PTS + NEG może + BP (P)	PTS + NEG puede/podrá + BP (zb) (P/F) PTS + NEG puede/podrá + BP (p) (P/F)
-	PTS + NEG deberá + BP (zb) (F*)
przymiotnik bez negacji	
PTS + jest + NEG przymiotnik potencjalny (P)	PTS + es/será + NEG przymiotnik potencjalny (P/F)
przymiotnik z negacją	
-	PTS + NEG es susceptible de + RO (P*)
PTS + NEG jest + czasownik potencjalny (P*)	PTS + NEG es/será + przymiotnik potencjalny (P/F*)

CZYNNOŚĆ JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst z negacją	
-	NEG tendrá lugar + RO (F)
-	RO + NEG procederá (F*)
syntagma czasownikowo-czasownikowa z negacją	
RO + NEG może nastąpić (P*)	-

DETERMINATUM SIGNIFIKATORA JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
syntagma rzeczownikowo-czasownikowa z negacją	
uprawnienie do + RO + NEG przysługuje (P*)	-

KAUZATOR MODALNOŚCIOWY JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
KM + wyłącza + RO (P*)	-
-	KM + obliga a NEG + BA (P*)
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji	
KM + wyłącza możliwość + RO (P*)	KM + priva del derecho de + BA (P*)

ZDANIE BEZPODMIOTOWE

Polski	Hiszpański
kontekst z negacją	
-	NEG habrá + RO (F*)
NEG COA się (P)	NEG se COA (F*)
czasownik właściwy aktywny z negacją	
-	NEG se puede/podrá + BA (P*/F*)
czasownik niewłaściwy z negacją	
NEG można + BA	-
NEG wolno + BA	-

7.1.1.1.3. Signifikatory Permisywności

AGENS JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
AGS + może + BA (P)	AGS + puede/podrá + BA (P/F)
czasownik właściwy pasywny bez negacji	
AGS + jest uprawniony do + RO (P)	–
AGS + jest uprawniony + BA (P*) ¹¹⁶	–
AGS + jest umocowany do + RO (P*)	–
przymiotnik bez negacji	
–	AGS + es libre para + BA (P*)
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji	
AGS + ma prawo + BA (P*) AGS + ma prawo + RO (P*)	AGS + tiene/tendrá derecho a + BA (P/F) AGS + tiene/tendrá el derecho de + BA (P/F) AGS + tendrá derecho para + BA (P*) AGS + tiene facultad para + BA (P*) AGS + tiene la facultad de + BA (P*) AGS + tendrá poderes para + BA (F*)
–	AGS + gozará de libertad para + BA (F*)

PATIENS JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
PTS + może + BP (P)	PTS + puede/podrá + BP (zb) (P/F) PTS + puede/podrá + BP (p) (P/F) PTS + podrá + ser de + RO (F*)
przymiotnik bez negacji	
PTS + jest + przymiotnik potencjalny (P*)	PTS + es/será + przymiotnik potencjalny (P/F)
–	PTS + es susceptible de + RO (P*)

¹¹⁶ Połączenie czasownika *jest uprawniony* z bezokolicznikiem wystąpiło w dwóch zdaniach w k.c. w wyniku niepoprawnego zastosowania elizji: „jest **uprawniony**, a nawet obowiązany **zmienić**”, art. 838 k.c.; podobnie w art. 769 k.c.

CZYNNOŚĆ JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst bez negacji	
	RO + será de (F*)
syntagma rzeczownikowo-czasownikowa bez negacji	
RO + należy do (P*)	RO + corresponde/corresponderá a (P*/F*)
syntagma czasownikowo-czasownikowa bez negacji	
RO + może nastąpić (P)	-

DETERMINATUM SIGNIFIKATORA JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
syntagma rzeczownikowo-przymiotnikowa bez negacji	
-	queda a salvo el derecho para + BA (P*)

KAUZATOR MODALNOŚCIOWY JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
-	KM + habilita para + BA (P*)
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji	
-	KM + da/dará derecho para + BA (P*/F*)

ZDANIE BEZPODMIOTOWE

Polski	Hiszpański
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
-	se puede/podrá + BA (P*/F*)
czasownik niewłaściwy bez negacji	
można + BA (P)	-
wolno + BA (P*)	-

7.1.1.1.4. Signifikatory Immunitywności

AGENS JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst z negacją	
–	AGS + NEG COA (F*)
czasownik właściwy aktywny bez negacji	
AGS + może + nie BA (P*)	–
czasownik właściwy aktywny z negacją	
–	AGS + NEG deberá + BA (F*)
czasownik właściwy pasywny bez negacji	
–	AGS + estará dispensado de + BA (F*)
–	AGS + queda relevado de + RO (P*)
czasownik właściwy pasywny z negacją	
–	AGS + NEG está/estará obligado a + BA (P*/F)
–	AGS + NEG queda obligado a + BA (P*)
–	AGS + NEG queda obligado a + RO (P*)
przymiotnik z negacją	
AGS + NEG jest obowiązany do + RO (P*)	–
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji	
AGS + zostaje zwolniony od obowiązku + RO (P*)	AGS + queda exento de la obligación de + BA (P*)
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa z negacją	
AGS + NEG ma obowiązku + BA (P*) AGS + NEG ma obowiązku + RO (P*)	AGS + NEG tiene/tendrá obligación de + BA (P*/F*)

PATIENS JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst z negacją	
–	PTS + NEG COP (zb) (F)
PTS + NEG ulega + RO (P)	–
czasownik właściwy aktywny z negacją	
–	PTS + NEG ha de + BP (zb) (P*)
–	PTS + NEG necesita + BP (p) (P*)

przymiotnik z negacją	
-	PTS + NEG estará sujeto a + RO (F*)
-	PTS + NEG es + przymiotnik koniecznościowy (P*)
syntagma czasownikowo-rzeczownikowa bez negacji	
-	PTS + perderá el derecho a + BP (p) (F*)

CZYNNOŚĆ JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
kontekst z negacją	
-	RO + NEG tendrá lugar (F*)
przymiotnik z negacją	
-	NEG será necesario + RO (F*)
czasownik właściwy pasywny z negacją	
NEG jest wymagany (P*)	-

DETERMINATUM SIGNIFIKATORA JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
syntagma rzeczownikowo-czasownikowa bez negacji	
-	cesará la obligación de + BA (F*)
obowiązek RO + odpada (P*)	-

KAUZATOR MODALNOŚCIOWY JAKO PODMIOT

Polski	Hiszpański
czasownik właściwy aktywny z negacją	
-	KM + NEG necesita + RO (P*)

7.1.1.2. Synonimia signifikatorów

Ponieważ, jak widać między innymi w powyższych tabelach, istnieją przypadki, w których jedno znaczenie modalności deontycznej może być wyrażone różnymi signifikatorami, uzasadnione jest mówienie o synonimii signifikatorów modalności deontycznej. Zdarza się, że synonimiczne signifikatory występują w tym samym artykule, na przykład:

*Art. 769. § 1. Jeżeli rzecz jest narażona na zepsucie, a nie można czekać na zarządzenie komitenta, komisant **jest** uprawniony, a gdy tego interes komitenta wymaga – **zobowiązany** sprzedać rzecz z zachowaniem należytej staranności. O dokonaniu sprzedaży **obowiązany jest** zawiadomić niezwłocznie komitenta¹¹⁷.*

Synonimiczne signifikatory mogą wystąpić nawet w jednym zdaniu złożonym, na przykład:

*Art. 608. § 1. Jeżeli w umowie zastrzeżono, że wytworzenie zamówionych rzeczy ma nastąpić z surowców określonego gatunku lub pochodzenia, dostawca **powinien** zawiadomić odbiorcę o ich przygotowaniu do produkcji i **jest obowiązany** zezwolić odbiorcy na sprawdzenie ich jakości.*

Jednym z wyrazistszych przykładów synonimii signifikatorów jednego znaczenia deontycznego są signifikatory Obligatywności, użyte w zdaniach zawartych w czterech różnych artykułach C.c. mówiących o czynności

---

¹¹⁷ Signifikatory *jest obowiązany* i *jest zobowiązany* jeden raz wystąpiły w k.c. nawet w niemal takim samym otoczeniu wyrazowym:

*Art. 567. § 2. (...) kupujący jest uprawniony, a gdy interes sprzedawcy tego wymaga – **obowiązany** sprzedać rzecz z zachowaniem należytej staranności.*

*Art. 769. § 1. (...) komisant jest uprawniony, a gdy tego interes komitenta wymaga – **zobowiązany** sprzedać rzecz z zachowaniem należytej staranności.*

W odróżnieniu od często stosowanego w k.c. signifikatora Obligatywności *jest obowiązany*, czasownik pasywny *jest zobowiązany* jako signifikator tego znaczenia wystąpił w tym tekście tylko 5 razy.

Zsubstantywizowany imiesłów *zobowiązany* występuje w k.c. w funkcji podmiotu lub dopełnienia.

colacionar, czyli ‘dołączać do masy spadkowej’. Nie różnią się one względem Wymiaru 1. (względem którego przyjmują cechę Obligatywność) i Wymiaru 4. (względem którego przyjmują cechę Czas przyszły). Są to zdania podane poniżej:

1 Art. 1038. *Cuando los nietos sucedan al abuelo en representación del padre, concurriendo con sus tíos o primos, **colacionarán** todo lo que debiera colacionar el padre si viviera, aunque no lo hayan heredado.*

‘Jeżeli wnukowie dziedziczą po dziadku w zastępstwie rodzica, wraz z wujostwem lub kuzynami, dołączają [dosł. ‘**dołączają**’] do masy spadkowej to, co powinien byłby dołączyć rodzic, gdyby żył, nawet jeśli tego nie odziedziczyli’.

2 Art. 1040. *(...); pero, si hubieren sido hechas por el padre conjuntamente a los dos, el hijo **estará obligado a colacionar** la mitad de la cosa donada.*

‘(...) jeżeli jednak rodzic dokonał [darowizny] na rzecz ich dwojga łącznie, dziecko jest [dosł. ‘**będzie**’] **obowiązane dołączyć** do masy spadkowej połowę darowanej rzeczy’.

3 Art. 1043. *Serán colacionables las cantidades satisfechas por el padre para redimir a sus hijos de la suerte de soldado, pagar sus deudas, conseguirles un título de honor y otros gastos análogos.*

‘Dołączeniu do masy spadkowej podlegają [dosł. *‘**będą dołączalne** do masy spadkowej’] nakłady poniesione przez rodzica na wykupienie dzieci od służby wojskowej, spłacenie ich długów, wystaranie się dla nich o tytuł honorowy i inne podobne wydatki’.

4 Art. 1046. *La dote o donación hecha por ambos cónyuges **se colacionará** por mitad en la herencia de cada uno de ellos.*

‘Posag lub darowiznę dokonaną przez oboje małżonków dołącza się [dosł. ~‘posag lub darowizna (...) **zostanie dołączony**’] w połowie do spadku każdego z nich’.

Poniższa tabela zawiera charakterystyki powyższych zdań. Obrazuje ona zróżnicowanie pod kilkoma względami, jakie mogą wykazywać zdania przenoszące jedno znaczenie deontyczne i mówiące o tej samej czynności deontycznej:

ZDANIE	WYMIAR	1	2	3	4
	1		Obligatywność	Obligatywność	Obligatywność
2		Agens jako podmiot (<i>nietos</i> 'wnukowie')	Agens jako podmiot (<i>hijo</i> 'dziecko')	Patiens jako podmiot (<i>cantidades</i> 'nakłady')	Patiens jako podmiot (<i>dote o donación</i> 'posag lub darowizna')
3		Kontekst bez negacji	Czasownik właściwy pasywny bez negacji	Przymiotnik bez negacji	Kontekst bez negacji
4		Czas przyszły	Czas przyszły	Czas przyszły	Czas przyszły
5		Czasownik osobowy aktywny (<i>colacionarán</i> 'dołączą')	Bezokolicznik aktywny bez negacji (<i>colacionar</i> 'dołączyć')	Przymiotnik bez negacji	Czasownik osobowy pasywny (<i>se colacionará</i> 'zostanie dołączony')
6		Orzeczenie	Dopełnienie	Orzeczenie	Orzeczenie
7		Rzeczownik (<i>nietos</i> 'wnukowie')	Rzeczownik (<i>hijo</i> 'dziecko')	Nieokreśloność	Nieokreśloność
8		Podmiot	Podmiot	Nieokreśloność	Nieokreśloność

Jak widać z tabeli, wszystkie cztery zdania są identyczne względem Wymiarów 1. i 4.

Do synonimii signifikatorów należy jednak podchodzić z ostrożnością. Niektóre z nich są bowiem tylko pozornie synonimiczne. Na przykład nie w każdym kontekście są ze sobą synonimiczne hiszpańskie signifikatory *tener derecho* 'mieć prawo' i *poder* 'móc'. Są one synonimiczne, jeśli czynność jest wyrażona za pomocą Bezokolicznika aktywnego bez negacji. Ilustrują to dwa poniższe zdania, w których oba signifikatory mogłyby zostać wzajemnie zastąpione bez zmiany znaczenia deontycznego:

Art. 564. El propietario de una finca o heredad, enclavada entre otras ajenas y sin salida a camino público, tiene derecho a exigir paso por las heredades vecinas, (...).

'Właściciel gruntu otoczonego gruntami cudzymi i niemającego dostępu do drogi publicznej **ma prawo żądać** [prawa do] przejścia przez grunty sąsiadujące (...)'

Art. 1592. *El que se obliga a hacer una obra por piezas o por medida, puede exigir del dueño que la reciba por partes y que la pague en proporción.*

'Kto zobowiązał się do wykonywania pracy na sztuki lub na określone ilości, **może żądać** od właściciela, by ten odbierał ją w częściach i płacił za nią według proporcji'.

Zamiana signifikatorów nie jest jednak możliwa, jeśli czynność jest wyrażona za pomocą Bezokolicznika pasywnego bez negacji (podmiotem jest wówczas osobowy *patiens*):

Art. 446. *Todo poseedor tiene derecho a ser respetado en su posesión; (...).*

'Każdy posiadacz ma prawo do tego, by szanowano stan jego posiadania. [dosł. *'**ma prawo być szanowanym** w swoim posiadaniu'].

Zdanie to, które ma znaczenie Obligatywne – mówi o obowiązku szanowania każdego posiadacza (por. omówienie w podrozdziale 4.8.) – nie mogłoby mieć postaci:

*Todo poseedor puede ser respetado en su posesión.

Dosł. 'Każdy posiadacz może być respektowany w swoim posiadaniu'.

gdyż otrzymalibyśmy wówczas zdanie Permisywne, mówiące o dozwoleniu szanowania każdego posiadacza¹¹⁸.

---

¹¹⁸ Należy ponadto zauważyć, że w zdaniach zawierających podmiot osobowy, w których czynność deontyczna wyrażona jest bezokolicznikiem pasywnym, a signifikatorem jest syntagma *tiene derecho* (zdania obligatywne), czynność deontyczna jest zawsze korzystna dla *patiensa*. Oprócz bezokolicznika pasywnego *ser respetado* 'być szanowanym' w C.c. wystąpiły także: '*ser indemnizado* 'zostać wynagrodzonym' (art. 452), *ser reintegrado* 'ts.' (art. 455), *ser igualado* 'ts.' (art. 1048).

Natomiast w zdaniach zawierających podmiot osobowy, w których czynność deontyczna wyrażona jest bezokolicznikiem pasywnym a signifikatorem jest czasownik *puede* (lub jego polski odpowiednik *może*) (zdania permisywne), czynność deontyczna może dla *patiensa* być korzystna, lecz również niekorzystna. Ten drugi przypadek egzemplifikuje zdanie poniższe:

Art. 1584. *El criado doméstico destinado al servicio personal de su amo, o de la familia de éste, por tiempo determinado, puede despedirse y ser despedido antes de expirar el término; (...).*

'**Służący** zatrudniony do osobistej pomocy panu domu lub jego rodzinie na czas określony **może zwolnić się i zostać zwolniony z pracy** przed upłynięciem wyznaczonego czasu; (...)'

Można zatem powiedzieć, że w niektórych kontekstach (w zależności od strony czasownika, a więc cechy, którą zdanie przyjmuje w Wymiarze 5) signifikatory *puede* i *tiene derecho* przenoszą odmienne znaczenia, czyli nie są synonimiczne.

7.1.1.3. Homonimia signifikatorów

Ponieważ, jak wykazano wyżej, signifikator *tiene derecho* może przenosić znaczenia Permisywności i Obligatywności (w zależności, z jaką cechą Wymiaru 5. współwystępują), można powiedzieć, że istnieją dwa homonimiczne signifikatory: *tiene derecho* permisywne i *tiene derecho* obligatywne.

Homonimia zachodzi również między signifikatorami *jest obowiązany* wyrażającym Obligatywność i homonimicznym wyrażającym Prohibytywność. Tym razem o znaczeniu decyduje brak negacji przy nazwie czynności. Na przykład zdanie zawierające wyrażenie *obowiązany jest zwrócić kupującemu pobraną różnicę* (art. 537 k.c.), z niezaprzeczoną nazwą czynności, jest obligatywne; natomiast zdanie zawierające wyrażenie *druga strona jest obowiązana do nieujawniania i nieprzekazywania ich innym osobom* (art. 72¹. § 1. k.c.), w którym nazwa czynności jest zaprzeczona, jest prohibytywne.

Od obecności lub braku negacji przy nazwie czynności zależy też znaczenie zdań z signifikatorem *może*. Może być on signifikatorem Permisywności (i jest tak w większości wypadków), lecz także Immunitowności, jak na przykład w zdaniu z wyrażeniem *Ubezpieczony może nie być imiennie wskazany w umowie* (art. 808. § 1. k.c.), w którym czynność wyrażona jest przez bezokolicznik pasywny z negacją (*nie być wskazany*).

Innym przypadkiem homonimii signifikatorów jest hiszpański czasownik właściwy aktywny z negacją *no debe*, który w C.c. najczęściej signifikuje Prohibytywność, jak w zdaniu poniższym:

Art. 1283. *Cualquiera que sea la generalidad de los términos de un contrato, no deberán entenderse comprendidos en él cosas distintas y casos diferentes de aquellos sobre que los interesados se pusieron contratar.*

‘Bez względu na stopień ogólności terminów użytych w umowie nie należy rozumieć, że zawiera ona [dosł. ‘**nie powinny** być rozumiane jako zawarte w niej’] rzeczy i sytuacje inne niż te, co do których zainteresowane strony zamierzyły się umówić’.

Może on jednak signifikować także Immunitywność:

*Art. 527. (...) Si [el usuario o el que tuviere derecho de habitación – JN] sólo percibiera parte de los frutos o habitara parte de la casa, **no deberá** contribuir con nada, siempre que (...).*

“(…) Jeżeli [mający prawo używania lub zamieszkania w cudzym budynku] pobiera tylko część pożytków albo zamieszkuje tylko część budynku, nie ma obowiązku [w oryginale: ‘**nie powinien**’ w czasie przyszłym] partycypować [w kosztach], pod warunkiem że (...).

Homonimia w C.c. dotyczy także signifikatora Kontekst bez negacji. Może on być signifikatorem Prohibytywności (por. *el notario [...] no lo autorizará...* ‘notariusz nie zatwierdza go...’, art. 665 C.c.) albo Immunitywności (por. *los deudores [...] no contribuirán...* ‘dłużnicy nie są obowiązani uczestniczyć...’ [dosł. ‘nie będą uczestniczyć...’], art. 1150 C.c.). O znaczeniu deontycznym zdania decyduje znaczenie jego dictum.

7.1.1.4. Signifikatory modalności deontycznej w języku prawnym i w języku ogólnym

Na koniec należy poczynić kilka uwag na temat różnic zachodzących między zdaniami p.z.d. należącymi do języka ogólnego a zdaniami należącymi do języka prawa zawartego w tekstach k.c. i C.c. (choć sposoby wyrażania modalności deontycznej w języku ogólnym nie były przedmiotem pracy).

Należy przede wszystkim stwierdzić, że niektórych signifikatorów występujących w języku ogólnym brak w języku prawnym badanych tekstów. Dla tekstu polskiego są to m.in. signifikatory takie jak: *musi, ma, trzeba* (Obligatywność), *jest zabronione, nie powinien, nie trzeba* (Prohibytywność), *nie musi, nie potrzebuje, nie ma potrzeby, nie trzeba* (Immunitywność). Ponadto w k.c. jako signifikatorów znaczeń deontycznych nie stosuje się trybu rozkazującego i bezokolicznika.

Dla języka hiszpańskiego signifikatory języka ogólnego nieobecne w kodeksie cywilnym to m.in.: *hay que* ‘trzeba’, *conviene* ‘należy’ (Obligatywność), *no se debe* ‘nie powinno się’, *no hay que* ‘nie trzeba’, *conviene no* ‘nie powinno się’ (Prohibytywność), *no tiene que* ‘nie musi’, *no necesita* ‘nie musi, nie potrzebuje’, *no hay que* ‘nie trzeba’ (Immunitywność).

Ponadto, podobnie jak w tekście polskim, w C.c. jako signifikatorów znaczeń deontycznych nie stosuje się trybu rozkazującego i bezokolicznika.

Nie jest natomiast możliwe jednoznaczne określenie, czy dany signifikator występuje w języku badanych tekstów, a nie występuje w języku ogólnym. Wynika to z tego, że praktycznie każdy signifikator, który wystąpił w k.c. lub C.c., może być użyty w języku ogólnym, chociażby na zasadzie stylizacji (np. w przypadku przymiotnika *jest obowiązany*, którego zwykle nie spotyka się w użyciu ogólnym języka polskiego). Ponadto aby móc mówić o niewystępowaniu danego signifikatora w języku ogólnym, należałoby przebadać jego korpus, a ten jest praktycznie nieograniczony.

Mimo to można zauważyć, że w przebadanych tekstach występują następujące signifikatory charakterystyczne dla języka prawnego, które w języku ogólnym raziłyby sztucznością. Są to:

- (i) Kontekst jako jedyny signifikator;
- (ii) signifikatory rzadko używane w języku ogólnym, np. *jest obowiązany*, *ciężar spoczywa na*, *uprawnienie nie przysługuje*, *tendrá poderes para* 'będzie miał uprawnienia do', *queda exento de la obligación de* 'zostaje zwolniony od obowiązku'.
- (iii) występowanie zdań p.z.d. w czasie przyszłym (dla języka polskiego tylko takich, w których signifikatorem jest Kontekst).

Należy również zwrócić uwagę na użycie w tekstach k.c. i C.c. czasowników *powinien* i *debe* 'ts', odpowiednio, jako signifikatorów Obligatywności. Dla wielu użytkowników języka ogólnego, zarówno polskiego, jak i hiszpańskiego, niebędących specjalistami w dziedzinie prawa takie użycie jest sprzeczne z ich intuicjami językowymi, według których czasowniki te wyrażają nakaz o mniejszym natężeniu niż na przykład *musi*, *ma obowiązek* w języku polskim i *tiene que*, *tiene obligación* w języku hiszpańskim. Ponadto w odczuciu niektórych z nich czasownik pol. *powinien* i hiszp. *debe* 'ts.' nie przenosi znaczenia Obligatywności, lecz jedynie rekomendacji wykonania pewnej czynności, która jest zalecana, lecz nie nakazana.

7.2. Kombinowalność cech

Pewne cechy zdań nie mogą współwystępować z innymi cechami. Innymi słowy, pewne cechy nie są ze sobą kombinowalne. Na przykład cecha Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa (np. *ma prawo*) (Wymiar 1.) nie jest kombinowalna z cechą Determinatum signifikatora jako podmiot (Wymiar 3.), ponieważ jej determinatum (*ma*) nie może być podmiotem zdania. Z kolei cecha Agens jako podmiot (Wymiar 2.) nie jest kombinowalna z cechą Bezokolicznik pasywny bez negacji (Wymiar 5.), gdyż jeżeli agens czynności deontycznej jest podmiotem, to czynność deontyczna nie może być wyrażona czasownikiem pasywnym.

Z kolei pewne cechy są ze sobą kombinowalne obligatoryjnie. Na przykład jeżeli zdanie względem Wymiaru 5. wykazuje cechę Czasownik osobowy aktywny lub Czasownik osobowy pasywny to na pewno względem Wymiaru 3. zdanie to wykazuje cechę Kontekst z negacją lub Kontekst bez negacji. Jeśli z kolei względem Wymiaru 5. zdanie wykazuje cechę Czasownik osobowy pasywny, to na pewno względem Wymiaru 2. zdanie to wykazuje cechę Patiens jako podmiot. Przykładów obligatoryjnej kombinowalności cech zdań p.z.d. można by podać więcej.

Kombinowalność cech może być różna w zależności od języka. Na przykład w k.c. cecha Wymiaru 4. Czas przyszły jest kombinowalna tylko z cechą Wymiaru 1. Obligatorywność, natomiast w C.c. – z wszystkimi cechami z tego wymiaru. Ponadto w tekście k.c. jest ona kombinowalna tylko z cechą Wymiaru 3. (signifikator) Kontekst, natomiast w tekście C.c. cecha Czas przyszły jest kombinowalna z takimi cechami tego wymiaru jak: Kontekst, Czasownik (z negacją i bez), Przymiotnik (z negacją i bez) i różnego rodzaju Syntagmy (z negacją i bez).

Można również zaobserwować, że pewne cechy mają tendencję do kombinowania się ze sobą, tzn. że pewne cechy współwystępują w większości przypadków, lecz nie we wszystkich. Na przykład w C.c. jeżeli względem Wymiaru 3. zdanie wykazuje cechę Kontekst (z negacją lub bez negacji), to względem Wymiaru 4. wykazuje ono prawie zawsze cechę Czas przyszły.

Podobnie można mówić o tendencji pewnych cech do niekombinowalności. Na przykład prawie zawsze – poza jednym wyjątkiem w C.c. – nie są kombinowalne cechy Permisyność (Wymiar 1.) i Kontekst (Wymiar 5.).

Zakończenie

Przedstawiona praca posługuje się teoretycznymi narzędziami językoznawstwa i zawarty w niej opis zdań tekstów prawnych jest opisem dokonany z perspektywy językoznawczej. I choć uwzględnia on w miarę potrzeb specyfikę języka prawnego, to został on przeprowadzony z wykorzystaniem terminologii i aparatu teoretycznego należących do dziedziny językoznawstwa.

Stosując takie podejście, zaproponowałam w pracy osiem wymiarów służących do opisu zdań przenoszących znaczenia deontyczne (zdań p.z.d.). Wymiary te pozwalają systematycznie charakteryzować zdania p.z.d. występujące w tekstach kodeksów cywilnych polskiego i hiszpańskiego. Dzięki nim możliwe było przedstawienie charakterystyki zdań, co z kolei pozwala na porównywanie tych zdań ze sobą. Porównywanie zdań pozwala z kolei porównywać ze sobą teksty, w których te zdania są zawarte, czyli porównywać k.c. z C.c. pod różnymi względami. Ponadto wyróżnienie poszczególnych cech pozwoliło zidentyfikować i omówić zjawiska takie jak synonimia i homonimia signifikatorów znaczeń deontycznych oraz porównać signifikatory stosowane w języku prawnym i ogólnym (zarówno polskim, jak hiszpańskim).

W trakcie pracy konieczne okazało się podjęcie pewnych decyzji, polegających na wyłączeniu z opisu za pomocą wymiarów zdań określonego rodzaju i traktowania pewnych problemów w określony sposób. Zaproponowane wymiary oraz opis dokonany za ich pomocą pozwalają sądzić, że były to decyzje uzasadnione. Do decyzji tych należy między innymi: wyłączenie z analizy za pomocą wymiarów tych zdań, które nie zawierają nazwy czynności mogącej podlegać nakazowi, zakazowi, dozwoleń i braku nakazu (czynności deontycznej); ograniczenie analizy do zdań (i tylko zdań) głównych; wychodzenie przy określaniu znaczenia deontycznego danego zdania od nazwy czynności w nim wyrażonej.

Opis i wymiary służące do tego opisu, które tu przedstawiłam, są oczywiście tylko jednym z możliwych ujęć problemu. Propozycja ta może być modyfikowana, korygowana i rozwijana na różne sposoby. Można by na przykład dodać wymiar dotyczący aspektu wyrazu nazywającego czynność; w niniejszej pracy zrezygnowałam z tego, gdyż języki polski i hiszpański są ze sobą pod tym względem nieporównywalne. Jednak propozycja opisu już

w obecnej formie może być wykorzystywana do analizy innych tekstów, nie tylko prawnych, pisanych w języku polskim lub hiszpańskim i do porównywania ich między sobą. Wydaje się, że po wprowadzeniu koniecznych modyfikacji możliwe jest wykorzystanie tej propozycji do opisu zdań p.z.d. również w innych językach.

Streszczenie

Wprowadzenie. Celem rozprawy jest przedstawienie systematycznego opisu modalności deontycznej w tekstach polskiego i hiszpańskiego kodeksu cywilnego. Praca ma charakter synchroniczny i deskryptywny. Choć dotyczy dwóch dziedzin, prawa i językoznawstwa, do opisu zdań przenoszących znaczenia deontyczne stosuje się w niej aparat pojęciowy językoznawstwa. Opisywane są w niej zdania wyekscerpowane z całości tekstu polskiego i hiszpańskiego kodeksu cywilnego; pominięto jedynie te fragmenty kodeksu hiszpańskiego, które tematycznie odpowiadają polskiemu Kodeksowi rodzinnemu i opiekuńczemu.

Rozdział 1. Język prawa zawarty w polskim i hiszpańskim kodeksie cywilnym. 1.1. W badaniach nad polskim językiem prawa tradycyjnie dzieli się go, za B. Wróblewskim, na język prawny i język prawniczy, choć wprowadza się też pewne uzupełnienia i inne podziały. Kwestią zajmującą badaczy jest status języka prawnego w odniesieniu do języka etnicznego. Najczęściej język prawny określany jest jako odmiana (lub rejestr) języka ogólnego oraz jako język specjalizacyjny. 1.2. Hiszpańscy badacze hiszpańskiego języka prawa najczęściej traktują go jako „język specjalny”, będący odmianą języka ogólnego. Niektórzy z nich odwołują się także do podziału Wróblewskiego. 1.3. Zarówno w Polsce, jak i w Hiszpanii istnieją regulacje prawne dotyczące zasad redagowania tekstów prawnych. 1.3.1. W Polsce obowiązują Zasady Techniki Prawodawczej, mające rangę rozporządzenia. Regulują m.in. typowe środki techniki prawodawczej, które zawierają zasady budowy aktów normatywnych, w tym wskazówki językowe. 1.3.2. W Hiszpanii obowiązują zasady zawarte w *Directrices de técnica normativa*, wydane przez Radę Ministrów. Zawierają wskazówki co do prawidłowej struktury ustaw i rozporządzeń oraz zalecenia odnośnie do

używanego w nich języka. 1.4. Polski i hiszpański kodeks cywilny, stanowiące korpus analizowanych tekstów, to podstawowe regulacje prawa cywilnego w Polsce i Hiszpanii: polski Kodeks cywilny jest ustawą z 1964 r., a hiszpański *Código civil* – ustawą z 1889 r. Obie ustawy były wielokrotnie nowelizowane. 1.5. Kodeksy cywilne polski i hiszpański mają konwencjonalną budowę. Zawarty w nich język wyróżnia się swoistymi cechami leksykalnymi (1.5.1.), takimi jak: słownictwo specjalistyczne, polisemia, definicje, zwroty niedookreślone znaczeniowo, frazeologia. Można też wyszczególnić pewne charakterystyczne dla niego cechy gramatyczne (1.5.2.)

Rozdział 2. Pojęcia prawoznawcze związane z modalnością deontyczną.

2.1. Jednym z podstawowych pojęć prawoznawstwa jest pojęcie normy prawnej. Z pojęciem tym związane są pojęcia normy postępowania i przepisu prawnego. 2.1.1. Normy prawne można dzielić w różny sposób, m.in. ze względu na związane z nimi sankcje lub ze względu na sposób wyznaczania określonego zachowania (normy bezwzględnie wiążące oraz normy względnie wiążące). 2.2. W prawoznawstwie wyróżnia się następujące sytuacje wyznaczone przez normy prawne: nakaz (2.2.1.1.), zakaz (2.2.1.2.), określane łącznie jako obowiązek, oraz dozwoleństwo, z którym ściśle związane jest uprawnienie (2.2.2.). 2.3. Sposoby formułowania wypowiedzi normatywnych i środki językowe do tego służące są przedmiotem opracowań prawoznawczych. Z punktu widzenia językoznawstwa nie są one jednak wolne od pewnych niejasności, jeśli chodzi o ujmowanie zagadnienia modalności deontycznej.

Rozdział 3. Modalność. 3.1. Modalność została wprowadzona do refleksji nad językiem przez Arystotelesa jako pojęcie logiczne. Termin ten został przejęty przez językoznawstwo na oznaczenie jednej z kategorii gramatycznych. Modalność może być rozumiana jako jeden z

obligatoryjnych składników zdania (*modus*), występujący obok składnika przedstawieniowego (*dictum*). Wyróżnia się różne rodzaje modalności, przede wszystkim modalność zdaniową i modalność logiczną. W ramach tej ostatniej wyszczególnia się zwykle modalność aletyczną, epistemiczną i deontyczną. Środki językowe służące do przenoszenia znaczeń modalnych nazywa się signifikatorami znaczeń modalnych. Signifikatory takie mogą być leksykalne lub gramatyczne. 3.2. Wyróżnia się następujące znaczenia deontyczne (znaczenia modalności deontycznej): Obligatywność (nakaz), Prohibytywność (zakaz), Permisywność (dozwoleństwo) i Immunitywność (brak nakazu). Mówiąc o modalności deontycznej, językoznawcy poruszają takie zagadnienia jak: źródło deontyczne, adresat, czynność objęta lub nieobjęta nakazem lub zakazem, poświęcając wiele uwagi zagadnieniu signifikatorów. 3.3. W logice prawniczej opartej na logice deontycznej wyróżnia się sześć podstawowych rodzajów czynów: nakazany, zakazany, dozwolony, fakultatywny, indyferentny i będący przedmiotem obowiązku (nakazu albo zakazu). 3.4. Sposób traktowania modalności deontycznej w logice prawniczej różni się od ujęcia językoznawczego, opisującego intuicje rodzimych użytkowników języka. Różnice te polegają na użyciu w logice prawniczej szczególnych wyrażen i odmiennym interpretowaniu pewnych zdań. 3.5. Modalność deontyczna w tekstach prawnych nie była przedmiotem wielu opracowań naukowych. 3.5.1. Modalności deontycznej w polskim i hiszpańskim języku ogólnym nie poświęcono odrębnych opracowań. Opisywano ją przy okazji opisów kategorii modalności w ogóle. Ponadto prace o modalności w języku hiszpańskim skupiają się przede wszystkim na funkcjach trybów gramatycznych, zwłaszcza odróżnieniu *subjuntivo* od *indicativo*. 3.5.2. Prace dotyczące środków wyrażania modalności deontycznej w języku prawa, zarówno w języku polskim, jak i hiszpańskim są nieliczne i niewielkich rozmiarów, w konsekwencji nie dostarczają satysfakcjonującego opisu tego zagadnienia.

Rozdział 4. Zdanie przenoszące znaczenie deontyczne jako proponowany obiekt opisu. 4.1. Zdanie rozumiane jest jako syntagma zawierająca jedno orzeczenie. Orzeczenia, w skład których wchodzi słowa posłkowe, traktowane są jako wyrazy, nie syntagmy. W analizie brane są pod uwagę tylko zdania główne oraz zdania podrzędne przydawkowe rozwijające. 4.2. Zdanie przenoszące znaczenie deontyczne (zdanie p.z.d.) to zdanie przenoszące jedno ze znaczeń deontycznych (Obligatywność, Prohibitywność, Permisywność, Immunitywność). Zdania p.z.d., które wystąpiły w badanych tekstach, mogą być rozumiane jako dyrektywy (mówiące o konieczności podjęcia lub niepodjęcia pewnego działania dla osiągnięcia pewnego celu w systemie norm, jakim jest prawo cywilne). 4.3. W pracy analizowane są tylko te zdania, w których czynność deontyczna (czyli czynność objęta nakazem, zakazem, dozwoleciem lub brakiem nakazu) jest eksplicytnie wyrażona (nazwana). 4.4. Dictum zdania p.z.d. zawiera dwa składniki obligatoryjne: czynność deontyczną oraz jej wykonawcę, czyli agensa. Jeżeli czynność jest przechodnia, tj. wyrażona przez czasownik przechodni (tranzytywny), w zdaniu może wystąpić patiens, czyli obiekt (rzecz lub osoba), który doświadcza lub odbiera czynność. Modalność jest wyrażana przez signifikatory, które mogą być formami gramatycznymi wyrazów, wyrazami, syntagmami; signifikatorem może być również kontekst. 4.5. Większość signifikatorów wyraża znaczenia deontyczne ujmowane jako statyczne (istniejące w danym momencie). Występują jednak również takie, które signifikują znaczenia ujęte w sposób dynamiczny (powstające lub ustające). 4.6. W niektórych hiszpańskich zdaniach użyte są formy czasu przeszłego. Nie sygnalizują one wymogu wykonania pewnej czynności w przeszłości, lecz raczej to, by była ona wykonana uprzednio w stosunku do innej czynności. 4.7. W przypadku niektórych zdań problematyczne jest określenie, czy przenoszą one modalność deontyczną czy asertoryczną. Wystąpienie ich analogonów w czasie przyszłym pozwala jednak traktować je jako zdania p.z.d. 4.8.

Zdaniami p.z.d. mogą być tylko takie zdania, w których występuje czasownik oznaczający czynność wolicjonalną, czyli taką, której podjęcie lub niepodjęcie zależy od woli i świadomej decyzji agensa. Istnieją czasowniki wolicjonalne posiadające równobrzmiące odpowiedniki niewolicjonalne.

4.9. Zdania z partykułami pol. *tylko* i hiszp. *sólo* mają złożoną strukturę modalnościową. Niektóre z nich wyrażają znaczenie Prohibytywności, inne z kolei mogą być interpretowane jako przenoszące dwa znaczenia.

Rozdział 5. Propozycja wymiarów służących do opisu zdań przenoszących znaczenia deontyczne. 5.1. Zdania p.z.d. jako obiekty językowe wykazują różnego rodzaju cechy (własności). Do systematycznego opisu zdań p.z.d. zostało zaproponowane osiem wymiarów (parametrów), rozumianych jako zbiory takich cech, które są ze sobą porównywalne (homogeniczne). Względem każdego wymiaru każde zdanie p.z.d. wykazuje jedną cechę. Zaproponowano następujące wymiary:

5.1.1. Typ znaczenia deontycznego. Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania p.z.d. pod względem przenoszonego przez nie znaczenia modalności deontyczne (znaczenia deontycznego).

5.1.2. Kategoria semantyczna podmiotu. Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania p.z.d. pod względem kategorii semantycznej (agens czynności deontycznej, patiens czynności deontycznej itd.) wyrazu pełniącego w nim funkcję podmiotu.

5.1.2.1. Z powodu synkretyzmu niektórych konstrukcji hiszpańskich nie jest możliwe ustalenie, czy pewne zdania są zdaniami w stronie zwrotno-biernej (*pasiva con se*), czy zdaniami bezpodmiotowymi z formą bezosobową czasownika. W konsekwencji względem tego wymiaru przyporządkowuje się im cechę Nieokreśloność.

- 5.1.3. Sposób signifikacji modalności. Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania p.z.d. pod względem signifikatorów, które signifikują w nich znaczenia deontyczne. Z racji dużego zróżnicowania konkretnych signifikatorów, cechami wyróżnionymi w tym wymiarze są nie poszczególne signifikatory, tylko bardziej generalne kategorie, do których należą. Są to na przykład: Czasownik właściwy (z negacją lub bez negacji), Syntagma czasownikowo-rzeczownikowa (z negacją lub bez negacji).
- 5.1.4. Czas orzeczenia. Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania p.z.d. pod względem czasu, w jakim występuje jego orzeczenie. Może to być czas teraźniejszy lub przyszły (różnica ta nie ma wpływu na znaczenie deontyczne zdania). Zdania w czasie przyszłym występują w obu kodeksach, jednak o wiele częściej w kodeksie hiszpańskim. W pewnych zdaniach czas orzeczenia zdania p.z.d. pozostaje w związku z czasem i trybem orzeczenia zdania podrzędnego.
- 5.1.5. Sposób wyrażenia czynności deontycznej. Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania pod względem przynależności partyoratywnej (od łac. *partes orationis* 'części mowy') wyrazu oznaczającego czynność deontyczną, a ponadto, jeśli jest to czasownik osobowy lub bezokolicznik, również pod względem strony (czynnej lub biernej).
- 5.1.6. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego czynność deontyczną. Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania pod względem przynależności wyrazu oznaczającego czynność deontyczną do kategorii syntaktycznej (części zdania).
- 5.1.7. Kategoria partyoratywna wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej. Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania pod względem partyoratywnej przynależności wyrazu oznaczającego agensa, tj. jego przynależności do części mowy.

5.1.8. Kategoria syntaktyczna wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej. Wymiar ten pozwala charakteryzować zdania pod względem przynależności wyrazu oznaczającego agensa czynności deontycznej do kategorii syntaktycznej (części zdania).

5.2. Zaproponowane wymiary pozwalają na przeprowadzenie charakterystyki każdego zdania p.z.d. Polega ona na przyporządkowaniu mu po jednej cesze względem każdego wymiaru. W podrozdziale tym przedstawione są charakterystyki sześciu przykładowych zdań p.z.d.

Rozdział 6. Jednostki nieuwzględnione w opisie za pomocą wymiarów.

W tekście obu kodeksów wystąpiły zdania i wyrażenia niebędące zdaniami, które są w pewien sposób związane ze zdaniami p.z.d., lecz nie zostały uwzględnione w opisie za pomocą wymiarów, ponieważ: nie są zdaniami głównymi (6.1.); nie są zdaniami (6.2.); są zdaniami anaforycznymi i odsyłającymi do innych zdań (6.3.); są zdaniami o charakterze definicyjnym (6.4.); są zdaniami, w których nie jest wyrażona czynność deontyczna (6.5.); lub są zdaniami o złożonej strukturze modalnościowej.

Rozdział 7. Podsumowanie. 7.1. Zaproponowane wymiary pozwalają na porównywanie zdań między sobą. W oparciu o porównanie zdań k.c. ze zdaniami C.c. można porównać ze sobą również teksty k.c. i C.c. Są one do siebie najbardziej podobne wówczas, jeśli zawarte w nich zdania rozpatruje się względem Wymiaru 1.; bardzo do siebie zbliżone, jeśli zdania rozpatruje się względem Wymiarów 2., 5., 6., 7. i 8., natomiast dość różne, jeśli zawarte w nich zdania rozpatruje się względem Wymiarów 3. i 4. 7.1.1. Jedną z różnic dzielących oba badane teksty jest większa różnorodność signifikatorów w C.c. niż w k.c. 7.1.1.1. Podrozdział ten zawiera tabelaryczne zestawienie signifikatorów (Wymiar 3.), które w badanym korpusie signifikują poszczególne znaczenia deontyczne (Wymiar 1.), z uwzględnieniem

współwystępujących z nimi cech z Wymiarów 2., 4. i 5. 7.1.1.2. Z różnorodnością signifikatorów wiąże się zjawisko synonimii signifikatorów. Oznacza to, że jedno znaczenie deontyczne może być signifikowane przez kilka różnych signifikatorów. 7.1.1.3. Innym, mniej częstym zjawiskiem jest homonimia signifikatorów: dwa różne znaczenia deontyczne mogą być signifikowane przez równobrzmiące signifikatory. 7.1.1.4. Zarówno w języku polskim, jak i hiszpańskim zachodzą pewne różnice między signifikatorami modalności deontycznej w języku prawnym i w języku ogólnym. Niektóre signifikatory występują w języku ogólnym, a brak ich w języku prawnym badanych tekstów. 7.2. Pewne cechy, które mogą wykazywać zdania p.z.d., są ze sobą kombinowalne (łączliwe), inne nie. W niektórych przypadkach zachodzi kombinowalność obligatoryjna. Kombinowalność cech może być inna w C.c. niż w k.c. Można też mówić o tendencjach cech do kombinowalności.

Ostatnią część pracy stanowi **Zakończenie.**

Bibliografia

- Alarcón Cabrera, C. 1996. „Deontics between semantics and ontology”. http://www.sorites.org/Issue_05/sorites05.pdf, 5, 18-34 [stan z 21.02.2011].
- Albaladejo García, M. 2002. *Derecho civil I. Introducción y parte general*. Barcelona: Librería Bosch S. L.
- Alcaraz Varó, E., B. Hughes. 2002a. *El español jurídico*. Barcelona: Ariel.
- Alcaraz Varó, E., B. Hughes. 2002b. *Legal translation explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Alcaraz Varó, E., J. Mateo Martínez, F. Yus Ramos (red.) 2007. *Las lenguas profesionales y académicas*. Barcelona: Ariel.
- Alchourrón, C.E., E. Bulygin, 1981. „The expressive conception of norms”. W: Hilpinen 1981: 95-124.
- Álvarez, M. 2002. *Tipos de escrito III: epistolar, administrativo y jurídico*. Madrid: Arco Libros.
- Arct, M. 1926. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta [Reprint Warszawa: BGW, 1992].
- Bañcerowski, J. 2008. „Wyraz w ujęciu morfologiczno-typologicznym”. W: Bednarczuk, Smoczyński, Wojtyła-Świerzowska 2008: 233-260.
- Bañcerowski, J., J. Pogonowski, T. Zgółka. 1982. *Wstęp do językoznawstwa*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Bayo Delgado, J. (red.) 2002a. *Lenguaje forense*. Madrid: CGPJ.
- Bayo Delgado, J. 2002b. „El lenguaje forense: estructura y estilo”. W: Bayo Delgado 2002a: 37-75.
- Bąk, P. 1989. *Gramatyka języka polskiego. Zarys popularny*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Becker, O. 1952. *Untersuchungen über den Modalkalkül*. Meisenheim/Glan: A. Hain.
- Bednarczuk, L., W. Smoczyński, M. Wojtyła-Świerzowska (red.) 2008. *Językoznawstwo historyczne i typologiczne. W 100-lecie urodzin Profesora Tadeusza Milewskiego*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

- Benešová, E. 1971. *Syntax slovesné modality. Klasyfikace sémantických jednotek slovesné modality. Slovesná modalita v generativním popisu*. W: Panevová, Benešová, Sgall 1971: 97-163.
- Borja Albi, A. 2007. „Los géneros jurídicos”. W: Alcaraz Varó, Mateo Martínez, Yus Ramos 2007: 141-152.
- Borrego, J., J.G. Asencio, E. Prieto. 2001. *El subjuntivo. Valores y usos*. Alcobendas: Sociedad General Español de Librería, S.A.
- Bosque, I. (red.) 1990. *Indicativo y Subjuntivo*. Madrid: Taurus Universitaria.
- Brodziak, K. 2004. „O lingwistycznym statusie języka prawnego”. W: Malinowska 2004: 61-77.
- Campos Pardillos, M. Á. 2007. „El lenguaje de las ciencias jurídicas: Nuevos retos y nuevas visiones”. W: Alcaraz Varó, Mateo Martínez, Yus Ramos 2007: 155-163.
- Camus Lineros, E. 1987. *Curso de sintaxis castellana*. Santiago de Chile: Editorial Universitaria.
- Cano Aguilar, R. 1981. *Estructuras sintácticas transitivas en el español actual*. Madrid: Editorial Gredos S. A.
- Capella, J.R. 1968. *El derecho como lenguaje. Un análisis lógico*. Barcelona: Ariel.
- Cazarola Prieto, L.M. 2007. *El lenguaje jurídico actual*. Navarra: Aranzadi.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek M. 2009. *Wstęp do prawoznawstwa*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Chierichetti, L. 2001. „La modalidad deóntica en el *Código Civil* español. Apuntes para una comparación con el *Codice Civile* italiano”. W: Gotti, Dossena 2001: 239-259.
- Choduń, A. 2007. *Słownictwo tekstów aktów prawnych w zasobie leksykalnym współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO.
- Cofré, J.O. 2007. „La lógica jurídica en la obra de Kalinowski”. http://enj.org/portal/biblioteca/penal/argumentacion_jurica/26.pdf [stan z 22 II 2011].
- Cybulska-Janczew, M., J. Perlin. 2009. *Gramatyka języka hiszpańskiego z ćwiczeniami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cybulska-Janczew, M., J. Perlin. 2010. *Akademicka gramatyka języka hiszpańskiego z ćwiczeniami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Díez-Picazo, L. 1993. *Experiencias jurídicas y teoría del derecho*. Barcelona: Ariel.
- Drosdowski, G. 1997. *Duden: Etymologie. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache*. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag.

- Dubisz, S. (red.) 2006. *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. I-IV. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gajda, S. 2004. „Język administracyjno-prawny w perspektywie językoznawczej i prawoznawczej”. W: Malinowska 2004: 19-31.
- Gili Gaya, S. 1989. *Curso superior de sintaxis española*. Barcelona: Bibliograf.
- Gizbert-Studnicki, T. 1986. *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*. Warszawa-Kraków: PWN. Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gizbert-Studnicki, T. 2004. „Sytuacyjne uwarunkowanie językowych właściwości tekstów prawnych”. W: Malinowska 2004: 37-48.
- Gotti, M., M. Dossena (red.) 2001. *Modality in specialized texts. Selected papers of the 1st CERLIS Conference*. Bern: Peter Lang.
- Grochala, B., P. Łabieniec. 2010. „Charakterystyka języka prawnego na tle polszczyzny ogólnej”. W: Michalewski 2010: 29-39.
- Gromski, W. [WG]. 1999. „Norma prawna”. W: Kalina-Prasznic 1999: 219-220.
- GRUP D'ESTUDIS DE TÉCNICA LEGISLATIVA (GRETEL). 1986. *La forma de las leyes. 10 estudios de técnica legislativa*. Barcelona: Bosch.
- Grzegorzczkowska, R. 2001. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hadryan, M. 2009. „Achievements of the Plain Swedish movement from the Polish perspective”. *Comparative Legilinguistics* 1, 19-34.
- Hage, J. 2005. *Studies in legal logic*. Dordrecht: Springer.
- Hałas, B. 1995. *Terminologia języka prawnego*. Zielona Góra: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego.
- Hernando Cuadrado, L.A. 2003. *El lenguaje jurídico*. Madrid: Verbum.
- Hernández Gil, A. 1989. *Saber jurídico y lenguaje. Obras completas, VI*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Hernández Gil, A. 1990. *El lenguaje del Código Civil: segunda parte: discurso leído el día 19 de noviembre de 1990 en la sesión inaugural del curso académico 1990-1991*. Madrid: Real Academia de Jurisprudencia y Legislación.
- Hilpinen, R. 1981. (red.) *New studies in deontic logic. Norms, actions, and the foundation of ethics*. Dordrecht: Reidel.
- Holvoet, A. 1989. *Aspekt a modalność w języku polskim na tle ogólnostłowińskim*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

- Iturralde Sesma, V. 1989. *Lenguaje legal y sistema jurídico. Cuestiones relativas a la aplicación de la ley*. Madrid: Tecnos.
- Jadacka, H. 2004. „Wymierne i niewymierne koszty niejasności tekstów prawnych”. W: Malinowska 2004: 151-156.
- Jadacka, H. 2006. *Poradnik językowy dla prawników*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Jespersen, O. 1965. *The philosophy of grammar*. New York: W.W. Norton & Company.
- Jezioro, J. [JJ]. 1999. „Kodeks rodzinny i opiekuńczy”. W: Kalina-Prasznic 1999: 151.
- Jędrzejko, E. 1987. *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Jodłowski, S. 1971. *Studia nad częściami mowy*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jopek-Bosiacka, A. 2006. *Przekład prawny i sądowy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kalina-Prasznic, U. (red.) 1999. *Leksykon prawniczy*. Wrocław: atlas2.
- Kalinowski, G. 1972. *La logique des normes*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Kalinowski, J. 1990. „Logika prawnicza a logika deontyczna”. W: Wronkowska, Zieliński 1990: 345-357.
- Kalinowski, J. 1993. *Logika norm*. Lublin: Daimonion.
- Karolak, S. [SK]. 1999a. „Dictum”. W: Polański 1999a: 121-122.
- Karolak, S. [SK]. 1999b. „Modalność”. W: Polański 1999a: 371-372.
- Karolak, S. [SK]. 1999c. „Imperceptivus (auditivus)”. W: Polański 1999a: 247-248.
- Karolak, S. [SK]. 1999d. „Verbum finitum”. W: Polański 1999a: 624-625.
- Karolak, S. [SK]. 1999e. „Zaimek określający”. W: Polański 1999a: 659-660.
- Karolak, S. [SK]. 1999f. „Zdanie podrzędne przydawkowe”. W: Polański 1999a: 681-682.
- Kelsen, H. 1979. *Allgemeine Theorie der Normen*. Wien: Manz-Verlag.
- Kielar, B.Z. 1977. *Language of the law in the aspect of translation*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Korycki, S., J. Kuciński, Z. Trzciński, J. Zaborowski. 2006. *Zarys prawa*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.

- Kotarbiński, T. 1975. *Kurs logiki dla prawników*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kryzia, W. 2005. *Polskie i słoweńskie predykaty modalne o znaczeniu 'chcieć', 'móc', 'musieć', 'powinien' na poszerzonym tle słowiańskim*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Labocha, J. 1996. *Gramatyka polska. Składnia. (Podstawy analizy wypowiedzi)*. Kraków: Wydawnictwa „Księgarni Akademickiej”.
- Laskowski, R. [RL]. 1999. „Gerundium”. W: Polański 1999a: 198.
- Ligara, B. 1997. *Polskie czasowniki modalne i ich francuskie ekwiwalenty tłumaczeniowe*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Lizisowa, M.T. 2006. *Tekst – Kontekst – Interpretacja. W poszukiwaniu semiotyczno-dyskursywnych wzorców konkretyzacji języka*. Kraków: Collegium Colominum.
- Lizisowa, M.T. 2009a. „Czyn i osoba w akcie normatywnym, czyli co znaczy zwrot *ma prawo* w Konstytucji III Rzeczypospolitej”. *Investigationes Linguisticae*, 17, 141-151. http://www.staff.amu.edu.pl/~inveling/pdf/Lizisowa_17.pdf [stan z 21.02.2011].
- Lizisowa, M.T. 2009b. „Performatywne wypowiedzi prawne w aspekcie lingwistyki tekstu”. W: Mróz, Niewiadomski, Pawelec 2009: 19-36.
- Lyons, J. 1975. *Wstęp do językoznawstwa*. Przeł. K. Bogacki. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe [*Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968].
- Lyons, J. 1989. *Semantyka*. T. I-II. Przeł. A. Weinsberg. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe [*Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977].
- Łukasik, S., W.J. Dobrowolski. 1971. *Gramatyka języka hiszpańskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Maldonado González, C. (red.) 2000. *Clave. Diccionario de uso del español actual*. Madrid: Ediciones SM.
- Malinowska, E. (red.) 2004. *Język – prawo – społeczeństwo*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Malinowski, A. 2006a. *Redagowanie tekstu prawnego. Wybrane wskazania logiczno-językowe*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.
- Malinowski, A. 2006b. *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.

- Manteca Alonso-Cortés, Á. 1981. *Gramática del subjuntivo*. Madrid: Ediciones Cátedra.
- Martín del Burgo y Marchán, Á. 2000. *El lenguaje del Derecho*. Barcelona: Bosch.
- Martínez Díaz, E. 2001. „La expresión de la modalidad de obligación en el Corpus del español conversacional de Barcelona y su Área Metropolitana”. <http://www.llf.uam.es/clg8/actas/pdf/paperCLG73.pdf> [stan z 21.02.2011].
- Matulewska, A. 2007. *Lingua legis in translation*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Matulewska, A. 2009. „Methods of expressing deontic modality in English and Polish statutory instruments”. *Comparative Legilinguistics* 1, 133-146.
- Matulewska, A. 2010. „Deontic modality and modals in the language of contracts”. *Comparative Legilinguistics* 2, 75-92.
- Mayenowa, M.R. (red.) 1976. *Semantyka tekstu i języka*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Meunier, A. 1974. „Modalités et communication”. *Langue française*, 21, 8-25.
- Michalewski, K. 2010. *Język w prawie administracji i gospodarce*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Mollfulleda Buesa, S. 1980. *Lenguaje jurídico y lengua común*. Barcelona: Universidad de Barcelona.
- Mróz A., A. Niewiadomski, M. Pawelec. 2009. *Prawo i język*. Warszawa: Międzywydziałowe Koło Naukowe Kultury Języka Prawnego i Prawniczego Lingua Iuris, Uniwersytet Warszawski.
- Nagórko, A. 2007. *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nawrot, O. 2007. *Wprowadzenie do logiki dla prawników*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Nowacki, J., Z. Tobor. 1994. *Wstęp do prawoznawstwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nowak, J. 2009. „Modalność deontyczna w konstytucjach hiszpańskojęzycznych oraz w konstytucji Polski”. W: Mróz, Niewiadomski, Pawelec 2009, 171-187.
- Núñez Ladevéze, L. 1977. *Lenguaje jurídico y ciencia social*. Madrid: Akal Editor.
- Ortiz Sánchez, M. 2001. *Introducción al español jurídico. Principios del sistema jurídico y su lenguaje para juristas extranjeros*. Granada: Editorial Comares.
- Ortiz Sánchez, M., V. Pérez Pino. 2008. *Diccionario jurídico básico*. Madrid: Tecnos.

- Otáola Olano, C. 1988. „La modalidad (con especial referencia a la lengua española)”. *Revista de Filología Española*. 68 (1-2), 97-117.
- Palmer, F.R. 1998. *Mood and modality*. Cambridge: University Press.
- Panevová, J., E. Benešová, P. Sgall. 1971. *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- Patryas, W. 1994. *Elementy logiki dla prawników*. Poznań: Ars boni et aequi.
- Patryas, W. 2005. *Performatywy w prawie*. Poznań: Wydawnictwa FORUM NAUKOWE.
- Pau i Vall, F. 2009. „La estructura de las leyes en España”. *Revista Debate, año VII número 16*, 9-12. http://www.asamblea.gob.pa/debate/DEBATE_No16/02-Estructura_leyes_Espana.pdf [stan z 18.02.2011].
- Pawlik, J. 2001. *Selección de problemas de gramática española*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Perlin, J. 1991. *Mała gramatyka języka hiszpańskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Petzel, J. 2006. „Język prawny w świetle lingwistycznej teorii rejestru językowego”. *Studia Iuridica* 45, 153-163.
- Pieńkos, J. 1999. *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo w języku*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Muza S.A.
- Pisarek, W. (red.) 1999. *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych. Uniwersytet Jagielloński.
- Polański, K. (red.) 1999a. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
- Polański, K. 1999b. „Perceptivus”. W: Polański 1999a: 429.
- Polański, K. 1999c. „Konsytuacja”. W: Polański 1999a: 313.
- Portner, P. 2009. *Modality*. Oxford: University Press.
- Porto Dapena, J.A. 1991. *Del indicativo al subjuntivo. Valores y usos de los modos del verbo*. Madrid: Arco Libros, S.A.
- Prieto de Pedro, J. 1991. *Lenguas, lenguaje y derecho*. Madrid: Editorial Civitas.
- Puzynina, J. 1976. „Z problematyki opisu słowotwórczego przymiotników dewerbalnych”. W: Mayenowa 1976: 257-267.
- Radwański, Z. 2007. *Prawo cywilne – część ogólna*. Warszawa: C.H. Beck.
- RAE (Real Academia Española) 2009. *Nueva gramática de la lengua española. Sintaxis*. Vol. II. Madrid: Espasa Libros.

- RAE (Real Academia Española) 2010. *Nueva gramática de la lengua española. Manual*. Madrid: Espasa Libros.
- Redelbach, A. 1998. *Wstęp do prawoznawstwa. Podstawowe pojęcia nauk o władzy, państwie i prawie w perspektywie Unii Europejskiej*. Toruń: TNOiK „Dom Organizatora”.
- Redelbach, A., S. Wronkowska, Z. Ziemiński. 1992. *Zarys teorii państwa i prawa*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Ricós Vidal, A. 1998. „La pasiva con se agentiva en los textos jurídico-administrativos: su incidencia pragmática”. *E.L.U.A. Estudios de lingüística. Universidad de Alicante* 12, 195-209.
- Rodríguez-Aguilera, C. 1969. *El lenguaje jurídico*. Barcelona: Bosch.
- Ross, A. 1970. *Sobre el derecho y la justicia*. Buenos Aires: EUDEBA.
- Rozwadowski, W. 1992. *Prawo rzymskie. Zarys wykładu z wyborem źródeł*. Poznań: Ars boni et aequi.
- Rytel, D. 1982. *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Saloni, Z., M. Świdziński. 1998. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sartor, G. 2005. *A treatise of legal philosophy and general jurisprudence*. Vol. 5. *Legal reasoning. A cognitive approach to the law*. Dordrecht: Springer.
- de Saussure, F. 2002. *Kurs językoznawstwa ogólnego*. Przeł. K. Kasprzyk. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [*Cours de linguistique générale*. Paris: Éditions Payot et Rivages, 1916].
- Searle, J.R. 1979. *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*. Cambridge-London-New York-New Rochelle-Melbourne-Sydney: Cambridge University Press.
- Seco, R. 1993. *Manual de gramática española*. Madrid: Aguilar.
- Skotarek, B. 1999. *Categoría de la modalidad en español*. Poznań: niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Skotarek, B. 2003. *Categoría de la modalidad en español*. Poznań: Ars Nova.
- Supera-Markowska, M. 2009. *Zarys prawa hiszpańskiego i prawa polskiego. Esbozo del derecho español y del derecho polaco*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
- Swift, J. 1726-1727. *Gulliver's travels into several remote nations of the world*. <http://www.gutenberg.org/files/829/829-h/829-h.htm> [stan z 28.02.2011].

- Szymczak, M. (red.) 1993. *Słownik języka polskiego*. T. I-III. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tokarczyk R. 2005. *Współczesne kultury prawne*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Vodanovic Hahlicka, A. 2001. *Manual de derecho civil. Partes preliminar y general*. Santiago: Editorial Jurídica ConoSur Ltda.
- Wansing, H. 1998. „Nested deontic modalities: Another view of parking on highways”. *Erkenntnis* 49, 185-199.
- Wawrzakowicz, S., K. Hiszpański. 1982. *Podręczny słownik hiszpańsko-polski*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wolter A., J. Ignatowicz, K. Stefaniuk. 1999. *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN.
- von Wright, G.H. 1951. „Deontic logic”. *Mind* 60, 1-15.
- von Wright, G.H. 1963. *Norm and action. A logical enquiry*. London: Routledge and Kegan Paul.
- von Wright, G.H. 1983. *Practical reason. Philosophical papers I*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wronkowska, S. 2005. *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*. Poznań: Ars boni et aequi.
- Wronkowska, S., M. Zieliński. 1990. *Szkice z teorii prawa i szczegółowych nauk prawnych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Wronkowska, S., M. Zieliński. 2004. *Komentarz do zasad techniki prawodawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Wronkowska, S., Z. Ziemiński. 1997. *Zarys teorii prawa*. Poznań: Ars boni et aequi.
- Wróblewski, B. 1948. *Język prawny i prawniczy*. Kraków: Nakł. Polskiej Akademii Umiejętności.
- Zedler, F. 2010. „Wybrane zagadnienia z zakresu prawa i postępowania cywilnego w aspekcie translologicznym z języka polskiego na język angielski”. *Legilingwistyka porównawcza* 3, 93-99.
- Zieliński, M. 1999. „Języki prawne i prawnicze”. W: Pisarek 1999: 50-74.
- Zieliński, M. 2002. *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis.
- Zieliński, M. 2004. „Język prawny, język administracyjny, język urzędowy”. W: Malinowska 2004: 9-18.

Ziemiński, Z. 1974. „Le langage du droit et le langage juridique: les critères de leur discernement”. *Archives de Philosophie du Droit* 19, 25-31.

Ziemiński, Z. 1995. *Logika praktyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Korpus badanych tekstów

k.c. Kodeks cywilny, ustawa z 23 kwietnia 1964 roku (Dz. U. Nr 16, poz. 93 ze zmianami). Tekst według: *Kodeks cywilny. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Stan prawny na 1 września 2008 r.* Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2008.

C.c. *Código civil* (hiszp. ‘Kodeks cywilny’) – Real Decreto (dekret królewski) z 24.07.1889 r. (ze zmianami). Tekst według: *Código civil. Edición actualizada septiembre de 2008*. Red. J.C. Erdozain López, R. Bercovitz Rodríguez-Cano. Madrid: Tecnos, 2008.